

Latvijas Republikas tiesībsarga
gada ziņojums
2011

Rīga, 2012

Tiesībsarga ievadvārdi	7
Bērnu tiesību joma	10
Kas ir bērna tiesības?	10
Bērnu tiesību jomas prioritātes	10
I. Bērni valsts sociālās aprūpes iestādēs (zīdaiņu namos)	11
1. Bērna tiesības uzaugt ģimenē	11
2. Bērna ar īpašām vajadzībām tiesības uzaugt ģimenē	13
3. Brāļu un māsu tiesību netikt šķirti nodrošināšana	14
4. Bērnu skaits VSAC un tiesības saņemt kvalitatīvu aprūpi	15
5. Alternatīvās aprūpes formas	16
6. Sociālais darbs ar ģimeni	18
7. Tūlītēji veicami pasākumi bērnu tiesību uzaugt ģimenē vai saņemt aprūpi ģimeniskā vidē nodrošināšanai	19
7.1. Bērna nodošanas alternatīvajā aprūpē kārtība	19
7.2. Bērna mantas pārvaldība	20
7.3. Veselības aprūpes pakalpojumi	20
7.4. VSAC reorganizācija	21
7.5. VSAC darba organizācija un darbinieki	22
II. Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās	23
1. Bērnu ārstēšana atsevišķi no pieaugušām personām	23
2. Pacientu iekšējās kārtības noteikumi	25
3. Fizisko kustību ierobežošana (bērnu fiksācija)	25
4. Tualetes telpas	26
5. Tiesības uzturēt kontaktus, komunikācijas iespējas un integrācija sabiedrībā	27
6. Atbalsts ģimenēm ar bērniem (sociālā darbinieka un psihologa pieejamība)	28
7. Pastaigas svaigā gaisā	28
8. Smēķēšanas aizliegums	28
9. Brīvā laika pavadīšanas iespējas	29
10. Bērnu tiesības uz izglītību	29
11. Bāriņtiesas un citu institūciju iesaistīšana jautājumu risināšanā	29
III. Tiesības iegūt izglītību bez maksas	30
IV. Individuālais preventīvais darbs ar bērniem pašvaldībās	31
1. Ievads problemātikā	31
2. Preventīvā darba regulējuma attīstība	32
3. Preventīvā darba tiesiskais regulējums	33
4. Pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības institūcijas vai speciālista vieta bērnu tiesību aizsardzības sistēmā	34
5. Faktiskās situācijas raksturojums	35
5.1. Par individuālo preventīvo darbu ar bērniem atbildīgās institūcijas	35
5.2. Preventīvā darba uzsākšana	36
5.3. Vecāku (aizbildņu, audžuvecāku) un pedagogu informēšana par uzvedības sociālās korekcijas programmām riska grupas bērniem	37
5.4. Preventīvā darba ar bērniem finansiālā ietekme uz pašvaldības budžetu	39

V. Bērnu tiesību jomas aktualitātes	40
1. Statistika un vispārējs pārskats	40
2. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli pēc pilngadības sasniegšanas.....	43
3. Tiesību principu piemērošana sociālo tiesību jomā.....	45
4. Vecāku pienākums ievērot bērna tiesības	46
5. Aizskaršana interneta vidē.....	47
6. Bērna tiesības uzaugt ģimenē	47
Pilsonisko un politisko tiesību joma	49
Kas ir pilsoniskās un politiskās tiesības?	49
Pilsonisko un politisko tiesību jomas prioritātes	49
I. Personu ar garīgās veselības un garīgās attīstības traucējumiem tiesību nodrošināšana	49
1. Personu ievietošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās piespiedu kārtā – tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšana	50
2. Rīcībspējas atņemšanas procesa un rīcībnespējīgo tiesību apjoma atbilstība cilvēktiesībām..	51
3. Valsts sociālās aprūpes centros esošo personu tiesību nodrošināšana.....	52
4. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz datu aizsardzību.....	53
II. Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsargāšana	56
1. Patvēruma meklētāju un patvēruma procedūrā statusu ieguvušo personu tiesības	56
2. Piespiedu izraidīšanas procesa novērošana saskaņā ar Imigrācijas likumā veiktajiem grozījumiem.....	58
III. Pilsonisko un politisko tiesību jomas aktualitātes	59
1. Tiesības uz taisnīgu tiesu.....	59
1.1. Saprātīgi termiņi	59
1.2. Personas tiesības uz taisnīgu tiesu, atrodoties apcietinājumā.....	60
1.3. Pieeja tiesai.....	61
2. Personas tiesiskais statuss	62
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	63
Kas ir sociālās un ekonomiskās tiesības?.....	63
Sociālo un ekonomisko tiesību jomas prioritātes	63
I. Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilizācijas procesā.....	64
II. Īpašnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās	65
III. Veselības aprūpes kvalitātes kontroles mehānisma izvērtēšana	65
IV. Pašvaldību darbības izvērtēšana palīdzības sniegšanā dzīvokļu jautājumos....	65
V. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālā aizsardzība	66
VI. Sociālo un ekonomisko tiesību jomas aktualitātes	67
1. Tiesības uz īpašumu.....	68
2. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu	74

2.1. Izdienas pensijas aplikšana ar iedzīvotāju ienākuma nodokli	74
2.2. Atteikums piešķirt trūcīgas ģimenes (personas) statusu personai, kurai pieder pamatkapitāla daļas uzņēmumā	75
2.3. Vecāku pabalsta pārmaksas atgūšana VSAA	75
2.4. Uz iemaksām nebalstītas sociālās drošības sistēmas uzturēšana	76
2.5. Valsts sociālās aprūpes centru monitorings.....	77
3. Tiesības uz veselības aizsardzību	78
3.1. Tiesības saņemt pamatotu veselības pakalpojuma kvalitātes izvērtējumu.....	79
3.2. Tehnisko palīgīdzekļu nodrošināšana cilvēkiem ar īpašām vajadzībām	80
3.3. Tiesības uz veselības aizsardzību – legionelozes izplatība	80
4. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē	82
5. Tiesības uz izglītību – profesionālā izglītība.....	84
6. Tiesības uz mājokli	85
Krimināltiesību joma	87
Kas ir krimināltiesības cilvēktiesību kontekstā?	87
Krimināltiesību jomas prioritātes	87
I. Ieslodzīto personu tiesību aizsargāšana slēgta tipa iestādēs	87
1. Labas pārvaldība principu ievērošana	88
2. Brīvības atņemšanas soda progresīvās sistēmas ietvaros pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāte	90
3. Medicīniskā aprūpe	91
4. Sadzīves apstākļi.....	91
4.1. Jelgavas cietums	92
4.2. Rīgas Centrālcietuma „tranzīta” kameras.....	92
4.3. Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļa	93
4.4. Šķirotavas cietums	94
4.5. Vecumnieku cietums.....	94
5. Informācijas pieejamība	95
6. Izmeklēšanas institūts brīvības atņemšanas iestādēs	96
7. Apcietināto personu tiesību ierobežojumi pēc pirmās instances tiesas sprieduma.....	96
8. Resocializācija	97
9. Mājokļa jautājums pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas.....	97
II. Personu tiesību ievērošana pirmstiesas izmeklēšanas laikā	98
1. Tiesības uz pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā	98
2. Aresta uzlikšana mantai	101
III. Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju	101
1. Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietu apmeklējumi	103
IV. Krimināltiesību jomas aktualitātes	104
1. Personas tiesības uz drošību un brīvību	104
2. Personas tiesības uz taisnīgu tiesu	105
3. Fotoradari	106
4. Tiesības uz īpašumu	109
Diskriminācijas novēršanas joma.....	111
Kas ir diskriminācija?	111
Diskriminācijas novēršanas jomas prioritātes	112
I. Diskriminācijas mazināšana nodarbinātības jomā	112

II. Naida noziegumu mazināšana.....	114
III. Vienlīdzīga pieeja precēm un pakalpojumiem uz dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes pamata	116
IV. ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas sekmēšana	117
V. Diskriminācijas novēršanas jomas aktualitātes	117
1. Diskriminācijas novēršanas veicināšana pret romu tautības pārstāvjiem	117
2. Partnerattiecību tiesiskais regulējums	118
3. Tiesiskās vienlīdzības princips	121
4. Rezidentu sadale pēc rezidentūras pabeigšanas.....	123
Labas pārvaldības joma.....	125
Kas ir laba pārvaldība?.....	125
Labas pārvaldības prioritātes.....	125
I. Tiesiskās paļāvības principa neievērošanas izskaušana valsts pārvaldē	125
1. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšana.....	125
1.1. Valsts ieņēmumu dienesta rīcības izvērtējums	125
1.2. Atzinums Satversmes tiesai	126
2. Lauku atbalsta dienesta rīcības izvērtējums	127
3. Elektroenerģijas tirdzniecības diferencēto tarifu noteikšana.....	128
4. Salaspils novada domes rīcības izvērtējums.....	129
II. Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu.....	129
Tiesībsarga biroja informācija	130
1. Biroja struktūra un resursi	130
1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2011. gadā.....	131
1.2. Tiesībsarga 2011. gada pārskats par budžeta programmas rezultatīvo rādītāju izpildi	132
1.3. Tiesībsarga biroja struktūra	133
2. Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi	133
2.1. Sabiedrības informēšanas kampaņa „Cilvēktiesības un laba pārvaldība sastopama ikdienas situācijās”	133
2.2. „Agresivitātes indekss”	135
2.3. Publiskās diskusijas un lekcijas	136
2.4. Dalība citos pasākumos	138
2.5. Pētījums „Diskriminācija darba vietā”	139
2.6. Kampaņa „Alternatīvie risinājumi darbībā”	140
2.7. Izglītības un informatīvās aktivitātes bērniem.....	140
3. Sadarbība ar NVO	141
3.1. Tiesībsarga konsultatīvās padomes.....	142
3.2. Sadarbība ar NVO apvienībām	144
4. Tiesībsarga konference.....	146
5. Starptautiskā sadarbība.....	147
6. Tiesībsarga biroja 2011. gada statistika	149

7. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai 2011. gadā	151
Pielikumi	153
1.pielikums. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2010-64-01 par „Personu apliecinošu dokumentu likuma” 16. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 98. panta pirmajam un otrajam teikumam.	154
2.pielikums. Viedokli Satversmes tiesas lietā Nr. 2010-72-01 „Par Civilprocesa likuma 78. panta trešās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un 96. pantam”	159
3.pielikums. Atzinums par lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāti.	164
4.pielikums. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2011-05-01 „Par Publisko iepirkumu likuma 39.panta pirmās daļas 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105.pantam”.	170
5.pielikums. Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2011-14-03 par MK 2001. gada 13. marta noteikumu Nr. 120 3. ¹⁵ . apakšpunkta un 11. punkta, un 2009. gada 25. augusta noteikumu Nr. 972 11. punkta atbilstību LR Satversmes 91. un 106. pantam.	174

Godātais lasītāj!

2011.gads tiesībsargam bijis nozīmīgs gads – apritējuši pieci gadi, kopš tiesībsarga institūta izveides Latvijā, pilnvaru termiņš beidzies iepriekšējam tiesībsargam un amatā apstiprināts jauns tiesībsargs.

Es vēlos pateikties iepriekšējam tiesībsargam Romānam Apsītim par godprātīgu un pašizliedzīgu darbu. Iepriekšējos gados paveiktais ir kalpojis par labu pamatu, lai Tiesībsarga biroju attīstītu un uzstādītu sev mērķus nākamajiem trim gadiem cilvēktiesību un labas pārvaldības stiprināšanai mūsu valstī.

Apzinos, ka nav vairāk vai mazāk svarīgu cilvēktiesību un visas ir nozīmīgas. Un tomēr saskaroties ar reālo situāciju un biroja resursiem, vienīgais risinājums, lai ne tikai reaģētu uz jau esošām problēmām, bet censtos tās novērst laikus, ir mērķu un prioritāšu noteikšana. Tādēļ izstrādājām stratēģiju 2011.-2013.gadam. 2011.gada veikumu esam atspoguļojuši šajā ziņojumā atbilstoši izvirzītajām prioritātēm.

Atskatoties uz tiesībsarga amatā nostrādāto gadu, jāteic, ka ne mazums ir paveikto darbu, diemžēl ir arī iesākti darbi, kas uzreiz nav nesuši cerēto rezultātu. Palīdzēts ir iedzīvotājiem individuālās lietās un uzsāktas vai turpinātas vairākas sabiedrībai kopumā aktuālas lietas. Piemēram, ārpusģimenes aprūpes, tajā skaitā, audžuģimeņu jautājums. Satversmē noteiktās bezmaksas izglītības un tās pieejamības izzināšana. Sabiedrisko pakalpojumu tarifu noteikšanas procedūras izpēte. Jautājums par iedzīvotāju ienākuma nodokļa piedziņu no nekustamā īpašuma pārdošanas pirms 2010.gada 1.janvāra. Skaidrota Latvijas Republikas pilsoņu un nepilsoņu tiesību apjoma atšķirību pamatotība. Risināti arī sabiedrībā neviennozīmīgi vērtēti jautājumi, piemēram, par sadzīves apstākļiem ieslodzījuma vietās, partnerattiecību tiesisko regulējumu un citi jautājumi.

Vēlos dalīties ar pāris atziņām par cilvēktiesību un labas pārvaldības principa ievērošanu Latvijā pēc pirmā amatā nostrādātā gada. Valsts un pašvaldību iestādes tiesībsarga viedoklī ieklausās un ieteikumus ņem vērā arvien biežāk. Tomēr diemžēl ir arī gadījumi, kad iestādes kā tiesībsarga ieteikumu vērā neņemšanas galveno iemeslu norāda, ka tiesībsarga viedoklim ir tikai rekomendējošs raksturs. Cits sastopams aizbildinājums ir frāze „atvēlētā budžeta ietvaros”, kas pēc būtības nozīmē, ka cilvēktiesības tiek pakārtotas budžetam. Nevis otrādi, kā tam jābūt.

Neizpratni rada izveidojusies Latvijas politiķu un amatpersonu prakse – sākt cilvēktiesību vai labas pārvaldības principa pārkāpumu novēršanu tikai tad, kad uz to norādījuši arī ārvalstu eksperti vai starptautiskās organizācijas. Tā vietā, lai jau pēc Latvijas ekspertu vai kompetento iestāžu pirmajiem brīdinājumiem par nepilnībām tās novērstu. Manuprāt, tas ir nepareizi, bezatbildīgi un mūsu valstij pazemojoši.

Problēmu nerisināšana pēc būtības kopumā valstij izmaksā daudzkārt dārgāk. Tam uzskatāms piemērs ir ievērojamais Latvijai nelabvēlīgu Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu skaits un apjomīgās kompensācijas, kas tiek maksātas no valsts

budžeta līdzekļiem. Šīm summām klāt vēl jāpieskaita atbildīgo iestāžu un tiesu izmaksas, kamēr lieta skatīta vēl tepat Latvijā, un valsts pārstāvja Eiropas Cilvēktiesību tiesā izmaksas.

Šeit vēlos politiķiem, valsts un pašvaldības iestāžu vadītājiem, uzņēmējiem un ikvienam sabiedrības pārstāvim atgādināt, ka cilvēktiesības un laba pārvaldība nav kādi mistiski jēdzieni vai skaļi saukļi, bet gan tiesības un arī pienākumi, ar kuriem saskaramies ikdienā. Cilvēktiesību un labas pārvaldības ievērošana ir valsts demokrātijas, tiesiskuma un attīstības barometrs. Tā nav iesprūšana politiskajās dimensijās, sazvērestības teorijās vai personīgās simpātijās. Mums visiem ir kopīgs mērķis – sabiedrības tiesisku interešu ievērošana un nodrošināšana. Un mans pienākums ir rūpēties, lai ikviena Latvijas iedzīvotāja vai viesu cilvēktiesības tiktu aizsargātas un valsts vara Latvijā tiktu īstenota tiesiski, lietderīgi un labas pārvaldības principam atbilstoši.

Esmu pārliecināts, ka uzsāktie darbi un nākamie uzdevumi nesīs pozitīvu ietekmi, lai katrs Latvijas iedzīvotājs var teikt, ka dzīvo demokrātiskā, tiesiskā un attīstītā valstī.

Ar patiesu cieņu,

tiesībsargs Juris Jansons

Latvijas Republikas tiesībsargs ir Saeimas ievēlēta amatpersona, kas rūpējas par to, lai Latvijā tiktu ievērotas cilvēktiesības un lai valsts pārvalde un pašvaldības ievērotu labas pārvaldības principu.

2011. gadā Tiesībsarga birojā tika izstrādāta Tiesībsarga stratēģija 2011.–2013. gadam, kurā noteikti mērķi un prioritātes. Stratēģija tika sagatavota, lai koncentrētā un viegli saprotamā veidā sniegtu iedzīvotājiem un citiem interesentiem priekšstatu par Tiesībsarga biroja mērķiem, uzdevumiem un darbības pamatprincipiem.

Laika periodam no 2011. līdz 2013. gadam Tiesībsarga birojā izvirzīti trīs mērķi:

- 1. mērķis: palielināt sabiedrības izpratni par tās tiesībām, tiesībsarga lomu tiesību aizsardzībā, preventīvi novērst cilvēktiesību un labas pārvaldības principa pārkāpumus.
- 2. mērķis: palielināt valsts pārvaldē nodarbināto izpratni par labas pārvaldības principu.
- 3. mērķis: paaugstināt Tiesībsarga biroja resursu atdevi un celt tiesībsarga autoritāti Latvijas un starptautiskajā sabiedrībā.

Tiesībsarga biroja pamatdarbība 2011. gadā ir strukturēta vairākās tiesību jomās: Bērnu tiesību joma, Pilsonisko un politisko tiesību joma, Sociālo un ekonomisko tiesību joma, Krimināltiesību joma, Diskriminācijas novēršanas joma un Labas pārvaldības joma.

Ikviens no šīm tiesību jomām palīdz Tiesībsarga birojam sasniegt izvirzītos mērķus, tādēļ katrā no tām ir definētas savas prioritātes. Par prioritāriem jautājumiem izvirzīti tie, kas pēc tiesībsarga ieskata ir steidzami risināmi no cilvēktiesību vai labas pārvaldības principa skatu punkta. Vienlaikus prioritāšu noteikšana palīdz mobilizēt darbu un resursus attiecīgā jautājuma risināšanai savlaicīgi, pirms problēma ir samilzusi vēl vairāk.

Paralēli izvirzītajām prioritātēm Tiesībsarga birojā norit darbs arī pie iedzīvotāju iesniegumu izskatīšanas un šajos iesniegumos minēto jautājumu risināšanas.

Veidojot tiesībsarga 2011. gada pārskatu, savu paveikto esam atspoguļojuši atbilstoši izvirzītajām jomu prioritātēm, vienlaikus gada ziņojumā iekļauta informācija arī par tiesību jomu aktualitātēm.

Bērnu tiesību joma

Kas ir bērna tiesības?

Cilvēktiesību sistēmā ir noteiktas vairākas mazaizsargātas personu grupas, kurām, ņemot vērā viņu statusu, ir nepieciešama īpaša valsts aizsardzība un atbalsts. Bērna tiesību izdalīšana atsevišķā grupā pamatota galvenokārt ar to, ka, no vienas puses, bērniem, atbilstoši valstu tiesiskajam regulējumam, nav visu to tiesību, kas ir pilngadīgajiem, bet, no otras puses, bērniem ir savas specifiskās tiesības, kas saistītas ar viņu vecumu, stāvokli ģimenē u.tml.

Bērna tiesības ir pamattiesību un pamatbrīvību kopums, kas jānodrošina katram bērnam (bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai ir stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas) bez jebkādas diskriminācijas un neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu rases, tautības, dzimuma, valodas, reliģiskās, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.

Bērna tiesību definīcija izriet no pamatidejām, kuras nosaka Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. Deklarācijas atsevišķā pantā, kas veltīts bērniem, ir noteikts, ka „mātēm un bērniem ir tiesības uz īpašu aizsardzību un palīdzību”. Atzīstot bērnu vienlīdzīgas tiesības uz visām brīvībām, kas pasludinātas deklarācijā, starptautiskā kopiena atzīst papildu palīdzības un atbalsta nepieciešamību bērniem.

Harmoniskai personības attīstībai nepieciešams, lai bērns dzīvo un aug ģimenes vidē, laimes, mīlestības un izpratnes atmosfērā, tuvu un mīlošu cilvēku vidū. Pieaugušo uzdevums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, kā arī radīt bērna fiziskai un garīgai attīstībai piemērotus dzīves apstākļus.

Bērnu tiesību jomas prioritātes

Šajā tiesību jomā no 2011. līdz 2013. gadam sākotnēji tika definētas 4 prioritātes:

1. Sociāli mazaizsargātu bērnu tiesību ievērošana (šī prioritāte iedalīta sīkākos apakšpunktos).
2. Bērnu tiesību uz valsts finansētu veselības aprūpi ievērošana.
3. Bērnu tiesību izteikt viedokli un tikt uzklautam sekmēšana.
4. Plašsaziņas līdzekļu lomas palielināšana bērnu tiesību aizsardzībā.

No visām bērnu tiesību jomā noteiktajām prioritātēm 2011. gadā pastiprināta uzmanība tika vērsta uz sociāli mazaizsargātām bērnu grupām: bērniem valsts sociālās aprūpes iestādēs (zīdaiņu namos) un bērniem psihoneiroloģiskajās slimnīcās. Darba gaitā aktualizējās vēl divas tēmas, kas attiecas uz visiem bērniem un kas tika noteiktas kā prioritātes – izglītības pieejamība bez maksas un individuālais preventīvais darbs ar bērniem pašvaldībās.

2. prioritāte (bērnu tiesību uz valsts finansētu veselības aprūpi ievērošana) un 3. prioritāte (bērnu tiesību izteikt viedokli un tikt uzklautam sekmēšana) pastiprināti tiks īstenota 2012. gadā. Savukārt 4. prioritātes (plašsaziņas līdzekļu lomas palielināšana bērnu tiesību aizsardzībā) realizēšanai 2011. gadā tika uzsākts Frīdriha Eberta fonda atbalstīts projekts „Mediji un bērni”, kura ietvaros sadarbībā ar Latvijas Žurnālistu asociāciju tiek veikts pētījums „Kā medijos runāt ar un par bērniem”. Pētījums turpināsies 2012. gadā un kalpos par pamatu vadlīniju izstrādei plašsaziņas līdzekļiem komunikācijā ar bērniem un attiecībā uz jautājumiem, kas skar bērnus (bērnu un ar viņiem saistītu notikumu atspoguļošana plašsaziņas līdzekļos). 4. prioritātei paredzēts pastiprināti pievērsties 2013. gadā.

I. Bērni valsts sociālās aprūpes iestādēs (zīdaiņu namos)

Latvijas Republikas Tiesībsarga stratēģijā 2011.–2013. gadam¹ jaunākā vecuma bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību ievērošana valsts sociālās aprūpes centros tika izvirzīta par vienu no prioritātēm 2011. gadā. Lai prioritātē noteikto īstenotu, tika veikta situācijas izpēte: starptautiskā un nacionālā tiesiskā regulējuma, starptautisko rekomendāciju, tostarp Latvijas valstij sniegto rekomendāciju, izpēte, iestāžu skaita un tajās esošo bērnu skaita apzināšana. Tika apmeklēti visi valsts sociālās aprūpes centri (turpmāk – VSAC), kas sniedz sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumus bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem līdz 2 gadu vecumam, un bērniem ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem līdz 4 gadu vecumam: VSAC „Rīga” filiāles „Rīga” un „Pļavnieki”, VSAC „Kurzeme” filiāle „Liepāja” un VSAC „Latgale” filiāle „Kalkūni”. Apmeklējumu laikā Tiesībsarga biroja darbinieki iepazinās ar apstākļiem minētajās iestādēs, bērnu tiesību ievērošanas situāciju, kā arī pārrunāja ar iestāžu darbiniekiem šīs situācijas uzlabošanas iespējas.

Izvērtējot situāciju kopumā, konstatēts, ka galvenā problēma ir lielais bērnu skaits iestādēs, kas norāda uz to, ka valsts nav pietiekami veikusi nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu ikvienam bērnam tiesības uzaugt ģimenē.

1. Bērna tiesības uzaugt ģimenē

Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Konvencija par bērna tiesībām (turpmāk – Konvencija) un Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka katram bērnam neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē. Savukārt bērnam, kuram uz laiku vai pastāvīgi nav savas ģimenes, ir tiesības saņemt aprūpi, kas ir vistuvākā ģimeniskai videi – pie aizbildņa vai audžuģimenē. Tikai tad, ja nav iespējams nodrošināt bērnam aprūpi ģimeniskā vidē, bērna aprūpe var tikt nodrošināta bērnu aprūpes iestādē. ANO Bērna tiesību komiteja pēdējās Latvijai sniegtajās rekomendācijās jau 2006. gadā mudināja Latvijas valsti „nodrošināt, lai bērnu ievietošana bērnu iestādē būtu pēdējais iespējamais risinājums un lai tas tiktu izmantots vienīgi tad, ja ģimenes tipa aprūpe tiek uzskatīta par nepiemērotu konkrētam bērnam”.²

No bērnu tiesību un tiesisko interešu viedokļa aprūpei iestādē ir vairāki trūkumi: iestāde nevar kompensēt ģimenes vidi, kas ir pamats bērna pilnvērtīgai attīstībai; iestādē bērnam nav iespējams nodrošināt pastāvīga pieaugušā aprūpētāja klātbūtni, tādējādi bērnam nav iespējams atrast piesaistes personu un saņemt aprūpi atbilstoši savām vajadzībām. ANO Starptautiskajā ziņojumā par vardarbību pret bērniem (2006)³ ir atzīmēts, ka institucionālā aprūpe atstāj nopietnu ietekmi uz bērniem, kas nereti ir saistīta ar potenciāli neatgriezeniskām sekām. Saskaņā ar pētījumiem aprūpes apstākļiem agrā bērnībā (periods no 0 līdz 3 gadiem) ir ļoti liela nozīme bērna attīstībā, vēlākā laikā ietekmējot bērna izredzes un panākumus. Zīdaiņu institucionālā aprūpe kaitīgi ietekmē bērnu fizisko, garīgo un kognitīvo attīstību, atstāj negatīvu ietekmi uz viņu emocionālo stabilitāti un drošību, kultūras un personības identitātes saglabāšanu. Pētījumi pierāda, ka no katriem trim iestādē pavadītajiem mēnešiem mazs bērns savā attīstībā zaudē vienu mēnesi.⁴

¹ Pieejama: http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibsargs/majas_lapas_jaunumi/?doc=664

² ANO Bērna tiesību komitejas 2006.gada 28. jūnija noslēguma apsvērumi: Latvija, 33. punkts, pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/lv_crc.doc

³ World report on violence against children, pieejams:

http://www.crin.org/docs/UNVAC_World_Report_on_Violence_against_Children.pdf

⁴ Pieejams: http://www.crin.org/docs/UNICEF_A%20call%20to%20action_cahier_web.pdf

Vadlīniju par bērnu alternatīvu aprūpi⁵, kas tika pieņemtas 2009. gada 18. decembrī ar ANO Ģenerālās asamblejas rezolūciju, 21. punktā ir uzsvērts, ka institucionālā aprūpe var tikt izmantota tikai gadījumos, kad tā tiek atzīta par vispiemērotāko aprūpes veidu konkrētam bērnam un atbilst viņa vislabākajām interesēm. Minētā dokumenta 22. punktā noteikts, ka alternatīvai aprūpei maziem bērniem, īpaši bērniem līdz 3 gadu vecumam, jābūt nodrošinātai ģimeniskā vidē.

ANO Bērnu fonda (UNICEF) ziņojumā „Mājās vai mājā?” valstis tiek aicinātas izbeigt praksi saistībā ar bērnu ievietošanu institūcijās. Ziņojumā norādīts, ka mazu bērnu, līdz 3 gadu vecumam, ievietošanai institūcijās jābūt ierobežotai ar īsu termiņu, kas nepārsniedz sešus mēnešus, tai jābūt kā pēdējam risinājumam gadījumos, kad tā ir nepieciešama un atbilst bērna vislabākajām interesēm⁶.

VSAC filiāles, kurās tika veiktas pārbaudes, nodrošina 467 klientu vietas. Apmeklējumu laikā minētajās iestādēs kopumā uzturējās 421 bērns, no kuriem 198 bērni ir līdz 2 gadu vecumam. Visvairāk mazu bērnu (līdz 2 gadu vecumam) bija VSAC „Rīga” filiālēs „Pļavnieki” (93 bērni) un „Rīga” (72 bērni). VSAC „Kurzeme” filiālē „Liepāja” aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumi tika nodrošināti 19 bērniem līdz 2 gadu vecumam un VSAC „Latgale” filiālē „Kalkūni” – 14 bērniem.⁷

Vienlaicīgi saskaņā ar Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas mājaslapā publicēto informāciju 2011. gada augustā 27 audžuģimenes bija izteikušas vēlmi ņemt savā aprūpē bērnus no 0 līdz 2 gadu vecumam, tādējādi radot iespēju 34 bērniem augt ģimeniskā vidē. Papildus 8 audžuģimenēs tika nodrošinātas 10 brīvas vietas bērniem no 1 gada vecuma un 30 audžuģimenes izteica vēlmi paņemt savā aprūpē bērnus no 2 gadu vecuma, tādējādi nodrošinot 45 bērniem aprūpi ģimenē.⁸

Informācija par brīvo vietu skaitu audžuģimenēs ir pieejama bāriņtiesām, kuru kompetencē ir lemt par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu bērnam, ievērojot principu, ka bērna interesēs ir saņemt aprūpi ģimeniskā vidē. Taču no statistikas secināms, ka, pastāvot brīvajām vietām audžuģimenēs, jaunāka vecuma bērniem tiesības saņemt minēto aprūpi netiek nodrošinātas.

Situācijas izvērtēšanā jāņem vērā arī apstākļi, ka saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.¹ pantu bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni līdz 2 gadu vecumam institucionālajā aprūpē atrodas valsts apgādībā. Savukārt bērnu uzturēšanu audžuģimenēs daļēji nodrošina pašvaldības, izmaksājot pabalstu bērna uzturam un pabalstu apģērba un mīkstā inventāra iegādei. Atšķirīgā kārtība alternatīvo aprūpes pakalpojumu finansēšanā, iespējams, varētu būt viens no iemesliem tam, ka atsevišķos gadījumos bāriņtiesas kā pašvaldību iestādes, lemjot par ārpusģimenes aprūpes nodrošināšanu bērnam, vadās no finansiāliem apsvērumiem un izvēlas valsts finansēto institucionālo aprūpi.

Secinājumi:

- Saskaņā ar starptautiskajiem bērnu tiesību standartiem jaunāka vecuma bērnu, t.i., bērnu līdz 3 gadu vecumam, ievietošana aprūpes iestādēs ir uzskatāma par bērnu tiesību

⁵ Guidelines for the alternative care of children,

http://www.unicef.org/aids/files/UN_Guidelines_for_alternative_care_of_children.pdf

⁶UNICEF Report, “At Home or In a Home?”, <http://www.ifco.info/news-and-blogs/latest-news/end-placing-children-under-three-years-in-institutions-a-call-to-action>

⁷ Dati uz 2011. gada 19. augustu.

⁸Pieejams: http://www.bti.gov.lv/lat/arpusgimenes_aprupe/?doc=2589&page=

pārkāpumu. Līdz ar to, izvēloties ārpusģimenes aprūpes formu, maziem bērniem ir jābūt nodrošinātai aprūpei ģimeniskā vidē.

- Liels mazu bērnu skaits VSAC filiālēs norāda uz to, ka valstī izveidotajā ārpusģimenes aprūpes sistēmā pastāv problēmas ar ģimenes tipa aprūpes pakalpojumu pieejamību jaunākā vecuma bērniem, kā rezultātā tiek pieļauts bērnu tiesību uzaugt ģimenē pārkāpums.
- Nepieciešams veidot bāriņtiesu izpratni par jaunākā vecuma bērnu tiesībām un vajadzībām saņemt aprūpi ģimeniskā vidē un nodrošināt, lai minētais princips tiktu ievērots praksē.
- Bāriņtiesas lēmumu par bērna līdz 2 gadu vecumam nodošanu institucionālajā aprūpē var ietekmēt finansiāli apsvērumi. Līdz ar to izvērtējams jautājums par nepieciešamību pārskatīt institucionālās aprūpes pakalpojumu finansēšanas kārtību, paredzot vienu finansēšanas avotu par aprūpes pakalpojumu sniegšanu bērniem, kuriem nav fiziskās un garīgās attīstības traucējumu, neatkarīgi no viņu vecuma, izdevumus par minētajiem pakalpojumiem sedzot no pašvaldības budžeta, kā to pašlaik jau paredz normatīvais regulējums attiecībā uz bērniem, kuri sasnieguši 3 gadu vecumu.

2. Bērna ar īpašām vajadzībām tiesības uzaugt ģimenē

Saskaņā ar pasaules praksi visbiežākais iemesls, kādēļ bērnus ievieto aprūpes iestādēs Centrālās un Austrumeiropas valstīs, ir bērnu fiziskās un garīgās attīstības traucējumi. Arī VSAC filiālēs liela daļa no kopējā bērnu skaita ir bērni ar attīstības traucējumiem. Saskaņā ar VSAC filiāļu darbinieku sniegto informāciju minētos bērnus viņu veselības stāvokļa dēļ nelabprāt ņem aizbildnībā, audžuģimenēs vai adoptē, kā rezultātā daudz bērnu līdz pilngadības sasniegšanai un arī pēc tam dzīvo valsts ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās. Daudz bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem ir bez vecāku gādības palikušie bērni. Vairāki bērni ar attīstības un veselības problēmām VSAC tiek ievietoti pēc vecāku lūguma, jo dažādu iemeslu dēļ bērniem nav iespējams nodrošināt aprūpi ģimenē.

ANO Konvencijas 23. pants nosaka, ka garīgā vai fiziskā ziņā nepilnvērtīgam bērnam ir tiesības uz īpašu gādību un tiesības dzīvot pilnvērtīgu un cienīgu dzīvi apstākļos, kas garantē viņa pašcieņu, palīdz viņam uzturēt ticību saviem spēkiem un atvieglo viņa iespējas aktīvi piedalīties sabiedrības dzīvē. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā norādīts, ka uzsvars 23. pantā tiek likts uz „aktīvu līdzdalību sabiedrībā” un „pēc iespējas pilnīgāku sociālo integrāciju”, un tas kontekstā ar Konvencijas 2. pantu nozīmē līdz minimumam samazinātu bērnu invalīdu ievietošanu institūcijās, nodrošinot bērniem bez jebkādas diskriminācijas tiesības augt ģimeniskā vidē⁹.

Arī ANO Bērna tiesību komiteja pēdējās Latvijai sniegtajās rekomendācijās jau 2006. gadā ieteica Latvijas valstij veikt pasākumus, lai izstrādātu un ieviestu alternatīvas bērnu ar invaliditāti institucionalizācijai, piemēram, veidot vietējās rehabilitācijas programmas un mājas aprūpi, kā arī organizēt izpratnes veidošanas kampaņas, kas vērstas uz aprūpi ģimenē un bērnu ar invaliditāti tiesību veicināšanu.

ANO Bērna tiesību komitejas Vispārējos komentāros Nr. 9 par bērnu invalīdu tiesībām¹⁰ un Eiropas deklarācijā par bērniem un jauniešiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem un viņu

⁹ Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā: UNICEF, 2002.- 652 lpp., 335 lpp.

¹⁰ General Comment Nr. 9, The rights of children with disabilities, Committee on the Rights of the Child, <http://daccess-ods.un.org/TMP/6372007.13157654.html>

ģimenēm¹¹ valstis tiek aicinātas aizstāt aprūpes pakalpojumus iestādēs, kas negatīvi ietekmē bērnu veselību un attīstību, ar augstas kvalitātes atbalstu un alternatīviem aprūpes veidiem sabiedrībā. Alternatīviem pakalpojumiem, kas var ietvert sevī radnieku veiktu aprūpi, aprūpi audžuģimenēs un adopciju, jābūt organizētiem tādā veidā, lai motivētu cilvēkus, kuri apzināti cenšas rūpēties par tādiem bērniem, ir jūtīgi pret bērnu īpašām vajadzībām un ir spējīgi sniegt bērniem labumu, paņemt bērnus savā aprūpē.

Secinājumi:

- Lielais bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem skaits VSAC liecina par to, ka šo bērnu aprūpei praksē bieži tiek izmantota ievietošana bērnu aprūpes iestādē. Šādas prakses pastāvēšanu ietekmē alternatīvu trūkums.
- Attīstības un veselības problēmas liek šķēršļus bērniem saņemt ģimenes tipa aprūpes pakalpojumus, un tas ir pretrunā ar diskriminācijas aizlieguma principu.
- Lai samazinātu bērnu ar īpašām vajadzībām ievietošanu aprūpes iestādēs un veicinātu bērnu izņemšanu no minētajām iestādēm, nepieciešams sniegt pietiekamu atbalstu ģimenēm, kuras aprūpē bērnus ar īpašām vajadzībām, un sekmēt alternatīvu aprūpes pakalpojumu pieejamību. Jāizvērtē iespēja noteikt lielāku atlīdzības apmēru tiem aizbildņiem un audžuģimenēm, kas aprūpē bērnu ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem, jo šiem bērniem viņu veselības un attīstības stāvoklis nedrīkst būt par šķērslī, lai saņemtu aprūpi ģimeniskā vidē.

3. Brāļu un māsu tiesību netikt šķirti nodrošināšana

ANO Vadlīniju par bērnu alternatīvu aprūpi 18. punkts nosaka, ka, nododot bērnus ārpusģimenes aprūpē, kopā dzīvojošie brāļi un māsas nedrīkst būt šķirti. Arī Bērnu tiesību aizsardzības likuma 27. panta ceturtnā daļas 1. punkts aizsargā vienas ģimenes bērnu tiesības netikt šķirti ārpusģimenes aprūpes laikā, izņemot īpašus gadījumus, kad tas tiek darīts bērnu interesēs.

Veicot pārrunas ar VSAC filiāļu darbiniekiem, tika saņemta informācija, ka praksē minētais princips netiek ievērots. Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.¹ pantu bāreņi un bez vecāku gādības palikušie bērni līdz 2 gadu vecumam institūcijā atrodas valsts apgādībā. Līdz ar to sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi VSAC filiālēs bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem ir pieejami tikai līdz 2 gadu vecumam. Ja bērna brālis vai māsa ir sasnieguši 3 gadu vecumu un bērniem nav iespējams atrast aizbildni vai audžuģimeni, aprūpe brālim vai mācai tiek nodrošināta citā, pašvaldības finansētā, bērnu aprūpes iestādē. Ja vienas ģimenes bērnu vecuma starpība nav liela (1 – 2 gadi), praksē ir iespējami gadījumi, kad, lai nodrošinātu brāļu un māsu tiesības uzaugt kopā, pašvaldība slēdz līgumu ar VSAC par bērna aprūpi, taču minētie gadījumi ir drīzāk izņēmumi no vispārējās prakses.

Secinājums:

- Atšķirīgā kārtība institucionālās aprūpes pakalpojumu finansēšanā atkarībā no bērna vecuma veicina vienas ģimenes bērnu tiesības netikt šķirti pārķāpumus, kad ārpusģimenes aprūpes laikā bērniem nav iespējams nodrošināt aprūpi pie aizbildņa vai audžuģimenē. Līdz ar to izvērtējams jautājums par nepieciešamību pārskatīt institucionālās aprūpes pakalpojumu finansēšanas kārtību (sk. arī sadaļu par bērna tiesībām uzaugt ģimenē).

¹¹ European Declaration on Children and Young People with Intellectual Disabilities and their Families, http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0015/121263/e94506.pdf

4. Bērnu skaits VSAC un tiesības saņemt kvalitatīvu aprūpi

Balstoties uz pētījumiem, ANO Bērnu tiesību komiteja vairākkārt ir norādījusi, ka mazām mājas tipa bērnu aprūpes iestādēm bieži vien ir labāki bērnu aprūpes rezultāti. Liels bērnu skaits iestādēs nelabvēlīgi ietekmē aprūpes pakalpojumu kvalitāti un rada risku bērnu pilnvērtīgai attīstībai. Bērnu iestādes nav spējīgas pietiekami kompensēt ģimenes vides trūkumu bērniem, iestādē bērni tiek pakļauti bezpersoniskuma principam un stingram režīmam, personāla nepietiekama skaita dēļ bērniem ir ierobežota iespēja saņemt aprūpi atbilstoši viņu individuālajām vajadzībām. Tāpat personāla maiņas dēļ iestādē bērniem grūti atrast piesaistes personu, kura var palīdzēt radīt bērnam uzticības un drošības sajūtu. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmatā ir norādīts, ka „bērni, kas ievietoti iestādēs, cieš no atpalcības personības attīstībā, traucētas komunikācijas spējas, emocionālās nepietiekamības, nepietiekamas pieķeršanās pieaugušajiem, pasivitātes un neuzticības. Nopietnas novirzes ir vērojamas bērnu psiholoģijas intelektuālajā un motivācijas sfērā pamatskolas vecumā, kā arī tieksmē uz neatbilstošu uzvedību”¹².

VSAC filiāļu apmeklējumu laikā tika konstatēts, ka katra no iestādēm var nodrošināt aptuveni 100 vietu, bet VSAC „Latgale” filiālē „Kalkūni” ir 160 vietas. Bērni dzīvo grupās pa 10 – 12. Grupā ar bērniem dienā strādā divi darbinieki: sociālais aprūpētājs, kurš audzina bērnus un māca bērniem iemaņas, un aprūpētājs, kurš bērnus aprūpē. Naktī grupā bērniem pieejams tikai 1 aprūpētājs. Vērtējot situāciju atbilstoši starptautiskajiem bērnu tiesību standartiem, secināms, ka lielais bērnu skaits VSAC filiālēs neatbilst bērnu interesēm. Ņemot vērā darbinieku skaitu grupās, bērnu vecumu un veselības stāvokli, rodas šaubas arī par aprūpes kvalitāti, proti, vai bērniem vienmēr ir iespēja saņemt aprūpi atbilstoši savām vajadzībām.

Saskaņā ar ANO Vadlīnijām par bērnu alternatīvu aprūpi¹³ valstis, kurās ir saglabātas lielas bērnu aprūpes iestādes, tiek aicinātas izstrādāt alternatīvas aprūpes formas un deinstitucionalizācijas stratēģiju, kuras mērķis būtu bērnu aprūpes iestāžu pakāpeniska likvidācija. Minētā dokumenta 23. punktā ir noteikts, ka šā mērķa sasniegšanai valstīm ir jānosaka bērna attīstību veicinošie aprūpes standarti, kas nodrošinātu kvalitāti un nepieciešamos apstākļus, piemēram, individuālu aprūpi vai aprūpi mazās grupās, un jāizvērtē esošo aprūpes iestāžu atbilstība minētajiem standartiem.

Secinājumi:

- Lielais bērnu skaits katrā no VSAC filiālēm negatīvi ietekmē aprūpes kvalitāti. Arī darbinieku skaits grupās ir nepietiekams tam, lai bērni varētu saņemt aprūpi atbilstoši savām vajadzībām. Līdz ar to nepieciešams pārskatīt normatīvajos aktos noteiktās prasības sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēm.
- Lai panāktu lielo iestāžu pakāpenisku likvidāciju, valstī jābūt izstrādātai deinstitucionalizācijas stratēģijai un attiecīgam rīcības plānam ar skaidriem mērķiem un uzdevumiem noteiktam laika periodam.

¹² Hodgina R., Ņūvels P. Konvencijas par bērna tiesībām ieviešanas praksē rokasgrāmata: UNICEF, 2002.- 652 lpp., 284.lpp.

¹³ Pieņemtas 2009. gada 18. decembrī ar ANO Ģenerālās asamblejas rezolūciju, Guidelines for the alternative care of children, <http://www.crin.org/docs/Guidelines-English.pdf>

5. Alternatīvās aprūpes formas

Lai samazinātu bērnu skaitu VSAC, jaunākā vecuma bērniem jābūt pieejamām citām alternatīvās aprūpes formām. Bērnu tiesību aizsardzības likums paredz, ka bērnam, kurš nodots ārpusģimenes aprūpē, var tikt nodrošināta aprūpe pie aizbildņa vai audžuģimēnē, kas ir vistuvākā ģimeniskai videi.

Izvērtējot informāciju par jaunākā vecuma bērnu skaitu VSAC filiālēs un statistikas datus par audžuģimēnēm, secināms, ka audžuģimeņu skaits, kuras vēlas un var nodrošināt aprūpi ļoti maziem bērniem, ir nepietiekams. Iespējamie cēloņi ir vairāki.

- Mazu bērnu aprūpei, audzināšanai un uzraudzībai ir nepieciešams veltīt ievērojami vairāk laika un pūļu. Zīdaiņu aprūpe prasa aprūpētāja pastāvīgu klātbūtni visu diennakti un nereti radikāli maina aprūpētāja dzīves ritmu. Atsevišķos gadījumos vēlmi paņemt aprūpē mazus bērnus ietekmē apgrūtināta veselības aprūpes pakalpojumu pieejamība (bērniem regulāri jāveic apskates pie ģimenes ārsta un, pēc nepieciešamības, pie citiem speciālistiem), nodrošinājums ar vietām pirmsskolas izglītības iestādēs (svarīgi, lai aprūpētājs bērna aprūpes pienākumu varētu savienot ar darbu), kā arī sadzīves apstākļi.
- Viens no iespējamiem cēloņiem, kas ietekmē audžuģimeņu vēlmi paņemt aprūpē jaunākā vecuma bērnus, kā arī aprūpes kvalitāti, ir zināšanu trūkums par mazu bērnu (īpaši zīdaiņu) aprūpi. Arī VSAC filiāļu darbinieku novērojumi liecina, ka audžuģimēnēm nereti trūkst zināšanu par zīdaiņu aprūpi.
- Mazu bērnu aprūpe ir saistīta arī ar ievērojami lielākām izmaksām (autiņbiksītes, piena maisījumi, ratiņi, apģērbs u.c.). Nedz audžuģimenei, nedz aizbildnim, ja vien viņš nav bērna vecvecāks, nav pienākuma uzturēt bērnu par saviem līdzekļiem, līdz ar to alternatīvās aprūpes pakalpojumu pieejamības veicināšanā nav mazsvarīgs finansiālais atbalsts.

Atbilstoši Valsts sociālo pabalstu likuma 3. panta pirmajai daļai ar aizbildnību saistītos izdevumus pilnībā sedz no valsts budžeta līdzekļiem: atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu ir 38 lati mēnesī, un tā ir neatkarīga no aizbildnībā esošo bērnu skaita, un pabalsts par bērna uzturēšanu ir 32 lati mēnesī. Aizbildnim ir tiesības saņemt līdzekļus bērna uzturam no vecākiem vai, ja tas nav iespējams, uzturlīdzekļus viņu vietā maksā valsts. Uzturlīdzekļu garantiju fonda maksāto uzturlīdzekļu apmērs bērnam līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai pašlaik ir 30 lati mēnesī¹⁴. Ņemot vērā, ka pienākums maksāt uzturlīdzekļus ir katram no vecākiem, līdzekļu apmērs bērna uzturam ir ne mazāk kā 60 latu mēnesī. Ja vecāks ir miris, bērnam ir tiesības saņemt apgādnieka zaudējuma pensiju, kuras minimālais apmērs pašlaik ir 29,25 lati, personai, kurai noteikta invaliditāte kopš bērnības, – 48,75 lati. Ja par bērnu ir piešķirta apgādnieka zaudējuma pensija, valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts sakarā ar apgādnieka zaudējumu, uzturlīdzekļi no Uzturlīdzekļu garantiju fonda vai ģimenes valsts pabalsts, tad pabalstu par bērna uzturēšanu samazina par attiecīgo summu. Šo līdzekļu apmērs situācijā, kad iztikas minimuma patēriņa grozs vienam iedzīvotājam ir pārsniedzis 170 latus mēnesī¹⁵, nav pietiekams, lai segtu faktiskos izdevumus par bērna uzturēšanu.

Arī audžuģimenei nav pienākuma uzturēt tajā ievietoto bērnu par saviem līdzekļiem. Valsts maksātā atlīdzība par audžuģimenes pienākumu pildīšanu neatkarīgi no tajā ievietoto bērnu skaita ir 80 latu mēnesī¹⁶. Pabalstu bērna uzturam audžuģimenei izmaksā pašvaldība, un tas

¹⁴ Uzturlīdzekļu garantiju fonda likuma pārejas noteikumu 4. punkts

¹⁵ Centrālās statistikas pārvaldes dati, <http://www.csb.gov.lv/statistikas-temas/iedzivotaju-ienemumi-galvenie-raditaji-30268.html>

¹⁶ MK 22.12.2009. noteikumu Nr. 1549 „Kārtība, kādā piešķir un izmaksā atlīdzību par audžuģimenes pienākumu pildīšanu” 2. punkts.

atbilstoši Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumu Nr. 1036 „Audžuģimenes noteikumi” 43. punkta 1. apakšpunktam mēnesī nedrīkst būt mazāks par Ministru kabineta noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru bērnam. Praksē lielākā daļa pašvaldību nodrošina pabalsta izmaksu lielākā apmērā, taču tas ir krasī atšķirīgs, piemēram, Viļānos – 50 latu mēnesī, Jelgavā – 3 lati dienā un Olainē – minimālās algas apmērā (200 lati). Atsevišķos gadījumos izmaksāto līdzekļu apmērs nevar pilnībā segt ar bērna uzturēšanu saistītos izdevumus.

Lai motivētu cilvēkus kļūt par aprūpes pakalpojumu sniedzējiem, jābūt paredzētām arī attiecīgām sociālajām garantijām. Personai, kura ir nodarbināta un vēlas paņemt aprūpē zīdaini, jābūt nodrošinātai iespējai izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu vai atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas, saglabājot iepriekšējo darba vietu.

Darba likuma 156. panta pirmā daļa nosaka, ka darba devējam ir pienākums piešķirt bērna kopšanas atvaļinājumu, ja to prasa darbinieks saistībā ar bērna dzimšanu vai adopciju. Tāpat Darba likuma 153. panta pirmajā daļā ir paredzētas tiesības pieprasīt un saņemt atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas tam darbiniekam, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns. Pārējos gadījumos atvaļinājuma bez darba samaksas saglabāšanas piešķiršana ir saistīta ar darba devēja brīvu gribu, un likums neuzliek darba devējam pienākumu piešķirt atvaļinājumu, proti, „Darba devējs pēc darbinieka pieprasījuma var piešķirt viņam atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas arī citos gadījumos”. Līdzīgi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 43. pants noteic: „Amatpersonai (darbiniekam), kurai tas ir nepieciešams un kuras amata (dienesta, darba) pienākumu izpildes apstākļi to pieļauj, var piešķirt atvaļinājumu bez darba samaksas un uzturdevas kompensācijas saglabāšanas”.

Pastāvot šādam regulējumam, praksē veidojas situācijas, kurās aizbildnim un audžuģimenes loceklim no viņa neatkarīgu iemeslu dēļ tiek liegta iespēja pilnvērtīgi aprūpēt bērnu, jo darba devējs var nepiešķirt atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas, kas attiecīgi liedz tiesības saņemt likumā „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” noteikto vecāku pabalstu. Ņemot vērā minēto, nepieciešams veikt attiecīgus grozījumus normatīvajos aktos, lai audžuģimenes loceklim un aizbildnim nodrošinātu tādus pašus apstākļus kā bērna vecākiem un adoptētājiem.

Secinājumi:

- Alternatīvās aprūpes pakalpojumu pieejamības veicināšanai ir nepieciešams īstenot atbilstošu politiku, paredzot pietiekamu finansējumu un sociālās garantijas cilvēkiem, kuri vēlas aprūpēt bērnus.
- Valsts maksātā atlīdzība par aizbildņa un audžuģimenes pienākumu pildīšanu, īpaši attiecībā uz personām, kas aprūpē jaunākā vecuma bērnu, ir nesamērīga ar veicamajiem pienākumiem. Līdz ar to būtu jāizvērtē jautājums par nepieciešamību normatīvajos aktos noteikt diferencētu atlīdzības apmēru par audžuģimenes un aizbildņa pienākumu pildīšanu atkarībā no bērna vecuma, paredzot atlīdzību lielākā apmērā tiem aprūpētājiem, kuri aprūpē jaunākā vecuma bērnus.
- Normatīvajos aktos nepieciešams palielināt bērna uzturam paredzētā pabalsta minimālo apmēru, pielāgojot to faktiskajiem izdevumiem par bērna uzturēšanu.
- Ir jāpilnveido normatīvais regulējums par sociālo garantiju nodrošināšanu, lai audžuģimenes loceklim un aizbildnim nodrošinātu tādus pašus apstākļus kā bērna vecākiem un adoptētājiem, tostarp jāveic grozījumi Darba likumā un Valsts un pašvaldību

institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā, nodrošinot iespēju izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu vai atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas.¹⁷

- Audžuģimeņu apmācība, kas paredzēta saskaņā ar Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumiem Nr. 1036 „Audžuģimenes noteikumi”, neietver padziļinātu zināšanu apguvi par mazu bērnu (īpaši zīdaiņu) aprūpi. Līdz ar to būtu izvērtējams jautājums par nepieciešamību izstrādāt speciālu papildu apmācības kursu par mazu bērnu aprūpi tām audžuģimenēm, kuras plāno ņemt aprūpē jaunākā vecuma bērnus.

6. Sociālais darbs ar ģimeni

Lai samazinātu iespējamību, ka mazi bērni nonāk ārpusģimenes aprūpē, ar ģimenēm, kuras pieder riska grupai, jātiek īstenotam preventīvajam sociālajam darbam. Novērojumi rāda, ka nereti tieši zināšanu un prasmju trūkums bērna aprūpē un audzināšanā ir iemesls bērna aprūpes nenodrošināšanai, kā rezultātā vecākiem tiek atņemtas bērna aprūpes tiesības. Tādējādi ir atbalstāma ģimenes asistenta pakalpojumu nodrošināšana, sniedzot vecākiem atbalstu un apmācību bērna aprūpē un audzināšanā, kā arī sociālo prasmju apgūšanā. Pašlaik šis pakalpojums ir pieejams tikai atsevišķās pašvaldībās (piemēram, Rīgā un Babītes novadā), līdz ar to ir jāpopularizē šā pakalpojuma nepieciešamība un pieejamība ikvienā pašvaldībā.

Viens no pasākumiem preventīvajā darbā ar ģimeni varētu būt arī topošo māmiņu un jauno vecāku izglītošana par jaundzimušā aprūpi: kopšanu, barošanu, emocionālajām vajadzībām, attīstību un citiem jautājumiem. Pašlaik šādu apmācību organizē dzemdību iestādes un nevalstiskās organizācijas, un tas ir brīvprātīgs un maksas pasākums. Labas prakses piemērs būtu nodrošināt obligātu un bezmaksas apmācību par bērna aprūpi sociālā riska grupas vecākiem.

Situācijās, kad bērna vislabāko interešu nodrošināšanai bērns jāšķir no ģimenes, bērna nodošanai ārpusģimenes aprūpē ir jābūt īslaicīgam risinājumam, kamēr intensīvi notiek darbs ar bioloģisko ģimeni, lai bērns pēc tam varētu atgriezties vecāku ģimenē. Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 4. panta piektā daļa nosaka, ka laika posmā, kamēr bārenis vai bez vecāku gādības palikušais bērns atrodas ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā, pašvaldības sociālais dienests un bāriņtiesa sadarbībā ar institūcijas darbiniekiem veic pasākumus, lai sekmētu bērna atgriešanos ģimenē, uzturētu kontaktus starp bērnu un vecākiem vai, ja tas nav iespējams, meklētu iespēju nodrošināt bērna aprūpi citā ģimenē.

Prakse rāda, ka ar ģimenēm nenotiek pietiekams sociālais darbs un ļoti maz bērnu atgriežas atpakaļ ģimenē. Saskaņā ar VSAC filiāļu pārskatiem par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu 2010. gadā no 226 bērniem, kuri izstājušies no minētajām iestādēm, tikai 45 bērniem izstāšanās iemesls no iestādes bija atgriešanās vecāku ģimenē. Saskaņā ar VSAC filiāļu darbinieku sniegto informāciju vairākos gadījumos vecāki nav motivēti audzināt savus bērnus, un sociālie darbinieki bieži nesaskata risinājumu šai problēmai. Sociālo darbinieku un finanšu resursu trūkums pašvaldībās nenodrošina atbilstošu preventīvu darbu ar riska ģimenēm, kurās ir bērni.

Secinājumi:

- Jāuzlabo sociālie, veselības, izglītojošie un citi pakalpojumi riska ģimenēm un jānodrošina tām savlaicīga pieeja pakalpojumiem.

¹⁷ Šajā jautājumā konkrētas pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs 2011. gada 8. novembra vēstulē Nr. 6-8/722 lūdza Labklājības ministriju sniegt viedokli par tiesisko regulējumu.

- Jāizvērtē jautājums par nepieciešamību pilnveidot normatīvo regulējumu attiecībā uz nepieciešamo speciālistu skaitu pašvaldībās, kā arī par sociālo darbinieku papildu izglītošanu minētajos jautājumos.

7. Tūlītēji veicami pasākumi bērnu tiesību uzaugt ģimenē vai saņemt aprūpi ģimeniskā vidē nodrošināšanai

Ņemot vērā, ka arī valdības Deklarācija par Valda Dombrovska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību paredz uzlabot sociālo pakalpojumu nodrošināšanas sistēmu, radot priekšnosacījumus efektīvai, caurskatāmai un uz klientiem orientētai sociālajai aprūpei, t.sk. kompetentu un katrai klientu grupai piemērotu sociālo aprūpi, kā arī to, ka valsts politikas izstrāde un īstenošana bērnu tiesību aizsardzības jomā ir vairāku ministriju kompetencē, tiesībsargs 2011. gada novembrī vērsa valdības uzmanību uz iepriekš minētajiem tūlītēji veicamajiem pasākumiem bērnu tiesību uzaugt ģimenē vai, ja tas nav iespējams, saņemt aprūpi ģimeniskā vidē nodrošināšanai. Apmeklējumu laikā iepazīstoties ar apstākļiem VSAC filiālēs, kā arī pārrunājot ar iestāžu darbiniekiem bērnu tiesību ievērošanas situāciju, tika secināts, ka tās uzlabošanai veicami vairāki pasākumi, kurus atbildīgās institūcijas pašlaik jau ir sākušas risināt.

7.1. Bērna nodošanas alternatīvajā aprūpē kārtība

Saskaņā ar VSAC filiāļu darbinieku sniegto informāciju pirms bērna nodošanas alternatīvajā aprūpē ģimeniskā vidē, lai saglabātu aprūpes pēctecību, darbinieki, kuri strādāja ar bērnu, sagatavo informāciju par bērna attīstību, veselības stāvokli un īpašām vajadzībām un iepazīstina ar to aizbildni vai audžuģimeni. Minētā informācija rakstveidā tiek sniegta arī bāriņtiesai. Tāpat aizbildnim un audžuvecākiem tiek nodrošināta iespēja tikt ar bērnu pirms izņemšanas no iestādes, lai nodibinātu ar viņu emocionālo kontaktu.

VSAC filiāļu darbinieki informēja, ka praksē kārtība, kādā bērns tiek nodots audžuģimenei, ir atšķirīga. Ir audžuģimenes, kuras ļoti interesējas par bērnu un pirms bērna izņemšanas no iestādes vairākkārt tiek gan ar iestādes darbiniekiem, lai pārrunātu ar bērna aprūpi saistītos jautājumus, gan ar bērnu, lai nodibinātu ar viņu emocionālo kontaktu. Vienlaikus ir arī tādas audžuģimenes, kuras par bērnu neinteresējas vispār, un bērnu no iestādes, lai nogādātu audžuģimenē, izņem bāriņtiesas pārstāvis vai sociālais darbinieks. Pēdējā gadījumā var rasties situācija, ka audžuģimenes rīcībā nav vispusīgas informācijas par bērna faktisko situāciju un vajadzībām, kuru var iegūt, veicot pārrunas ar VSAC filiāļu darbiniekiem tikšanās laikā. Rezultātā audžuģimene secinājumu par savām spējām aprūpēt konkrētu bērnu var izdarīt pārsteidzīgi, līdz ar to atsevišķos gadījumos pastāv risks, ka bērns atkal var atgriezties iestādē. Tāpat bērna pēkšņa izņemšana no viņa ierastās vides bez iepriekšējas sagatavošanas var radīt bērnam negatīvus emocionālos pārdzīvojumus.

Secinājumi:

- Izvēloties bērnam alternatīvās aprūpes formu, visām lēmuma pieņemšanā iesaistītajām personām jābūt nodrošinātai vispusīgai informācijai par bērnu, balstoties uz kuru personas var paust savu viedokli. Bērna nodošanai alternatīvajā aprūpē jānotiek bērnam emocionāli labvēlīgos apstākļos. Līdz ar to bērna interesēs audžuģimenēm un aizbildņiem pirms bērna izņemšanas no aprūpes iestādes būtu jātiekas ar iestādes darbiniekiem, lai saņemtu vispusīgu informāciju par bērnu, kā arī nodibinātu ar bērnu emocionālo kontaktu.

- Nepieciešams veidot bāriņtiesu izpratni par minēto jautājumu un izdarīt grozījumus Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumos Nr. 1036 „Audžuģimenes noteikumi” attiecībā uz kārtību, kādā bērnu nodod audžuģimenei.¹⁸

7.2. Bērna mantas pārvaldība

VSAC apmeklējumu laikā filiāļu darbinieki ir aktualizējuši jautājumu par bērna mantas pārvaldību. Bērniem, kuri uzturas aprūpes iestādēs, var būt naudas līdzekļu uzkrājumi, kuru izmantošanai aizbildnim – ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas vadītājam – nepieciešams saņemt bāriņtiesas atļauju. Praksē VSAC filiāļu darbinieki ir saskārušies ar bāriņtiesu atteikumiem dot atļauju bērna naudas līdzekļu izlietošanai. Ir gadījumi, kad bērnam piederošie naudas līdzekļi viņa dzīves laikā netiek izmantoti vispār. Saskaņā ar VSAC filiāļu darbinieku sniegto informāciju bāriņtiesas pamato atteikumus ar to, ka aprūpes iestādēs bērni atrodas pilnā valsts apgādībā, tādēļ valstij ir jānodrošina bērniem viss nepieciešamais.

Uzturoties aprūpes iestādē, bērnam tiek nodrošināti sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, taču valsts sniegtie pakalpojumi ir minimums, lai apmierinātu bērna pamatvajadzības. Uzlabot bērna dzīves kvalitāti un padarīt viņa dzīvi priecīgāku var rotāllietas, spēles un dažādi pasākumi bērna dzīvē, ko ne vienmēr bērnam ir iespējams nodrošināt par iestādes budžeta līdzekļiem. Tiesības piedalīties spēlēs un izpriecu pasākumos, ņemot vērā bērna vecumu un briedumu, ir bērnam piemītošas tiesības, kuras nosaka ANO Konvencija un Bērnu tiesību aizsardzības likums. Līdz ar to bērna interesēs būtu atļaut aizbildnim rīkoties ar daļu bērna naudas gadījumos, kad tas ir nepieciešams bērna dzīves kvalitātes uzlabošanai, piemēram, lai iegādātos kādu mantu personīgai lietošanai, nodrošinātu iespēju piedalīties aktivitātēs, kas varētu radīt bērnam patīkamus pārdzīvojumus u.tml.

Secinājumi:

- Lai gan bērni VSAC atrodas pilnā valsts apgādībā, aizbildnim ir tiesības saņemt bāriņtiesas atļauju rīkoties ar daļu bērna naudas gadījumos, kad tas nepieciešams bērna dzīves kvalitātes uzlabošanai.
- Bāriņtiesai pirms lēmuma pieņemšanas rūpīgi jāizvērtē apstākļi un bērna naudas izlietošanas nepieciešamība, jo bērna naudu nav pieļaujams izmantot aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai.
- Nepieciešams veidot bāriņtiesu izpratni par minēto jautājumu.¹⁹

7.3. Veselības aprūpes pakalpojumi

Saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1. panta 6. punktu ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija nodrošina bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju. Ministru kabineta 2003. gada 3. jūnija noteikumu Nr. 291 „Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” (turpmāk – Noteikumi) 2.11. apakšpunkts paredz, ka sociālo pakalpojumu sniedzējs nodrošina iespēju klientam saņemt pirmo palīdzību. Noteikumu 18. punkts paredz, ka bērnu aprūpes institūcijā bērnam ir nodrošināta reģistrācija pie ģimenes ārsta un bērna vajadzībām atbilstoša veselības aprūpe. Līdz ar to secināms: normatīvais regulējums paredz, ka VSAC ir jānodrošina klientam pieejamība veselības aprūpes pakalpojumiem.

¹⁸ LM ir izstrādājusi Ministru kabineta noteikumu projektu „Grozījumi Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumos Nr.1036 „Audžuģimenes noteikumi”” (Reģ. Nr. TA – 2670). Kārtība tika precizēta, pieņemot minētos grozījumus 2011. gada 27. decembrī ar Ministru kabineta noteikumiem Nr.1027.

¹⁹ Tiesībsargs lūdza Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekciju sniegt viedokli par bāriņtiesu metodisko vadību bērna mantas pārvaldības jautājumā.

Noteikumu 11. punkts nosaka, ka bērnu aprūpes institūcijā ar klientiem strādā sociālie darbinieki, sociālie pedagogi, sociālie aprūpētāji, praktizēt tiesīgu māsu reģistrā reģistrētas medicīnas māsas un aprūpētāji. Bērnu aprūpes institūcijas vadītājs ir tiesīgs sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai piesaistīt citus speciālistus. Normatīvais regulējums nesniedz uzskatījumu, kādus speciālistus bērnu aprūpes iestādes vadītājs ir tiesīgs piesaistīt, taču norma paredz, ka šādus speciālistus var piesaistīt sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu nodrošināšanai.

Saskaņā ar VSAC filiāļu vadītāju sniegto informāciju, izpildot normatīvo aktu prasību, visās filiālēs bērni ir reģistrēti pie ģimenes ārsta un bērniem tiek nodrošināti veselības aprūpes pakalpojumi. Taču praksē reģistrācija pie ģimenes ārsta nav efektīva, jo ģimenes ārsts ne vienmēr ir pieejams bērniem brīdī, kad tas nepieciešams. Ņemot vērā bērnu mazo vecumu un to, ka VSAC uzturas arī bērni ar smagiem funkcionāliem traucējumiem, kas atsevišķos gadījumos prasa pastāvīgu atrašanos ārsta uzraudzībā, iestādēs darbam ar bērniem ir piesaistītas ārstniecības personas. Dažās iestādēs ārstniecības personas ir štata darbinieki, citās – strādā uz uzņēmuma līguma pamata. Tiesībsarga biroja pārstāvjiem tika sniegta informācija, ka, piemēram, VSAC „Rīga” filiālēs „Rīga” un „Pļavnieki” pediatri strādā kā štata darbinieki, bet VSAC „Kurzeme” filiālē „Liepāja” psihiatrs strādā uz uzņēmuma līguma pamata.

Secinājumi:

- Lai gan sociālās aprūpes un rehabilitācijas iestāžu mērķis nav ārstniecība, bērnu interesēs tomēr ir ārstniecības personas, piemēram, pediatra, psihiatra vai neirologa, pastāvīga pieejamība. Vienlaikus svarīga ir ārstniecības pakalpojumu kvalitātes kontrole.
- VSAC bērniem tiek sniegti ārstniecības pakalpojumi, bet tajā pašā laikā centrs vai tā filiāle nav reģistrēta Ārstniecības iestāžu reģistrā, tādēļ minētā iestāde nevar tikt pakļauta ārstniecības iestāžu kontroles mehānismam gan pakalpojuma kvalitātes, gan dokumentācijas uzglabāšanas jautājumos.
- Nepieciešams pilnveidot normatīvo regulējumu par VSAC sniegto veselības aprūpi.²⁰

7.4. VSAC reorganizācija

Viens no 2010. gada 1. janvārī notikušās VSAC reorganizācijas mērķiem bija panākt racionālāku finanšu līdzekļu izmantošanu. Veicot pārrunas ar VSAC filiāļu darbiniekiem par tās rezultātiem, trīs no VSAC filiālēm informēja, ka pēc reorganizācijas nav izjutušas pozitīvas izmaiņas. Pēc reorganizācijas minētās filiāles ir saskārušas ar finanšu līdzekļu trūkumu un nepieciešamību ietaupīt līdzekļus uz citu izdevumu rēķina, kas savukārt negatīvi ietekmē aprūpes kvalitāti. Piemēram, VSAC „Rīga” filiāle „Rīga” ir norādījusi, ka jau pašlaik iestādei pietrūkst līdzekļu medikamentu iegādei un pēc provizoriskiem aprēķiniem uz gada beigām finanšu līdzekļu pietrūks pārtikai.

Tikai VSAC „Latgale” filiāles „Kalkūni” darbinieki atzina, ka pēc reorganizācijas iestādē ir noticis daudz pozitīvu izmaiņu. Minētajā iestādē tika izremontētas vairākas dzīvojamās telpas un mācību telpas, tika izstrādātas speciālas izglītības programmas bērniem, kuriem veselības problēmu dēļ mācības tiek organizēta uz vietas, tika pieņemti darbā atbilstoši darbinieki un veiktas citas izmaiņas, kā arī piešķirts atbilstošs finansējums pakalpojumu nodrošināšanai.

Kā viens no iespējamiem cēloņiem, kādēļ filiāles, kurās uzturas bērni, nav pietiekami finansiāli atbalstītas, tika norādīta ar bērnu aprūpes specifiku saistīto jautājumu

²⁰ Tiesībsargs minēto jautājumu ir aktualizējis gan LM, gan valdībā.

nepārzināšana. Ņemot vērā, ka reorganizācijas procesā VSAC tika apvienotas iestādes, kas sniedz pakalpojumus gan bērniem, gan pieaugušajiem, vajadzību izvērtēšana nereti notiek pēc viena standarta, neņemot vērā apstākli, ka klientu vecuma un veselības stāvokļa dēļ aprūpes un rehabilitācijas mērķi un uzdevumi ir atšķirīgi. Iespējams, minētās izmaiņas bija par iemeslu tam, kādēļ VSAC „Rīga” vadība ierosināja filiālēs „Rīga” un „Pļavnieki” ar š. g. 1. jūniju samazināt sociālo aprūpētāju skaitu, piedāvājot aizstāt tos ar mazāk kvalificētiem darbiniekiem – aprūpētājiem. Ņemot vērā filiāļu vadītāju un tiesībsarga iebildumus par to, ka plānotās izmaiņas var nelabvēlīgi ietekmēt pakalpojuma kvalitāti, tās netika veiktas.

Secinājumi:

- Nav pieļaujama situācija, ka nepietiekama finansējuma dēļ tiek pasliktināta bērniem sniegto aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumu kvalitāte.
- Izskatot jebkuru jautājumu, kas skar VSAC filiāles, kurās uzturas bērni, tostarp jautājumu par finanšu līdzekļu sadali starp VSAC filiālēm, iespējamām izmaiņām darbinieku štatā, iespējamu reorganizāciju un citos gadījumos, ir rūpīgi jāizvērtē bērnu vajadzības un jāievēro ANO Konvencijā noteiktais bērnu interešu prioritātes princips, kas paredz, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem uzmanība pirmām kārtām tiek veltīta tam, lai vislabāk nodrošinātu bērna intereses.²¹

7.5. VSAC darba organizācija un darbinieki

Apmeklējumu laikā ar VSAC filiāļu vadītājiem tika pārrunāti arī aktuālie jautājumi saistībā ar filiāļu darbu. Saskaņā ar sniegto informāciju gandrīz visās filiālēs tiek novērota liela darbinieku mainība aprūpētāju vidū. Galvenais iemesls ir darbinieku atalgojums, kas ir nepietiekams un nesamērīgs ar aprūpētāju veicamajiem darba pienākumiem. Aprūpētāju 8 stundu apmācība arī tika vērtēta kā nepietiekama, jo aprūpētāja darba pienākumu veikšanai ir nepieciešamas papildu zināšanas par jaundzimušā aprūpi: kopšanu, barošanu, emocionālajām vajadzībām, attīstību un citiem jautājumiem.

VSAC filiāļu vadītāji ir norādījuši uz atsevišķu speciālistu trūkumu, piemēram, VSAC „Kurzeme” filiālē „Liepāja” trūkst sociālie aprūpētāji, jo Kurzemes reģionā pietrūkst speciālistu ar attiecīgo izglītību; VSAC „Latgale” filiālē „Kalkūni” nav iespējams piesaistīt neirologu, jo minētā speciālista Daugavpils novadā nav. Ņemot vērā bērnu ar funkcionālajiem traucējumiem lielo skaitu minētajā filiālē, būtu nepieciešams vismaz vēl viens logopēds.

Secinājumi:

- Nepieciešams paredzēt darbinieku atbalsta papildu pasākumus, lai novērstu regulāru aprūpētāju mainību VSAC filiālēs.
- Kvalitatīvākas aprūpes nodrošināšanai izvērtējams jautājums par nepieciešamību nodrošināt aprūpētājiem atbilstošu apmācību un turpmāku kvalifikācijas celšanu.
- Speciālistu piesaistei atsevišķos reģionos izvērtējams jautājums par nepieciešamību noteikt konkurētspējīgu atalgojumu un sociālās garantijas darbiniekiem. Minēto jautājumu varētu risināt, iesaistot arī citas valsts un pašvaldību iestādes.²²

²¹ Labklājības ministrijas izstrādātais likumprojekts „Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā” (Reģ. nr. TA-2580) paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20. pantā noteikt, ka speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā ir nepieciešamas ārpusģimenes aprūpes iestāžu vadītājiem, sociālajiem darbiniekiem un sociālajiem rehabilitētājiem.

²² Tiesībsargs minētos jautājumus ir aktualizējis gan LM, gan valdībā.

II. Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās

Bērnu tiesību īstenošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās (turpmāk – Slimnīcas) bija viena no tiesībsarga 2011. gada prioritātēm. Atbilstoši Tiesībsarga likuma 13. panta 3. punktā noteiktajām tiesībām jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa iestādēs, 2011. gadā Tiesībsarga biroja pārstāvji apmeklēja visas 6 psihoneiroloģiskās slimnīcas, kurām ir tiesības uzņemt bērnus: VSIA „Bērnu psihoneiroloģiskā slimnīca „Ainaži””, VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca”, VSIA „Ģintermuiža”, VSIA „Bērnu klīniskā universitātes slimnīca” Gaīlezerā, VSIA „Piejūras slimnīca” un VSIA „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs”.

ANO Bērnu tiesību komiteja pēdējās Latvijai sniegtajās rekomendācijās 2006. gadā ieteica Latvijas valstij „nodrošināt institucionālās aprūpes iestādēs, kas paredzētas personām ar garīgiem traucējumiem, ievietoto bērnu tiesību pilnīgu aizsardzību, tostarp saskarsmi ar ģimenes locekļiem, un izveidot neatkarīgu sūdzību procedūru.”²³

Slimnīcu apmeklējuma laikā tiesībsargs un Tiesībsarga biroja darbinieki iepazinās ar Slimnīcās uzņemto bērnu tiesību ievērošanas situāciju, kā arī tika pārrunātas esošās situācijas uzlabošanas iespējas.

Izvērtējot Slimnīcās konstatēto, kā arī tiesību aktos noteikto, Slimnīcām tika nosūtītas tiesībsarga rekomendācijas (sk. zemāk), aicinot sniegt savu redzējumu par konkrētiem jautājumiem saistībā ar bērnu tiesību ievērošanas situāciju konkrētajā iestādē. 2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī visas Slimnīcas tika apmeklētas atkārtoti, lai izvērtētu to veiktās darbības bērnu tiesību situācijas uzlabošanai, tostarp – ieviešot tiesībsarga rekomendācijas.

Rekomendāciju mērķis ir vērst uzmanību uz Slimnīcu apmeklējumu laikā tiesībsarga un Tiesībsarga biroja pārstāvju konstatētajiem bērnu tiesību pārkāpumiem, neizdalot kādu no Slimnīcām atsevišķi. Būtiski piebilst, ka ne visi pārkāpumi tika konstatēti visās Slimnīcās. Par Tiesībsarga biroja darbinieku pārbaudes vizīšu laikā konstatētajiem sistēmiskajiem trūkumiem normatīvajos aktos vai šo aktu piemērošanā tiesībsargs 2012. gadā vērsīsies Veselības ministrijā.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta pirmajā daļā noteiktajam, veselības aprūpes iestādes, kurā uzturas bērni, vadītājs ir atbildīgs par bērna veselības un dzīvības aizsardzību, par to, lai bērns būtu drošībā, lai viņam tiktu sniegti kvalificēti pakalpojumi un ievērotas citas viņa tiesības. Ņemot vērā, ka saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 72. panta sestajā daļā noteikto, pildot savus pienākumus, par bērna tiesību ievērošanu ir atbildīgs arī darbinieks, tiesībsargs aicināja Slimnīcu vadību informēt par sniegtajām rekomendācijām arī Slimnīcas personālu.

1. Bērnu ārstēšana atsevišķi no pieaugušām personām

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 3. panta pirmo daļu bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas. Savukārt attiecīgā panta otrajā daļā noteikts, ka bērna tiesības un brīvības valsts nodrošina visiem bērniem bez jebkādas diskriminācijas — neatkarīgi no bērna, viņa vecāku, aizbildņu, ģimenes locekļu

²³ Pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/lv_crc.doc, 11.lpp.

rases, tautības, dzimuma, valodas, partijas piederības, politiskās un reliģiskās pārliecības, nacionālās, etniskās vai sociālās izcelsmes, dzīvesvietas valstī, mantiskā un veselības stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem. Saskaņā ar ANO Konvencijas par bērna tiesībām 3. pantā un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta otrajā daļā noteikto visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses.

Apmeklējot Slimnīcas, tika konstatēts, ka dažkārt bērni sava veselības stāvokļa dēļ, kas rada uzvedības izmaiņas, tiek ievietoti Slimnīcu palātās kopā ar pilngadīgām personām. Saskaņā ar ārstniecības personu sniegto informāciju pamatojums bērnu ievietošanai pieaugušo nodaļās ir bērnu vecums un antisociāla uzvedība (agresivitāte pret apkārtējiem u.tml.) un tādējādi tiek novērsts jaunāko bērnu un personāla drošības apdraudējums.

Slimnīcas administrācija norādīja, ka pieaugušo nodaļās ir izveidotas atsevišķas pusaudžu palātas, par ko liecina arī uzraksti pie ieejas minētajās palātās. Iepazīstoties ar apstākļiem, tika novērots, ka pusaudžu palātās ir ievietotas arī pieaugušas personas, savukārt bērni ir ievietoti arī pieaugušo palātās. Bērni izmanto koplietošanai paredzētās telpas (ēdamzāle, TV telpa, nodarbību telpa u.c.), tādējādi nokļūstot regulārā saskarsmē ar pieaugušajiem.

Tāpat atkarībā no nodaļas tika novērota atšķirīga attieksme attiecībā uz ēdienreizu skaitu un psihologa pieejamību, proti, bērnu nodaļā ievietotajiem bērniem ir 5 ēdienreizes un pieejams psihologs, savukārt pilngadīgajām personām paredzētajās nodaļās ievietotie bērni tiek pielīdzināti pieaugušajiem, nodrošinot tikai 4 ēdienreizes un psihologu tikai ārkārtas gadījumos.

Lielā pacientu skaita dēļ pilngadīgo personu nodaļās bērniem netiek nodrošināta iespēja nepieciešamības gadījumā būt vienatnē.

Iepazīstoties ar bērniem pieejamajām grāmatām, spēlēm un citiem izglītojošiem materiāliem, tika konstatēts, ka pilngadīgo vīriešu nodaļā pieejamo materiālu klāsts ir ierobežots, tādējādi radot šaubas, vai bērna tiesības uz attīstību spēlējoties un tiesības uz informāciju bērnam saprotamā valodā tiek nodrošinātas.

Minētajos gadījumos tiek ierobežotas šo bērnu tiesības atrasties īpašā aizsardzībā, ko bērniem garantē valsts. Tāpat tika saņemta informācija, ka tiek pieļauta bērnu smēķēšana. Attiecīgā rīcība nav atbilstoša starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem un nav pieļaujama bērnu īpašā stāvokļa dēļ.

Bērni ir īpaši saudzējama personu grupa, kas kā personības tikai attīstās, līdz ar to bērni ir vairāk ietekmējami un pakļaujas tādu personu iespaidam, kuru uzvedība atzīstama par negatīvu. Ievietojot bērnus nodaļās, kurās uzturas pieaugušas personas, kas nav bērnu tuvinieki, var tikt apdraudēta bērnu drošība un turpmākā attīstība. Turklāt nav atbalstāma bērnu ievietošana nodaļās, kurās uzturas pilngadīgās personas, arī tajos gadījumos, ja tādējādi tiek atvieglota citu bērnu tiesību īstenošana. Slimnīcas vadībai ir jāizvērtē situācija un jāveic pasākumi, lai tiktu īstenotas visu bērnu to tiesības, kas uzņemti Slimnīcā.

2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī, apmeklējot slimnīcas, tika konstatēts, ka atsevišķos gadījumos prakse ievietot pusaudžus pilngadīgo personu nodaļās turpinās. Tiesībsargam iepriekš tika sniegta informācija, ka 15 līdz 17 gadu vecumu sasniegušu bērnu ievietošana pilngadīgo personu nodaļās ir atsevišķi izņēmuma gadījumi. Pārbaudes vizītes

laikā Tiesībsarga biroja darbinieki konstatēja, ka lēmumi par pusaudžu ievietošanu nodaļās kopā ar pieaugušām personām tiek pieņemti regulāri. Tāpat attiecīgā prakse tiek piemērota arī attiecībā uz jaunāka vecuma bērniem. Vienā no Slimnīcas pilngadīgo personu nodaļām Tiesībsarga biroja darbinieku pārbaudes vizītes laikā bija ievietota 13 gadu vecumu sasniegusi meitene.

2. Pacientu iekšējās kārtības noteikumi

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 68. panta pirmajā daļā noteikts, ka bērnu veselības aprūpes iestādes bērna tiesības nodrošina savos statūtos vai nolikumos noteiktās kompetences ietvaros. Savukārt attiecīgā panta otrajā daļā paredzēts, ka kārtības uzturēšana attiecīgajās iestādēs nodrošināma ar iekšējās kārtības noteikumiem, kuri atbilst likuma prasībām un neaizskar bērna cieņu.

2011. gada pirmajā pusgadā, apmeklējot Slimnīcas, tika konstatēts, ka dažās Slimnīcās nav izstrādāti iekšējās kārtības noteikumi (turpmāk arī Noteikumi), kas būtu pieejami gan bērniem, gan viņu vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem). Tiesībsarga pārstāvji tika iepazīstināti ar nodaļas dienas režīmu, kas atbilstoši tā saturam nav pielīdzināms iekšējās kārtības noteikumiem. Tādējādi radās šaubas, vai bērniem, kas tiek ievietoti Slimnīcā, un viņu likumiskajiem pārstāvjiem tiek sniegta pietiekama informācija par Slimnīcā pastāvošo kārtību un pacientu tiesību aizsardzības mehānismiem iespējamu bērnu tiesību pārkāpumu gadījumā (piemēram, pacientu apmeklēšanas kārtība, sūdzību izskatīšanas kārtība u.tml.).

Viens no veidiem, kā nodrošināt bērnu un viņu vecāku (likumisko pārstāvju) tiesību izskaidrošanu, ir viegli uztveramu iekšējās kārtības noteikumu esamība Slimnīcā. Izstrādājot Noteikumus, ir būtiski iespēju robežās iesaistīt bērnus, uzklusot bērnu viedokļus un nodrošinot, ka šie viedokļi tiek ņemti vērā.

Tāpat Noteikumos jāapraksta kārtība, kas jāievēro Slimnīcā, un kārtība, kur un kādā veidā bērns vai tā likumiskais pārstāvis var vērsties, ja uzskata, ka bērna tiesības Slimnīcā tiek pārkāptas. Lai gan apmeklējumu laikā tika saņemta informācija, ka sūdzības no bērnu likumiskajiem pārstāvjiem nav bijušas, Slimnīcai ir jānodrošina personas tiesību aizsardzības mehānisms un jāveicina tā pieejamība.

Noteikumos bērniem ir jābūt aplūkoti kā atsevišķai grupai, kurai ir specifiskas vajadzības, ņemot vērā bērnu vecumu un attīstības pakāpi. Piemēram, Noteikumos jānorāda, kas bērna uzņemšanas gadījumā paraksta dokumentus (likumiskais pārstāvis vai bērns). Tāpat Noteikumos jābūt noteiktam, ka bērns un viņa likumiskais pārstāvis tiek iepazīstināti ar viņu tiesībām, turklāt tam jānotiek bērnam saprotamā valodā un veidā.

2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī, apmeklējot slimnīcas, tika konstatēts, ka vairākas Slimnīcas ir izstrādājušas jaunus vai uzlabojušas jau iepriekš izstrādātos pacientu iekšējās kārtības noteikumus. Taču diemžēl, pārrunājot Noteikumu piemērošanu, Tiesībsarga biroja darbinieki secināja, ka atsevišķiem Slimnīcu darbiniekiem nav izpratnes par Noteikumu nepieciešamību un lietderīgumu, kā arī joprojām dienas režīma apraksts tiek jaukts ar pacientu iekšējās kārtības noteikumiem, nesaskatot starp tiem atšķirību.

3. Fizisko kustību ierobežošana (bērnu fiksācija)

Pārbaudes laikā Slimnīcas sniedza informāciju, ka atsevišķos gadījumos bērniem tiek piemērota fizisko kustību ierobežošana (fiksācija), par ko tiek sastādīts protokols, kas tiek pievienots stacionārā pacienta medicīniskajai kartei. Dažas Slimnīcas norādīja, ka fiksāciju nepiemēro, bet izmanto alternatīvus bērna nomierināšanas veidus.

2011. gada pirmajā pusgadā, apmeklējot Slimnīcas, Tiesībsarga biroja pārstāvji iepazinās ar Slimnīcu metodiskajām rekomendācijām un secināja, ka visās Slimnīcās fizisko kustību ierobežošanu regulē līdzīga satura dokuments (turpmāk – Rekomendācijas). Tāpat tika konstatēts, ka Rekomendācijās bērni nav aplūkoti kā atsevišķa grupa, pret kuru ir nepieciešama īpaša attieksme, tādējādi rodas šaubas, vai Rekomendāciju piemērošanas gadījumos attiecībā uz bērniem pilnībā tiek ievērotas bērniem garantētās tiesības.

Atsevišķa dokumenta izstrāde un ieviešana attiecībā uz bērnu kustību ierobežošanas kārtību nodrošina, ka darbinieki ir informēti, kā attiecīgajos gadījumos jārikojas, tādējādi pēc iespējas samazinot bērnu tiesību pārkāpumu pieļaušanu. Tāpat arī bērnu vecāki (likumiskie pārstāvji) ir informēti par kārtību, kā jānotiek bērna kustību ierobežošanai, un var pilnvērtīgi veikt savus pienākumus, kas tiem ir kā likumiskajiem pārstāvjiem, nepieciešamības gadījumā norādot uz noteiktās kārtības neievērošanu. Tādējādi ne tikai tiek nodrošināta bērnu tiesību ievērošana, bet arī tiek veicināta Slimnīcas personāla darba kvalitātes uzlabošanās.

Būtiski uzsvērt, ka bērnu kustību ierobežošanas noteikumu izstrāde nenozīmē, ka Slimnīcā nepieciešams izmantot attiecīgās metodes. Tieši pretēji – kvalitatīvu noteikumu izstrāde un personāla informētība par tiem veicina, ka Slimnīcas personāls pārzina metodes un pasākumus, kas jāveic, lai izvairītos no nepieciešamības izmantot bērnu kustību ierobežošanu. Attiecīgās metodes pašlaik nav iekļautas Rekomendācijās, tāpēc Slimnīcas tika aicinātas Rekomendācijās aprakstīt metodes, kas būtu izmantojamas pirms tiek pieņemts lēmums par tehnisku palīgīdzekļu izmantošanu pacientu kustību ierobežošanai, paredzot atbilstošus vides faktorus bērna kā pacienta savaldīšanai.

Tāpat Slimnīcām tika norādīts, ka bērnu kustību ierobežošanas gadījumā par to vienmēr ir jāinformē bērna vecāki (likumiskie pārstāvji). Attiecīgajam ierakstam par bērna vecāku (likumisko pārstāvju) informēšanu (norādei par to) jābūt fiksētam personas lietā. Ja iepriekš minētās personas netiek informētas, rodas šaubas, vai bērna pārstāvim ir sniegta visa nepieciešamā informācija par bērna ārstēšanu, lai savlaicīgi reaģētu uz iespējamu bērna tiesību pārkāpumu. Jāuzsver, ka bērnu kustību ierobežošana nedrīkst tikt izmantota kā soda veids, piemēram, ja bērns ir izdarījis pārkāpumu.

Piemērojot fizisko kustību ierobežošanu, būtiski atcerēties, ka jebkādi bērna tiesību ierobežojumi atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 21. pantā noteiktajam ir pieļaujami tikai tad, ja tas ir bērna paša drošības un aizsardzības interesēs, ja attiecīgo ierobežojumu pieļaujamība ir noteikta likumā un ierobežojumi ir nepieciešami nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, iedzīvotāju tikumības un veselības aizsardzībai un citu personu tiesību un brīvību aizsardzībai. Turklāt bērnam ir tiesības saņemt paskaidrojumus, tiklīdz viņa tiesības tiek ierobežotas.

Slimnīcu apmeklējumu laikā 2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī tika saņemta informācija, ka tajās tiek piemēroti valstī vispārēji izstrādāti un apstiprināti fizisko kustību ierobežošanu regulējoši noteikumi. Viena no apmeklētajām Slimnīcām ir izstrādājusi bērnu kustību ierobežošanai atbilstošu noteikumu projektu, taču vēl nepieciešama tā pilnveidošana.

4. Tualetes telpas

Atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību standartiem un Apvienoto Nāciju Organizācijas nostiprinātajiem principiem garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības uzlabošanai pret visām garīgi slimām personām vai tām, pret kurām izturas kā pret tādām

personām, jāizturas humāni un respektējot cilvēka iedzimto cieņu, īpašas rūpes veltot bērnu aizsardzībai²⁴.

Situācijas, kad bērnam nav radīta iespēja netraucēti nokārtot dabiskās vajadzības, turklāt to izdarīt bez citu pacientu pastāvīgas un tiešas klātbūtnes, ir uzskatāmas par bērna tiesību uz privāto dzīvi pārkāpumu. Ja bērna veselības stāvokļa dēļ nav iespējams bērnam nodrošināt iespēju aizslēgt tualetes telpas durvis, Slimnīcas tika aicinātas meklēt citus risinājumus, piemēram, par telpu izmantošanu informējot ar lampas iedegšanu tualetes durvju ārpusē, uz durvju roktura uzliekot attiecīgu piekariņu u.tml.

2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī, apmeklējot slimnīcas, tika konstatēts, ka nepastāv vienota prakse attiecībā uz privātuma nodrošināšanu Slimnīcu tualetes telpās. Pozitīvi vērtējama prakse, kas, nodrošinot slēdzamas tualetes durvis, paredz iespēju nepieciešamības gadījumā Slimnīcu personālam durvis atvērt no tualetes telpas ārpusē.

5. Tiesības uzturēt kontaktus, komunikācijas iespējas un integrācija sabiedrībā

Atbilstoši tiesībsarga rīcībā esošajai informācijai slimnīcās ievietoto bērnu komunikācija ar tuviniekiem galvenokārt notiek, izmantojot telefonsakarus, kas, izvērtējot iespējamās komunikāciju veidus, nav pietiekami.

Ņemot vērā vecāku (likumisko pārstāvju) bieži vien ierobežotos resursus, lai apmeklētu bērnu katru dienu, Slimnīcām tika ieteikts veicināt bērnu iespējas sazināties, izmantojot jaunākās tehnoloģijas (elektroniskās vēstules, programmatūru „Skype” u.tml.) un vienlaicīgi rūpējoties par bērnu drošību interneta vidē (www.drossinternets.lv). Tādējādi tiktu veicināta bērnu saskarsme ar tuviniekiem un ārpusauli, nodrošinot bērna ātrāku integrāciju sabiedrībā pēc Slimnīcas atstāšanas. Turklāt, ja Slimnīcai ir nodrošināta pieeja tīmeklim, par elektroniskās vēstules nosūtīšanu vai saziņu ar „Skype” palīdzību (sarakste, video zvans) nav jāveic papildu samaksa.

Attiecībā uz bērnu un vecāku, kā arī citu personu tikšanās apstākļiem Slimnīcu apmeklējuma laikā tika novērots, ka atsevišķās Slimnīcās bērnu tikšanās ar tuviniekiem notiek tam nepiemērotos apstākļos – priekštelpā pie ieejas nodaļā. Slimnīcā ir jābūt paredzētai atsevišķai tikšanās telpai, kur apmeklētājs ar bērnu var tikties, nodrošinot gan bērna, gan vecāka (likumiskā pārstāvja) tiesību uz privāto dzīvi aizsardzību. Lai ievērotu gan personu tiesības uz privāto dzīvi, gan nodrošinātu iespēju Slimnīcas personālam uzraudzīt tikšanās gaitu un nepieciešamības gadījumā iejaukties, attiecīgo telpu var aprīkot tā, lai tajā esošās personas būtu iespējams novērot bez Slimnīcas personāla tiešas klātbūtnes. Par novērošanu jāinformē iesaistītās personas.

2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī, apmeklējot slimnīcas, tika saņemta informācija, ka piemērotu tikšanās telpu izveide vairākās Slimnīcās pašlaik nav iespējama ierobežoto finanšu līdzekļu dēļ. Taču pozitīvi vērtējams, ka dažas Slimnīcas kļūst modernākas, ieviešot bērniem iespēju sazināties ar vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem) un tuviniekiem, izmantojot interneta sniegtās iespējas. Izvērtējams ir jautājums par atsevišķu Slimnīcu praktizēto vispārējo aizliegumu bērniem tikties ar draugiem, lai gan iepriekš tika saņemta informācija, ka attiecīgais aizliegums praksē tiek piemērots vienīgi tad, ja ir aizdomas par apdraudējumu bērna veselībai vai dzīvībai.

²⁴ Principi garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības aprūpes uzlabošanai. Pieņēmusi Ģenerālā Asambleja ar 1991. gada 17. decembra rezolūciju 46/119. <http://www.un.org/documents/ga/res/46/a46r119.htm>

6. Atbalsts ģimenēm ar bērniem (sociālā darbinieka un psihologa pieejamība)

Iepazīstoties ar Slimnīcu personālsastāvu, tika konstatēts, ka bērna tiesību ievērošanas uzlabošanai būtisku darbu veic sociālais darbinieks un psihologs. Attiecīgie speciālisti uz apmeklējuma brīdi (2011. gada pirmajā pusgadā) nebija pieejami visās Slimnīcās, taču Slimnīcu personāls apstiprināja to darba nozīmīgumu un speciālistu iesaistīšanas nepieciešamību ikdienas situāciju risināšanā.

Psihologa pieejamība ne tikai bērniem, bet arī bērnu vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem) var veicināt vecāku vai citu tuvinieku izpratni par bērna īpašajām vajadzībām, tādējādi radot iespēju bērnam saņemt atbalstu un palīdzību no tuvajiem cilvēkiem savu spēju maksimālai attīstībai. Slimnīcai, izvērtējot situāciju, ir būtiski nodrošināt minēto speciālistu pieejamību, izvietojot informāciju par pieņemšanas (konsultāciju) laikiem apmeklētājiem labi redzamā vietā.

Slimnīcu apmeklējumu laikā 2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī tika saņemta informācija, ka psihologa pakalpojumus, kas nav saistīti ar diagnostikas darbu, valsts neapmaksā. Taču, ņemot vērā nepieciešamību, Slimnīcas savu resursu ietvaros nodrošina psihologa konsultācijas. Pozitīvi vērtējama VSIA „Daugavpils psihoneiroloģiskā slimnīca” novembrī uzsāktās atbalsta programmas vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem) īstenošana, nepieciešamības gadījumā nodrošinot iespēju saņemt psihologa konsultāciju ne tikai bērniem, bet arī bērnu vecākiem (likumiskajiem pārstāvjiem).

7. Pastaigas svaigā gaisā

Dažās Slimnīcās tikšanās laikā ar Tiesībsarga biroja pārstāvjiem (2011. gada pirmajā pusgadā) tika saņemta informācija, ka bērniem netiek nodrošināta iespēja regulāri doties pastaigās svaigā gaisā. Tika norādīts, ka viens no attiecīgās situācijas izveidošanās cēloņiem ir nepietiekamais nodaļas personāla skaits.

Regulāras ikdienas pastaigas svaigā gaisā ir būtiskas bērna attīstībai, tāpēc šo tiesību ierobežošana ir pieļaujama tikai ārkārtas gadījumos, piemēram, ja tādējādi tiktu pasliktināts bērna veselības stāvoklis. Aizdomas par bērna bēgšanas mēģinājumiem nav uzskatāmas par pietiekamu pamatu, lai liegtu bērnam iespēju uzturēties svaigā gaisā. Slimnīcām ir jāveic nepieciešamie pasākumi, lai regulāri nodrošinātu bērniem iespēju pastaigāties svaigā gaisā, piemēram, pārskatot pašlaik nodarbinātā personāla noslogotību, pielāgojot Slimnīcas teritoriju, kā arī izvērtējot citas iespējas.

Lai gan Slimnīcu apmeklējumu laikā 2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī tika saņemta informācija, ka bērniem regulāri tiek nodrošināta iespēja doties pastaigās, uzklusot Slimnīcās ievietotos bērnus, radās šaubas par atsevišķu Slimnīcu sniegtās informācijas atbilstību faktiskajai situācijai.

8. Smēķēšanas aizliegums

Apmeklējot Slimnīcas 2011. gada pirmajā pusgadā un izvērtējot bērnu uzturēšanās apstākļus, radās šaubas, vai atsevišķās Slimnīcās tiek ievērots Bērnu tiesību aizsardzības likuma 47. un 48. pants.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 47. panta pirmo daļu valsts institūciju un pašvaldību, fizisko un juridisko personu pienākums ir aizsargāt bērnu no negatīvās sociālās vides ietekmes. Savukārt minētā likuma 48. pantā strikti noteikts, ka bērns nedrīkst smēķēt un ir aizsargājams no smēķēšanas ietekmes. Vēl vairāk – bērnam ir jārada negatīva attieksme pret smēķēšanu.

Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48. panta ceturtajā daļā noteiktajam par bērna iesaistīšanu smēķēšanā vainīgās personas saucamas pie likumā noteiktās atbildības. Par bērna iesaistīšanu smēķēšanā uzskatāma arī tabakas izstrādājumu nodošana bērna rīcībā.

2011. gada decembrī un 2012. gada janvārī, apmeklējot slimnīcas, attiecīgais jautājums tika pārrunāts atkārtoti.

9. Brīvā laika pavadīšanas iespējas

Atbilstoši ANO Konvencijas par bērna tiesībām 31. pantā noteiktajam valsts ir atzinusi bērna tiesības uz atpūtu un brīvo laiku, tiesības piedalīties spēlēs un izpriecu pasākumos, kas atbilst viņa vecumam, un brīvi piedalīties kultūras dzīvē, un nodarboties ar mākslu. Tāpat valsts ir apņēmusies respektēt un veicināt bērna tiesības uz vispusīgu līdzdalību kultūras dzīvē un jaunradē un gādāt par atbilstošu un vienādu iespēju radīšanu kultūras un radošajai darbībai, brīvā laika pavadīšanai un atpūtai.

Slimnīcu apmeklējumu laikā tika konstatēts, ka augstāk minēto tiesību nodrošināšanai Slimnīcas ir izveidojušas un iekārtojušas atsevišķas rotaļu istabas. Tāpat bērniem tiek nodrošināta iespēja lasīt grāmatas un skatīties televīzijas pārraides.

Būtiski pievērst uzmanību, lai bērniem pieejamo spēļu, grāmatu un televīzijas pārraižu (tostarp DVD un cita formāta ierakstu) saturs būtu nekaitīgs un atbilstošs bērnu vecumam un uztveres īpatnībām.

10. Bērnu tiesības uz izglītību

Ministru kabineta 2006. gada 4. aprīļa noteikumu Nr. 253 „Kārtība, kādā organizējama ilgstoši slimojošu izglītojamo izglītošanās ārpus izglītības iestādes” 14. punktā noteikts: „Ja, pamatojoties uz ārstējošā ārsta atzinumu, paredzams, ka izglītojamam veselības stāvokļa dēļ būs jāpaliek slimnīcā ilgāk par divām nedēļām, mācības organizē slimnīcā.” Atbilstoši iepriekš minētajiem noteikumiem mācības organizē saskaņā ar vispārējās izglītības programmu (tās veidu), pielāgojot to katra izglītojamā individuālajām vajadzībām. Vispārējā izglītība tiek īstenota šādās vispārējās izglītības pakāpēs: pirmsskolas izglītība, pamatzglītība, vidējā izglītība.

Slimnīcas apmeklējuma laikā tika saņemta informācija, ka viena bērna vidējais uzturēšanās ilgums slimnīcā ir 28 dienas. Slimnīcu vadībai tika sniegts ieteikums izvērtēt katra ievietotā bērna individuālās vajadzības un nepieciešamības gadījumā nodrošināt iespēju apgūt augstāk minētās vispārējās izglītības pakāpes, tostarp arī vidējo izglītību.

11. Bāriņtiesas un citu institūciju iesaistīšana jautājumu risināšanā

Veicot savus darba pienākumus, Slimnīcas personālam var kļūt zināma informācija par iespējamu bērna tiesību pārkāpumu ārpus slimnīcas. Attiecīgajos gadījumos saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. pantu ne vēlāk kā tajā pašā dienā personai ir jāziņo policijai, bāriņtiesai vai citai bērna tiesību aizsardzības institūcijai par jebkādu vardarbību pret bērnu, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu.

Pozitīvi vērtējama līdzšinējā Slimnīcu prakse, iesaistoties iespējamu bērna tiesību pārkāpumu risināšanā, piemēram, konstatējot pārkāpumu, tiek veikta telefoniska saziņa ar bērna aprūpes iestādi un sniegtas rekomendācijas pārkāpuma novēršanai. Taču tas ir nepietiekami. Ātrākai un efektīvai reaģēšanai Slimnīcām tika sniegts ieteikums izmantot telefonsakarus, attiecīgās rekomendācijas sniedzot arī rakstveidā. Savukārt, konstatējot bērna tiesību pārkāpumu, tika

norādīts uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 73. pantā noteiktās kārtības ievērošanu, kas paredz vērsties kompetentajā iestādē. Savukārt, ja kompetentā iestāde, kurā vērsusies Slimnīca, atsakās vai nerīkojas, lai novērstu bērna tiesību pārkāpumu, Slimnīcām ir pienākums par to informēt augstākstāvošu iestādi. Tikai reaģējot uz bērna tiesību pārkāpumiem, iespējams veicināt to neatkārtošanos.

III. Tiesības iegūt izglītību bez maksas

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 112. pants garantē ikvienas personas tiesības uz izglītību. Valsts ir apņēmusies nodrošināt iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību, pamatizglītību nosakot kā obligātu. Savukārt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 11. pants paredz, ka valsts nodrošina visiem bērniem vienādas tiesības un iespējas iegūt izglītību atbilstoši katra spējām. Tiesības uz izglītību ir noteiktas arī vairākos Latvijai saistošos starptautiskajos dokumentos: ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā (26. pantā), ANO Starptautiskajā paktā par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām (13. un 14. pantā) un ANO Konvencijā par bērna tiesībām (28. pantā).

Atbilstoši Tiesībsarga likuma 11. pantā noteiktajām funkcijām tiesībsargs, iepazīstoties ar plašsaziņas līdzekļos izskanējušo, bērnu vecāku un nevalstisko organizāciju sniegto informāciju, konstatējis, ka pašlaik valstī faktiskā situācija izglītības pieejamības jomā neatbilst normatīvajos aktos noteiktajai. Piemēram, vecākiem par saviem finanšu līdzekļiem ir jāiegādājas mācību grāmatas, burtnīcas un citi mācību līdzekļi, kas nepieciešami obligātās izglītības apguvei. Attiecīgā situācija ir pretrunā Satversmes 112. pantā garantētajām tiesībām bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību.

Tiesībsargs uzskata, ka Latvijas Republikas Satversmē iekļautās normas nedrīkst būt deklaratīvas, valstij ir pienākums nodrošināt to tiesību apjomu, ko tā apņēmusies garantēt. Līdz ar to tiesībsargs ir uzsācis darbu pie Satversmes 112. pantā valsts garantētā, bez maksas iegūstamā izglītības satura izpēti. Tiek apzināta faktiskā un tiesiskā situācija un, izvērtējot iegūto informāciju, plānots sagatavot konkrētus priekšlikumus (tiesībsarga rekomendācijas) cilvēktiesību nodrošināšanas situācijas uzlabošanai.

Lai tiesībsarga darbā tiktu iesaistīta sabiedrība, tiesībsargs 2011. gada augustā izveidoja konsultatīvo padomi par izglītības pieejamību, tajā iesaistot vecāku, pedagogu, skolēnu un nevalstisko organizāciju pārstāvjus, kā arī ekspertus. Padomes sastāvā ir: Gunta Kraģe (nodibinājuma „Fonds VIENS OTRAM” valdes locekle), Inete Ielīte (Latvijas Bērnu foruma valdes priekšsēdētāja), Vaira Vucāne (Latvijas Bērnu fonda viceprezidente), Aivars Borovkovs (Latvijas Juristu biedrības valdes priekšsēdētājs), Andrejs Mūrnieks (Latvijas Pedagogu domes (LPD) valdes priekšsēdētājs), Jēkabs Juražs (Rīgas Skolēnu domes prezidents), Kārlis Boldiševics (Latvijas Vecāku apvienības „Vecāki izglītībai, sadarbībai, izaugsmei” (VISI) valdes priekšsēdētājs), Marija Golubeva (Sabiedriskās politikas centra “Providus” pētniece), Rūta Dimanta (nodibinājuma „Fonds „Ziedot”” valdes priekšsēdētāja).

Konsultatīvā padome ir sanākusi uz vairākām sēdēm²⁵, strādājot pie situācijas apzināšanas un priekšlikumu sagatavošanas tiesībsargam par tās uzlabošanu. Konsultatīvā padome darbu pie jautājuma analīzes turpina arī 2012. gadā.

Savukārt Tiesībsarga biroja bērnu tiesību jomas speciālisti, veicot attiecīgās tēmas izpēti, ir pieprasījuši padziļinātu informāciju no Izglītības un zinātnes ministrijas. Tāpat informāciju

²⁵ Konsultatīvā padome uz pirmo sēdi sanāca 2011. gada 19. augustā.

par situāciju izglītības pieejamības jomā lūgts sniegt arī Tiesībsarga birojam līdzīgas kompetences institūcijām ārvalstīs.

IV. Individuālais preventīvais darbs ar bērniem pašvaldībās

Preventīvais darbs ar bērniem pašvaldībās sākotnēji netika iekļauts Tiesībsarga stratēģijā 2011.–2013. gadam. Jautājums aktualizējās 2011. gada septembrī, izskatot iesniegumu par bērnu sociāli nepieņemamu uzvedību interešu izglītības iestādē.

2011. gadā Tiesībsarga birojs veica situācijas izpēti preventīvajā darbā ar bērniem: tiesiskā regulējuma, starptautisko rekomendāciju, tostarp Latvijas valstij sniegto rekomendāciju, izpēti un faktiskās situācijas apzināšanu visās 119 Latvijas pašvaldībās, lai izvērtētu tās atbilstību tiesiskajam regulējumam. Tiesībsarga stratēģija tiks papildināta ar šo aktualitāti un 2012. gadā darbs šajā jomā tiks turpināts.

1. Ievads problemātikā

Izvērtējot esošo situāciju gan sabiedrībā kopumā, gan Latvijas izglītības sistēmā, var secināt, ka ir liels skaits sociāli atstumtu²⁶ bērnu, kas veido ievērojamu riska grupu. Pētījumi parāda, ka skolās ir paaugstināts skolēnu skaits ar mācīšanās grūtībām, uzvedības un emocionāliem traucējumiem. Vispārizglītojošās skolās un arodskolās šādi bērni ir gandrīz katrā klasē.²⁷

Dažādu preventīvu programmu efektivitātes analīze norāda, ka uzvedības problēmas ir viens no riskiem, lai pusaudzis tiktu izslēgts no skolas. Autori²⁸ iedala uzvedības problēmas šādās grupās: 1) kriminālā – delinkvence, kas izpaužas kā zagšana, vardarbība, sodāma agresija; 2) alkohola un citu vielu lietošana; 3) stundu kavēšana, skolas neapmeklēšana, mācību pamešana; 4) antisociāla, agresīva, dumpīga uzvedība, autoritāšu nerespektēšana, necieņa pret citiem.

ANO Bērna tiesību komiteja pēdējās rekomendācijās Latvijas valstij norādījusi, ka Komiteju satrauc izglītības iestāžu neapmeklētāju skaits, kā pamatā cita starpā ir patvaļīga mācību stundu kavēšana, vecāku ieinteresētības trūkums un bērnu iebiedēšana skolā.²⁹

Uzvedības un emocionālie traucējumi pieder traucējumu grupai, kas prasa īpašu psiholoģisku un sociālu atbalstu. Šiem bērniem ir nepieciešami uzvedības un emocionālās sfēras, t.sk. vadības funkciju un uzmanības veicināšanas pasākumi. Ja bērns nepieciešamo atbalstu nesaņem, viņa uzvedība kļūst bīstama viņam pašam un rada citu personu, tai skaitā bērnu tiesību aizskārumu. Grūtībās nonāk arī viņu vecāki un skolotāji, jo skolēnu neveiksmes mācībās un saskarsmē ar apkārtējiem bieži noved bērnu pie mācību motivācijas zuduma, bet skolotājs zaudē vēlmi veicināt mācīšanos.

²⁶ Latvijas normatīvajos aktos nav definēta sociālā atstumtība, tādēļ tiek lietota Eiropas Komisijas definīcija, ka sociālā atstumtība ir indivīdu vai cilvēku grupu nespēja iekļauties sabiedrībā nabadzības, nepietiekamas izglītības, bezdarba, diskriminācijas vai citu apstākļu dēļ. Sociāli atstumts cilvēks nespēj piekļūt pakalpojumiem un precēm, nespēj īstenot savas tiesības un izmantot iespējas, jo pastāv šķēršļi, kas to liedz, piemēram, vides nepieejamība, sabiedrības aizspriedumi, emocionālā un fiziskā vardarbība u.c. (*Latvijas Republikas Labklājības Ministrija. Sociālā iekļaušana, 2011.*).

²⁷ ESF projekta „Atbalsta programmu izstrāde un īstenošana sociālās atstumtības riskam pakļauto jauniešu atbalsta sistēmas izveidei” pētījuma „Sociālās atstumtības riskam pakļauto jauniešu sociālpsiholoģiskais portrets” 1. lpp.

²⁸ Wilson, D. B., Gottfredson, D. C. & Najaka, S. S. (2001). *School-based prevention of problem behaviors: A meta-analysis. Journal of Quantitative Criminology*, 17, 247–272.

²⁹ ANO Bērna tiesību komitejas 2006. gada 28. jūnija noslēguma apsvērumi: Latvija, 50. punkts, pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/lv_crc.doc

Laikus nesaņemts atbalsts no pieaugušajiem rada bērnam maldīgu pārliecību, ka viņa uzvedība ir atbalstāma, kas savukārt pakāpeniski noved pie likumpārkāpumu izdarīšanas.

Arī Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (turpmāk – EESK) norādījusi personības un uzvedības traucējumus kā vienu no cēloņiem, kuru dēļ bērni izdara likumpārkāpumus: „Personības un uzvedības traucējumi saistībā ar iepriekšējā punktā minēto faktoru (atkarību izraisošu vielu lietošana) vai neatkarīgi no tā; tie parasti darbojas kopā ar citiem sociālajiem vai vides faktoriem, liekot jauniešiem rīkoties impulsīvi vai neapdomājot savu rīcību, neatbilstoši sabiedrībā pieņemtajām uzvedības normām.”³⁰

Ņemot vērā, ka uzvedības un emocionālie traucējumi, kas parasti sākušies bērnībā un pusaudža vecumā, ir iekļauti Starptautiskajā slimību klasifikatorā (SSK-10, angļu valodā – ICD-10), kā galējais līdzeklis gadījumā, kad bērna uzvedība ir bīstama sev vai apkārtējiem, tiek piemērota bērna ievietošana psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tas ir īslaicīgs risinājums, kas neatbilst bērna vislabāko interešu principam, jo medicīniska palīdzība vien nenovērš problēmu nākotnē.

Pedagogi un vecāki pietiekami savlaicīgi var labi pamanīt bērna uzvedības problēmas, taču nepieciešamo atbalstu bērns visbiežāk laikus nesaņem. Vecākiem ir grūti pieņemt faktu, ka uzvedības traucējumiem varētu būt psihiskās veselības, neiroloģiski vai citi cēloņi, tostarp audzināšanā pieļautas kļūdas. Vecāki ir nedroši, pat baidās apmeklēt neirologu, psihoterapeitu vai psihiatru. Savukārt skolotāji sevi neapzinās kā bērnu tiesību aizsardzības subjektus, kuriem ir pienākums reaģēt, saskaroties ar pirmajām uzvedības, emocionālo vai mācīšanās traucējumu pazīmēm.

Ikvienā gadījumā būtu nepieciešama tūlītēja speciālista konsultācija, lai konstatētu uzvedības problēmu pamatā esošos traucējumus un bērnam palīdzētu. EESK paudusi uzskatu, ka preventīvo pasākumu piemērošana šodien nozīmē ne tikai censties meklēt iespējas bērnu sociālajai rehabilitācijai, bet arī novērst pieaugušo noziedzību nākotnē³¹. Līdz ar to secināms, ka preventīvais darbs ar bērniem, kuriem ir uzvedības un emocionālie traucējumi, ir nozīmīgs visai sabiedrībai: „Iekļaušana un sociālās atstumtības mazināšana nav uzdevums, kas „mums” jā dara priekš „viņiem”. Tas ir process, kas svarīgs ikvienam sabiedrības loceklim.”³²

2. Preventīvā darba regulējuma attīstība

Līdz 2000. gadam preventīvais darbs ar bērniem, kuri izdarījuši prettiesiskas darbības, bija policijas kompetencē. To noteica Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta pirmā daļa: „Profilakses darbu ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem veic policija sadarbībā ar pašvaldību, bērna tiesību aizsardzības iestādēm un sabiedriskajām organizācijām”. Savukārt preventīvais darbs ar bērniem, kuri vēl nav izdarījuši likumpārkāpumu, bija pašvaldības sociālā dienesta kompetencē: „Ja bērns klaiņo, ubago vai veic citas darbības, kas var novest pie noziedzīgas rīcības, (..) viņa uzvedības sociālās korekcijas un palīdzības programmu

³⁰ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas Atzinums „Jauniešu likumpārkāpumu novēršana, likumpārkāpumu, ko izdarījuši nepilngadīgie, izskatīšana, un nepilngadīgo tiesvedības sistēmas nozīme Eiropas Savienībā”, 2006/C 110/13, pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:LV:PDF> – 2.1.7

³¹ Turpat – 1.2

³² Tūna A. Iekļaujoša skola iekļaujošā sabiedrībā, projekts „Vienādas iespējas visiem jeb kā mazināt sociālo atstumtību jauniešu vidū”, 2006.

izstrādā pašvaldības sociālais dienests sadarbībā ar bērna vecākiem un bērna tiesību aizsardzības iestādēm un institūcijām.”³³

2000. gada 9. martā Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. pants tika izteikts jaunā redakcijā, kādā tas ir spēkā arī pašlaik, konceptuāli mainot preventijas darba organizāciju un deleģējot šīs funkcijas veikšanu pašvaldībai (vairs nenorādot konkrētu institūciju).

Praksē situācija ir tāda, ka Valsts policijas nepilngadīgo lietu inspektori joprojām uzņemas vadošo lomu preventīvajā darbā ar bērniem – uzņem profilaktiskajā uzskaitē, iekārto profilakses lietas un veic individuālo profilakses darbu ar tām pašām nepilngadīgo grupām³⁴, ar kurām preventīvais darbs jāveic pašvaldībām. Nepilngadīgo lietu inspektori atkarībā no nepieciešamības un prakses, kas izveidojusies sadarbības jomā, izlemj par valsts, pašvaldību un citu institūciju iesaistīšanu konkrētās programmas izstrādē un sadarbību ar šīm institūcijām. Minēto apliecina statistika.

Valsts policijas darbinieki, kuri veic dienesta pienākumus nepilngadīgo noziedzības novēršanas jomā, 2006. gadā uzņēma profilaktiskajā uzskaitē 1473 nepilngadīgos, 2007. gadā – 1511, 2008. gadā – 1402, 2009. gadā – 1281 (gada beigās uzskaitē kopumā bija 1815 nepilngadīgie)³⁵, 2010. gadā – 900 (gada beigās uzskaitē bija 1115 nepilngadīgie), 2011. gada 6 mēnešos – 308 (atskaites perioda beigās 636)³⁶. Tādējādi Valsts policijas darbinieku redzeslokā valstī kopumā ik gadu atrodas ievērojams skaits bērnu, kuri izdarījuši dažāda smaguma likumpārkāpumus, taču, kā secināts „Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu programmā 2009.–2011. gadam”, ierobežoto resursu dēļ veiktie profilaktiskie pasākumi ne vienmēr nodrošina, ka tiek izslēgta jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas iespēja.³⁷

Valsts policija ir tiesīga pēc savas iniciatīvas ņemt profilaktiskajā uzskaitē Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta otrās daļas 1.–6. punktā norādītos bērnus, taču tiem būtu jābūt izņēmuma gadījumiem, jo minētā funkcija jāveic sociālajam dienestam vai citai pašvaldības institūcijai.

Tādējādi secināms, ka, kaut arī Valsts policijas preventīvajā uzskaitē ņemto bērnu skaits pēdējos gados ir nedaudz samazinājies, preventīvais darbs ar bērniem netiek veikts atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. pantā noteiktajam regulējumam un tā rezultātā netiek pienācīgi nodrošinātas bērnu tiesības, kā arī valsts resursi ilgstoši tiek izlietoti pašvaldības funkciju veikšanai. Samazinot Valsts policijas profilaktiskajā uzskaitē uzņemto bērnu skaitu, palielinātos individuālās preventijas darba efektivitāte.

3. Preventīvā darba tiesiskais regulējums

Saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15. panta 23. punktu viena no pašvaldības autonomajām funkcijām ir bērnu tiesību aizsardzības īstenošana attiecīgajā administratīvajā teritorijā. Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta pirmā daļa nosaka: „Likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība sadarbībā ar bērnu vecākiem, izglītības

³³ Redakcija uz 22.07.1998. Publicēts – Ziņotājs, 04.08.98. nr.15 (L.V., nr.199/200). Pieejams: <http://pro.nais.lv/naiser/vtext.cfm?Key=01030119980619327739773>

³⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta otrās daļas 1.–6. punkts.

³⁵ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību un stāvokli ceļu satiksmē 2009. gada 12 mēnešos, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&topid=305&said=305&docid=12286>

³⁶ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, cietušiem bērniem, stāvokli ceļu satiksmē un preventijas jomā 2011. gada 6 mēnešos, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&topid=305&said=305&docid=13018>

³⁷ Bērnu noziedzības novēršanas un bērnu aizsardzības pret noziedzīgu nodarījumu programma 2009.–2011. gadam, 4. lpp. Pieejama: <http://polsis.mk.gov.lv/view.do?id=3144>

iestādēm, valsts policiju, sabiedriskajām organizācijām un citām iestādēm.” No minētās tiesību normas nepārprotami secināms, ka preventīvais darbs ar bērniem ir pašvaldības kompetencē.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta otro daļu pašvaldība iekārto profilakses lietu un izstrādā uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu katram bērnam, kurš izdarījis prettiesiskas darbības vai tādas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības. Tātad pašvaldībai ir pienākums ņemt pašvaldības preventīvajā uzskaitē katru riska grupas bērnu un izstrādāt viņam atbilstošu programmu. Pašvaldības izstrādātā programma atkarībā no pašvaldības atbildīgā darbinieka ieskatiem un konkrētās lietas apstākļiem var paredzēt vai var neparedzēt policijas līdzdalību, jo programmas izstrāde un līdz ar to sadarbības partneru izvēle ir pašvaldības kompetencē.

No starptautiskām rekomendācijām secināms, ka jāizmanto sabiedrībā balstīts preventīvais darbs un pēc iespējas jānovērš jauniešu saskarsme ar tiesību sargāšanas sistēmu: „Preventīvie pasākumi un iejaukšanās pasākumi jāizstrādā tā, lai nodrošinātu visu nepilngadīgo un jauniešu sociālo integrāciju, galvenokārt iesaistot ģimeni, sabiedrību, vienaudžu grupas, skolas, arodapmācību un darba tirgu.”³⁸

Vairumā gadījumu riska faktori pārklājās, tādēļ preventīvajām programmām nepieciešama kompleksa pieeja, piesaistot dažādus speciālistus, piemēram, psihologu, sociālo pedagogu, ārstniecības personas: „(..) būtu vēlams veikt attiecīgus audzinošos pasākumus, iespējami izmantojot resursus vai iestādes no tās pašas vides, kurā dzīvo nepilngadīgie, nolūkā sniegt viņiem tās izglītības iemaņas un prasības, kuru trūkuma dēļ jaunieši nonākuši konfliktā ar likumu. Šie nepilngadīgie rūpīgi jāpārbauda dažādu jomu speciālistiem, lai noteiktu nepilnības izglītībā un lemtu par to, kā nodrošināt iespējas samazināt atkārtota likumpārkāpuma risku. Līdzīgā veidā jāstrādā ar nepilngadīgo ģimenēm, lai nodrošinātu sadarbību un iesaistīšanos nepilngadīgo audzināšanas un sociālās reintegrācijas procesā.”³⁹

4. Pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības institūcijas vai speciālista vieta bērnu tiesību aizsardzības sistēmā

Starptautiski atzīti bērnu tiesību aizsardzības eksperti uzsver, ka pilnvērtīgas bērnu tiesību aizsardzības sistēmas funkcionēšanai katrā attīstītā valstī ir nepieciešamas četras sistēmas sastāvdaļas, proti:

- valsts institūcija;
- starpinstitūciju komisija;
- bērnu tiesību ombuds;
- pašvaldības bērnu tiesību speciālisti (līdzīgas funkcijas kā bērnu tiesību ombudam, taču tās realizē pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības speciālisti savas pašvaldības administratīvajā teritorijā)⁴⁰.

Saskaņā ar starptautisko ekspertu viedokli pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības iestādes (pašvaldības bērnu tiesību speciālista) darba rezultātu kvalitativitāte un darba efektivitāte ir cieši saistīta ar iestādes (speciālista) neatkarību no tās uzraudzībā esošajām institūcijām,

³⁸ Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas Atzinums „Jauniešu likumpārkāpumu novēršana, likumpārkāpumu, ko izdarījuši nepilngadīgie, izskatīšana, un nepilngadīgo tiesvedības sistēmas nozīme Eiropas Savienībā”, 2006/C 110/13, pieejams: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2006:110:0075:0082:LV:PDF> – 2.3

³⁹ Turpat – 4.2.1

⁴⁰ Bērnu tiesību eksperta Pītera Ņūvela runa 2004. gada Eiropas Bērnu ombudu tīkla dalībvalstu ikgadējās tikšanās laikā.

tostarp finansiālo neatkarību. Bērnu tiesību aizsardzības speciālista veikto funkciju īstenošana, atrodoties kādas pašvaldības iestādes pakļautībā, ir apdraudēta. Vēlamākā bērnu tiesību aizsardzības speciālista padotības forma, lai speciālists varētu pilnvērtīgi īstenot savas funkcijas, būtu atrašanās domes priekšsēdētāja tiešā pakļautībā.

Lai īstenotu likuma „Par pašvaldībām” 15. panta 23. punktā noteikto pašvaldības funkciju – bērnu tiesību aizsardzības īstenošanu attiecīgajā administratīvajā teritorijā un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66. pantā noteikto pašvaldības kompetenci bērna tiesību aizsardzībā, katrā pašvaldībā jābūt bērnu tiesību aizsardzības institūcijai, starpīnstitūciju komisijai vai speciālistam, kura kompetencē būtu nodrošināt, lai normatīvajos aktos noteiktās pašvaldības funkcijas bērnu tiesību aizsardzības jomā, t.sk. preventīvais darbs ar bērniem, tiek īstenotas.

5. Faktiskās situācijas raksturojums

5.1. Par individuālo preventīvo darbu ar bērniem atbildīgās institūcijas

Apkopojot 119 Latvijas pašvaldību sniegto informāciju par institūcijām vai speciālistiem, kuriem konkrētajā pašvaldībā ir deleģētas tiesības izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmas bērniem, secināms, ka prakse ir dažāda un ļoti atšķirīga.

Vienā pašvaldībā individuālo preventīvo darbu koordinē bērnu tiesību aizsardzības speciālists, vienā – pašvaldības priekšsēdētāja 1. vietniece, divās – bāriņtiesa, divās – bērnu un jauniešu centri. Trijās pašvaldībās preventīvā darba veikšana ar bērniem ir pašvaldības policijas kompetencē, trijās šo darbu veic novada izglītības iestādes. Skolās ir izveidota starpprofesionāļu komanda, kuras sastāvā ir skolotāji, skolas administrācija, psihologs un citi speciālisti pēc nepieciešamības. Skolas sadarbojas ar pašvaldības sociālo dienestu un bāriņtiesu, kā arī pašvaldības policiju. Septiņās pašvaldībās uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrāde nav deleģēta nevienai iestādei un programmas netiek izstrādātas vispār.

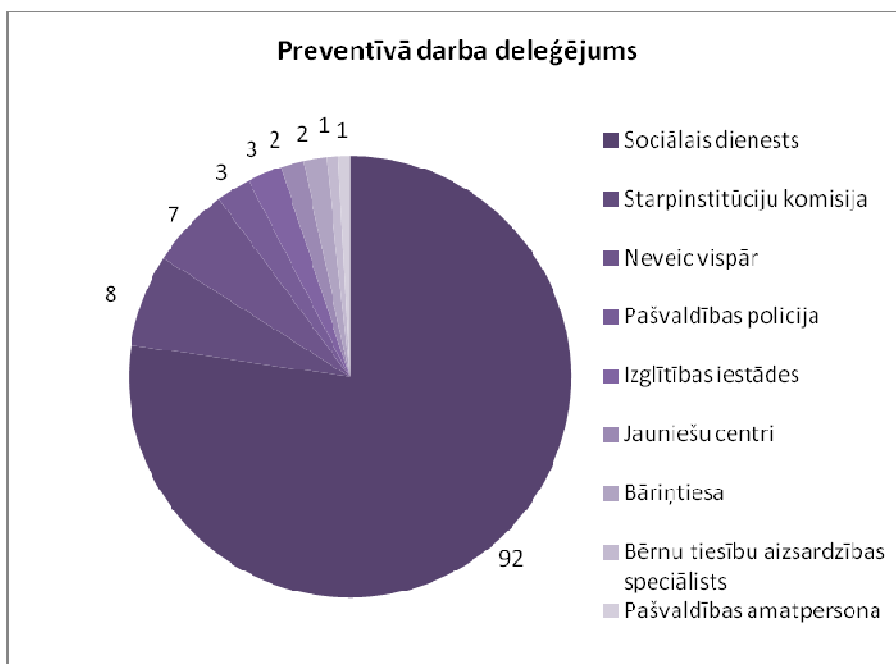
Pašvaldības pēc iemesliem, kurus tās norāda kā pamatojumu minētās funkcijas neveikšanai, var iedalīt trīs grupās:

1. Pašvaldības, kuru rīcībā nav informācijas par bērniem ar uzvedības traucējumiem. Vienlaikus tiek norādīts, ka novadā ir speciālisti, kas varētu veikt preventīvo darbu: „Pienākumu varētu veikt sociālais darbinieks darbam ar ģimenēm ar bērniem un psihologs, kuri sadarbībā ar bāriņtiesu, izglītības iestādēm, pašvaldības policiju un Valsts probācijas dienestu ir gatavi izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmas. Uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas nav izstrādātas, tā kā līdz šim neesam saņēmuši informāciju par bērniem, kuri izdarījuši prettiesiskas darbības vai darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības”⁴¹. Kā tika minēts iepriekš, pētījumi parāda, ka skolēni ar mācīšanās grūtībām, uzvedības un emocionāliem traucējumiem ir gandrīz katrā klasē, līdz ar to pašvaldību argumentācija par šādu bērnu neesamību visa novada teritorijā ir vērtējama kritiski.
2. Pašvaldības, kurās preventīvais darbs netiek veikts speciālistu trūkuma dēļ – novadā ir tikai sociālais darbinieks: „Esmu viena, kopš aprīļa nav sociālā dienesta vadītājas, psihologa novadā nav. Ko es viena varu izdarīt – tikai parunāt.”⁴²
3. Pašvaldības, kurās ir bērni ar uzvedības traucējumiem un ir speciālisti, kas varētu veikt preventīvo darbu, bet šī darba veikšanai nav pašvaldības vadītāja politiskā atbalsta – priekšlikums izveidot starpīnstitūciju komisiju ticis noraidīts, pat neizvirzot to balsošanai; vadība solījusi padomāt par līdzekļu piešķiršanu, plānojot nākamā gada budžetu.

⁴¹ G novada sociālā dienesta vadītāja par institūciju, kurai deleģēta funkcija izstrādāt programmas.

⁴² B novada sociālā darbiniece.

Astoņās pašvaldībās preventīvā darba veikšana ir starpinstiūciju komisijas kompetencē. Lielākajā daļā pašvaldību – 92 no 119 – uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādāšana ir sociālā dienesta kompetencē. Atbildīgā persona visbiežāk ir sociālais darbinieks darbam ar ģimenēm, kurās ir bērni. Atsevišķos gadījumos – sociālais pedagogs, kurš strādā sociālajā dienestā un sadarbojas ar visām novada skolām un novada iedzīvotājiem.

5.2. Preventīvā darba uzsākšana

Lielākajā daļā pašvaldību preventīvais darbs tiek uzsākts tikai pēc Valsts policijas iniciatīvas, t.i., uzvedības sociālās korekcijas programma tiek izstrādāta pēc Valsts policijas ziņojuma par bērna izdarītu likumpārkāpumu un pieprasījuma izstrādāt bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmu. Izstrādāto programmu kopijas tiek nosūtītas Valsts policijai, un to izpildi kontrolē sociālais dienests un Valsts policija. Atsevišķās pašvaldībās preventīvais darbs tiek uzsākts vēl vēlāk – pēc tiesas lēmuma vai Probācijas dienesta sniegtās informācijas. Faktu, ka atsevišķas pašvaldības jau sākotnēji, organizējot preventīvo darbu, nav plānojušas strādāt ar bērniem, kuru uzvedība var novest pie prettiesiskas rīcības, spilgti apliecina, piemēram, rīkojuma par starpinstiūciju komisijas izveidošanu nosaukums: „Par profilakses darba organizāciju ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem”.⁴³ Kā atzīst paši speciālisti – tas ir darbs ar sekām, nevis cēloņiem.

Vienlaikus ir pašvaldības, kurās ir institūcija, kuras kompetencē ir programmu izstrādāšana, bet neviens bērns visā novadā nav preventīvajā uzskaitē (tostarp novadā, kurā iedzīvotāju skaits ir 10 007). Kā norāda pašvaldības, nav bijis nepieciešamības šādu programmu izstrādāšanai. Tas apliecina Valsts policijas ik gadus konstatēto faktu, ka „Diemžēl atsevišķas pašvaldības neveic profilaktisko darbu ar bērniem un neizstrādā sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmas, kā to paredz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. pants, līdz ar to rodas situācija, ka Valsts policija ir vienīgā iestāde, kas veic profilaktisko darbu ar nepilngadīgajiem likumpārkāpējiem.”⁴⁴

⁴³ A pašvaldības sniegtā informācija par iestādi/amatpersonu, kurai deleģēta funkcija izstrādāt programmas.

⁴⁴ Pārskats par nepilngadīgo noziedzību, cietušiem bērniem, stāvokli ceļu satiksmē un prevencijas jomā 2011. gada 6 mēnešos, pieejams: <http://www.vp.gov.lv/?id=305&topid=305&said=305&docid=13018>

Tikai atsevišķās pašvaldībās preventīvais darbs tiek uzsākts laikus, t.i., pirms bērns izdarījis likumpārkāpumu. Tas attiecas uz pašvaldībām, kurās preventīvo darbu veic izglītības iestādes, un tām nedaudzajām, kuras izprot šī darba nozīmīgumu. Piemēram, vienā no pašvaldībām, kurā preventīvo darbu veic divas izglītības iestādes, uzskaitē ir 58 bērni (iedzīvotāju skaits novadā 8 781). Cita novada (iedzīvotāju skaits novadā 11 339) sociālā dienesta preventīvajā uzskaitē ir 334 bērni⁴⁵, ar kuriem tiek veikts sociālais darbs, un katram ir iekārtota klienta lieta un izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma.

5.3. Vecāku (aizbildņu, audžuvecāku) un pedagogu informēšana par uzvedības sociālās korekcijas programmām riska grupas bērniem

Saskaņā ar nacionālajām un starptautiskajām tiesību normām galvenā atbildība par bērnu audzināšanu gulstas uz vecākiem. Apvienoto Nāciju Organizācijas Konvencijas par bērna tiesībām 18. panta pirmā daļa nosaka: „(..)Vecāki vai attiecīgajos gadījumos likumīgie aizbildņi ir galvenās personas, kas atbildīgas par bērna audzināšanu un attīstību. Nodrošināt, lai vislabāk tiktu aizsargātas bērna intereses, ir svarīgākais viņu rūpju objekts.” Bērnu tiesību aizsardzības likuma 24. panta otrā daļa noteic, ka vecāku pienākums ir sagatavot bērnu patstāvīgai dzīvei sabiedrībā, pēc iespējas respektējot viņa individualitāti, ievērojot spējas un tieksmes.

Prakse rāda, ka ne vienmēr vecāki spēj veiksmīgi šo pienākumu izpildīt. Gadījumā, ja vecākiem trūkst zināšanu un prasmju bērna audzināšanā, pašvaldībai ir pienākums viņiem palīdzēt. To nosaka Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26. pants, kas paredz, ka atkarībā no bērna vecuma pašvaldība palīdz ģimenei bērna audzināšanā un izglītošanā un sniedz citus pakalpojumus, kuri veicina bērna pilnveidošanos.

Pamatojoties uz likumā noteikto pašvaldību kompetenci bērna tiesību aizsardzības jomā, vecākiem (aizbildņiem, audžuģimenei) būtu jābūt viegli pieejamai informācijai (piemēram, domes interneta mājaslapā, izglītības iestādē, sociālajā dienestā), kur meklēt palīdzību, ja radušās problēmas bērna audzināšanā – bērna uzvedība kļuvusi sociāli nepieņemama un neatbilst Bērnu tiesību aizsardzības likuma 23. pantā noteiktajam, ka bērnam jāievēro likumi un sabiedrībā pieņemtie uzvedības noteikumi, saudzīgi jāizturas pret apkārtējo vidi, bērns nedrīkst, izmantojot savas tiesības, aizskart citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses.

Apkopojot pašvaldību sniegto informāciju, secināms, ka nevienā no Latvijas pašvaldībām preventīvais darbs ar bērniem netiek uzsākts pēc vecāku iniciatīvas, jo tas netiek uzskatīts par pašvaldības sniegto palīdzību vecākiem bērnu audzināšanā.

Vecāki par bērna uzņemšanu preventīvajā uzskaitē uzzina tikai tad, kad bērns pēc kādas institūcijas (parasti Valsts policijas) iniciatīvas jau ir uzņemts uzskaitē. Informēšana notiek, apsekojot ģimeni mājās vai uzaicinot kopā ar bērnu ierasties attiecīgajā iestādē. Atšķirība ir vienīgi tajā apstākļī, ka daļa pašvaldību vecākus iepazīstina ar jau izstrādātu programmu, bet daļa – iesaista programmas izstrādē. Vecāku iesaistīšana gan biežāk ir saistīta ar nepieciešamību informēt vecākus vai iegūt informāciju, nevis ar vecāku kā sadarbības partneru iesaisti: „Par šādas programmas izstrādi tiek informēta skola, kā arī vecāki, jo korekcijas programmas sastādīšanai ir nepieciešama pilnīga informācija par bērnu.”⁴⁶ Ir pašvaldības, kurās programmas tiek izstrādātas kopā ar bērniem un viņu vecākiem, paredzot tajās uzdevumus gan bērniem, gan vecākiem.

⁴⁵ Novadā ir ap 11300 iedzīvotāju, preventīvo darbu veic sociālā dienesta sociālie darbinieki darbam ar ģimenēm un bērniem un sociālie pedagogi, kuri sadarbojas ar visām novada izglītības iestādēm.

⁴⁶ K novada pašvaldība par to, kā pedagogi uzzina par programmām.

Tikai divas pašvaldības norādīja – tā kā bērnu izdarīto likumpārkāpumu cēloņi visbiežāk ir saistīti ar ekonomiskajiem un sociālajiem faktoriem, lai risinātu ar nepilngadīgo likumpārkāpumiem saistītās problēmas, tiek izstrādāta programma gan bērnam, gan ģimenei. Viena no tām norādīja, ka Sociālais dienests strādā arī ar bērniem un ģimenēm no citām pašvaldībām, kuru dzīves vieta nav deklarēta novadā, bet tās šobrīd faktiski dzīvo novada administratīvajā teritorijā. Šīs pašvaldības sociālā dienesta preventīvajā uzskaitē aptaujas veikšanas brīdī bija 82 bērni⁴⁷.

Izglītības process ietver mācību un audzināšanas darbu, un pedagoga vispārīgs pienākums izglītošanas procesā ir veidot izglītojamā paša attieksmi pret sevi, citiem, darbu, dabu, kultūru, sabiedrību un valsti, audzināt krietnus, godprātīgus cilvēkus.⁴⁸ Izglītības iestādei ir tiesības īstenot sociālās korekcijas izglītības programmu, bet nav pienākuma nodrošināt bērnu uzvedības sociālo korekciju. Ņemot vērā, ka vairākās skolās atbalsta personāla (psihologs, sociālais pedagogs, skolotāja palīgs) nav vispār vai tas nav pietiekams, arī pedagogiem būtu jābūt informētiem, kur meklēt palīdzību, ja radušās problēmas audzināšanas darbā un sadarbība ar vecākiem nesniedz vēlamo rezultātu. Apkopotā prakse liecina, ka izglītības iestādes gadījumos, kad nepieciešama bērnu uzvedības sociālā korekcija, nevēršas pēc palīdzības attiecīgajā dienestā. Izglītības iestādes, tāpat kā vecāki, par bērna uzņemšanu preventīvajā uzskaitē uzzina pēc notikušā: „Uz skolu rakstiski tiek nosūtīta informācija sociālajam pedagogam un psihologam.”⁴⁹ Atsevišķās pašvaldībās izglītības iestādes informāciju par bērnam izstrādāto programmu var nesāņemt vispār, jo informācija uz skolu tiek nosūtīta vienīgi tad, ja programma paredz izglītības iestādes līdzdalību: „Skolotāji tiek informēti gadījumos, ja plānā ir paredzēta izglītības iestādes līdzdalība.”⁵⁰

Dažās pašvaldībās par izglītības jomu atbildīgā institūcija ziņo preventijas iestādei par bērniem, kuri neapmeklē skolu. „Bērnu skaits ir mainīgs, to veido policijas paziņojumu skaits un mācību iestāžu sniegtā informācija par klaiņojošiem skolēniem.”⁵¹

Jāņem vērā, ka skolas neapmeklēšana ir tikai viena no darbībām, kas var novest pie prettiesiskas rīcības. Ja bērns, piemēram, neievēro sabiedrībā pieņemtos uzvedības noteikumus, aizskar citu bērnu un pieaugušo tiesības un likumīgās intereses, uzvedības sociālā korekcija pēc skolas iniciatīvas uzsākta netiek (izņemot tās divas pašvaldības, kurās izglītības iestādes pašas veic šo funkciju).

Izņēmums ir divas pašvaldības, kas norādīja, ka preventijas iestāde sākotnējo informāciju par bērniem, kuru ģimenēs pastāv riski bērnu pamatvajadzību nodrošināšanai, iegūst no izglītības un pirmsskolas izglītības iestādēm. Saņemot informāciju par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība, ar konkrēto gadījumu tiek uzsākts sociālais darbs.⁵² Līdz ar to var uzskatīt, ka atsevišķās pašvaldībās preventīvais darbs tiek uzsākts pēc izglītības iestāžu, tostarp pirmsskolas izglītības iestāžu, iniciatīvas, taču tas ir izņēmums no vispārējās prakses.

⁴⁷ Dati uz 2011. gada 25. novembri.

⁴⁸ Izglītības likuma 51. panta pirmās daļas 2. punkts.

⁴⁹ B novada sociālā dienesta vadītāja par to, kā vecāki un pedagogi uzzina par programmām.

⁵⁰ S novada pašvaldība par to, kā vecāki un pedagogi saņem informāciju par programmām.

⁵¹ A novada sociālā dienesta vadītāja par preventīvajā uzskaitē esošo bērnu skaitu.

⁵² Viena no tām vienlaikus ir arī viena no divām Latvijas pašvaldībām, kurās tiek izstrādāts ģimenes vai bērna rehabilitācijas plāns.

5.4. Preventīvā darba ar bērniem finansiālā ietekme uz pašvaldības budžetu

Tās pašvaldības, kuras preventīvo darbu neveic vispār vai veic nepietiekamā apmērā, kā pamatojumu savai bezdarbībai norāda attiecīgu speciālistu trūkumu, kas savukārt ir saistīts ar finansējuma trūkumu attiecīgo speciālistu algošanai.

ANO Bērna tiesību komiteja pēdējās Latvijai sniegtajās rekomendācijās jau 2006. gadā ieteica Latvijas valstij nekavējoties veikt pasākumus, lai piešķirtu pietiekamus finanšu resursus un cilvēkresursus šādiem mērķiem:

- skolas pamešanas un otrgadniecības gadījumu samazināšanai visos reģionos;
- bērnu savstarpējas iebiedēšanas novēršanai skolās;
- vecāku informēšanai par izglītības nozīmi un ģimeņu motivēšanai mudināt bērnus apmeklēt skolu;
- bērnu, kas mācās lauku rajonu un attālu rajonu skolās, dzīves līmeņa, disciplinārā režīma un izglītības kvalitātes uzlabošanai un atšķirību mazināšanai attiecībā uz piešķirtajiem resursiem un iespējām.⁵³

Laikus uzsākts, t.i., uzsākts tad, kad, iespējams, jau pirmsskolas vecumā, bērnam parādās pirmās uzvedības un emocionālo traucējumu pazīmes, un profesionāli veikts preventīvais darbs var novērst vairākas problēmas nākotnē. Gadījumos, kad vecāki un izglītības iestāde nespēj pienācīgi veikt bērna audzināšanas pienākumus, tieši no preventīvā darba efektivitātes ir atkarīgs, vai tiks sasniegti bērnu tiesību aizsardzības mērķi:

- 1) sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanās un nostiprināšanās bērnā;
- 2) bērna orientācija uz darbu kā vienīgo morāli atbalstāmo eksistences līdzekļu iegūšanas un labklājības avotu;
- 3) bērna orientācija uz ģimeni kā sabiedrības organizācijas pamatvērtību un vienu no sabiedrības un indivīda galvenajām vērtībām;
- 4) bērna orientācija uz veselīgu dzīvesveidu kā tautas izdzīvošanas objektīvu priekšnosacījumu.⁵⁴

No bērna motivēšanas iegūt izglītību, atkarību profilakses vai ārstēšanas no atkarībām un sociālo prasmju iemācīšanas ir atkarīgs, vai bērns būs sagatavots patstāvīgai dzīvei sabiedrībā un izaugs par nākamo nodokļu maksātāju vai arī viņš izaugs par sociāli atstumtu cilvēku, kas nespēj īstenot savas tiesības un izmantot iespējas, līdz ar to kļūstot par sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu saņēmēju.

Atalgojums speciālistiem, kas laikus izstrādātu un īstenotu uzvedības sociālās korekcijas programmas katram novadā dzīvojošam bērnam, kura uzvedība var novest pie prettiesiskas rīcības, ir nesalīdzināmi mazāks samērā ar tiem finanšu resursiem, kas pašvaldībai nākotnē būs jāpatērē katram sociāli atstumtam novada iedzīvotājam, sociālo pabalstu, sociālā darba un nodrošināšanas ar mājokli veidā maksājot par neveiktā preventīvā darba sekām.

Secinājumi:

1. Pastāvot vienādam normatīvajam regulējumam un līdzīgiem apstākļiem saistībā ar bērnu uzvedību, prakse pašvaldībās ir ļoti atšķirīga.
2. Pašvaldību vadītājiem un lielākajai daļai speciālistu trūkst izpratnes par preventīvā darba ar bērniem nozīmīgumu, un tā efektivitāte ir tieši atkarīga no speciālistu kompetences un vēlmes strādāt. Atbildīgā institūcija norāda: „Diemžēl ar programmu izstrādi un lietu izveidošanu vien šeit nekas nav līdzams”.

⁵³ ANO Bērna tiesību komitejas 2006. gada 28. jūnija noslēguma apsvērumi: Latvija, 51. punkts, pieejams: http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/lv_crc.doc

⁵⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 4. pants.

3. Preventīvajam darbam ar bērniem netiek piešķirts adekvāts finansējums. Ir pašvaldības, kurās vienīgais speciālists ir sociālais darbinieks, kurš preventīvo darbu ar bērniem veic paralēli citiem amata pienākumiem.
4. Atsevišķas pašvaldības vispār nepilda likumā noteikto pienākumu izstrādāt bērniem uzvedības sociālās korekcijas programmas.
5. Liela daļa pašvaldību pienācīgi nepilda likumā noteikto pienākumu – nesniedz palīdzību bērnam tad, kad viņa uzvedība rada bažas, ka nākotnē tā „var novest pie prettiesiskas rīcības”. Bērnu sociālās uzvedības korekcija tiek uzsākta novēloti, kad bērns jau ir izdarījis likumpārkāpumu un nonācis Valsts policijas redzeslokā.
6. Formāli jeb atbilstoši likuma burtam preventīvā darba organizēšana, deleģējot šo funkciju pašvaldības policijai, atbilst Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58. panta pirmajā daļā noteiktajam, ka „Likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem veic pašvaldība(..)”. Ņemot vērā, ka pašvaldības policija ir pašvaldības institūcija, var uzskatīt, ka preventīvo darbu veic pašvaldība. Taču jāņem vērā, ka Pašvaldības policijas, tāpat kā Valsts policijas, darbu regulē likums „Par policiju”, kura 1. pants nosaka, ka „Policija ir apbruņota militarizēta valsts vai pašvaldības institūcija (..)”. Līdz ar to ļoti būtiska ir attiecīgo policijas darbinieku kompetence darbā ar bērniem, ieskaitot izmantotās metodes, pieeju un attieksmi.
7. Vecākiem ir tiesības izvēlēties izglītības iestādi, kurā bērns iegūs izglītību, jebkurā sev vēlamā pašvaldībā, līdz ar to visi vienā novadā dzīvojošie bērni nemācās tā paša novada izglītības iestādēs. Preventīvā darba deleģēšana ar izglītības jomu saistītai institūcijai neaptver visus novadā dzīvojošos bērnus, bet tikai tos, kas mācās novada skolās. Līdz ar to, deleģējot šo funkciju izglītības iestādēm, preventīvais darbs tiek veikts nepilnīgi.
8. Preventīvais darbs ar bērniem nevienā no Latvijas pašvaldībām netiek uztverts kā ģimenes atbalsta sistēmas sastāvdaļa.
9. Preventīvais darbs ar bērniem netiek uzskatīts par atbalsta sistēmu izglītības iestādēm.
10. Finanšu līdzekļu nepiešķiršana preventīvajam darbam ar bērniem ir tuvredzīga rīcība, kuras sekas ir ievērojami lielāks finanšu resursu patēriņš nākotnē (sociālie pabalsti un sociālais darbs, nodrošināšana ar dzīvojamo telpu u.tml.)
11. Labā prakse: programma tiek izveidota kopā ar bērnu un vecākiem un katram uzdevumam programmā tiek piesaistīts speciālists, kurš strādā konkrētā jomā ar bērnu, piemēram, psihologs, sociālais pedagogs, klases audzinātājs, mācību priekšmeta skolotājs, bāriņtiesa, vecāki, pašvaldības policists vai cits speciālists atbilstoši programmas mērķim. Programma tiek izstrādāta arī ģimenei.
12. Novadā izveidota atbalsta sistēma bērniem ar mācīšanās grūtībām, uzvedības un emocionāliem traucējumiem un viņu vecākiem, kuras ietvaros pieejami speciālistu pakalpojumi (sociālais pedagogs, psihologs, psihoterapeits, logopēds u.c.), ir atsevišķs izņēmums no vispārējās prakses.

V. Bērnu tiesību jomas aktualitātes

1. Statistika un vispārējs pārskats

Latvijā nav izveidots tiesībsarga bērnu tiesību jautājumos amats, tādēļ attiecīgo funkciju izpildi veic Latvijas Republikas tiesībsargs. Juristi, kas Tiesībsarga birojā strādā bērnu tiesību jomā, strādā tikai ar bērna tiesību jautājumiem.

2011. gadā Tiesībsarga birojā saņemti iesniegumi par 515 bērna tiesību jautājumiem, t.sk. par iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem. No tiem par 116 jautājumiem saņemti rakstveida iesniegumi un par 399 – mutvārdu un ar elektronisko parakstu neparakstīti elektroniski iesniegtie iesniegumi. Izskatot iesniegumus, ierosinātas 46 pārbaudes lietas par 61 tēmu. No tām piecas pārbaudes lietas apstākļu noskaidrošanai ierosinātas pēc tiesībsarga iniciatīvas.

Lielākais iesniegumu skaits (99) saņemts par bērna tiesībām uzaugt ģimenē (piemēram, par saskarsmes tiesību īstenošanu, par tiesībām netikt šķirtam no vecākiem bez pamatota iemesla, aprūpes tiesību atjaunošanu u.tml.). 42 gadījumos personas vērsušās Tiesībsarga birojā, lai saņemtu informāciju par bērna tiesībām un noskaidrotu, kā rīkoties konkrētajā tiesiskajā situācijā. 31 iesniegums saņemts par uzturlīdzekļu piedziņu bērnam (piemēram, par uzturlīdzekļu piedziņu, ja laulība nav šķirta, tiesībām lūgt tiesu pieņemt pagaidu lēmumu, uzturlīdzekļu apmēru un tā grozīšanu, tiesāšanās izdevumiem, sprieduma izpildi u.tml.)

Salīdzinot iesniegumu statistiku ar iepriekšējo gadu, joprojām aktuālas tēmas ir bērna tiesības uzaugt ģimenē un uzturlīdzekļu piedziņa. Vairāk nekā trīs reizes pieaudzis iesniegumu skaits par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību pārkāpumiem (8 iesniegumi 2010. gadā, 29 iesniegumi 2011. gadā). Savukārt iesniegumu skaits, kuros persona lūdz sniegt informāciju, ir samazinājies divas reizes – no 96 iesniegumiem pērn līdz 42 pārskata periodā.

2011. gadā tika veiktas monitoringa vizītes visos valsts sociālās aprūpes centros, kas sniedz sociālās aprūpes un rehabilitācijas pakalpojumus bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem līdz 2 gadu vecumam, un bērniem ar fiziskās un garīgās attīstības traucējumiem līdz 4 gadu vecumam, kā arī visās 6 psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kurām ir tiesības uzņemt bērnus (plašāka informācija par monitoringa vizītēm atrodama attiecīgajā nodaļā).

Tiesībsargs 2011. gadā sniedza vairākus bērna tiesību jomā būtiskus atzinumus, piemēram, par tiesību normu interpretāciju sociālo tiesību jomā, kā arī par video novērošanu skolās, kurā secināts, ka bērna paša drošība ir vienīgais leģitīmais mērķis bērnu video novērošanai atsevišķās skolas telpās, kurās iespējama bērnu savstarpēja vardarbība un objektīvu apstākļu dēļ nav nodrošināma iestādes darbinieku pastāvīga tieša klātbūtne.

Izskatot pārbaudes lietas, tiesībsargs veicinājis trūkumu novēršanu tiesību aktos, piemēram, konstatējot, ka Civilprocesa likums neparedz aizlieguma noteikšanu bērna izvešanai no valsts lietās par bērna izcelšanās noteikšanu un regulējuma trūkums lietas iztiesāšanu var apgrūtināt vai padarīt neiespējamu, tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā. Ministrija izvērtēs jautājuma virzīšanu izskatīšanai pastāvīgajā Civilprocesa likuma grozījumu izstrādes darba grupā.

2011. gadā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairāku normatīvo aktu un to grozījumu izstrādāšanā, piemēram, darba grupā Labklājības ministrijā par grozījumiem normatīvajos aktos, lai pilnveidotu bērnu institucionālās aprūpes tiesisko regulējumu; turpināja darbu Iekšlietu ministrijas Informācijas centra vadītajā darba grupā par normatīvā regulējuma izstrādi, lai izveidotu Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu, kas būtiski uzlabos starpinstitūciju sadarbību bērna tiesību aizsardzības jomā.

Tiesībsarga biroja pārstāvis turpināja veikt sevišķā aizbildņa pienākumus vienā administratīvajā lietā, kura tika uzsākta 2010. gadā, nodrošinot bērna interešu pārstāvēšanu administratīvajā tiesā, tostarp LR Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta tiesas kopsēdē⁵⁵.

2011. gadā tiesībsargs turpināja sekmēt sabiedrības informētību par bērna tiesībām un šo tiesību aizsardzības mehānismiem. Tika organizētas lekcijas jauniešiem, kuri gatavojas uzsākt patstāvīgu dzīvi pēc ārpusģimenes aprūpes; lekcijas sociālajiem pedagogiem, bāriņtiesas darbiniekiem, skolu direktoriem un dienas centru vadītājiem; lekcijas Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 1. kursa studentiem par bērna tiesībām Cilvēktiesību kursa ietvaros. Izmantojot interaktīvu spēli, tika organizētas vairākas izglītojošas nodarbības bērniem. Nodarbību laikā bērni un jaunieši tika iepazīstināti ar informāciju par tiesībsargu un Tiesībsarga biroju, tā darbības jomām, ar attīstošu uzdevumu palīdzību apguva jaunas un nostiprināja esošās zināšanas par bērna tiesību jautājumiem.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākos informatīvos pasākumos, piemēram, publiskajā diskusijā Juristu dienu ietvaros „Bērnu un jauniešu tiesību aizsardzība medicīnā, reklāmas industrijā un izglītības sistēmā. Vai bērniem bez seksa tiek piedāvātas citas intereses un vērtības?”; Rīgas skolēnu domes rīkotajā ikgadējā Zinību dienai veltītajā pasākumā „Zem viena jumta”, Eiropas Komisijas organizētās Eiropas Brīvprātīgā darba gada ceļojošās tūres „Pilsoniskās līdzdalības dienā” Latvijas Dzelzceļa vēstures muzejā.

Starptautiskajā bērnu aizsardzības dienā Latvijas Republikas tiesībsargs sadarbībā ar Rīgas Stradiņa universitātes Juridisko fakultāti rīkoja konferenci „Bērnu tiesības un to nodrošinājums”⁵⁶. Sadarbībā ar Alternatīvās bērnu aprūpes aliansi tika organizēta diskusija „Bērna vajadzības un tiesības uz atbilstošu alternatīvo aprūpi ģimeniskā vidē”⁵⁷.

Sadarbības ietvaros ar Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Juridiskās prakses un palīdzības centru Tiesībsarga birojā 2011. gada otrajā pusgadā darbojās divi studenti, kuri veica tiesiskā regulējuma izpēti par bērnu līdzdalības iespējām Latvijā. Studentu veikums tiks izmantots, Tiesībsarga biroja darbiniekiem pētot faktiskās situācijas atbilstību tiesiskajam regulējumam un izstrādājot rekomendācijas situācijas uzlabošanai.

Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās vairākās starpiestāžu sanāksmēs un diskusijās. Piemēram, nodibinājuma „Centrs Dardedze” rīkotajā ekspertu darba grupā par jaunākā vecuma bērnu aizsardzību no vardarbības; Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas rīkotajās diskusijās par ārstniecības personu tiesībām izpaust informāciju par bērna ārstniecības procesu un par bērnu drošības nodrošināšanu izglītības iestādēs.

2011. gadā tiesībsargs aktīvi sadarbojās ar nevalstiskajām organizācijām, kas strādā bērnu tiesību aizsardzības jomā, gan iesaistot stratēģijas apspriešanā nevalstiskās organizācijas, gan

⁵⁵ Plašāk par konkrēto lietu skatīt 3. apakšnodaļā „Vecāku pienākums ievērot bērna tiesības”.

⁵⁶ Skat. <http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibsargs/jaunumi/?doc=298&underline=un+to+nodro%C5%A1in%C4%81jums>

⁵⁷ Skat. <http://www.tiesibsargs.lv/lat/tiesibsargs/jaunumi/?doc=353>

kopīgi rīkojot informatīvus pasākumus, gan kopīgi strādājot konsultatīvajā padomē, gan sadarbojoties dažādu problēmu apzināšanā un risināšanā.

Starptautiskās sadarbības ietvaros 2011. gada 1. – 2. jūnijā Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālists piedalījās Baltijas ombudu seminārā Igaunijā, uzstājoties ar prezentāciju par tiesībsarga lomu saistībā ar pašvaldību darba uzraudzību bērnu tiesību jomā. 2011. gada septembrī tiesībsargs un viens no Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālistiem piedalījās Eiropas Bērnu ombudu tīkla ikgadējā sanāksmē Polijā, kuras galvenais temats bija institucionālajā aprūpē esošo bērnu tiesību īstenošana. Tiesībsarga biroja bērnu tiesību speciālisti piedalījās Igaunijas Tieslietu kanclera rīkotajā seminārā par nacionālo cilvēktiesību institūciju lomu ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesību aizsardzībā un attīstībā, kā arī tikās ar Pasaules Bērnbības fonda pārstāvi no Zviedrijas, ASV vēstniecības un Eiropas Komitejas spīdināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) pārstāvjiem, kuriem regulāri tiek sniegta informācija bērna tiesību jautājumos, īpaši attiecībā uz bērna tiesību ievērošanu slēgtajās iestādēs.

2. Bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesības uz mājokli pēc pilngadības sasniegšanas

Normatīvie akti paredz virkni sociālo garantiju bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem pēc pilngadības sasniegšanas, beidzoties ārpusģimenes aprūpei. Viena no tām ir pašvaldības palīdzība dzīvokļa jautājuma risināšanā. Lielākā daļa iesniegumu par bāreņu un bez vecāku gādības palikušo bērnu tiesību pārkāpumiem 2011. gadā saņemti par nodrošināšanu ar mājokli pēc pilngadības sasniegšanas un aizbildņa rīcību, pārvaldot bērna mantu – nekustamo īpašumu.

Saskaņā ar likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14. panta pirmās daļas 3. punktu pašvaldība reģistrē palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā bērnu bāreņi un bez vecāku gādības palikušo bērnu pēc tam, kad beigusies viņa uzturēšanās bērnu aprūpes un audzināšanās iestādē, audžuģimenē vai pie aizbildņa, vai arī tad, kad viņš beidzis mācības izglītības iestādē, ja viņam nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemītnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā.

Izskatot pārbaudes lietas, tika konstatēts, ka, piemērojot minēto normu praksē, pašvaldības bērna iespēju iemītnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā bieži izvērtē tikai no juridiskā viedokļa un neņem vērā faktiskos apstākļus. Pašvaldībai pieņemot nelabvēlīgu lēmumu šajā gadījumā, var tikt nepamatoti ierobežotas bāreņa un bez vecāku gādības palikušā bērna tiesības uz mājokli.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr. 2011-169-18AA Rīgas dome atteikumu reģistrēt iesniedzēju pašvaldības palīdzības saņemšanai pamatoja ar to, ka iesniedzējai un viņas tēvam saskaņā ar pašvaldības Dzīvojamo telpu izīrēšanas komisijas lēmumu ir dzīvokļa lietošanas tiesības, kuras iesniedzēja nav zaudējusi. Savukārt iesniedzēja norādīja, ka viņa nevar vienoties ar tēvu, kuram bija atņemtas aizgādības tiesības pār viņu, par iemītnāšanos minētajā dzīvojamā telpā, jo ar tēvu nepastāv labas attiecības un viņas kopdzīve ar tēvu vienā dzīvoklī nav iespējama. Viens no aizgādības tiesību atņemšanas iemesliem iesniedzējas tēvam ir bijusi tēva fiziskā vardarbība pret iesniedzēju. Kamēr iesniedzēja atradās ārpusģimenes aprūpē, viņas tēvs nebija izrādījis vēlmi atgriezt iesniedzēju ģimenē un par viņu nebija interesējies. Beidzoties ārpusģimenes aprūpei, iesniedzēja nav saņēmusi atbalstu no vecāka un pēc izstāšanās no bērnu aprūpes iestādes bija spiesta kādu laiku mitināties nakts patversmē, kamēr atrada iespēju īrēt citai personai piederosu dzīvojamo telpu.

No administratīvo tiesu prakses, izskatot līdzīgas lietas, izriet, ka pašvaldībai, lemjot par palīdzības sniegšanu dzīvokļa jautājuma risināšanā vai atteikumu sniegt palīdzību, iespējamība iemitināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā ir jāaplūko ne tikai no tiesiskā viedokļa un situācijās, kad nav konstatējami juridiski šķēršļi personas iemitināšanai agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās, bet jāvērtē arī faktiskie apstākļi. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2010. gada 28. oktobra spriedumā lietā Nr. A42662409 SKA-466/2010⁵⁸ ir norādījis: „[...] likuma „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 14. panta pirmās daļas 3. punktu tulko tā, ka tikai gadījumos, kad bērns pēc uzturēšanās bērnu aprūpes iestādē var un vēlas vienoties ar dzīvojamās telpas, kurā viņš ir dzīvojis līdz ievietošanai ārpusģimenes aprūpē, ģimēni un tam piekrišiem pārējiem ģimēnes locekļiem, vai dzīvojamā telpa ir brīva, var atzīt, ka tam ir iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemitināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā”.

Saskaņā ar tiesu praksi nelabvēlīgi sociālie un emocionālie apstākļi, cieņu pazemojoši apstākļi, veselības un personības neaizskaramības apdraudējuma risks, bērna vai ģimēni un ģimēni locekļu nevēlēšanās vienoties par iespēju bērnam iemitināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā ir tādi faktiskie apstākļi, kuriem pastāvot pašvaldībai ir pienākums lemt par palīdzības sniegšanu bērnam dzīvokļa jautājuma risināšanā, beidzoties ārpusģimenes aprūpei.

Iepriekš minētajā pārbaudes lietā tika secināts, ka pašvaldībai nebija pamata atteikt reģistrēt iesniedzēju palīdzības saņemšanai dzīvokļa jautājuma risināšanā, jo pašvaldības izdarītais secinājums, ka iesniedzējai ir iespējams dzīvot kopā ar personu, kura viņai kā bērnam nodarījusi miesas bojājumus, nevar tikt atzīts par saprātīgu tiesību normas interpretāciju. Rīgas pilsētas pašvaldība tika aicināta pieņemt labvēlīgu lēmumu šajā jautājumā, taču tiesībsarga ieteikums netika ņemts vērā. Iesniedzēja savu tiesību aizskāruma novēršanai vērsās Administratīvajā rajona tiesā, kura uzlika pašvaldībai par pienākumu izdot iesniedzējai labvēlīgu administratīvo aktu. Pašvaldība spriedumu pārsūdzēja apelācijas kārtībā, un pašlaik minētā lieta joprojām atrodas tiesvedībā kasācijas instancē.

Par to, lai bērnam pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās būtu iespējams gan juridiski, gan faktiski iemitināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā, ir pienākums rūpēties bērna aizbildnim. Savukārt bāriņtiesai saskaņā ar Civillikuma 331. pantu ir jāuzrauga aizbildņa rīcība un jādara viss, ko prasa bērna intereses. Bērna interesēs ir pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās atgriezties dzīvoklī, kurš nav apgrūtināts ar maksājumu parādu un kurā ir labvēlīgi sociāli un psihoemocionāli apstākļi. Ja bērnam pieder dzīvoklis, aizbildnim ir pienākums rūpēties, lai tas tiktu saglabāts bērna īpašumā. Bāriņtiesai ir jāseko līdzi un jāpārliciecinās, vai par dzīvokli ir segti visi nepieciešamie maksājumi – apsaimniekošanas izdevumi un komunālie pakalpojumi, nekustamā īpašuma nodoklis u.c. Ja ir šaubas, ka ar dzīvokļa uzturēšanu saistītie maksājumi netiek veikti, bāriņtiesai nepieciešamā informācija jāpieprasa no attiecīgajām institūcijām.

Izskatot pārbaudes lietas, tika konstatēts, ka bērna aizbildnis un bāriņtiesa šim jautājumam ne vienmēr pievērš pienācīgu uzmanību, kā rezultātā bērns pēc pilngadības sasniegšanas saskaras ar nepieciešamību patstāvīgi risināt dzīvokļa jautājumu, jo pastāv juridiskie vai faktiskie šķēršļi iemitināties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā. Jautājuma risināšana nereti prasa ievērojamu laiku līdz bērns sagaida brīdi, kad pašvaldība reģistrācijas kārtībā izīrē dzīvojamo telpu, vai arī gadījumos, kad bērnam rodas nepieciešamība saņemt juridisko palīdzību, jo

⁵⁸ sk. http://www.tiesas.lv/files/AL/2010/10_2010/28_10_2010/AL_2810_AT_SKA-0466-2010.pdf, 13. punkts

pašvaldības atteikumu reģistrēt palīdzības saņemšanu, risinot dzīvokļa jautājumu, nepieciešams pārsūdzēt tiesā.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr. 2011-236-23D tika konstatēts, ka bērna aizbildne nebija veikusi nepieciešamās darbības, lai pēc bērna mātes nāves saglabātu savu aizbilstamā īres dzīvojamās telpas lietošanas tiesības. Tieši otrādi, ar pašvaldības lēmumu dzīvojamā telpa, kurā bērns dzīvoja pirms nodošanas ārpusģimenes aprūpē, tika izīrēta bērna aizbildnei, kura vēlāk ar bāriņtiesas lēmumu tika atbrīvota no aizbildņa pienākumu veikšanas, jo nebija spējusi turpināt nodrošināt bērnam pilnvērtīgu aprūpi. Ņemot vērā, ka dzīvojamā telpa tika izīrēta bērna bijušajai aizbildnei pirms ievērojami ilga laika un pašvaldības rīcībā vairs nebija pieejami dokumenti par dzīvojamās telpas izīrēšanas tiesisko pamatu, tiesībsargam nebija iespējams izvērtēt pašvaldības lēmumu tiesiskumu. Arī bāriņtiesas rīcībā nebija informācijas par iemesliem, kādēļ bērnam netika saglabātas dzīvojamās telpas lietošanas tiesības un tas norāda, ka bāriņtiesa lietā nebija veikusi pienācīgu kontroli par aizbildnes rīcību, kas neatbilst bērna vislabāko interešu aizsardzības principam.

3. Tiesību principu piemērošana sociālo tiesību jomā

Vienā no izskatītajām pārbaudes lietām, kurā pašvaldība ar savu lēmumu nepamatoti ierobežoja kādas ģimenes tiesības uz mājokli, tika konstatēta nepareiza tiesību normu piemērošana.

Piecu cilvēku ģimene, kurā ir divi bērni, 2004. gadā tika reģistrēta Rīgas pašvaldībā, lai saņemtu palīdzību dzīvojamās telpas izīrēšanai. Saskaņā ar pašvaldības saistošajiem noteikumiem, kas bija spēkā ģimenes reģistrācijas brīdī, pašvaldībai bija jāpiedāvā 5 cilvēku ģimenei trīsistabu vai lielāks dzīvoklis. Lai saņemtu minētajiem kritērijiem atbilstošu pašvaldības dzīvojamās telpas īres piedāvājumu, tiesību normas paredzēja vien konstatēt, ka palīdzības saņemšanai reģistrētās personas – ģimene – dzīvo denacionalizētā vai likumīgajam īpašniekam atdotā mājā un lietojusi dzīvojamo telpu līdz īpašuma tiesību atjaunošanai, kā arī tās lietošanā vai īpašumā nav citas dzīvojamās telpas Rīgā, Jūrmalā vai Rīgas rajonā.

2011. gadā, lemjot par dzīvojamās telpas izīrēšanu minētajai ģimenei, pašvaldība nolēma piedāvāt ģimenei īrēt divistabu dzīvokli ar ērtībām. Pašvaldības lēmums tika pamatots ar spēkā esošo tiesisko regulējumu – 2010. gada 15. jūnija saistošo noteikumu Nr. 80 „Par reģistrācijas un palīdzības sniegšanas kārtību dzīvokļa jautājumu risināšanā” 102. punktu, atbilstoši kuram, izsakot īres piedāvājumu, nebija ņemami vērā ģimenē dzīvojošie bērni, jo viņu dzīvesvieta ģimenes dzīvoklī tika deklarēta pēc 31.03.2004. un iepriekšējā dzīvesvieta neatradās denacionalizētā namīpašumā.

No administratīvo tiesu prakses izriet, ka, izskatot pieteikumu par labvēlīga administratīvā akta izdošanu, parasti jāvērtē spēkā esošās tiesību normas, taču šim principam ir izņēmumi. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments ir norādījis: „Viens no šādiem izņēmumiem attiecas uz sociālajās tiesībās noteikto labumu gūšanu. Sociālo tiesību jomā tiesiskās situācijas maiņa (tiesību normas grozīšana vai izslēgšana) neietekmē tiesības, kuras personai bija brīdī, kad viņa ar iesniegumu par šā labuma saņemšanu vērsās iestādē.”⁵⁹

Ņemot vērā minēto principu un to, ka ģimenes reģistrācijas brīdī spēkā esošais tiesiskais regulējums neliedza ģimenē dzīvojošiem bērniem pretendēt uz pašvaldības palīdzības saņemšanu dzīvokļa jautājuma risināšanā, pašvaldībai, izsakot dzīvojamās telpas īres

⁵⁹ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 8. novembra sprieduma lietā Nr. SKA-0430 14. punkts.

pieāvājumu 2011. gadā, bija pienākums ņemt vērā visus ģimenes locekļus un pieāvāt ģimenei trīsistabu vai lielāku dzīvokli.

Tiesībsargs vērsās Rīgas pašvaldībā ar motivētu lūgumu atkārtoti izvērtēt jautājumu par trīsistabu vai četrīstabu dzīvokļa izīrēšanu ģimenei, taču mierizlīgumu šajā jautājumā panākt neizdevās.

Ģimene pārsūdzēja pašvaldības lēmumu Administratīvajā rajona tiesā, kura apmierināja ģimenes pieteikumu pilnā apjomā. Lieta joprojām atrodas tiesvedībā saistībā ar Rīgas pašvaldības iesniegto apelācijas sūdzību.

4. Vecāku pienākums ievērot bērna tiesības

Tāpat kā iepriekšējā gadā tika saņemti iesniegumi no šķirti dzīvojošiem vecākiem par kopā ar bērnu dzīvojošā vecāka ļaunprātīgu rīcību, pārkāpjot bērna un otra vecāka tiesības.

Aizgādības tiesību ļaunprātīga izmantošana visbiežāk izpaužas kā ziņu nesniegšana par bērnu, bērna tiesību uzturēt personiskas attiecības un tiešus kontaktus ar otru vecāku nenodrošināšana, vienpersonisku lēmumu attiecībā uz bērnu pieņemšana, tādējādi liedzot otram vecākam īstenot aizgādības tiesības un pieņemt lēmumus bērnam būtiskos jautājumos, bērna attiecību ar otru vecāku negatīva iespaidošana u.tml.

Tiesību ļaunprātīga izmantošana ir viens no Civillikuma 203. panta 3. punktā minētajiem iemesliem, lai vecākam atņemtu bērna aprūpes tiesības: „Bērna aprūpes tiesības vecākam tiek atņemtas, ja bāriņtiesa atzīst, ka vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību.” Analogisks regulējums noteikts arī Bāriņtiesu likuma 22. panta pirmās daļas 3. punktā: „Bāriņtiesa lemj par bērna aprūpes tiesību atņemšanu vecākam, ja vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību.” Šajā gadījumā bērna aprūpi īstenotu otrs vecāks.

Praksē konstatējams, ka Civillikuma 203. panta 3. punkts tiek piemērots tikai daļā, kas attiecas uz bērna aprūpes un uzraudzības nenodrošināšanu, bet attiecībā uz tiesību ļaunprātīgu izmantošanu tas tiek piemērots tikai aprūpes tiesību institūta ietvaros. Tiesībsargs jau 2010. gada ziņojumā⁶⁰ pievērsa uzmanību šai problēmai.

2011. gada 10. oktobra spriedumā⁶¹ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments ir izšķīris jautājumu par minēto likuma normu interpretāciju. Lietā sevišķā aizbildņa statusā piedalījās Tiesībsarga biroja pārstāvis. Senāts ir nonācis pie secinājuma, ka ar „savām tiesībām” Civillikuma 203. panta pirmās daļas 3. punktā un Bāriņtiesu likuma 22. panta pirmās daļas 3. punktā saprotamas jebkuras tiesības, kas pieder vecākam – aizgādības tiesības, aprūpes tiesības un saskarsmes tiesības.

Ņemot vērā Senāta interpretāciju, minētie apstākļi var būt pamats, lai lemtu par bērna aprūpes tiesību atņemšanu tam vecākam, kurš rīkojas ļaunprātīgi. Tādēļ bāriņtiesai, izskatot iesniegumu par otra vecāka iespējamu ļaunprātīgu rīcību, ir pienākums izvērtēt, vai norādītie fakti par otra vecāka rīcību ir atzīstami par vecāka tiesību ļaunprātīgu izmantošanu, vai varbūt tas ir izdarīts aiz nezināšanas, savas vecāka lomas neizpaušanas vai maldīguma. Bāriņtiesai arī jāizvērtē, vai aprūpes tiesību atņemšana būtu nepieciešama konkrētajā situācijā, proti, vai tā

⁶⁰ Tiesībsarga 2010. gada ziņojums, 92. lpp., pieejams

http://www.tiesibsargs.lv/lat/publikacijas/gada_zinojumi/?doc=654

⁶¹ Pieejams: http://www.tiesas.lv/files/AL/2011/10_2011/10_10_2011/AL_1010_AT_SKA-0523-2011.pdf

būtu bērna interesēs. Izvērtējot lietas faktiskos apstākļus, bāriņtiesai jāpieņem lēmums par aprūpes tiesību atņemšanu vai par atteikumu atņemt aprūpes tiesības.

Šī mehānisma izmantošana, iespējams, samazinātu to gadījumu skaitu, kad ar bērnu kopā dzīvojošais vecāks aizskar otra vecāka un bērna tiesības.

5. Aizskaršana interneta vidē

Pārskata periodā aktualizējās jautājums par bērnu aizskaršanu interneta vidē. Pārbaudes lietas ietvaros tika pārbaudīts, kā darbojas valstī izveidotais tiesību aizsardzības mehānisms.

Tiesībsargs saņēma iesniegumu par bērnam elektroniski sūtītām godu un cieņu aizskarošām vēstulēm. Bērna tēvs vienlaikus bija vērsies arī Valsts policijā, tādēļ tiesībsargs lūdza policiju sniegt informāciju par konstatēto un pieņemtajiem lēmumiem.

Valsts policija, saņemot informāciju par interneta vidē veiktu iespējamu bērna tiesību pārkāpumu, uzsāka resorisko pārbaudi, kuras ietvaros noskaidroja, ka aizskarošās vēstules interneta vidē bērnam sūtījis cits bērns, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu un līdz ar to nav saucams pie administratīvās atbildības. Pārbaudes materiāli tika nosūtīti pašvaldības administratīvajai komisijai, lai tā piemērotu audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļus. Savukārt vainīgā bērna vecāki saskaņā ar Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 173. panta pirmo daļu tika saukti pie administratīvās atbildības par bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu. Lai ar vecākiem un vainīgo bērnu veiktu preventīva rakstura darbu un izslēgtu varbūtību, ka bērns izdara jaunus likumpārkāpumus, par notikušo tika informēta bāriņtiesa un sociālais dienests.

Tiesībsargs informēja iesniedzēju, ka neatkarīgi no administratīvās lietvedības viņam ir tiesības jautājumu risināt civiltiesiskā kārtībā. Cietušās personas tiesības saņemt mantisku kompensāciju izriet no Civillikuma 1635. panta pirmās un otrās daļas un 2352.¹ panta trešās daļas.

Tā kā cietušais ir nepilngadīgs, iesniedzējam ir tiesības Civilprocesa likumā noteiktajā kārtībā vērsties tiesā ar prasības pieteikumu par radītā morālā kaitējuma kompensācijas piedziņu no vainīgā bērna vecākiem, Valsts policijas resoriskās pārbaudes materiālus izmantojot kā prasījuma pamatotības pierādījumu.

Valstij ir pienākums radīt mehānismu, lai tiesību aizskāruma gadījumā personai būtu iespēja aizsargāt savas tiesības un tiesību aizskārums tiktu novērsts. Šajā gadījumā valstī izveidotais tiesību aizsardzības mehānisms darbojas efektīvi – policija ir noskaidrojusi vainīgo personu, pašvaldības administratīvā komisija lēmusi par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, ar vainīgo bērnu un viņa vecākiem tiks veikts likumpārkāpumu prevencijas darbs, savukārt cietušā bērna vecākiem izskaidrotas tiesības tiesas ceļā piedzīt atlīdzību par bērnam nodarīto morālo kaitējumu.

6. Bērna tiesības uzaugt ģimenē

2011. gadā tika saņemti vairāki iesniegumi par bāriņtiesu rīcību un iespējami nepamatoti pieņemtiem lēmumiem. Izskatot pārbaudes lietas, tika konstatēts, ka atsevišķos gadījumos bērnu un vecāka tiesību aizskāruma cēlonis bija labas pārvaldības principa pārkāpumi bāriņtiesas darbā.

Piemēram, pārbaudes lietā Nr. 2011-244-5A tika konstatēts, ka Iecavas novada bāriņtiesa, pieņemot lēmumu par bērna aprūpes tiesību atņemšanu mātei, nebija ievērojusi objektīvās izmeklēšanas principu un bāriņtiesu darbību reglamentējošos normatīvus aktus, kas uzliek

pienākumu bāriņtiesai veikt riska novērtēšanu pirms lēmuma pieņemšanas par bērna aprūpes tiesību atņemšanu vecākam. Bāriņtiesas lēmums tika pieņemts, balstoties uz lietā ieinteresēto personu iesniegumiem, nepārbaudot faktiskos apstākļus. Iecavas novada bāriņtiesas rīcību lietā bija izvērtējusi arī Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, kura konstatēja, ka bāriņtiesa nav rīkojusies atbilstoši bērna vislabāko interešu aizsardzības principam un ir pieļāvusi vairākas būtiskas nepilnības un trūkumus. Iecavas novada bāriņtiesas lēmums ar Administratīvās rajona tiesas spriedumu tika atcelts, uzliekot pašvaldībai pienākumu atlīdzināt bērna mātei nodarīto morālo kaitējumu. Ņemot vērā pārbaudes lietas apstākļus, tiesībsargs vērsās pašvaldībā ar lūgumu informēt par turpmāko rīcību, lai nodrošinātu tiesiskumu bāriņtiesas darbā.

Pārbaudes lietā Nr. 2011-197-23B, izvērtējot Skrundas novada bāriņtiesas rīcību, kas saistīta ar bērna izņemšanu no ģimenes un ievietošanu krīzes centrā, tika konstatēts, ka bērna aprūpes tiesību atņemšana mātei notika, bāriņtiesai pieņemot vienpersonisku lēmumu par bērna izņemšanu no ģimenes un ievietošanu krīzes centrā vairāk nekā uz vienu mēnesi, tādējādi faktiski liedzot mātei tiesības noteikt bērna dzīves vietu. Iemesls bērna ievietošanai krīzes centrā bija nepieciešamība veikt bērnam psiholoģisko izpēti saistībā ar šaubām par to, ka ģimenē bērns ir pārcietis emocionālo vardarbību.

Saskaņā ar ANO Konvenciju par bērna tiesībām un Bērnu tiesību aizsardzības likumu aprūpes tiesību atņemšana vecākiem un bērna izņemšana no ģimenes ir galējais līdzeklis, kas var tikt piemērots tikai gadījumā, ja tiek atzīts, ka šāda šķiršana nepieciešama, lai vislabāk ievērotu bērna intereses. Līdz ar to, ja bāriņtiesai nebija pietiekama pamata lemt par bērna izņemšanu no ģimenes un turklāt tika konstatēts, ka ģimene atzīst pastāvošās problēmas un piekrīt sadarboties, bāriņtiesai, lai veiktu bērna psiholoģisko izpēti, bija jāizvēlas citi līdzekļi, piemēram, jāpiedāvā vecākiem nodrošināt bērnam psihologa konsultācijas, nevis jāpieņem tik radikāls lēmums kā bērna izņemšana no ģimenes.

Minētajā lietā tika izvērtēta gan bāriņtiesas, gan sociālā dienesta rīcība, jo tieši no sociālā dienesta labvēlīga atzinuma par iespēju bērnam atgriezties ģimenē bija atkarīga bāriņtiesas turpmākā rīcība – izlemt jautājumu par bērna aprūpes tiesību atjaunošanu mātei. Tika konstatēta nepietiekama sadarbība informācijas apmaiņā starp minētajām iestādēm. Šis apstāklis, kā arī pašas mātes nepietiekama sadarbība ar sociālo dienestu kavēja sociālā dienesta rehabilitācijas plāna izpildi un neveicināja efektīvu sociālo darbu ar ģimeni. Atzinumā, ar kuru tika pabeigta pārbaudes lieta, tiesībsargs norādīja bāriņtiesai un sociālajam dienestam uz konstatētajiem trūkumiem un aicināja nākotnē nepieļaut to atkārtējos līdzīgās situācijās.

Pilsonisko un politisko tiesību joma

Kas ir pilsoniskās un politiskās tiesības?

Pilsoniskās un politiskās tiesības pamatā uzsver valsts pienākumu neiejaukties un respektēt cilvēka kā personības un sabiedrības locekļa brīvības. Šīs tiesības aptver ļoti plašu cilvēktiesību loku: tiesības uz dzīvību, personas tiesības uz brīvību un drošību, spīdzināšanas un cietsirdīgas apiešanās aizliegumu, tiesības vēlēties un tikt ievēlētam, jautājumus par personas tiesisko statusu, proti, pilsonības, patvēruma un migrācijas jautājumus, tiesības uz taisnīgu tiesu, vārda un izteiksmes brīvību, pulcēšanās brīvību, biedrošanās brīvību, tiesības uz privāto un ģimenes dzīvi, domu, apziņas un reliģijas brīvību, pārvietošanās brīvību, kā arī tiesības pildīt valsts dienestu.

„Pilsoniskās” tiesības piemīt jebkuram mūsdienu sabiedrībā esošam cilvēkam, savukārt „politiskās” tiesības visbiežāk attiecināmas tikai uz pilsoņiem. Tādēļ jēdzieniem „politiskās tiesības” un „pilsoniskās tiesības” ne vienmēr ir identisks saturs.⁶²

No Latvijas Republikas Satversmē garantētajām tiesībām par pilsoniskajām un politiskajām var uzskatīt šādas tiesības:

- „Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. Cenzūra ir aizliegta.” (100.pants)
- „Ikvienam Latvijas pilsonim ir tiesības likumā paredzētajā veidā piedalīties valsts un pašvaldību darbībā, kā arī pildīt valsts dienestu.” (101. pants)
- „Ikvienam ir tiesības apvienoties biedrībās, politiskās partijās un citās sabiedriskās organizācijās.” (102. pants)
- „Valsts aizsargā iepriekš pieteiktu miermīlīgu sapulču un gājienu, kā arī piketu brīvību.” (103. pants)
- „Ikvienam ir tiesības likumā paredzētajā veidā vērsties valsts un pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības. Ikvienam ir tiesības saņemt atbildi latviešu valodā.” (104. pants)⁶³

Pilsonisko un politisko tiesību jomas prioritātes:

1. Personu ar garīgās veselības un garīgās attīstības traucējumiem tiesību nodrošināšana.
2. Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsargāšana.

I. Personu ar garīgās veselības un garīgās attīstības traucējumiem tiesību nodrošināšana

Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesību nodrošināšana kā viena no prioritātēm Tiesībsarga stratēģijā tika izvirzīta, jo šīs personas pieder pie vienas no sabiedrības mazaizsargātākajām grupām, kas diendienā saskaras ar savu tiesību pārkāpumiem, bet kuriem pašiem ir ierobežotas iespējas aizstāvēt savas tiesības. Saistībā ar šo tiesību nodrošināšanu var izdalīt vairākus problēmjautājumus, kam 2011. gadā tika pievērsta pastiprināta uzmanība.

⁶² Mits M. *Tiesību katalogs*. //Cilvēktiesības pasaulē un Latvijā. / red. I. Ziemele. – Rīga: SIA “Izglītības solī”, 2000, 84.-85. lpp.

⁶³ Satfecka L. *Mēs demokrātijā*. / 2. izdevums. – Rīga: “Sabiedrība par atklātību – Delna”, 2010, 7.-13. lpp., pieejams arī <http://www.scribd.com/doc/58626238/Rokasgr%C4%81mata-M%C4%93s-demokr%C4%81tij%C4%81-II-izdevums>

1. Personu ievietošana psihoneiroloģiskajās slimnīcās piespiedu kārtā – tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšana

Saistībā ar piespiedu ievietošanu psihoneiroloģiskajās slimnīcās Latvijā jau kopš 2007. gada ir spēkā Ārstniecības likuma grozījumi, kas paredz, ka nepieciešams tiesas nolēmums, lai varētu personu piespiedu kārtā stacionēt un ārstēt psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tomēr, neskatoties uz to, ka vismaz pamatos normatīvais regulējums ir atbilstošs cilvēktiesību normām, tā praktiskā piemērošana diemžēl ne vienmēr atbilst cilvēktiesību prasībām. Lai apzinātu situāciju, 2011. gadā veiktas 3 pārbaudes vizītes psihoneiroloģiskajās slimnīcās, kā arī apkopotas un izvērtētas Liepājas, Daugavpils, kā arī Rīgas tiesu lietas par psihiatriskās palīdzības sniegšanu bez pacienta piekrišanas. Kopā apskatītas 43 lietas (2010. un 2011. gada lietas).

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECTK) 6. pants, nosakot ikviena tiesības uz taisnīgu tiesu, cita starpā paredz arī tiesības aizstāvēt sevi pašam vai saņemt paša izvēlētu juridisku palīdzību, vai, ja trūkst līdzekļu, lai segtu izdevumus par šo juridisko palīdzību, saņemt to bez maksas. Minētās tiesības izriet arī no Satversmes 92. panta, kas paredz ikvienam tiesības uz taisnīgu tiesu. Interpretējot praksē ECTK 6. pantā noteikto, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir paudusi: „Valsts ir atbildīga par to, lai tiktu nodrošināts aizstāvis un ka aizstāvība ir adekvāta. Konvencija garantē nevis tiesības, kas ir teorētiskas vai iluzoras, bet tiesības, kas ir praktiskas un efektīvas.”⁶⁴ Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka garīga rakstura slimības nevar būt par pamatu, lai ignorētu personas tiesības uz taisnīgu tiesu: „...lai gan garīgā saslimšana var radīt noteiktus ierobežojumus attiecībā uz tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanu, tomēr tā nevar būt par attaisnojumu, lai pilnībā liegtu šīs tiesības, kādas tās ir garantētas ECTK 6. (1) pantā.”⁶⁵

ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām (turpmāk – ANO konvencija) 5. pants nosaka diskriminācijas aizliegumu, savukārt ANO konvencijas 2. panta 3. punktā skaidrots, ka „diskriminācija invaliditātes dēļ nozīmē jebkāda veida nošķiršanu, izslēgšanu vai ierobežošanu invaliditātes dēļ, kuras mērķis ir traucēt vai pilnībā nepieļaut visu politisko, ekonomisko, sociālo, kultūras, pilsonisko vai citu cilvēktiesību un pamatbrīvību atzīšanu, izmantošanu vai īstenošanu vienlīdzīgi ar citiem vai kurai ir tādas sekas”. ANO konvencijas 13. pants paredz, ka tiek nodrošināta „efektīva tiesas pieejamība personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem”.

Ārstniecības likuma 68. panta septītā daļa paredz, ka pacienta interešu aizstāvībai tiek nozīmēts advokāts. Gadījumos, kad persona pati tiesas procesā norāda, ka nevēlas piespiedu kārtā atrasties un ārstēties psihoneiroloģiskajā slimnīcā, bet viņas interešu pārstāvībai valsts nozīmētais un apmaksātais advokāts tiesas sēdē paziņo, ka viņš uzskata, ka ir pamats personu piespiedu kārtā stacionēt un ārstēt, konstatējams tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums, jo tiesas procesā pēc būtības netiek nodrošināts advokāts, lai gan likums to paredz.

Šajā kontekstā tika arī konstatētas problēmas saistībā ar prokurora lomu konkrēto lietu izskatīšanā, jo vairumā gadījumu prokurori neizprot savas dalības jēgu šajās lietās. Rezultātā parasti arī prokurori neiebilst, ka procesa laikā valsts nodrošinātais advokāts, pārkāpjot personas tiesības, nenodrošina personas interešu aizstāvību vai pat darbojas pretēji sava klienta interesēm.

Lai konkrēto problēmu risinātu, tiesībsargs tikās ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomi. Tikšanās mērķis bija pārrunāt šo jautājumu un vienoties par iespējamo rīcību, lai turpmāk

⁶⁴ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums *Belgian linguistic* lietā, 31. paragrāfs.

⁶⁵ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Winterwerp v. Netherlands*, 75. paragrāfs.

tiktu nodrošināts, ka tiek ievērotas personas tiesības uz taisnīgu tiesu. Tika panākta vienošanās par mācību semināru un lekciju organizēšanu advokātiem. Tāpat Zvērinātu advokātu padome informēja, ka turpmāk juridiskās palīdzības sniegšanai šajās lietās nozīmēs tikai tos advokātus, kas būs atbilstoši apmācīti. 2011. gada 27. septembrī Tiesībsarga biroja telpās notika mācību seminārs zvērinātu advokātu vecākajiem. Semināru vadīja Tiesībsarga biroja darbinieki, pieaicinot ekspertu psihiatrijas jautājumos.

2. Rīcībspējas atņemšanas procesa un rīcībnespējīgo tiesību apjoma atbilstība cilvēktiesībām

Kā jau tiesībsargs bija secinājis iepriekšējos gados – Latvijā normatīvais regulējums, kas paredz rīcībspējas atņemšanu, neatbilst cilvēktiesību prasībām, to 2010. gada 27. decembrī savā spiedumā atzina arī Satversmes tiesa. Lai šo situāciju mainītu, notika aktīva iesaistīšanās jaunā rīcībnespējas regulējuma apspriešanās Tieslietu ministrijā. Tieslietu ministrijā tika sagatavoti apjomīgi grozījumi Civillikumā un Civilprocesa likumā. Ņemot vērā, ka grozījumu izstrāde bija apstājusies, tiesībsargs par šo jautājumu 2011. gada 13. jūnijā tikās ar Tieslietu ministru, kā rezultātā jūnijā arī atsākās regulārs darbs pie grozījumu izstrādes.

2011. gada 8. decembrī likumprojekti tika pieņemti Saeimā 1. lasījumā. Tiesībsargs likumprojektu virzību aktīvi atbalstīja, jo tie kopumā paredz būtiski uzlabot cilvēktiesību situāciju salīdzinājumā ar līdzšinējo regulējumu saistībā ar rīcībspējas ierobežošanu. Tomēr tiesībsargs arī norādīja uz likumprojektu nepilnībām, kas skar cilvēktiesību jautājumus, kā arī sniedza konkrētus priekšlikumus grozījumiem likumprojektā. Tā, piemēram, Saeimai tika norādīts, ka galvenais likumprojektu trūkums ir tas, ka tie nerisina jautājumu par atbalsta personām, kas varētu sniegt palīdzību personām ar garīga rakstura traucējumiem, neierobežojot personas rīcības spēju, un neparedz citas alternatīvas rīcībspējas ierobežošanai. Tāpat Saeimai tika norādīts, ka likumprojektu anotācijās netiek pieminēts jautājums par finansējuma nepieciešamību aizgādņiem. Tomēr, ja netiek paredzēts finansējums aizgādņiem, tad gadījumos, kad personai nav tuvu radnieku, būs ļoti grūti atrast personas, kas varētu uzņemties aizgādņa pienākumus, jo likumprojekti paredz paplašināt aizgādņa funkcijas, bet jau pie pašreizējo funkciju apmēra bāriņtiesas ziņo par problēmām atrast aizgādņus. Tādējādi būs arī ļoti ierobežotas iespējas nodrošināt, ka aizgādņi savus pienākumus veic atbilstošā kvalitātē. Tiesībsargs vērsis atbildīgās Saeimas komisijas uzmanību uz to, ka obligāti ir jāparedz valsts finansējums pabalstu izmaksai par aizgādņa pienākumu veikšanu, pretējā gadījumā nevarēs uzskatīt, ka praksē tiks nodrošinātas personu ar ierobežotu rīcības spēju cilvēktiesības.

Saistībā ar iepriekš minēto likumprojektu pieņemšanu Saeimai tika arī norādīts, ka viens no galvenajiem iemesliem Civillikuma un Civilprocesa likuma grozījumu izstrādei ir Satversmes tiesas sprieduma Nr. 2010-38-01 izpilde. Tomēr secināms, ka likumprojekta izstrādes kavēšanās dēļ uz 2012. gada 1. janvāri nebūs iespējams īstenot Satversmes tiesas spriedumā norādīto. Turklāt atbilstoši Satversmes tiesas spriedumam „valstij ir pienākums ne vien izdarīt atbilstošus grozījumus materiālajās un procesuālajās normās, bet arī izveidot materiālo un institucionālo nodrošinājumu šādas sistēmas veiksmīgai darbībai, gādāt par tiesnešu un citu tiesību normu piemērotāju apmācību un veikt citus nepieciešamos pasākumus”. Tiesībsargs rosināja Saeimai izstrādāt konkrētu kārtību, lai neatkārtotos iepriekš minētā situācija un tiktu nodrošināts, ka Satversmes tiesas spriedumi tiek izpildīti laicīgi un kvalitatīvi, nodrošinot atbilstošu Saeimas parlamentāro kontroli šādos gadījumos. Turklāt tika norādīts, ka gan valdība, gan Saeima jau vairākus gadus pirms Satversmes tiesas sprieduma Nr. 2010-38-01 pieņemšanas bija informēta par to, ka esošais normatīvais regulējums Civillikumā un Civilprocesa likumā, kas regulē rīcībspējas atņemšanu un atjaunošanu, būtiski pārkāpj cilvēktiesības. Tiesībsarga atzinums par to, ka nepieciešams veikt izmaiņas sistēmā un

konkrētos Civillikuma un Civilprocesa likuma pantos, tika nosūtīts Tieslietu ministrijai 2008. gada 14. oktobrī, par tiesībsarga 2008. gada ziņojumu tika informēta arī Saeima.

3. Valsts sociālās aprūpes centros esošo personu tiesību nodrošināšana

2011. gadā īpaši aktuāls kļuvis jautājums par valsts sociālās aprūpes centros ievietoto personu tiesībām. Tiesībsarga birojā tika saņemtas vairākas sūdzības no minēto institūciju klientiem gan par ievietošanas kārtību, gan personām nozīmēto ārstēšanu un citiem jautājumiem. Pārbaudes lietas mērķis bija pievērst uzmanību 2 jautājumiem: 1) situācijai, kādā atrodas personas ar garīga rakstura traucējumiem, uzturoties sociālās aprūpes centros; 2) valsts pienākumam izveidot un attīstīt sabiedrībā esošus pakalpojumus kā alternatīvu institucionālajai aprūpei. Lai izpētītu situāciju, Tiesībsarga biroja darbinieki devās arī monitoringa vizītēs uz Valsts sociālās aprūpes centriem (turpmāk – VSAC), kur tika konstatētas vairākas būtiskas problēmas. Pārbaužu laikā iegūtā informācija norāda uz vairākām būtiskām problēmām gan attiecībā uz VSAC veikto sociālo rehabilitāciju, gan attiecībā uz sociālās aprūpes centros klientiem pieejamo veselības aprūpi:

- VSAC darbinieki šo centru sniegtos pakalpojumus pamatā izprot kā aprūpes pakalpojumus, kas nav vērsti uz centros iemītināto personu atgriešanu sabiedrībā;
- pārejas gadījumu skaits uz alternatīviem aprūpes veidiem vai atgriešanos patstāvīgā dzīvē proporcionāli VSAC klientu skaitam ir ļoti zems;
- alternatīvās aprūpes saņemšanas gadījumu skaitam ir tendence samazināties;
- centros sniegtie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi pārsvarā nesasniedz sociālās rehabilitācijas mērķi – sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā;
- no klientu veselības kartēm redzams, ka centros tiek nodrošināta ārstniecība, t.sk., sekundārās veselības aprūpe (psihiatriskā palīdzība), kas nav paredzēts VSAC funkcijās. Tāpat iestādē tiek aizpildīta un uzglabāta dokumentācija, kas satur sensitīvus klientu datus un pēc satura atbilst medicīniskai dokumentācijai. Minēto ārstniecisko funkciju veikšanai un klientu medicīniskās informācijas uzglabāšanai nav juridiska pamatojuma, jo VSAC nav reģistrēta ārstniecības iestāde vai ārsta prakse, kā rezultātā iestāde netiek pakļauta ārstniecības iestāžu kontroles mehānismam ne pakalpojumu kvalitātes, ne dokumentācijas uzglabāšanas jautājumos. VSAC nav vienotas, reglamentētas medicīnisko dokumentu lietvedības, tā ir nepārskatāma, grūti pārbaudāma.
- klienti saņem lielas zāļu devas, bieži vērojama polipragmāzija, un vairumā gadījumu alternatīvās aprūpes metodes tiek aizstātas ar medikamentiem.
- klienti nav pietiekami informēti par terapiju un iespējamām blaknēm, un dažkārt nepastāv alternatīva atteikties no terapijas.

Tāpat tiesībsargs konstatēja vairākas problēmas normatīvajā regulējumā, kas liedz personām, kuras atrodas VSAC, īstenot savas tiesības. Tā, piemēram, Labklājības ministrija tika aicināta atbalstīt šāda grozījuma izdarīšanu Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības 28. panta trešajā daļā: izslēgt prasību pēc obligāta kritērija – pašvaldības apliecinājuma saņemšanas par dzīvesvietas nodrošināšanu, izrakstoties no Valsts sociālās aprūpes centra, tā vietā paredzot pašvaldībai pienākumu nodrošināt personai dzīvesvietu, ja personai pašai savas dzīvesvietas nav. Ja norma netiek grozīta un paliek pašreizējā redakcijā, tā būtiski pārkāpj Latvijas saistības cilvēktiesību jomā, tai skaitā ANO Konvenciju par personu ar invaliditāti tiesībām. Piemērojot pašreizējo likuma redakciju, personām, kurām nav dzīvesvietas, kur atgriezties, vai kurām pašvaldība nesniedz apliecinājumu par šādas dzīvesvietas esamību, faktiski tiek atņemta brīvība bez tiesas lēmuma, kas ir rupjš cilvēktiesību pārkāpums. Pašreizējā kārtība, iestājoties VSAC personai, kurai atņemta rīcībspēja, neprasa personas piekrišanu, bet pietiek ar aizgādņa piekrišanu (aizgādnis slēdz līgumu ar VSAC). Lai persona varētu atstāt VSAC, arī visupirms tiek prasīta aizgādņa griba – ja aizgādnis uzskata, ka personai ir jāpaliek VSAC, tad tālāk nemaz netiek vērtēts jautājums par iespējam personai VSAC atstāt. Aizgādnis var izlemt

jautājumu par personas ievietošanu un personas atrašanos sociālās aprūpes institūcijā pretēji pašas personas vēlmēm, bet faktiski tiek uzskatīts, ka persona tur tiek ievietota un atrodas brīvprātīgi. Šāds normatīvais regulējums un tā piemērošanas prakse ir pretrunā cilvēktiesībām un rada situāciju, ka personai iestādē praktiski tiek atņemta brīvība. Jo tiesību uz brīvību ierobežošana ietver arī personu ar garīga rakstura traucējumiem piespiedu aprūpi, ja persona ir nepārtraukti aprūpēta un kontrolēta un nevar reāli atstāt aprūpi pēc paša gribas.⁶⁶ Apstākļi, ka persona ir *de jure* rīcībnespējīga, neizslēdz nepieciešamību pēc *de facto* piekrišanas.⁶⁷

Tāpat ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 14. pants paredz, ka invaliditāte nekādā gadījumā nav pamats brīvības atņemšanai. Konvencijas 19. pants noteic – šīs konvencijas dalībvalstis atzīst, ka visām personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības dzīvot sabiedrībā ar tādu pašu izvēles brīvību kā citiem cilvēkiem, un veic efektīvus un atbilstošus pasākumus, lai atvieglotu personām ar invaliditāti šo tiesību izmantošanu un pilnīgu iekļaušanos un līdzdalību sabiedrības dzīvē, tostarp nodrošinot, ka personām ar invaliditāti vienlīdzīgi ar citiem ir iespējas izvēlēties dzīvesvietu un to, kur un ar ko kopā tās dzīvo, un tām neliek dzīvot kādos noteiktos apstākļos.

4. Personu ar garīga rakstura traucējumiem tiesības uz datu aizsardzību

Veselības ministrijai 2011. gada martā tika sniegts atzinums par Ministru Kabineta 2008. gada 15. septembra noteikumu Nr. 746 „Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība”, kuru 4. pielikums paredz informācijas vākšanu par pacientiem, kas slimo ar psihiskiem traucējumiem, neatbilstību Satversmes 96. pantam, jo tiek nepamatoti ierobežotas personu ar garīgās veselības traucējumiem cilvēktiesības.

Latvijas Republikas Satversmes 96. pants, kā arī Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk tekstā – Konvencijas) 8. pants nosaka, ka „ikvienam ir tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību”.

Skaidrojot Satversmes 96. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi, Satversmes tiesa ir norādījusi, ka „šīs tiesības skar dažādus aspektus. Tās aizsargā indivīda fizisko un garīgo integritāti, godu un cieņu, vārdu un identitāti, personas datus. Tiesības uz privāto dzīvi nozīmē, ka indivīdam ir tiesības uz savu privāto telpu, tiesības dzīvot pēc sava prāta, saskaņā ar savu būtību un vēlmēm attīstīt un pilnveidot savu personību, iespējami minimāli ciešot no valsts vai citu personu iejaukšanās.”⁶⁸ Turklāt, lai arī Konvencijas 8. pants visupirms uzliek valstij negatīvu pienākumu atturēties no iejaukšanās personas privātajā un ģimenes dzīvē, papildus negatīvajam pienākumam valstij ir pozitīvs pienākums veikt nepieciešamās darbības šo tiesību nodrošināšanā.⁶⁹

Lai valsts varētu nodrošināt personai Konvencijas 8. pantā garantētās tiesības uz privāto dzīvi, ir būtiski nacionālajā līmenī nodrošināt privātās dzīves informācijas aizsardzību, īpaši tās informācijas, kas attiecas uz personas veselības stāvokli.⁷⁰ Būtiski atzīmēt, ka Latvijai ir saistoša ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām, kuras 22. panta otrā daļa nosaka, ka: „Dalībvalstis aizsargā informācijas konfidencialitāti par personu ar invaliditāti personību, veselības stāvokli un rehabilitāciju vienlīdzīgi ar citiem.”

⁶⁶ ECT spriedums lietā *Ashingdane v. UK*, 28.05.1985, para 42.

⁶⁷ ECT spriedums lietā *Shtukaturov v. Russia*, 27.03.2008, para 106.

⁶⁸ Satversmes tiesas 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā Nr. 2004-17-01 10. punkts.

⁶⁹ Satversmes tiesas 2009. gada 23. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-42-01 10. punkts.

⁷⁰ Микеле де Сальви. Прецеденты Европейского суда по правам человека. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004, стр. 551.

2008. gada 15. septembra Ministru Kabineta noteikumi Nr. 746 „Ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistra izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtība” (turpmāk – Noteikumi) nosaka valsts informācijas sistēmas (turpmāk – Reģistrs) izveides, papildināšanas un uzturēšanas kārtību. Noteikumu 3. punkts nosaka, ka Reģistra pārzinis un turētājs ir Veselības ekonomikas centrs (turpmāk – Centrs). Noteikumu 5. punkts nosaka, ka Reģistra izveidei, papildināšanai un uzturēšanai nepieciešamo informāciju Centram sniedz stacionārās un ambulatorās ārstniecības ārstu prakses (turpmāk – ārstniecības iestādes). Centrs nodrošina Reģistra darbību un slēdz līgumus ar datu operatoriem par personas datu apstrādi un aizsardzību.

Reģistrā iekļaujamo informāciju ārstniecības iestādes ievada un aktualizē tiešsaistes režīmā atbilstoši šo Noteikumu pielikumā esošajām veidlapām. Atbilstoši Noteikumu 4. pielikumā esošajai veidlapai ārstniecības iestādēm ir jāaizpilda pacienta karte par pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, norādot par katru pacientu ļoti detalizētu informāciju par pacienta privāto dzīvi, tai skaitā veselības stāvokli.

Noteikumu 7.4.1. punkts paredz, ka Centrs reizi gadā veido statistikas informācijas kopsavilkumus par pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, norādot to pacientu skaitu, kuri ārstējušies ambulatorajos psihoneiroloģiskajos kabinetos, slimnīcu ambulatorajās un stacionārajās nodaļās un kuriem pirmo reizi konstatēti organiski psihiskie traucējumi (arī simptomātiskie), garastāvokļa (afektīvie) traucējumi, neirotiskie, ar stresu saistītie un somatoformie traucējumi, pieaugušo personības un uzvedības traucējumi. Atbilstoši Noteikumu 7.6.4. punktam tiek apkopots to pacientu skaits, kuriem konstatēti psihiskie un uzvedības traucējumi (neirotiski traucējumi, reakcija uz smagu stresu un adaptācijas traucējumi). Minēto Noteikumu 10. punkts nosaka, ka „pacientu identificējošā informācija (pacienta vārds, uzvārds, personas kods, deklarētā dzīvesvieta un faktiskā dzīvesvieta) datu apstrādes sistēmā glabājas šifrētā veidā atsevišķi no pārējās reģistrā iekļautās informācijas. Saite starp pacientu identificējošo informāciju un pārējo reģistrā iekļauto informāciju datu apstrādes sistēmā tiek šifrēta. Iespēja identificēt konkrēto pacientu ir Centram, kā arī tai personai, kuru personas datu operators ir pilnvarojis šo noteikumu 6. punktā minētās informācijas ievadīšanai un aktualizēšanai”. Minēto noteikumu 11. punkts nosaka, ka: „Reģistrā iekļauto informāciju glabā elektroniski, nodrošinot fizisko personu datu aizsardzību Fizisko personu datu aizsardzības likumā un Ārstniecības likumā noteiktajā kārtībā. Reģistrā iekļautā informācija ir ierobežotas pieejamības informācija.”

Personas datu apstrāde⁷¹ tādās datu bāzēs kā ar noteiktām slimībām slimojošu pacientu reģistrs ierobežo Satversmes 96. pantā un Konvencijas 8. pantā nostiprinātās tiesības uz privātās dzīves neaizskaramību. Satversmes 116. pants nosaka, ka personas tiesības uz privāto dzīvi var tikt ierobežotas, tomēr šādiem ierobežojumiem jābūt likumā paredzētiem un ar mērķi aizsargāt citu cilvēku tiesības, demokrātiskas valsts iekārtu, sabiedrības drošību un tikumību. Pie tam, lai ierobežojumi tiktu attaisnoti, tiem ir jābūt nepieciešamiem demokrātiskā sabiedrībā un līdzekļiem jābūt samērīgiem sasniedzamajam mērķim. Samērīgam ierobežojumam ir jāsasniedz konkrētais mērķis, jābūt atbilstošam konkrētā mērķa sasniegšanai, kā arī samērojamam ar iespējamiem indivīda zaudējumiem. Respektīvi, sabiedrības guvumam no tiem ir jābūt reālam un lielākam nekā indivīdam piemērotajam ierobežojumam.

⁷¹ Termins „personas datu apstrāde” aptver visas ar personas datiem veiktās darbības, ieskaitot datu izmantošanu, nodošanu, pārraidīšanu un izpaušanu.

Tika konstatēts, ka tiesību ierobežojums ir noteikts ar likumu un pastāv stingri reglamentēta kārtība, kādā informācija par pacientiem, kuri slimo ar noteiktām slimībām, tiek iekļauta Reģistrā un apstrādāta. Tāpat tika konstatēts, ka Reģistra izveidošana ir vērsta uz sabiedrības veselības aizsardzības un profilakses nodrošināšanu, kas atbilstoši Satversmes 116. pantam ir atzīstams par leģitīmu mērķi. Tomēr, izvērtējot ierobežojumu, netika konstatēta trešā kritērija – nepieciešamības demokrātiskā sabiedrībā – izpilde.

Tiesībsarga birojs neapšaubā statistiskās informācijas vākšanas nepieciešamību par personām, kuras slimo ar konkrētām slimībām, tai skaitā par personām ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, jo šādas informācijas vākšanai noteiktais mērķis kalpo visas sabiedrības interesēm un tādējādi iespējams kvalitatīvāk veidot valsts politiku veselības aprūpes jomā. Tomēr, izvērtējot nepieciešamību Reģistrā iekļaut identificējošu informāciju par tādiem pacientiem, kuriem ir psihiski un uzvedības traucējumi, kā arī vākt tik detalizētu informāciju par pacientu, kā to paredz Noteikumu 4. pielikums, Tiesībsarga birojs uzskata, ka attiecībā uz šīm personām identificējošas informācijas vākšana, kā arī šāds datu apjoms ir uzskatāms par nesamērīgi lielu. Konkrētajā gadījumā nepieciešams vērst uzmanību uz vairākiem starptautiskiem dokumentiem (Principi garīgi slimu personu aizsardzībai un garīgās veselības aprūpes uzlabošanai; Madrides deklarācija u.c.), kas nosaka, ka attiecībā uz personām ar garīgās veselības traucējumiem ir īpaši jāievēro konfidencialitāte, lai nodrošinātu nepieciešamo pacienta uzticēšanos psihiatram, ņemot vērā psihiatrijas jomas specifiku.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) savā praksē vairākkārt ir norādījusi, ka personas datu, īpaši medicīnisko datu, aizsardzībai ir fundamentāla nozīme, lai persona varētu īstenot Konvencijas 8. pantā garantētās tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību. Konfidencialitātes ievērošana attiecībā uz datiem par personas veselības stāvokli ir ļoti svarīgs princips visu Konvencijas dalībvalstu tiesiskajās sistēmās. Tas ir būtisks ne tikai, lai ievērotu pacienta privātumu, bet arī lai saglabātu viņa un viņas uzticamību mediķa profesijai un veselības aizsardzībai kopumā. Nacionālajiem likumiem ir jāsaturs atbilstošas juridiskas garantijas, lai novērstu datu par personas veselības stāvokli izplatīšanu vai atklāšanu tādā veidā, kas būtu pretrunā Konvencijas 8. pantā ietvertajām garantijām.⁷²

Turklāt jānorāda, ka minētajos Noteikumos nav skaidri formulēts mērķis, kādēļ būtu nepieciešams vākt tik ļoti plašu datu apjomu par pacientiem ar psihiskiem traucējumiem. Noteikumu 4. punktā noteiktie mērķi pēc savas būtības ietver uzdevumus, ko veic Reģistrs, un galvenais no tiem ir apkopot statistisko informāciju. Papildus jānorāda, ka saskaņā ar Valsts statistikas likuma 4. panta otro daļu 2009. gada 6. janvārī ir izdoti Ministru Kabineta noteikumi Nr. 10 „Noteikumi par valsts statistikas pārskatiem veselības aprūpes jomā”, kuru 2.4. punkts paredz, ka Centrs apkopo statistiskos pārskatus, ko iesniedz ārstniecības iestādes arī par psihiatriskajām saslimšanām un psihiski slimo kontingentu atbilstoši šo noteikumu 4. pielikumam. Tādējādi informācijas apkopošana statistiskām vajadzībām tiek nodrošināta atbilstoši šiem noteikumiem.

Lai lemtu par ierobežojuma samērīgumu, jāizvērtē, vai likumdevējs izvēlējies iespējami saudzīgākos līdzekļus, proti, vai mērķi nevar sasniegt ar pamattiesības mazāk ierobežojošiem līdzekļiem.

Konkrētajā gadījumā statistiskās informācijas par personām ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem iegūšana ir iespējama, ārstniecības iestādēm Centram nosūtot neidentificētu

⁷² G. Feldhūne, A. Kučs, V. Skujeniece. Cilvēktiesību rokasgrāmata tiesnešiem. LU Cilvēktiesību institūts, 2004, 56. lpp.

informāciju, atbilstoši Ministru Kabineta noteikumiem Nr. 10 „Noteikumi par valsts statistikas pārskatiem veselības aprūpes jomā”.

Protams, gadījumā, ja informācija tiek vākta ar personu identificējošiem datiem, šāda informācija būs precīzāka. Tomēr jāņem vērā, ka statistika nekad nebūs pilnīgi precīza, un ar to arī ir jārēķinās. Piemēram, pašreizējā situācijā, kad informācija tiek vākta ar personu identificējošiem datiem, būs psihiatri, kas, cienot un ievērojot savu pacientu lūgumu viņu datus nekur tālāk nesūtīt, nemaz neinformēs Reģistru par šiem pacientiem. Pie šādiem apstākļiem grūti pat pateikt, kura statistiskā informācija būs precīzāka – tā, kur informācija tiek nosūtīta par neidentificētiem pacientiem vai par identificējamiem.

Tiesībsarga birojs uzskata, ka sabiedrības ieguvums konkrētajā situācijā nav lielāks par indivīdam nodarīto kaitējumu, jo šādu datu vākšana un apstrāde kopumā veicina pacientu neuzticību ārstniecības personālam un ārstniecības iestādēm, kā rezultātā cilvēki savlaicīgi nevēršas pēc palīdzības un sabiedrības apdraudējums tieši palielināsies. Ir jāuzsver, ka izvirzītā mērķa sasniegšana var notikt personai saudzējošākā veidā – vācot statistisko informāciju, neveidot vienotu Reģistru, kurā tiek apkopota sensitīva informācija par pacientiem ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem ar iespējām tos identificēt.

Veselības ministrija pēc tiesībsarga atzinuma saņemšanas informēja, ka ir izveidota darba grupa, kas izvērtēs iespējas mainīt esošo regulējumu.

II. Aizturēto ārzemnieku un patvēruma meklētāju tiesiskais statuss un aizsargāšana

Iesniegumu skaits Tiesībsarga birojā, kas skar ārvalstnieku un bezvalstnieku statusu, kā arī patvēruma meklētāju un bēgļu tiesības, salīdzinot ar aizvadīto gadu, ir pieaudzis. Iesniegumu skaitā kā īpaša būtu jāizdala patvēruma meklētāju un patvēruma procedūrā statusu ieguvušo personu grupa.

1. Patvēruma meklētāju un patvēruma procedūrā statusu ieguvušo personu tiesības

Visvairāk sūdzību tika saņemts no patvēruma meklētājiem un patvēruma procedūrā statusu ieguvušajām personām, turklāt šo sūdzību dominējošā tēma bija sociālā aizsardzība, dzīvesvietas jautājums un izglītība.

Biroja finansējuma samazināšanās rezultātā nav bijis iespējams veikt plašāku pētījumu par minēto personu sociālo nodrošinājumu un diskrimināciju darba tirgū un sabiedrībā, tomēr no Tiesībsarga biroja rīcībā esošās informācijas jāsecina, ka valstī pastāv problēmas šajā jautājumu lokā. Ja valsts uzņemas atbildību par indivīdu, kurš pieprasa patvērumu, un piešķir viņam uzturēšanās atļauju, kuru iespējams pagarināt⁷³, tai būtu jānodrošina visi priekšnosacījumi integrācijas procesa efektīvākai un ātrākai realizācijai⁷⁴. Alternatīvo statusu ieguvušajām personām būtu svarīgi saņemt plašāku sociālās palīdzības un pakalpojumu klāstu, nekā to šobrīd nodrošina Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums.

Ja personai nav nodrošināta valodas apguve, tai ir apgrūtināta piekļuve brīvajām vietām darba tirgū. Ja valsts alternatīvā statusa ieguvējiem finanšu līdzekļu trūkuma gadījumā nesniedz

⁷³ Ņemot vērā bēgļa statusu ieguvušās personas, jo šīs personas saņem pastāvīgo uzturēšanās atļauju un sociālajā aizsardzībā pielīdzināmas pilsoņiem un nepilsoņiem.

⁷⁴ Integrācijai būtu jāietver iespēja bez maksas apgūt valsts valodu, lai dotu personām saziņas iemaņas. Valodas zināšanas savukārt veicinātu minēto personu ātrāku iekļaušanos darba tirgū, kas ir svarīgi no tā viedokļa, ka persona nebūs slogs sociālajai sistēmai.

palīdzību un neatbalsta valsts valodas apguvi bez maksas, šīm personām ir apgrūtināta pieeja darba tirgum un šīs personas ir kā beztermiņa slogs sociālā atbalsta sistēmai. Šobrīd personām ar alternatīvo statusu, ja tās nav apguvušas valsts valodu un nav atradušas darbu, palīdzību pirmo deviņu mēnešu laikā sniedz valsts, tālākā atbalsta iespēja izriet no Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā noteiktā.

Alternatīvo statusu ieguvušo personu sūdzības norāda uz integrācijas politikas trūkumiem valstī, kā arī uz to, ka statusa pagarināšanas gadījumā minētajām personām ienākumi samazinās tādā apmērā, ka ar tiem nav iespējams nodrošināt pat primāro vajadzību un izdevumu segšanu⁷⁵. Šo jautājumu izpētes pabeigšana tiesībsargam būs aktuāla nākamgad.

Viens no 2011. gada notikumiem, kas būtu jāizceļ un kas liecina par būtiskiem uzlabojumiem aizturēto ārzemnieku, t.sk. patvēruma meklētāju, izmitināšanas jautājumā, ir jaunā Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centra „Daugavpils” (turpmāk – Centrs) atklāšana pārskata gada vasarā. Apsekojot minēto centru, tika konstatēti būtiski uzlabojumi sadzīves apstākļos un nodrošinājumā, salīdzinot ar iepriekšējo izmitināšanas vietu – Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centru „Olaive”, kas šobrīd ir slēgts.

Ņemot vērā Centra pārceļšanu uz citu Latvijas reģionu un apzinoties trūkumus reģiona tiesnešu apmācībā un informētībā par kritērijiem, kas jāvērtē, aizturot imigrantus un patvēruma meklētājus, kā arī lai informētu tiesnešus par patvēruma procedūru, 2011. gada 20. maijā tiesībsargs sadarbībā ar Tiesu administrāciju rīkoja semināru Daugavpils pilsētas tiesas un Administratīvās rajona tiesas Rēzeknes tiesu nama tiesnešiem par patvēruma procedūru un patvēruma meklētāju aizturēšanu.

Šīs prioritātes ietvaros veiktas 2 monitoringa vizītes uz patvēruma meklētāju un aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centriem. Tā Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki” tika uzsākta ikgadējā pārbaude, pirmkārt, ar mērķi noskaidrot, vai finansējuma samazinājuma apstākļos centra iemītniekiem tiek nodrošināti visi nepieciešamie komunālie pakalpojumi (apkure, siltais un aukstais ūdens), otrkārt, vizīte centrā tika organizēta ar mērķi noskaidrot, kādas ir iespējas centrā esošajiem patvēruma meklētājiem apgūt latviešu valodu un papildu profesionālās iemaņas. Bez tam apsekojamo jautājumu lokā bija jautājums, vai centrā izmitinātie skolas vecuma bērni apmeklē skolas un bērnudārzus.

Vizītes laikā tika secināts, ka finansējuma samazināšanās nav ietekmējusi komunālo pakalpojumu sniegšanas apjomu Patvēruma meklētāju izmitināšanas centrā „Mucenieki” un tajā esošajām personām tiek nodrošināta dzīvojamo telpu apkure, kā arī siltā un aukstā ūdens saņemšana. Vienlaikus tika arī secināts, ka valstiskā līmenī joprojām netiek pievērsta uzmanība patvēruma meklētāju ātrākai iesaistei integrācijas procesā, jo primārās nepieciešamības – valsts valodas apguves – nodrošināšana pamatā balstās uz brīvprātīgo darbu centrā.

Attiecībā uz centrā „Mucenieki” izmitināto skolas vecuma bērnu, kā arī jau alternatīvo statusu saņēmušo bērnu izglītošanu vispārīzglītojošās skolās tika secināts, ka patvēruma meklētāju bērniem un alternatīvo statusu saņēmušajiem nepilngadīgajiem bērniem tiek nodrošināta pieeja izglītībai, taču šobrīd saskatāma problēma bērnu sagatavošanā mācībām valsts valodā, respektīvi, iztrūkst atsevišķa, intensīva nodarbību cikla, kas sagatavotu bērnus mācībām klasē.

⁷⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 3. panta pirmā prim daļa un 35. panta pirmā daļa.

Ņemot vērā, ka šis jautājums var skart ne tikai augstāk minēto personu grupu, bet arī imigrantu bērnus, kas ieceļo un paliek dzīvot LR, veicot reformas izglītības sistēmā, būtu nepieciešams pievērst uzmanību arī minētajam jautājumam.

2. Piespiedu izraidīšanas procesa novērošana saskaņā ar Imigrācijas likumā veiktajiem grozījumiem

2011. gada 16. jūnijā Imigrācijas likumā tika veikti grozījumi saskaņā ar kuriem tiesībsargam tika deleģēta piespiedu izraidīšanas novērošanas funkcija. Šādi likuma grozījumi tika izdarīti, pamatojoties uz Eiropas Parlamenta un Padomes 2008. gada 16. decembra direktīvu 2008/115/EK par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi. Minētā direktīva uzliek valstīm par pienākumu noteikt neatkarīgu iestādi, kas varētu novērot piespiedu izraidīšanas procesu.

Prioritārais uzdevums Tiesībsarga birojam šobrīd, pildot šo funkciju, ir izstrādāt novērošanas sistēmu un vadlīnijas šīs funkcijas pildīšanai, trūkumu konstatēšanas gadījumā iesniegt priekšlikumus grozījumu veikšanai un tuvāko gadu laikā pēc izstrādātās sistēmas aprobācijas iesaistīt minētās funkcijas pildīšanā nevalstiskās organizācijas.

Saskaņā ar likumu piespiedu izraidīšanas novērošanā tiesībsargam ir:

- jāapmeklē piespiedu izraidīšanai pakļauto aizturēto ārzemnieku izmitināšanas vietas, lai novērtētu izmitināšanas un uzturēšanās apstākļus, arī medicīniskās palīdzības nodrošināšanu un citu vajadzību apmierināšanu;
- jāiztaujā ārzemnieks, lai noskaidrotu viņa informētību par piespiedu izraidīšanas procesa gaitu, viņa tiesībām un to īstenošanas iespēju,
- jānovēro aizturēšanas brīdī izņemto aizturētās personas personīgo mantu atdošana, transportēšana no aizturēto personu izmitināšanas centra līdz izceļošanas punktam, bagāžas nodošana un reģistrēšana. Tāpat saskaņā ar minētajiem grozījumiem tiesībsargs var piedalīties piespiedu izraidīšanas procesa faktiskajā īstenošanā, lai novērtētu izraidāmā ārzemnieka cilvēktiesību ievērošanu.

No 2011. gada jūnija Tiesībsarga biroja pārstāvji, reaģējot uz saņemtajiem PMLP un Valsts robežsardzes lēmumiem par piespiedu izraidīšanu, ir veikuši 12 izraidāmo personu aptauju un apsekojuši izmitināšanas apstākļus, kā arī snieguši ziņojumu par novērošanā konstatētajiem pārkāpumiem. Tā 2011. gada 18. oktobrī, apsekojot Centru, tika konstatēts, ka Centrā nav pieslēgta apkure un Centra iemītnieki dzīvo aukstās, neapkurinātās telpās (par to tika saņemtas arī izraidāmo personu sūdzības). Atbildot uz tiesībsarga pieprasījumu, 2011. gada 27. oktobrī LR Iekšlietu ministrija informēja tiesībsargu, ka apkure Centrā ir pieslēgta 2011. gada 24. oktobrī.

Tāpat piespiedu izraidīšanas procesa uzraudzības ietvaros konstatētas problēmas, kas saistītas ar atbilstošu telpu trūkumu izraidāmo personu izmitināšanai Rīgā, ja personas atgriešanas procedūra tiek organizēta caur starptautisko lidostu „Rīga”. Tika konstatēts, ka personas pavada VR GP aizturēšanas izolatorā līdz pat 7 dienām, turklāt tur nav dušas. Aptauju gaitā tika saņemtas vairākas sūdzības par ēdienu (porcijas lielums un kvalitāte), sazināšanās iespējām ar tuviniekiem, neapsildītām telpām, pastāvīgo apgaismojumu kamerā.

Lai efektīvi pildītu uzliktās jaunās funkcijas un izstrādātu darboties spējīgu izraidīšanas uzraudzības mehānismu, Tiesībsarga birojs Eiropas Atgriešanās fonda ietvaros ir pieteicis projektu finansējuma saņemšanai, jo, izdarot likuma grozījumus, Tiesībsarga birojam netika piešķirts nekāds papildu finansējums.

III. Pilsonisko un politisko tiesību jomas aktualitātes

Līdztekus izvirzītajām prioritātēm pilsonisko un politisko tiesību jomas juriskonsultu ikdienas darbs 2011. gadā norisinājās tiesību uz taisnīgu tiesu un personu tiesiskā statusa aizsardzības jomās. Kopumā 2011. gadā Pilsonisko un politisko tiesību jomā tika saņemti 375 rakstveida iesniegumi, ierosinātas 39 pārbaudes lietas, 131 gadījumā atteikts ierosināt pārbaudes lietu, 74 pārbaudes lietas pabeigtas.

1. Tiesības uz taisnīgu tiesu

Tiesībsarga birojs jau iepriekšējos gados ir saņēmis ievērojamu skaitu iesniegumu, kas skar personas tiesības uz taisnīgu tiesu, tomēr 2011. gadā šo iesniegumu skaits ir pieaudzis. Vērtējot iesniegumu saturu, jāsecina, ka tiek skarti dažādi taisnīgas tiesas aspekti – gan personas pieeja tiesai, gan tiesības uz aizstāvību, pašam izvēloties sev aizstāvi, gan personas tiesības piedalīties tiesas procesā un paust savu viedokli, kā arī citi aspekti. Tomēr galvenā problēma, kas izriet no saņemtajiem iesniegumiem, ir saistīta ar personas tiesībām uz taisnīgu tiesu saprātīgos termiņos. Saistībā ar pēdējo jautājumu tiesībsargs vairākās pārbaudes lietās ir sniedzis arī atzinumus, kuros konstatējis pārkāpumus.

1.1. Saprātīgi termiņi

Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajā teikumā ir noteikts, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā. Tiesības uz taisnīgu tiesu sevī ietver arī lietas izskatīšanu saprātīgā termiņā. Procesa pabeigšana saprātīgā termiņā ir saistīta ar lietas apjomu, juridisko sarežģītību, procesuālo darbību daudzumu, procesā iesaistīto personu attieksmi pret pienākumu pildīšanu un citiem objektīviem lietas apstākļiem.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) 6. panta pirmā daļa garantē personas tiesības uz taisnīgu tiesu, tajā skaitā arī personu tiesības uz savlaicīgu lietas izskatīšanu, tas ir, lietas virzību saprātīgos termiņos. Šīs normas mērķis ir „aizsargāt visas procesā iesaistītās puses [...] no pārmērīgiem procesuāliem kavējumiem”⁷⁶, novērst pārmērīgi ilgu tiesisko nenoteiktību, kā arī, vispārīgāk, uzturēt palāvību uz tiesu sistēmas efektivitāti un uzticamību⁷⁷.

Tiesībsargs vairākās pārbaudes lietās, vērtējot tiesas rīcību, neapšaubāmi ir atzinis faktu, ka Latvijas tiesas ir noslogotas un to pilnīgi efektīvam darbam pastāv dažādi ar personāla un materiālo nodrošinājumu saistīti šķēršļi. Vienlaicīgi tiesībsargs akcentējis – Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir noraidījusi valdību argumentus, ka kadru trūkums vai vispārēji birokrātiski šķēršļi būtu pietiekams attaisnojums nespējai nodrošināt lietu savlaicīgu izskatīšanu⁷⁸; ECK 6. panta 1. punkts uzliek valstīm pienākumu organizēt savu tiesu sistēmu tādā veidā, lai tiesas varētu izpildīt šī panta prasības⁷⁹.

Neskatoties uz to, ka pārbaudes lietu ietvaros nereti nākas secināt – lietu izskatīšanas termiņi tiesās vilcināti pašu procesa dalībnieku vainas dēļ, vairākās lietās tiesībsargs ir konstatējis arī tiesas nepamatotu rīcību un savos atzinumos ir norādījis, ka gadījumos, kad lietas izskatīšana tiek atlikta tiesas vainas dēļ, nākamā tiesas sēde būtu jānozīmē iespējami tuvākā laikā, nevis

⁷⁶ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *Stögmüller v. Austria*, (1969).

⁷⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1999. gada 28. jūlija spriedums lietā *Bottazzi v. Italy*, pieteikums Nr. 34884/97.

⁷⁸ Eiropas Cilvēktiesību komisijas 1984. gada 26. oktobra spriedums lietā *De Cubber v. Belgium*, u.c.

⁷⁹ Skat., starp citiem, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1993. gada 26. februāra spriedumu lietā *Salesi v. Italy*, 4. punkts, un iepriekš minētajā lietā *Bottazzi v. Italy*.

pēc vairākiem mēnešiem, vēl jo vairāk ne pēc pusgada vai pat gada, kā tas ir noticis konkrētos gadījumos.

Tā, piemēram, Tiesībsarga birojā vērsās persona A., pret kuru kriminālprocess tika ierosināts 2005. gada rudenī, apsūdzība uzrādīta 2006. gada rudenī, un tā paša gada nogalē lieta tika nodota tiesai. Līdz 2011. gada pavasarim lieta vēl nebija izskatīta pirmās instances tiesā pēc būtības. 2011. gada vasaras beigās, kad bija nozīmēta tiesas sēde, tiesa to noņēma no izskatīšanas, nesniedzot tiesājamajam nekādu informāciju un pamatojumu šādai rīcībai. Pārbaudes lietā tika konstatēta lietas vilcināšana gan no paša tiesājamā, gan no tiesas puses, uz ko tika norādīts arī tiesībsarga atzinumā. Pēc atzinuma sniegšanas tiesa lietas izskatīšanu nozīmēja tuvākā mēneša laikā, un jau līdz 2011. gada beigām lieta tika izskatīta pēc būtības pirmajā tiesu institūcijā, un pieņemts spriedums.

Neskatoties uz to, ka saskaņā ar ECT praksi valsts nav atbildīga par tiesas procesa kavējumiem, kas radušies pušu rīcības rezultātā,⁸⁰ tiesībsargs savos atzinumos ir norādījis, ka būtu nepieciešams izvērtēt esošo regulējumu un pastāvošo tiesu praksi, lai procesa dalībniekiem, izmantojot savas procesuālās tiesības saskaņā ar spēkā esošo redakciju, nebūtu iespējams izmantot tās tādā veidā, lai ļaunprātīgi novilcinātu tiesas procesu.

1.2. Personas tiesības uz taisnīgu tiesu, atrodoties apcietinājumā

Tiesībsargs vairākās lietās ir konstatējis problēmu saistībā ar krimināllietu izskatīšanas termiņiem, it īpaši pievēršot uzmanību gadījumiem, kad persona krimināllietas izskatīšanas laikā atrodas apcietinājumā.

Šajos gadījumos var saskatīt divas pamatproblēmas:

- 1) garie iztiesāšanas termiņi;
- 2) tiesību apjoms personai atrodoties apcietinājumā.

Tiesībsargs jautājumu par garajiem iztiesāšanas termiņiem ir aktualizējis jau iepriekš, arī likumprojekts „Grozījumi Kriminālprocesa likumā” norāda uz to, ka tiek domāts, kā izveidojušos situāciju risināt. Grozījumi paredz vairākas izmaiņas līdzšinējā sistēmā, lai tiktu pārtrūnāti krimināllietu izskatīšanas termiņi. Jaunais likumprojekts paredz biežāku izvērtēšanu attiecībā uz nepieciešamību turpināt piemērot apcietinājumu pēc pirmās instances tiesas sprieduma. Plānots, ka minētie grozījumi Kriminālprocesā stāsies spēkā 2012. gada 1. jūlijā.

Attiecībā uz otro problēmu jānorāda, ka tiesībsargs jau 2007. gadā vērsās Tieslietu ministrijā, aktualizējot jautājumu par tiesību apjoma palielināšanu personām, kas atrodas apcietinājumā pēc pirmās instances tiesas sprieduma. Tiesībsargs ir norādījis, ka būtu jāizvērtē normatīvais regulējums saistībā ar apcietinājumā esošo personu tiesību apjomu pēc pirmās instances tiesas sprieduma paskaidrošanas, iespēju robežās paredzot līdzvērtīgas tiesības ar notiesātajām personām.

Piemēram, persona, attiecībā uz kuru ir pieņemts pirmās instances notiesājošs tiesas spriedums, bet ir iesniegta apelācijas sūdzība, saglabā apcietinātās personas statusu, un šādai personai saskaņā ar Sodū izpildes kodeksu nav tiesību uz ilgstošo satikšanos, šādas personas nevar tik pakļautas progresīvai soda izpildei, kas tiek attiecināta uz notiesātajām personām un kuras mērķis ir panākt soda izpildes režīma atbilstību notiesātā uzvedībai un resocializācijas pakāpei, nodrošinot soda izpildi, kā arī notiesātā optimālu iekļaušanos dzīvē pēc atbrīvošanas.

⁸⁰ Skat., piemēram, ECT spriedumu lietā *König v. FRG* A 27 para 103 (1978).

Tiesībsarga birojā saņemtā informācija liecina, ka Latvijā pie esošās tiesu noslodzes daudzos gadījumos personām nākas gadiem ilgi atrasties apcietinātā statusā, galvenokārt gaidot lietas izskatīšanu apelācijas un kasācijas instancēs.

2011. gadā ir uzsākta (un turpināsies arī nākamajā gadā) iespējamo problēmas risinājumu meklēšana starp kompetentajām institūcijām, un šajās diskusijās piedalās arī Tiesībsarga biroja pārstāvji.

Ar 2010. gada 21. oktobra grozījumiem (stājās spēkā 2011. gada 1. janvārī) Krimināllikumā ir paredzēta jauna norma – 49.¹ pants, kas paredz veidus, kā tiesa, nosakot sodu, var labot personai nodarīto kaitējumu, ja nav ievērotas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā. Krimināllikuma 49.¹ panta pirmā daļa paredz: „Ja tiesa konstatē, ka nav ievērotas personas tiesības uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā, tā var: 1) šo apstākli ņemt vērā pie soda noteikšanas un sodu mīkstināt; 2) noteikt sodu, kas ir zemāks par minimālo robežu, kāda par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēta likumā; 3) noteikt citu, vieglāku soda veidu, nekā par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu paredzēts likumā”.

Tiesībsargs savos atzinumos ir vērsis iesniedzēju uzmanību uz minēto normu, tomēr ierobežoto resursu dēļ nav bijis iespējams veikt pētījumu par to, cik bieži tiesas šo normu ir piemērojušas un vai šīs normas ieviešana ir sasniegusi iecerēto mērķi.

1.3. Pieeja tiesai

2011. gadā aktualizējās jau agrāk skatītais jautājums par pieeju tiesai un personas tiesībām vērsties valsts un pašvaldību iestādēs, un šķēršļiem šo tiesību īstenošanai valsts valodas neprasmes dēļ.

Tiesībsargs pārbaudes lietas ietvaros konstatēja, ka ieslodzītajām personām pieeja tiesai ārpus kriminālprocesa ir praktiski ierobežota valsts valodas nepietiekamas prasmes dēļ. Saziņa ar radniekiem un materiālās iespējas daudziem ieslodzītajiem ir ierobežotas, līdz ar to nav iespējas veikt pieteikuma vai sūdzības tulkojumu. Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā paredzētās iespējas arī ir ierobežoti pieejamas, bet attiecībā uz vērsanos administratīvajā tiesā un Satversmes tiesā to nav vispār. Kā redzams praksē, arī Juridiskās palīdzības administrācija nav šīm personām pieejama valodas neprasmes dēļ.

Šī jautājuma risināšanai tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, lūdzot izvērtēt, kā, ievērojot Valsts valodas likuma prasības, varētu praktiski nodrošināt pieeju tiesai civillietās, administratīvajās lietās un konstitucionālo sūdzību iesniegšanā ieslodzītajiem, kuri objektīvi nespēj sagatavot dokumentus tiesai valsts valodā. Kā iespējamie risinājumi tika norādīti, piemēram, tulka pieejamība ieslodzījuma vietā, plašākas valsts valodas apmācības vai vismaz sākotnēji ieslodzījuma vietā pieejami standarta pieteikumu paraugi (veidlapas) un darbinieks, kas varētu sniegt īsu konsultāciju. Kā otrs risinājums tika ierosināts paplašināt palīdzības piešķiršanas kritērijus Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā, uzsverot, ka, lai arī šie risinājumi prasa finansiālus ieguldījumus, tie ir būtiski, lai garantētu personu konstitucionālās tiesības uz taisnīgu tiesu.

Tieslietu ministrija kopumā ir atbalstījusi nepieciešamību risināt jautājumu par tulka pieejamību ieslodzījuma vietā un plašākām valsts valodas apmācībām ieslodzījuma vietās, taču norādījusi, ka šie risinājumi saistīti ar papildu valsts budžeta līdzekļiem, kas šobrīd nav pieejami. Tāpat Tieslietu ministrija norādījusi, ka sadarbībā ar Ieslodzījumu vietu pārvaldi meklēs risinājumus, kas neprasa papildu finansiālo ieguldījumu (t.sk. brīvības atņemšanas iestādes un IeVP lēmumu autorizētā pieteikuma (sūdzības) veidlapas izstrāde, valodas

apguves kursi u.tml.). Tieslietu ministrija nesaskata pamatojumu palīdzības piešķiršanas kritēriju paplašināšanai Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā attiecībā uz vērsanos Satversmes tiesā un citās jomās. Tiesībsargs ir vērsies šī jautājuma risināšanai arī Saeimas komisijās, taču pagaidām nav panākta tā virzība.

2. Personas tiesiskais statuss

Papildu stratēģijā izvirzītajām prioritātēm kā aktuālu tēmu varētu minēt pilsonības piešķiršanas un atņemšanas jautājumu.

2010. gada pārskatā tiesībsargs aktualizēja dubultpilsonības jautājumu kā vienu no tiem, kam politiskajā līmenī tuvākajā laikā būtu jāpievērš uzmanība, jo personas, migrējot uz ārvalstīm un nodzīvojot tur noteiktu laika posmu, var naturalizācijas ceļā iegūt ārvalsts pilsonību, un noteiktos apstākļos tas uzrādīs tendenci, ka samazināsies Latvijas Republikas pilsoņu kopums vai būs jākonstatē ievērojams latents dubultpilsonību ieguvušo personu skaits. Kā reaģēt uz šo globālo tendenci, valstij būtu jāizšķiras tuvākajā laikā. Vairāk nekā trīspadsmit gadus⁸¹ Pilsonības likuma nostādnes netika mainītas. Šobrīd, kad Saeimā ir iesniegti priekšlikumi grozījumiem Pilsonības likumā, kas skar arī iespējamo grozījumu veikšanu dubultpilsonības jautājumā attiecībā uz atsevišķu valstu grupu, būtu vēlams diskusija politiskajā līmenī arī attiecībā uz Pilsonības likuma 3.¹ panta regulējumu, t.sk. panta piekto daļu⁸². Pēc tiesībsarga ieskata politiskā līmenī ir jābūt redzējumam, kādā veidā valsts nākotnē vēlas risināt nepilsoņu skaita samazināšanas jautājumu. Būtu vēlams, ka ar normatīvā regulējuma palīdzību šo statusu ieguvušo iedzīvotāju skaits samazinātos iespējami īsākā laika posmā.

2011. gadā no iedzīvotājiem mutvārdos un rakstveidā saņemtajos iesniegumos iezīmējās vēl viena tendence, kas skar pilsoņa statusa regulējumu valstī, proti, personas vēlējās atteikties no Latvijas Republikas pilsonības, saņemot nepilsoņa statusu. Reaģēt uz šādu rīcību, kuru drīzāk varētu raksturot kā emocionālu protestu pret situāciju valstī, juridiski nav iespējams, jo saskaņā ar normatīvo regulējumu persona, kura ir bijusi kādas valsts pilsoņe, nevar pretendēt uz nepilsoņa statusu⁸³.

Saistībā ar pilsonības atņemšanas jautājumu Tiesībsarga birojā 2011. gadā ar atzinumu tika pabeigta pārbaudes lieta par personu, kas bija Latvijas Republikas pilsoņe un kurai atņēma pilsonību, piešķirot bezvalstnieka statusu. Lemjot tālāk jautājumu par uzturēšanās atļauju, PMLP atteica izsniegt personai pastāvīgās uzturēšanās atļauju. Jāatzīmē, ka 2010. gadā tiesībsargs jau vērtēja jautājumu par Latvijas Republikas pilsonības atņemšanu minētajai personai un konstatēja, ka pilsonība personai atņemta, nevērtējot samērīgumu. Pēc LR IeM PMLP galīgā lēmuma atteikt piešķirt minētajai personai pastāvīgo uzturēšanās atļauju, tiesībsargs sniedza atzinumu par minēto jautājumu un, pamatojoties uz Tiesībsarga likuma 13. pantu, vērsās administratīvajā rajona tiesā, aizstāvot minētās personas intereses un apstrīdot atteikumu bijušajai Latvijas Republikas pilsoņei, pēc tautības latvietei, kurai visciešākā saikne ir ar Latvijas valsti un kura pastāvīgi dzīvo valstī, to nepametot, piešķirt pastāvīgo uzturēšanās atļauju.

⁸¹ Pēdējie grozījumi Pilsonības likumā tika veikti 1998. gada 22. jūnijā un stājās spēkā 1998. gada 10. novembrī.

⁸² Pilsonības likuma 3.¹ pants regulē jautājumu, kas skar pēc 1991. gada 21. augusta Latvijā dzimušo bezvalstnieku vai nepilsoņu bērnu pilsonību.

⁸³ Likuma „Par to bijušās PSRS pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības” 1. panta pirmās daļas 2.,3. punkts.

Sociālo un ekonomisko tiesību joma

Kas ir sociālās un ekonomiskās tiesības?

Sociālās un ekonomiskās tiesības ir cilvēktiesību grupa, kurā ietilpstošās tiesības ir īstenojamas valstij pieejamo resursu ietvaros, vienlaikus nodrošinot tiesību minimālo standartu. Lai to panāktu, valstij ir pienākums veikt aktīvas darbības un ieguldīt nepieciešamos līdzekļus šo tiesību aizsardzībā. Sociālajās un ekonomiskajās tiesībās ietilpst tiesības uz īpašumu, tiesības uz mājokli, tiesības uz sociālo nodrošinājumu, tiesības uz veselības aizsardzību, tiesības dzīvot labvēlīgā vidē, tiesības uz izglītību, tiesības uz darbu.

No Latvijas Republikas Satversmē garantētajām tiesībām par sociālajām un ekonomiskajām tiesībām var uzskatīt šādas:

- „Ikvienam ir tiesības uz īpašumu. Īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm. Īpašuma tiesības var ierobežot vienīgi saskaņā ar likumu. Īpašuma piespiedu atsavināšana sabiedrības vajadzībām pieļaujama tikai izņēmuma gadījumos uz atsevišķa likuma pamata pret taisnīgu atlīdzību.” (105. pants)
- „Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. Piespiedu darbs ir aizliegts. Par piespiedu darbu netiek uzskatīta iesaistīšana katastrofu un to seku likvidēšanā un nodarbināšana saskaņā ar tiesas nolēmumu.” (106. pants)
- „Ikvienam darbiniekam ir tiesības saņemt veiktajam darbam atbilstošu samaksu, kas nav mazāka par valsts noteikto minimumu, kā arī tiesības uz iknedēļas brīvdienām un ikgadēju apmaksātu atvaļinājumu.” (107. pants)
- „Strādājošajiem ir tiesības uz koplīgumu, kā arī tiesības streikot. Valsts aizsargā arodbiedrību brīvību.” (108. pants)
- „Ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos.” (109. pants)
- „Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.” (110. pants)
- „Valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu.” (111. pants)
- „Ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta.” (112. pants)⁸⁴

Sociālo un ekonomisko tiesību jomas prioritātes:

1. Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilizācijas procesā.
2. Īpašnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās.
3. Veselības aprūpes kvalitātes kontroles mehānisma izvērtēšana.
4. Pašvaldību darbības izvērtēšana palīdzības sniegšanā dzīvokļu jautājumos.
5. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu atbilstības Satversmei izvērtēšana.

⁸⁴ Stafecka L. Mēs demokrātijā / 2. izdevums. – Rīga: “Sabiedrība par atklātību – Delna”, 2010, 7.-13. lpp, pieejams arī <http://www.scribd.com/doc/58626238/Rokasgr%C4%81mata-M%C4%93s-demokr%C4%81tij%C4%81-II-izdevums>

I. Cilvēktiesību principu ievērošana sociālās apdrošināšanas sistēmas stabilizācijas procesā

Atbilstoši šai prioritātei pastāvīgi tiek sekots līdzi likumdošanas procesā pieņemtajiem lēmumiem un ir sniegti tiesībsarga viedokļi un atzinumi.

2011. gada 16. maijā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai nosūtīts tiesībsarga viedoklis par nepieciešamību iesaistīt personas ar invaliditāti likumdošanas procesā. Tā kā Saeimas Sociālo un darba lietu komisijā tika skatīts likumprojekts par grozījumiem likumā „Par valsts pensijām”, kas paredzēja ierobežot tiesības vienlaicīgi saņemt invaliditātes pensiju un bezdarbnieka pabalstu, tiesībsargs norādīja, ka atbilstoši ANO Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 3. panta trešajai daļai, pieņemot jebkādus lēmumus par jautājumiem, kas attiecas uz personām ar invaliditāti, valsts pienākums ir konsultēties ar šīm personām.

Sniegts viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2011-03-01 „Par likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 5. panta ceturtās daļas un 21. panta 2.¹ daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam”. Apstrīdētā norma noteic, ka persona ir sociāli apdrošināta pensiju apdrošināšanai, ja faktiski ir veiktas obligātās iemaksas. Tiesībsarga ieskatā kopš Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta sprieduma lietā Nr. 2000-08-0109 (spriedumā tika atzīts par neatbilstošu Satversmes 109. pantam un spēkā neesošu Sociālās apdrošināšanas likuma pārejas noteikumu 1. punkts, kas noteica, ka sociāli apdrošinātais ir persona, par kuru faktiski ir veiktas obligātās iemaksas) tiesiskais regulējums un faktiskā situācija sociālās apdrošināšanas jomā attiecībā uz darba ņēmēju tiesībām un pienākumiem līdz apstrīdētās normas pieņemšanai nebija būtiski mainījusies. Tiesībsargs norādīja, ka apstrīdētās normas mērķa risinājumi, kas ir acīmredzamā pretrunā Satversmes tiesas spriedumā lietā Nr. 2000-08-0109 izdarītajiem secinājumiem, nevar tikt atzīti par individuālo tiesības un intereses saudzējošākiem. Viedokli tika atzīts, ka valsts nav izpildījusi pienākumu garantēt tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālā līmenī, jo valsts sociālā nodrošinājuma pabalsts, kuram piesaistīts vecuma pensijas minimālais apmērs, ir 45 lati mēnesī un tā apmērs ir nemainīgs kopš 2006. gada 1. janvāra. Tas nav pamatots ne ar ekonomiskajiem rādītājiem, ne aprēķiniem par personas vajadzību nodrošināšanai nepieciešamajiem līdzekļiem, tāpat likumdevējs nav izvēlējies kādu no starptautiski izplatītajām metodēm sociālā nodrošinājuma minimālā līmeņa noteikšanai, uz kurām norādīja arī Satversmes tiesa 2009. gada 21. decembra spriedumā lietā Nr. 2009-43-01. Tādējādi tika atzīts, ka apstrīdētās normas neatbilst Satversmes 109. pantam.

2011. gada 4. novembrī nosūtīts atzinums Saeimas Prezidijam un Ministru kabinetam par Labklājības ministrijas izstrādāto Ministru kabineta noteikumu projektu „Vecuma pensiju minimālie apmēri”. Šis projekts paredz saglabāt likuma „Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 34. punktā paredzēto regulējumu, kas noteic, ka vecuma pensiju minimālie apmēri nevar būt mazāki par valsts sociālā nodrošinājuma pabalstu, kuram piemēroti koeficienti atkarībā no apdrošināšanas stāža garuma: ar apdrošināšanas stāžu no 10 gadiem līdz 20 gadiem – 1,1 (49,50 lati); ar apdrošināšanas stāžu no 21 gada līdz 30 gadiem – 1,3 (58,50 lati); ar apdrošināšanas stāžu no 31 gada līdz 40 gadiem – 1,5 (67,50 lati). Tiesībsargs norādīja, ka pašreiz likumā „Par valsts pensijām” un Ministru kabineta noteikumu projektā „Vecuma pensiju minimālie apmēri” paredzētie vecuma pensijas minimālie apmēri negarantē minimālo sociālo nodrošinājumu. Minimālais sociālā nodrošinājuma pabalsts, kuram piesaistīts vecuma pensijas minimālais apmērs Ls 45 mēnesī, ir nemainīgs kopš 2006. gada 1. janvāra un nav pamatots ne ar kādiem ekonomiskajiem rādītājiem. Ministru kabinets tika aicināts vecuma pensiju minimālo apmēru noteikšanā ņemt vērā Satversmes tiesas spriedumos

paustās atziņas, piemēram, minimālā sociālā nodrošinājuma līmeņa noteikšanai izvēlēties kādu no starptautiski atzītām metodēm.

II. Īpašnieku tiesību samērošana piespiedu nomas attiecībās

Liela daļa saņemto iesniegumu 2011. gadā bija par tiesiskajām attiecībām, kas izriet no zemes reformu reglamentējošiem tiesību aktiem. Gadījumos, kad daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas atrodas uz citām personām (nevis dzīvokļu īpašniekiem) piederošās zemes, jeb tā saucamo piespiedu nomas attiecību gadījumos galvenā problēma, kas ietverta iesniegumos, bija pārlietu augstā zemes nomas maksa. Tiesībsargs, izvērtējot iesniegumos ietvērto informāciju, secināja, ka piespiedu nomas attiecību spēkā esošais regulējums nav samērīgs, tāpēc izvirzīja šo jautājumu par vienu no tiesībsarga 2011. gada prioritātēm un pārbaudes lietas ietvaros vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz problemātiku piespiedu nomas attiecībās. Arī Saeima saskatīja nepieciešamību risināt šo jautājumu un ar 2011. gada 22. septembrī pieņemtajiem grozījumiem likumā „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” uzdeva Ministru kabinetam izvērtēt piespiedu nomas tiesisko regulējumu un līdz 2012. gada 1. septembrim iesniegt Saeimai nepieciešamos grozījumus attiecīgajos normatīvajos aktos.

Tiesībsargs Tieslietu ministrijai norādīja, ka kopš 2011. gada sākuma Tiesībsarga birojā nav saņemti iesniegumi no zemes īpašniekiem, kuros viņi sūdzētos par nelieliem ienākumiem no nomas maksas tā saucamo piespiedu nomas attiecību gadījumā. Savukārt dzīvokļu īpašnieku sūdzību par pārāk augsto nomas maksu ir bijis salīdzinoši daudz, tāpēc, strādājot pie piespiedu nomas attiecību normatīvā regulējuma, būtu jāņem vērā šis finansiālā sloga sadalījums. Tiesībsargs ir atbalstījis ieceri izstrādāt metodiku daudzdzīvokļu dzīvojamai mājai funkcionāli nepieciešamā zemesgabala noteikšanai, kā arī ieviest papildu kritērijus kadastrālās vērtības noteikšanai šādiem apgrūtinātiem īpašumiem. Nosakot funkcionāli nepieciešamo zemesgabalu un pāri paliekošo zemes daļu, jāņem vērā pāri palikušās zemes daļas platība. Ja tā ir liela, ir apsverama iespēja noteikt kādu papildu kritēriju šāda zemesgabala kadastrālās vērtības noteikšanā, lai normatīvā regulējuma pilnveidošanas rezultātā arī faktiski būtu uzlabots dzīvokļu īpašnieku tiesiskais stāvoklis. Savukārt, nosakot mazāku kadastrālo vērtību zemesgabaliem, attiecībā uz kuriem pastāv piespiedu nomas attiecības, ir jāņem vērā, ka pastāv arī cita veida tiesiskās attiecības, proti, zemesgabali, uz kuriem brīvprātīgi (tiesiska darījuma rezultātā) uzceltas citām personām piederošas ēkas. Ievērojot Satversmes 91. pantā ietvērto tiesiskās vienlīdzības principu, ir nepieciešams izvērtēt, vai šīs minētās personu grupas – piespiedu nomas attiecību un brīvprātīgi nodibinātu nomas attiecību dalībnieki – atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, lai uz tām tiktu attiecināts viens un tas pats regulējums.

Tiesībsargs turpina sekot līdzi šī jautājuma virzībai.

III. Veselības aprūpes kvalitātes kontroles mehānisma izvērtēšana

Darbs pie šīs Sociālo un ekonomisko tiesību jomas prioritātes īstenošanas 2011. gadā ir uzsākts, bet padziļinātāka uzmanība šai prioritātei tiks veltīta 2012. un 2013. gadā. Līdz šim ir apzināta pārbaudes lietās iegūtā informācija par veselības aprūpes kontroles iestāžu lēmumiem un darbību. Rezultāts tiks apkopots un analizēts nākamajā pārskata periodā.

IV. Pašvaldību darbības izvērtēšana palīdzības sniegšanā dzīvokļu jautājumos

Vērtējot mājokļa jautājumu aktualitāti 2011. gadā, jāatzīst, ka lielākajā daļā gadījumu personas tiesībsargam lūgušas risināt civiltiesiskus jautājumus, piemēram, strīdus, kas izriet no īres tiesiskajām attiecībām, apsaimniekošanas jautājumiem, kā arī jautājumiem, kas saistīti ar

tiesībām lietot dzīvojamo telpu gadījumos, kad persona nav spējusi pildīt kredītsaistības. Tāpat kā iepriekšējā pārskata periodā, aktuāli bijuši jautājumi par pašvaldības darbības izvērtējumu palīdzības sniegšanā, risinot dzīvokļu jautājumus. Aktualizējušies arī patvarīgas izlikšanas gadījumi, kā rezultātā pieaudzis to personu skaits, kurām radusies nepieciešamība pēc nekavējošas palīdzības piešķiršanas.

Pārsvārā personu izteiktās pretenzijas par pašvaldību darbību nav apstiprinājušās, tomēr konstatēti arī pārkāpumi, uz ko norādīts attiecīgajām pašvaldībām. Piemēram, pārbaudes lietā konstatēts, ka pašvaldībā, kurai bija pienākums piešķirt dzīvojamo telpu personai, kas tika atbrīvota no ieslodzījuma vietas, uz dzīvojamās telpas piešķiršanas brīdi nemaz neeksistēja dzīvokļu reģistrs. Arī pēc dzīvokļu reģistra izveides vairāk nekā pusgada laikā pašvaldība neatrada iespēju piešķirt šai personai kaut vai pagaidu dzīvojamo telpu, norādot uz resursu trūkumu. Tiesībsargs atzinumā vērsa pašvaldības uzmanību uz nekavējošu jautājuma risināšanu, kā arī darīja zināmu šo faktu Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrijai, ministrija savukārt informēja, ka pieprasījusi pašvaldībai sniegt skaidrojumu.

Kā pozitīvs piemērs jāatzīmē pašvaldību sadarbība ar tiesībsargu, atsevišķos gadījumos ņemot vērā atzinumā konstatēto. Piemēram, pārbaudes lietā tika konstatēts, ka pašvaldība nepamatoti ir izslēgusi personu no dzīvokļu reģistra. Pēc tiesībsarga aicinājuma pašvaldība atzina savu kļūdu un izdeva jaunu administratīvo aktu, kā rezultātā persona tika reģistrēta dzīvokļu reģistrā. Šajā gadījumā jautājums veiksmīgi tika atrisināts administratīvā procesa ietvaros, novēršot iespējamu laikietilpīgu tiesvedības procesu. Tāpat būtu atzīmējams gadījums, kad persona ilgstoši veikusi saraksti ar pašvaldību, lūdzot piešķirt palīdzību, tomēr pašvaldība nav iesaistījusi jautājuma risināšanā. Uz tiesībsarga pieprasījumu sniegt skaidrojumu par palīdzības atteikuma iemesliem pašvaldība sniedza atbildi, ka pēc pārbaudes lietas ierosināšanas Tiesībsarga birojā pieņēmusi lēmumu par palīdzības piešķiršanu šai personai.

Kopumā pašvaldību darbība vērtēta, pamatojoties uz individuāliem gadījumiem, kad personas vērsušās Tiesībsarga birojā un izteikušas pretenzijas par konkrētu pašvaldību rīcību. Svarīgi būtu atzīmēt, ka konstatēti arī gadījumi, kad personas dažādu iemeslu dēļ nepieņem piedāvāto palīdzību, tādējādi novilcinot palīdzības sniegšanas procesu. Šādos gadījumos mājokļu tiesiskais regulējums pašvaldībai dod tiesības izslēgt personu no palīdzības reģistra, jo personas pienākums ir līdzdarboties. Līdz ar to ir konstatēti arī gadījumi, kad pašvaldības no personām saņem nepamatotus pārmetumus neefektīvā mājokļa jautājumu risināšanā.

V. Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālā aizsardzība

Šīs prioritātes ietvaros tika izvērtēts normatīvais regulējums Černobiļas atomelektrostacijas (turpmāk – Černobiļas AES) avārijas rezultātā cietušo personu, kuras sasniegušas pensionēšanās vecumu, sociālās aizsardzības jomā. Tika secināts, ka attiecībā pret minēto personu grupu pārkāpts Satversmes 91. pantā nostiprinātais tiesiskās vienlīdzības princips.

2010. gada 2. februārī Latvijas Republikas Satversmes tiesa (turpmāk – Satversmes tiesa) pieņēma spriedumu lietā Nr. 2009-46-01, ar kuru atzina Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma (turpmāk – Likums) pārejas noteikumu 1. punkta pirmo teikumu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 91. pantam un spēkā neesošu no 2010. gada 1. jūlija. Minētā norma paredzēja invaliditātes pensijas pārrēķinu Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušajiem vienīgi gadījumos, kad mainās darbības zaudējuma pakāpe vai invaliditātes smagums. Pārrēķina rezultātā nereti

lielāks invaliditātes pensijas apmērs bija personām ar zemāku darbaspēju zaudējuma pakāpi, nekā personām ar lielāku darbaspēju zaudējumu.

2010. gada 13. maijā Saeima pieņēma grozījumus Likuma pārejas noteikumu 1. punktā, kas paredzēja, ka invaliditātes pensijas un apgādnieka zaudējuma pensijas, kas piešķirtas līdz Likuma spēkā stāšanās dienai, pārrēķina saskaņā ar Likumu neatkarīgi no darbaspēju zaudējuma procentu vai invaliditātes smaguma izmaiņām. Taču šīs tiesības uz pensijas pārrēķinu netiek paredzētas pensionēšanās vecumu sasniegušajiem Černobiļas AES avārijas rezultātā cietušajiem.

Tiesībsarga birojā vērsās Černobiļas AES avārijas rezultātā cietis vecuma pensijas saņēmējs. Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra bija aprēķinājusi, kāds būtu viņa iespējamais invaliditātes pensijas apmērs, ja tas tiktu pārrēķināts saskaņā ar Likuma pārejas noteikumu 1. punktu. Iesnieguma iesniegšanas brīdī minētās personas vecuma pensijas apmērs bija Ls 179,91 un piemaksa pie pensijas Ls 17,50 mēnesī. Viņa invaliditātes pensijas apmērs, ja tā tiktu pārrēķināta saskaņā ar apstrīdēto normu, būtu Ls 321,12.

Tiesībsarga ieskatā personas ar Černobiļas AES avārijas rezultātā iegūtu invaliditāti, kurām invaliditātes pensija kaitējuma atlīdzības apmērā tika piešķirta līdz Likuma spēkā stāšanās brīdim un kuras šīs pensijas vietā turpina saņemt vecuma pensiju, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar personām, kuras saņem invaliditātes pensiju. Vienlīdzības princips prasa vienādu attieksmi pret vienādos apstākļos esošām personām, šai gadījumā – personām, kuras Černobiļas AES avārijas rezultātā ieguvušas invaliditāti.

Pēc tiesībsarga pieteikuma Satversmes tiesa 2011. gada 13. jūnijā ierosināja lietu Nr. 2011-12-01 “Par Černobiļas atomelektrostacijas avārijas seku likvidēšanas dalībnieku un Černobiļas atomelektrostacijas avārijas rezultātā cietušo personu sociālās aizsardzības likuma pārejas noteikumu 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”.

2012. gada 1. martā Satversmes tiesa pieņēma lēmumu par tiesvedības izbeigšanu. Savā lēmumā Satversmes tiesa norādīja, ka Černobiļas likums neregulē vecuma pensijas pārrēķināšanas kārtību personām, kurām invaliditātes pensijas vietā, sasniedzot noteiktu vecumu, tiek piešķirta vecuma pensija, un nenosaka tiesību ierobežojumus šai personu grupai, bet iespējamais pamattiesību ierobežojums tām personām, kurām invaliditātes pensijas vietā piešķirta vecuma pensija, varētu izrietēt no likuma „Par valsts pensijām”. Tas nozīmē, ka jautājums par vecuma pensijas aprēķināšanas kārtības maiņu personām, kuras invaliditātes pensijas vietā saņem vecuma pensiju, ir likumdevēja kompetencē.

Satversmes tiesa skaidri un nepārprotami savā lēmumā vienlaikus norādījusi, ka Saeimai, saņemot tiesībsarga priekšlikumus par nepieciešamību izdarīt grozījumus normatīvajos tiesību aktos, šādi grozījumi ir jāizvērtē pēc būtības vai arī jāsniedz argumentēts viedoklis, kādēļ tas netiek darīts.⁸⁵

VI. Sociālo un ekonomisko tiesību jomas aktualitātes

Paralēli izvirzītajām prioritātēm Sociālo un tiesību jomā noritēja darbs arī pie citiem aktuāliem un sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem.

⁸⁵ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2012. gada 1. marta lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2011-12-01 pieejams arī http://www.satv.tiesas.gov.lv/upload/2011-12-01_Lem%20par%20tiesved%20izb.pdf

1. Tiesības uz īpašumu

Vērtējot Satversmes 105. pantā nostiprināto tiesību uz īpašumu iespējamus aizskārumus, tiesībsargs ir norādījis, ka ar „īpašumu” Satversmes 105. panta kontekstā ir saprotams ne tikai kustamais un nekustamais īpašums, bet arī ekonomiskās intereses, kas ir likumīgi un noteikti sagaidāmas. Nekustamā īpašuma gadījumā ir jāņem vērā Civillikuma 994. panta pirmā daļa, kas noteic, ka par nekustamā īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas kā tāds ierakstīts zemesgrāmatā. Tādējādi ar Satversmes 105. pantu ir aizsargājams tāds nekustamais īpašums, uz kuru īpašumtiesības ir nostiprinātas zemesgrāmatā.

Tiesībsargs, izvērtējot iesniegumos ietverto informāciju, secināja, ka piespiedu nomas attiecību spēkā esošais regulējums nav samērīgs, tāpēc izvirzīja šo jautājumu par vienu no tiesībsarga 2011. gada prioritātēm un pārbaudes lietas ietvaros vērsa Tieslietu ministrijas uzmanību uz problemātiku piespiedu nomas attiecībās, aicinot risināt šo jautājumu.

Tieslietu ministrija tika informēta arī par personu tiesību ierobežojumiem kadastrālajā uzmērīšanā par valsts budžeta līdzekļiem. Likums noteic personu kategorijas, kurām ir tiesības uz zemes kadastrālo uzmērīšanu par valsts budžeta līdzekļiem (zemes īpašuma tiesību atjaunošanas gadījumos vai gadījumos, kad zemes īpašums tiek kompensēts ar līdzvērtīgu zemi). Šobrīd zemes kadastrālo uzmērīšanu par valsts budžeta līdzekļiem prognozējams paveikt 36 gados. Tiesībsargs Tieslietu ministrijai norādīja, ka bez zemes kadastrālās uzmērīšanas un attiecīgo dokumentu (piemēram, zemes robežu plāna) sagatavošanas īpašuma tiesības nevar nostiprināt zemesgrāmatā. Savukārt īpašuma tiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā valsts ir noteikusi par obligātu, lai īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu būtu spēkā pret jebkuru trešo personu, kā arī lai varētu rīkoties ar savu īpašumu, atsavinot to vai apgrūtinot ar lietu tiesībām (pilnvērtīgi izmantot īpašumu). Nav šaubu par to, ka zemes kadastrālā uzmērīšana par valsts budžeta līdzekļiem atsevišķai zemes reformas subjektu kategorijai ir bijusi likumdevēja izšķiršanās, kas vērtējama nevis kā likumdevēja pienākums, bet gan kā īpaša finansiāla atbalsta sniegšana noteiktai personu grupai. Tāpat ir saprotams, ka valsts budžeta līdzekļu apjoms ir ierobežots, un tāpēc personām uz valsts atbalstu var nākties gaidīt zināmu laika posmu, tomēr šim laika posmam ir jābūt saprātīgam. No Satversmes 1. panta izrietošais tiesiskās stabilitātes princips prasa nodrošināt lietas atrisināšanu saprātīgā laika periodā. Ilgstoša tiesiskā nenoteiktība rada ne vien tiesiskās stabilitātes principa pārkāpumu, bet arī var aizskart Satversmes 8. nodaļā nostiprinātās pamattiesības. Lai novērstu šādu pārkāpumu, ir nepieciešams ieviest pasākumus, kas mazākā mērā aizskar personu tiesības.

Vērtējot zemesgabalu nodošanu privatizācijai, tiesībsargs secināja, ka tajos gadījumos, kad tiesā ir pārsūdzēts lēmums par zemesgabala saglabāšanu pašvaldības īpašumā, tiesiskais stāvoklis, ņemot vērā administratīvā akta darbības apturēšanu, ir tāds pats kā pirms pašvaldības lēmuma pieņemšanas, proti, zemesgabals ar pašvaldības lēmumu nav saglabāts pašvaldības īpašumā likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” izpratnē. Līdz ar to zemesgabals atzīstams par publiski tiesisku objektu un nomas tiesisko attiecību pastāvēšana attiecībā uz to nav pieļaujama.

Tāpat tiesībsargs zemes reformas jautājumā konstatēja, ka pašvaldība, pieņemot nelabvēlīgu administratīvo aktu, nedrīkst atsaukties uz vispārīgām normām, piemēram, likuma „Par pašvaldībām” 21. pantu. Tas, pirmkārt, saistīts ar likuma atrunas principu, kas noteic iestādes pienākumu izdot administratīvo aktu uz likuma normas pamata. Otrkārt, tas ir saistīts ar patvaļas aizlieguma principu, kas iestādei pašai ļauj pārliecināties, vai pastāv tāda tiesību norma, kas ļauj iestādei pieņemt konkrēta satura lēmumu. Samazinot personai jau piešķirtās zemes platību, pašvaldībai jāievēro likumos noteiktā kompetence. Saskaņā ar likuma „Par

zemes reformas pabeigšanu lauku apvidos” 15. panta pirmo un otro daļu Valsts zemes dienesta teritoriālās struktūrvienības zemes robežu strīdu komisija izskata zemes robežu strīdu starp personām par zemes vienībām, kuras nav ierakstītas zemesgrāmatā. Savukārt tiesa izskata zemes robežu strīdu starp personām par zemes vienībām, ja šīs zemes vienības ir ierakstītas zemesgrāmatā. Atbilstoši tiesībsarga atzinumam to, vai robežas ir noteiktas pareizi un vai zemes vienības platības samazināšanās ir pamatota, ir kompetents izvērtēt Valsts zemes dienests vai vispārējās jurisdikcijas tiesa, nevis pašvaldība.

Tiesībsarga birojā ir vērtēti apgrūtinājumi, kas izriet no kopīpašuma institūta. Pie tiesībsarga ir vērsušās personas, sūdzoties par to, ka viņām jācieš apgrūtinājumi par tādām kopīpašuma telpām, ko lieto citi kopīpašnieki. Tiesībsargs norādīja, ka kopīpašums, kas regulēts Civillikuma 1067. – 1075. pantā, ietverts nodaļā „Aprobežojumi, kas attiecas uz īpašumu visā tā apjomā”. Tādējādi, kā redzams no minētā nosaukuma, kopīpašums, pirmkārt, ir īpašuma aprobežojums. Šis īpašuma aprobežojums cita starpā nozīmē, ka uz kopējo lietu gulošās nastas, apgrūtinājumi un lietas uzturēšanai vajadzīgie izdevumi jānes kopīpašniekiem samērīgi ar viņu daļām. Ja kopīpašnieku neapmierina lietas atrašanās kopīpašumā, tad saskaņā ar Civillikuma 1074. pantu katrs kopīpašnieks var prasīt kopīpašuma dalīšanu un tā rezultātā atbildēt tikai par savu atsevišķo īpašumu.

Gadījumos, kad rīcībai ar kopējo lietu nepieciešama visu kopīpašnieku piekrišana, tiesībsargs norādīja, ka šāda prasība ir likumīga. Ja iestāde pēc būves rekonstrukcijas, kuras rezultātā ir palielinājusies būves platība, ir izsniegusi izziņu zemesgrāmatai bez pārējo kopīpašnieku piekrišanas, tad šāda iestādes rīcība ir prettiesiska. Tajā pašā laikā citas personas līdzīgos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos nevar prasīt tādu pašu iestādes rīcību. Tiesībsargs atzina – tā kā tiesību principi ir tiesiskas valsts sastāvdaļa, tie nevar veicināt kaut ko prettiesisku, tai skaitā prettiesisku (pretēju likumam) lēmumu pieņemšanu. Tiesiskuma principam ir dodama priekšroka iepretim vienlīdzības principam.

Liela daļa iesniegumu par īpašumtiesību ierobežošanu ir saņemti jautājumā par pašvaldības rīcību nekustamā īpašuma nodokļa iekasēšanā. Personas vērsās Tiesībsarga birojā ar vairākiem iesniegumiem, kuros iebilda pret par pienākumu maksāt nekustamā īpašuma nodokli par izīrētājam/iznomātājam, kā arī pašvaldībai piederošo nekustamo īpašumu, kā arī šāda nodokļa iekasēšanu no maznodrošinātām personām. Tiesībsargs attiecīgās pašvaldības darbības atzina par tiesiskām.

Likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās” 12. panta 2.¹ daļā un likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” 54. panta otrajā daļā ir noteikts dzīvokļu īpašnieku pienākums kompensēt zemes īpašniekam nekustamā īpašuma nodokļa par zemi maksājumu, savukārt likuma „Par dzīvojamo telpu īri” 11. panta piektās daļas 1. punktā ir noteikts dzīvojamās telpas īrnieka pienākums maksāt nekustamā īpašuma nodokli. Likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 2. panta piektā daļa noteic, ka nekustamā īpašuma nodokli par valsts vai pašvaldības īpašumā esošu zemi, ēkām un inženierbūvēm maksā to lietotājs, bet, ja tāda nav, – nomnieks.

Saskaņā ar Ministru kabineta 2006. gada 20. jūnija noteikumu Nr. 495 „Likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” normu piemērošanas kārtība”” 23.3. apakšpunktu, piemērojot likuma 2. panta piekto daļu, par zemes un ēkas, respektīvi, par valstij vai pašvaldībai piederošo, privatizācijai nodoto vai privatizēto daudzdzīvokļu māju (tās daļu) un zemes, lietotāju uzskata daudzdzīvokļu mājas apsaimniekotāju. Tādējādi par pašvaldības īpašuma nodokļa maksātāju var būt daudzdzīvokļu dzīvojamās mājas apsaimniekotājs.

Atbilstoši likuma „Par nekustamā īpašuma nodokli” 5. panta trešajai daļai pašvaldības var izdot saistošos noteikumus, kuros paredzēti atvieglojumi atsevišķām nekustamā īpašuma nodokļa maksātāju kategorijām. Likums paredz, ka nodokļu atvieglojumi var tikt piešķirti nodokļu maksātājiem (tiem, kam aprēķina nodokli), nevis citām personām (piemēram, dzīvojamās telpas īrniekiem). Turklāt nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas atvieglojumu noteikšana ir pašvaldības tiesības, nevis pienākums. Pašvaldībai ir tiesības jebkurā brīdī izvērtēt attiecīgā atvieglojuma piešķiršanas lietderību un nepieciešamību. Pašvaldība ir tiesīga gan paplašināt to personu loku, kam ir tiesības uz nekustamā īpašuma nodokļa maksāšanas atvieglojumiem, gan arī noteiktas personas grupas no šā loka izslēgt, samazināt atvieglojumu apmēru u.tml. Šādas tiesības pašvaldībai izriet no likuma un, ievērojot to, ka nekustamā īpašuma nodokļu maksājumi veido pašvaldības budžeta ieņēmumu daļu, tiesībsarga kompetencē neietilpst izvērtēt, kādi atvieglojumi un kādā apmērā konkrētajā pašvaldībā ir noteicami.

Tiesībsargs ir izvērtējis tiesību uz īpašumu ierobežojumu saistībā ar to, ka privātpersonai piederošam nekustamajam īpašumam noteikts īpaši aizsargājamās dabas teritorijas statuss. Tiesībsargs secināja, ka Satversmes 105. panta otrajā teikumā, kas noteic, ka īpašumu nedrīkst izmantot pretēji sabiedrības interesēm, ir nostiprināta tiesību uz īpašumu sociālā vērtība, proti, īpašnieka rīcība ar savu lietu var būt ierobežota, lai gūtu kādu ievērojamu sabiedrības labumu. Tajā pašā laikā šādam ierobežojumam ir jābūt noteiktam ar likumu.

Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju robežu noteikšanas kārtība ietverta likumā „Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām”. Īpaši aizsargājamo dabas teritoriju izveidošana neapšaubāmi ir vērsta uz sabiedrības tiesību dzīvot labvēlīgā vidē nodrošināšanu. Ir acīmredzams, ka saglabāt īpaši aizsargājamo savvaļas augu un dzīvnieku sugu dzīvotnes un īpaši aizsargājamās biotopus nevar citādi, kā vien nosakot konkrētai zemes vienībai īpaši aizsargājamās dabas teritorijas statusu. Turklāt par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpašnieks var saņemt kompensāciju. No minētā secināms, ka sabiedrības ieguvums no īpašnieka tiesību ierobežojuma ir lielāks nekā viņa tiesību ierobežojums.

Likums „Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikroliegumos” paredz kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem valsts un pašvaldību izveidotajās aizsargājamās teritorijās, proti: 1) atlīdzību (par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem); 2) zemes atpirkšanu.

Jāņem vērā, ka salīdzinājumā ar mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem, kur mežaudzes krājas ekonomiskā vērtība ir relatīvi viegli un pēc vienotas metodikas aprēķināma, nemeža zemēs saimnieciskās darbības veidi var būt ļoti dažādi (lopkopība, graudkopība, lauku tūrisms, vēja enerģētika u.c.). Tā, piemēram, augkopībā negūtais saimnieciskais labums ir atkarīgs no tā, kāda kultūra tiek audzēta, savukārt lauksaimniecības kultūras izvēle ir zemes īpašnieka tiesības un biznesa plāna uzstādījumi. Līdz ar to tas neļauj nodrošināt visiem gadījumiem piemērotu un savstarpēji līdzvērtīgu iespējami neiegūto saimniecisko labumu objektīvu aprēķināšanu (*Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas 2011. gada 16. septembra vēstule Nr. 18-1e/14868*). Arī ikgadējo maksājumu aprēķināšana šī iemesla dēļ nav iespējama. Šai sakarā tiesībsargs atzina, ka valsts izvēlētais kompensācijas mehānisms ir atzīstams par saprātīgu un samērīgu.

Tiesībsargs, vērtējot gadījumus, kādos zemes īpašnieks var saņemt kompensāciju par saimnieciskās darbības ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās, secināja, ka likuma „Par zemes īpašnieku tiesībām uz kompensāciju par saimnieciskās darbības

ierobežojumiem īpaši aizsargājamās dabas teritorijās un mikroliegumos” (turpmāk šajā nodaļā – Kompensāciju likums) 6. panta otrās daļas 4. punkts rada nepamatoti atšķirīgu attieksmi pret tajā minētajām personām un aicināja Saeimu šo normu grozīt. No spēkā esošā regulējuma izriet, ka tiesības saņemt atlīdzību ir tad, ja mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi ir noteikti pēc īpašuma iegūšanas tiesiskā pamata iestāšanās, un īpašumtiesības zemesgrāmatā var būt nostiprinātas pēc tam, kad ir noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi. Kompensāciju likuma 6. panta otrās daļas 4. punktā ir noteikta atšķirīga kārtība no iepriekš minētās, proti, īpašumtiesībām ir jābūt nostiprinātām zemesgrāmatā pirms mežsaimnieciskās darbības ierobežojumu noteikšanas.

Tiesībsargs konstatēja, ka Kompensāciju likuma 6. panta otrās daļas 4. punktā minētās personas, kas īpašuma tiesības ieguvušas uz tiesiska darījuma pamata, atrodas salīdzināmos apstākļos ar pārējām Kompensāciju likuma 6. panta otrajā daļā minētajām personām. Visas šīs personas ir ieguvušas īpašuma tiesības uz zemesgabalu, kas atrodas īpaši aizsargājamā dabas teritorijā un kurā ir noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi. Nosakot obligātu priekšnoteikumu – īpašumtiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā līdz mežsaimnieciskās darbības ierobežojumu noteikšanai, Kompensāciju likums šā likuma 6. panta otrās daļas 4. punktā minētajām personām paredz atšķirīgu attieksmi, salīdzinot ar pārējām Kompensāciju likuma 6. panta otrajā daļā norādītajām personām.

Vērtējot atšķirīgās attieksmes leģitīmo mērķi, ir saskatāms, ka šāds regulējums varētu būt vērsts uz to, lai nenotiktu īpašumu atsavināšanas darījumi ar mērķi saņemt atlīdzību par mežsaimnieciskās darbības ierobežojumiem. Tomēr šāds regulējums nav samērīgs.

Pirmkārt, ja kādai personai būtu interese iegūt atlīdzību un viņai būtu zināms, ka konkrētajā teritorijā tiks noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi saistībā ar īpaši aizsargājamās dabas teritorijas statusu, vienojoties ar zemesgabala īpašnieku, zemesgabals tiktu atsavināts un īpašumtiesību nostiprināšanu zemesgrāmatā varētu veikt pirms stājas spēkā mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi. Tādējādi mērķis, ko ar Kompensāciju likuma 6. panta otrās daļas 4. punktu iecerēts panākt, netiktu sasniegts.

Otrkārt, šāda regulējuma rezultātā godprātīgie zemju īpašnieki, kas, piemēram, saņēmuši konkrēto īpaši aizsargājamā teritorijā ietilpstošo zemesgabalu dāvinājuma līguma rezultātā no saviem vecākiem, atlīdzību saņemt nevar, jo nav paspējuši nostiprināt īpašuma tiesības zemesgrāmatā. Attiecībā uz šādiem zemesgabalu īpašniekiem Kompensāciju likuma 6. panta otrās daļas 4. punktā ietvertā atšķirīgā attieksme uzskatāma par nesamērīgu un prettiesisku un tādēļ neatbilst tiesiskās vienlīdzības principam.

Lai novērstu radušos situāciju, Kompensāciju likumā būtu jāiestrādā detalizētāks regulējums, kā rezultātā personas, kas joprojām apsaimnieko īpaši aizsargājamā dabas teritorijā ietilpstošu zemesgabalu, kuram noteikti mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi, varētu saņemt atlīdzību par saimnieciskās darbības ierobežojumiem, ja šie ierobežojumi ir noteikti pirms īpašuma tiesību nostiprināšanas zemesgrāmatā. Piemēram, viens no iespējamiem risinājumiem būtu Kompensāciju likuma 6. panta otrās daļas 4. punktā paredzēt, ka atlīdzību piešķir, ja mežsaimnieciskās darbības ierobežojumi ir noteikti pēc tam, kad ir pagājis vismaz viens gads kopš ir noslēgts līgums par īpašuma atsavināšanu.

Ministru kabineta mājaslapā redzams, ka no konkrētu īpaši aizsargājamo dabas teritoriju individuālo aizsardzības un izmantošanas noteikumu pieņemšanas līdz to publiskās pieejamības brīdim (no izsludināšanas valsts sekretāru sanāksmē) paiet ne vairāk kā pusgads (sk., piemēram, Ministru kabineta 2008. gada 21. oktobra noteikums Nr. 871, 2009. gada 10.

februāra noteikumus Nr. 124, 2009. gada 12. maija noteikumus Nr. 427). Līdz ar to šāds regulējums būtu saudzējošāks pret personām, kas ieguvušas īpašuma tiesības uz tiesiska darījuma pamata, un tajā pašā laikā atbilstošs tā leģitīmajam mērķim.

2011. gadā pie tiesībsarga vērsās personas par īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju sakopšanu. Jau 2009. gadā tiesībsargs atzina, ka pašvaldību noteiktais regulējums attiecībā uz īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju sakopšanu nav samērīgs. Tomēr pašvaldība, kā norādījuši iesniedzēji, neko neesot darījusi šā jautājuma sakārtošanai. Tiesībsargs konstatēja, ka domē bija izveidota darba grupa, kuras kompetencē ietilpa izvērtēt nekustamajam īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju uzkopšanas tiesiskumu un finansiālo ietekmi uz pašvaldības budžetu. Darba grupa konstatēja, ka ne 2010. gadā, ne 2011. gadā atbrīvot no šā pienākuma atsevišķas personu kategorijas nav iespējams, jo tādā gadījumā šo teritoriju uzkopšanas pienākums gultos uz pašvaldību, kas savukārt negatīvi ietekmētu pašvaldības iespējas pildīt citas tās kompetencē esošās funkcijas. Tāpēc tiesībsargs secināja, ka pašvaldības dome ir vērtējusi iespējas grozīt kārtību, kādā veicama nekustamajam īpašumam piegulošo publiskā lietošanā esošo teritoriju uzkopšana, taču tādas nav radusi. Tomēr pēc tiesībsarga ieskata tas neatbrīvo iestādi no pienākuma pastāvīgi pārskatīt regulējumu, lai nodrošinātu tā atbilstību cilvēktiesību prasībām.

Tiesībsargs, izskatot pārbaudes lietu par iespējamu tiesību uz īpašumu aizskārumpu, konstatēja, ka pašvaldība nedrīkst bez tiesiska pamata izmantot privātpersonai piederošu īpašumu. Ja personai īpašumtiesības ir nostiprinātas zemesgrāmatā un ir noteikts arī apgrūtinājums – ceļa servitūta teritorija, tad pašvaldība nedrīkst bez saskaņošanas ar zemes īpašnieku šo ceļu izmantot vai rekonstruēt. Tiesībsargs norādīja, ka gadījumā, ja privātpersonas īpašumā esošs ceļš ir nepieciešams pašvaldībai, jautājums par šā ceļa izmantošanu risināms, slēdzot līgumu ar zemes īpašnieku vai risinot jautājumu Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likumā noteiktajā kārtībā. Tāpat tiesībsargs secināja, ka tiesības izmantot ceļu nerodas uz apstiprinātā teritorijas plānojuma pamata. No Teritorijas plānošanas likuma 5. panta 4. punkta izriet, ka pašvaldība kartēs attēlo vienīgi pašvaldības teritorijas esošo izmantošanu un to, kā konkrētā teritorija varētu tikt izmantota nākotnē. Teritorijas plānojums pats par sevi nepiešķir nekādas tiesības (tai skaitā uz servitūtu) un neuzliek nevienam pienākumus.

Veicot valsts autoceļu rekonstrukciju, valstij ir jāievēro Satversmes 105. pants, kas aizliedz valstij patvaļīgi liegt piekļuvi personām piederošiem nekustamajiem īpašumiem. Tiesībsargs ir atzinis, ka Satversmes 105. pants neaizliedz valsts vai pašvaldību institūcijām pastāvošajā regulējumā ieviest tādus noteikumus, kas, ievērojot īpašnieku tiesības, mainītu pastāvošo situāciju sabiedrības interešu nodrošināšanai. Tas nozīmē, ka valsts vai Eiropas Savienības mēroga ceļu izbūvē nav obligāti jāsauglabā esošās piebrauktuves ceļam, ja attiecīgajām personām tiek nodrošināta droša un netraucēta piekļūšana saviem īpašumiem pa citu ceļu. Ja ceļa rekonstrukcijas gadījumā tiek plānots slēgt kādu piebrauktuvi, par rekonstrukciju atbildīgajai iestādei ir jānodrošina cits braukšanai piemērots un drošs ceļš.

Tiesībsargs ir saņēmis vairākus iesniegumus par būvniecības procesā radītiem tiesību uz īpašumu ierobežojumiem. Tiesībsargs konstatēja, ka būvvaldes ir vilcinājušās nelikumīgas būvniecības jautājumu atrisināšanā, kā arī nav bijušas konsekventas attiecībā uz šādas būvniecības rezultātā radīto seku novēršanu, tāpēc būvvaldēm tika rekomendēts rīkoties savlaicīgi un efektīvi, lai pēc iespējas ātrāk novērstu radušos tiesību aizskārumpu.

Īstenojot savas tiesības uz īpašumu, personas ir vērsušās pie tiesībsarga ar sūdzībām par iestāžu rīcību, kad tās neatbild uz iesniegumiem laikā vai pēc būtības. Tiesībsargs norādīja, ka

no Satversmes 104. panta izriet valsts pienākums likumā noteiktajā kārtībā sniegt atbildi uz personas iesniegumu. Satversmes 104. pants ir būtisks ne tikai kā konstitucionāla garantija personas tiesībām uz atbildi, bet arī kā priekšnoteikums, lai persona varētu izmantot citas savas Satversmē un starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietvertās cilvēktiesības (tai skaitā tiesības uz īpašumu). Iestādes rīcība, neatbildot uz personas iesniegumu vispār vai neatbildot likumā noteiktajā termiņā, pārkāpj Satversmes 104. pantu, Iesniegumu likumu, tā ir pretēja labas pārvaldības principam un veicina tiesisko nihilismu, kas valsts iestāžu darbībā nav pieļaujams. Ir jāuzsver, ka iestādes uzskati par to, ka uz konkrēta satura iesniegumu atbilde jau ir sniegta, nedod tai likumīgu pamatu uz šādiem iesniegumiem neatbildēt. Iestādei ir tiesības, pamatojoties uz Iesniegumu likuma 7. panta pirmās daļas 5. punktu, šādu iesniegumu atstāt bez izskatīšanas. Tomēr tā nedrīkst šādu iesniegumu atstāt bez ievērības.

Tiesībsargs ir saņēmis arī personu iesniegumus par īpašuma piespiedu atsavināšanu. Izskatot šādas pārbaudes lietas, tiesībsargs secināja, ka Ministru kabineta rīkojums, ar kuru nekustamajam īpašumam kā kultūras objektam ir noteikts sastāvs, pats par sevi neatņem īpašumtiesības – īpašums netiek atsavināts par labu valstij. Kultūras objekta sastāva noteikšana pati par sevi nav pamats, lai īpašuma tiesības piešķirtu valstij.

Nekustamā īpašuma atsavināšanā sabiedrības vajadzībām ir jāizšķir tie gadījumi, kad nekustamais īpašums tiek atsavināts piespiedu kārtā, un gadījumi, kad nekustamā īpašuma īpašnieks pats vēlas savu īpašumu atsavināt. No Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma izriet, ka tad, kad nekustamais īpašums atsavināms sabiedrības vajadzībām, kompensācija var tikt piešķirta divos veidos:

1. piespiedu atsavināšanas gadījumā (kad īpašnieks nepiekrīt nekustamā īpašuma labprātīgai atsavināšanai) iestādei ir pienākums izmaksāt atlīdzību naudā, pārskaitot to uz īpašnieka kontu;
2. labprātīgas atsavināšanas gadījumā (kad īpašnieks piekrīt nekustamā īpašuma atsavināšanai) likums noteic institūcijai tiesības vienoties ar īpašnieku par abām pusēm pieņemamu kompensācijas veidu – tā var būt gan naudas izmaksa, gan līdztvērtīga nekustamā īpašuma piešķiršana. Citiem vārdiem sakot, likums labprātīgas nekustamā īpašuma atsavināšanas gadījumā (ja persona pati vēlas atsavināt savu īpašumu iestādei) nenosaka iestādei pienākumu obligāti atpirkt īpašumu.

Tiesībsargs konstatēja, ka šāds regulējums atbilst cilvēktiesību prasībām. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka īpašuma atņemšana bez kompensācijas, kas saprātīgi ir saistīta ar īpašuma vērtību, parasti veido nesamērīgu tiesību uz īpašumu aizskārumu, tomēr Konvencija negarantē tiesības saņemt pilnu kompensāciju jebkuros apstākļos, jo sabiedrības intereses, kuru dēļ īpašums var tikt atsavināts, pieļauj mazāku kompensāciju nekā īpašuma tirgus vērtība. Valstīm ir liela rīcības brīvība ne tikai noteikt to, vai sabiedrības vajadzībām ir nepieciešama nekustamā īpašuma atsavināšana, bet arī izvēlēties kompensācijas noteikumus.⁸⁶

Tiesībsarga ieskatā „taisnīgas atlīdzības” nosacījums Satversmes 105. panta izpratnē neietver sevī pienākumu atsavināšanu veicošajai institūcijai izmaksāt īpašniekam tādu atlīdzību, kādu viņš vēlas. Institūcijai ir pienākums objektīvi novērtēt īpašumu, noteikt atlīdzības apmēru, kā arī ļaut personai izteikt viedokli par piedāvāto atlīdzību. Tajā pašā laikā institūcijai ir jābūt vidutājam, lai samērotu sabiedrības intereses ar atsavināmā īpašuma īpašnieka interesēm. Tas nozīmē, ka institūcija nevar vērst uzmanību tikai uz īpašnieka tiesību nodrošināšanu. Tai ir jāveic īpašuma atsavināšanas process tādā veidā, kas vislabāk atbilst arī sabiedrības interesēm.

⁸⁶ Carss – Frisk M. The Right to Property. A guide to the implementation of Article 1 of Protocol No.1 to the European Convention on Human Rights. Human rights Handbook, No. 4, www.echr.coe.int

Līdz ar to gadījumos, kad nav iespējams panākt vienošanos par atlīdzības apmēru, šis jautājums ir risināms tiesā civiltiesiskā kārtībā (skat. Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma 27. panta otro daļu). Šāda kārtība ir noteikta tāpēc, lai nekustamā īpašuma īpašnieks nepamatoti nevilcinātu atsavināšanas procesu.

2. Tiesības uz sociālo nodrošinājumu

2011. gadā, tāpat kā iepriekšējos pārskata periodos, lielākā daļa iesniegumu tiesību uz sociālo nodrošinājumu jomā Tiesībsarga birojā saņemti par tiesībām uz pensiju un sociālo palīdzību. Galvenokārt iesniedzēji lūdz izvērtēt konkrētus iestādes lēmumus un norāda uz procesuāliem pārkāpumiem. Tiesībsarga birojā ir saņemti arī iesniegumi par normatīvā akta neatbilstību augstāka spēka normatīviem aktiem un cilvēktiesībām. Šādi iesniegumi saņemti galvenokārt par likuma „Par valsts pensijām” normām un pašvaldību sniegto sociālo palīdzību regulējošajiem normatīvajiem aktiem.

Pārskata periodā atzīmējamās vairākas pārbaudes lietas, kurās skatīts jautājums par tiesību uz sociālo nodrošinājumu ierobežojumu normatīvo aktu piemērošanas vai neievērošanas rezultātā.

2.1. Izdienas pensijas aplikšana ar iedzīvotāju ienākuma nodokli

Tiesībsarga birojā tika izskatīta pārbaudes lieta, kas ierosināta, pamatojoties uz personas iesniegumu, kā arī mutiskām sūdzībām par izdienas pensijas aplikšanu ar iedzīvotāju ienākuma nodokli. No 2011. gada 1. janvāra Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra (turpmāk – VSAA) uzsāka vienotu izdienas pensiju administrēšanu. Pārbaudes lietā tika noskaidrots, ka kopš minētā laika posma no izdienas pensijām tiek ieturēts iedzīvotāju ienākuma nodoklis. Šādu iestādes praksi bija akceptējusi Labklājības ministrija.

Pārbaudes lietā tika konstatēts, ka VSAA veiktā iedzīvotāju ienākuma nodokļa ieturēšana no izdienas pensijām ir prettiesiska. Likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” pārejas noteikumu 48. punkts noteic, ka personām, kurām pensija piešķirta līdz 1996. gada 1. janvārim, atbilstoši likumam „Par valsts pensijām”, ja to pensijas (kopā ar piemaksu pie pensijas par apdrošināšanas stāžu, kas uzkrāts līdz 1995. gada 31. decembrim) apmērs pārsniedz 12. panta piektajā daļā noteikto neapliekamā minimuma apmēru, neapliekamais minimums ir šīs pensijas (kopā ar piemaksu par uzkrāto apdrošināšanas stāžu) apmērā.

Līdz 1996. gada 1. janvārim spēkā bija 1990. gada 29. novembra likums „Par valsts pensijām” (turpmāk – Pensiju likums), kura 2. pants noteica, ka saskaņā ar šo likumu piešķir darba pensijas – vecuma, invaliditātes, apgādnieka zaudējuma un izdienas pensijas, kā arī sociālās pensijas. Saskaņā ar Pensiju likuma 34. pantu izdienas pensijas piešķir saskaņā ar speciālu nolikumu par izdienas pensijām, ko izstrādāja Latvijas Republikas Ministru Padome sadarbībā ar arodbiedrībām. Atbilstoši šīm normām 1992. gada 30. janvārī Ministru Padome pieņēma arī lēmumu Nr. 34 „Par iekšlietu iestāžu ierindas un komandējošā sastāva darbinieku pensijām (darba devēju pensijām)” (turpmāk – Nolikums). Tādējādi saskaņā ar Nolikumu piešķirtās izdienas pensijas pieskaitāmas pie pensijām, kas piešķirtas atbilstoši Pensiju likumam, kā tas paredzēts likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” pārejas noteikumu 48. punktā.

Tas pats attiecināms uz citām izdienas pensijām, kas piešķirtas līdz 1996. gada 1. janvārim atbilstoši tādiem normatīvajiem aktiem, kuru piešķiršanu paredzēja Pensiju likums. Tāpēc līdz 1996. gada 1. janvārim piešķirtās izdienas pensijas nav aplikamas ar iedzīvotāju ienākuma nodokli. VSAA atzina ienākuma nodokļa ieturēšanas neatbilstību tiesību normām un

informēja Tiesībsarga biroju, ka ienākuma nodokļa ieturēšana no izdienas pensijām, kuras piešķirtas līdz 1996. gada 1. janvārim, tiks pārtraukta ar 2011. gada maiju.

2.2. Atteikums piešķirt trūcīgas ģimenes (personas) statusu personai, kurai pieder pamatkapitāla daļas uzņēmumā

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta, kurā cita starpā vērtēts, vai fakts, ka personai pieder pamatkapitāla daļas uzņēmumā, rada pamatu pašvaldības sociālajam dienestam pieņemt lēmumu par atteikumu piešķirt trūcīgas ģimenes (personas) statusu. Pārbaudes lietā secināts, ka Ministru kabineta 2010. gada 30. marta noteikumu Nr. 299 „Noteikumi par ģimenes vai atsevišķi dzīvojošas personas atzīšanu par trūcīgu” izpratnē SIA pamatkapitāla daļas uzskatāmas par īpašumu, ja SIA veic saimniecisko darbību un no tā tiek gūti ienākumi, kurus persona norāda iztikas līdzekļu deklarācijā. Tomēr personai, kura vērsās Tiesībsarga birojā, pieder pamatkapitāla daļas uzņēmumā, kurš neveic saimniecisko darbību, tāpat šo uzņēmumu nav iespējams likvidēt, jo tam ir piemērots nodrošinājuma līdzeklis – aizliegums visa veida pārreģistrācijai, kas liedz reģistrēt Uzņēmumu reģistrā jebkādu SIA pamatdokumentu grozījumus un veikt ierakstus Uzņēmumu reģistra žurnālā, līdz ar ko nav iespējams uzsākt likvidācijas procesu. Šādā gadījumā, ņemot vērā noteikumu Nr. 299 2. punktā noteikto kritēriju mērķi – noteikt ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni, kuru nepārsniedzot ģimene (persona) tiek atzīta par trūcīgu, ģimenei (personai) ir tiesības uz trūcīgas ģimenes (personas) statusu. Atzinums pārbaudes lietā tika nosūtīts Rīgas domes sociālajam dienestam, uzsverot, ka pašvaldības sociālajam dienestam, lemjot par trūcīgas ģimenes (personas) statusa piešķiršanu, ir jāņem vērā normas mērķis, proti, jāizvērtē, vai personai piederošais īpašums ietekmē personas ienākumu un materiālā stāvokļa līmeni.

2.3. Vecāku pabalsta pārmaksas atgūšana VSAA

Tiesībsarga birojā tika ierosināta pārbaudes lieta par vecāku pabalsta pārmaksas atgūšanu VSAA. Pārbaudes lietas ietvaros VSAA informēja Tiesībsarga biroju, ka ierobežoto finanšu resursu dēļ netiek ievērota Administratīvā procesa likuma norma par procesa dalībnieku uzklaušāšanu.

VSAA savā darbībā līdz 2010. gada 1. oktobrim klientam nelabvēlīga lēmuma (galvenokārt saistībā ar izmaksāto pakalpojumu pārmaksu) gadījumā nosūtīja paziņojumu par konstatēto pārmaksu un deva iespēju līdz noteiktam termiņam iesniegt savus paskaidrojumus un argumentus VSAA nodaļā pirms pieņemt lēmumu par pārmaksas atgūšanu. Ierobežoto finanšu resursu dēļ VSAA kopš 2010. gada 1. oktobra šādus paziņojumus klientam vairs nesūta. VSAA nodaļas lēmumā par pārmaksas atgūšanu ir norādīta kārtība, kādā to var apstrīdēt. Līdz ar to VSAA norāda, ka personai tiek dota iespēja izteikt savus argumentus un iesniegt attaisnojošus pierādījumus, apstrīdot sākotnējo lēmumu, VSAA direktoram, kurš atbilstoši Administratīvā procesa likumam pieņem galīgo lēmumu. VSAA norāda, ka šāda rīcība būtiski neietekmē administratīvā akta saturu. Tāpat VSAA norāda uz līdzšinējās prakses novērojumu, ka personas nereti pārpratušas pirms nelabvēlīgā lēmuma nosūtītā paziņojuma būtību un centušās to apstrīdēt tiesā, nevis sniegt informāciju. Līdz ar to VSAA ieskatā tās prakse nenonāk pretrunā Administratīvā procesa likuma principiem. Labklājības ministrijai tika nosūtīts viedoklis, ka VSAA paustajai nostājai nevar piekrist. Kaut arī personas neuzklaušāšana ne vienmēr ietekmē administratīvā akta saturu un bez Administratīvā procesa likuma 62. pantā minētajiem izņēmumiem pieļaujamas atkāpes procesa dalībnieku uzklaušāšanas pienākuma izpildē, iestāde nevar pilnībā atteikties no minētā principa ievērošanas.

Apstākļi, ka personas viedoklis tiek uzklaušīts lēmumu apstrīdēšanas procesā, nav pietiekams pamats uzklaušāšanas pienākuma neievērošanai pirms sākotnējā lēmuma

pieņemšanas, jo pastāv iespēja, ka persona objektīvu iemelsu dēļ nespēj apstrīdēt šo administratīvo aktu. Iestādes pienākums ir ievērot spēkā esošās tiesību normas un principus visā administratīvā procesa gaitā, pretējā gadījumā tās rīcība neatbilst tiesiskuma un labas pārvaldības principam. Tiesiskā valstī nav pieļaujama situācija, kurā valsts pārvaldes iestāde apzināti un sistemātiski savā darbībā neievēro kādu no spēkā esošām tiesību normām un principiem.

2.4. Uz iemaksām nebalstītas sociālās drošības sistēmas uzturēšana

Nozīmīga loma tiesību uz sociālo nodrošinājumu realizācijā ir uz iemaksām nebalstītas sociālās drošības sistēmas pastāvēšana. Sociālās palīdzības mērķis galvenokārt ir vērsts uz atbalsta sniegšanu gadījumos, kad personas pašas nespēj nodrošināt šos līdzekļus vai nu pašu spēkiem, vai no citiem avotiem, it īpaši no sociālās apdrošināšanas sistēmas pabalstiem.

2011. gada maijā publiski izskanēja informācija (ziņu autors LETA, 2011. gada 18. maijā), ka Labklājības ministrija plāno veikt izmaiņas normatīvajā regulējumā, kas paredzētu, ka pašvaldībām ar nākamo gadu vairs nebūtu obligāti jāizmaksā dzīvokļa pabalsts, kā arī pabalsts garantētā minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanai. Plānots ļaut pašvaldībām izvērtēt katru situāciju individuāli un noteikt, kādā veidā nodrošināt iztiku un palīdzību mājokļa nodrošināšanai.

Tiesības uz sociālo nodrošinājumu ir nostiprinātas Satversmes 109. pantā, kas noteic, ka ikvienam ir tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma, darbnespējas, bezdarba un citos likumā noteiktajos gadījumos. Valsts saistības sociālā nodrošinājuma jomā atbilstoši Satversmes 89. pantam noskaidrojamas ciešā sasaistē ar Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. ANO Ekonomisko, sociālo un kultūras tiesību komiteja, kas izveidota, lai uzraudzītu ANO Pakta īstenošanu tā dalībvalstīs, vispārējā komentārā Nr. 19 „Tiesības uz sociālo drošību” norādījusi, ka minimāla ienākuma līmeņa nodrošināšana ietilpst tā saucamo pamata pienākumu (no angļu val. *core obligations*) klāstā, kuri izpildāmi maksimāli pieejamo resursu ietvaros.⁸⁷ Minimālajiem ienākumiem jāsedz cilvēka pamatvajadzības uz uzturu, mājokli un veselību.⁸⁸ Valsts pienākums ir paredzēt konkrēta minimālā ienākuma līmeņa nodrošināšanu vismaz sociāli neaizsargātākajām iedzīvotāju grupām. Nav pieļaujama šādas palīdzības minimālā apmēra diferencēšana atkarībā no pašvaldībai pieejamiem resursiem. Jau pašlaik sociālās palīdzības apjoms pašvaldībās būtiski atšķiras atkarībā no pašvaldības finansiālajām iespējām.

Pēc Labklājības ministrijas izstrādātā likumprojekta par grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā tiesībsargs sniedza viedokli Labklājības ministrijai, norādot, ka no cilvēktiesību aspekta nav atbalstāma iecere sašaurināt sociālās palīdzības mērķi, izslēdzot no tā uzdevumu apmierināt personu pamatvajadzības. Pabalstiem, neatkarīgi no tā, vai tie tiek izmaksāti naudā vai citādā veidā, ir jābūt atbilstošā apmērā un ilgumā, lai nodrošinātu, ka ikviens var īstenot savas tiesības uz ģimenes aizsardzību un palīdzību, adekvātu dzīves līmeni un adekvātu pieeju veselības aizsardzības pakalpojumiem. Šīs tiesības ir jānodrošina vismaz minimālā līmenī.⁸⁹

⁸⁷ Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment No.19 (2007) „The right to social security”: 04.02.2008, E/C.12/GC/19 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/403/97/PDF/G0840397.pdf?OpenElement> (aplūkots 2011. gada 30. maijā).

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Committee on Economic, Social & Cultural Rights General Comment No. 19 (2007) „The right to social security”. Paragraph 22.

Terminu „adekvāts dzīves līmenis” vai „atbilstošs dzīves līmenis” definīcija nevienā no starptautiskajiem tiesību aktiem nav dota, bet tā saturs un nozīme var tikt secināts no šo aktu konteksta. Piemēram, ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. pants tiesībās uz adekvātu dzīves līmeni ietver uzturu, apģērbu, mājokli, medicīniskos pakalpojumus un vajadzīgo sociālo apkalpošanu. Pakta 11. pants ietver uzturu, apģērbu un mājokli. ANO Konvencija par bērna tiesībām šajā ziņā atšķiras, neparedzot, kas nodrošina adekvātu dzīves līmeni, bet paredzot, ka tas var būt jebkas, kas ir nepieciešams bērna fiziskajai, intelektuālajai, garīgajai, tikumiskajai un sociālajai attīstībai. ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām attiecībā uz atbilstošu dzīves līmeni paredz tiesības uz pienācīgu pārtiku, apģērbu, mājokli un uz pastāvīgu dzīves līmeņa uzlabošanu.

Kopumā secināms, ka par ikviena cilvēka pamatvajadzībām minēto tiesību normu izpratnē uzskatāms uzturs, apģērbs un mājoklis, bet adekvāta dzīves līmeņa nodrošināšanai nepieciešams kas vairāk, un tas ir atkarīgs no konkrētiem apstākļiem sabiedrībā un indivīda vajadzībām. Jebkurā gadījumā valsts pienākums ir garantēt atbilstošu dzīves līmeni, nepieciešamības gadījumā nodrošinot cilvēka pamatvajadzības. Uz to ir norādījusi arī Satversmes tiesa, secinot, ka tiesības uz sociālo nodrošinājumu vismaz minimālajā līmenī ietilpst Satversmes 109. panta tvērumā un šo tiesību mērķis, cik vien tas iespējams, ir kalpot cilvēka cienīgas eksistences nodrošināšanai.⁹⁰ Tādējādi Labklājības ministrijai tika norādīts, ka iecerētais sociālās palīdzības mērķa definējums neatbilst starptautiskajos tiesību aktos paredzētajam valsts saistībām sociālā nodrošinājuma jomā un tajā saglabājams uzdevums nodrošināt cilvēku pamatvajadzības. Šāds sociālās palīdzības mērķis ir ņemams vērā, izstrādājot jebkuru normu sociālās palīdzības jomā.

2.5. Valsts sociālās aprūpes centru monitorings

Iepriekšējā gada ziņojumā tika sniegta informācija par valsts sociālās aprūpes centru (turpmāk – VSAC) apmeklējumiem pēc šo centru reorganizācijas, kas tika sākta 2010. gada 1. janvārī. 2011. gada 25. februārī tika pieņemts tiesībsarga atzinums Nr. 1-8/3, kurā tika apkopoti secinājumi pēc visu VSAC apvienojošo piecu centru apmeklējuma.

Atzinumā izdarīti šādi secinājumi:

1. sociālā dienesta lēmumu par sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nepieciešamību var ietekmēt finansiāli apsvērumi, tādēļ atbalstāms viedoklis par komisijas atzinuma nepieciešamību un lēmumu pieņemšanas deleģēšanu institūcijai, kas nenodrošina attiecīgo pakalpojumu finansēšanu;
2. pašreizējais regulējums, kas neparedz grupu mājas pakalpojumu piešķiršanu rīcībnespējīgām personām, liek šķēršļus rīcībnespējas atjaunošanai un ir pretrunā ar sociālās rehabilitācijas pakalpojuma mērķi; paredzams, ka pēc rīcībnespējas institūta grozīšanas problēmas ar rīcībnespējīgo personu iespējām saņemt grupu mājas pakalpojumus būs novērstas;
3. no pastāvošā normatīvā regulējuma neizriet noteikums, ka grupu mājas pakalpojums iespējams vienīgi pēc pusceļa mājas pakalpojuma saņemšanas, tāpēc noteicošajam apstāklim grupu mājas pakalpojuma piešķiršanā jābūt personas sagatavotībai šā pakalpojuma saņemšanai;
4. izvērtējams jautājums par normatīvā regulējuma pilnveidošanu attiecībā uz alternatīvo sociālo pakalpojumu piešķiršanu;
5. kaut arī VSAC mērķis nav ārstniecība, to klientu interesēs ir patstāvīga psihiatra pieejamība, vienlaikus svarīga ir ārstniecības pakalpojuma kvalitātes kontrole;

⁹⁰ Satversmes tiesas 2009. gada 21. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-43-01 31.2. punkts.

6. VSAC tiek sniegti ārstniecības pakalpojumi, bet tai pašā laikā ne vienmēr centrs vai tā filiāle ir reģistrēta Ārstniecības iestāžu reģistrā, tādēļ minētā iestāde nevar būt pakļauta ārstniecības iestāžu kontroles mehānismam gan pakalpojuma kvalitātes, gan dokumentācijas uzglabāšanas jautājumos;
7. nepieciešams pilnveidot normatīvo regulējumu par VSAC sniegto veselības aprūpi;
8. nepieciešams veicināt bāriņtiesu sadarbību ar VSAC, veidojot vienotu izpratni par aizgādņu iecelšanas kārtību, nodrošinot aizgādņu darbības uzraudzību un veicinot rīcības spējas atjaunošanu atsevišķiem klientiem; par aizgādņiem nebūtu ieceljami centra darbinieki;
9. atbalstāma ideja par obligātu valsts vai pašvaldības atbalsta sniegšanu (pabalsta maksāšanu) aizgādņiem;
10. normatīvajos aktos plašāk būtu regulējams jautājums par darba terapijas izmantošanu klientu rehabilitācijā; darbs, noteikti pienākumi un to izpildes kārtība ir nozīmīgs faktors klientu rehabilitācijā, kā arī centra kārtības nodrošināšanā;
11. VSAC darbinieki dažkārt jūtas neaizsargāti, tādēļ būtu nepieciešami papildu darbinieku atbalsta pasākumi, kā arī sociālo garantiju paaugstināšana;
12. valstij būtu jāveicina pasākumi, kas nodrošina personu ar garīga rakstura traucējumiem sociālo aprūpi mājās; lai arī ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas iestādēs ir iespējams nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus, dzīve tajos ierobežo personu neatkarību un patstāvību.

Labklājības ministrija tika aicināta sadarbībā ar citām institūcijām risināt atzinumā norādītos jautājumus un īpaši veicināt pasākumus, kas vērsti uz personu ar garīga rakstura traucējumiem integrāciju sabiedrībā un šo personu tiesību uz patstāvīgu dzīvi nodrošināšanu. Atzinums tika nosūtīts Labklājības ministrijai, Veselības ministrijai un visiem pieciem VSAC. No Veselības ministrijas atbilde netika saņemta. Labklājības ministrija atbildes vēstulē nepauda atbalstu tiesībsarga atzinumā sniegtajiem ierosinājumiem, norādot, ka VSAC netiek sniegti ārstniecības pakalpojumi un alternatīvo sociālo pakalpojumu attīstībai pietrūkst finanšu līdzekļu. Savukārt jautājumos par sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nepieciešamību Labklājības ministrija nesniedza viedokli.

2011. gada 9. novembrī Tiesībsarga birojā notika tiesībsarga, Tiesībsarga biroja darbinieku, kā arī Labklājības ministrijas pārstāvju tikšanās, kuras laikā Labklājības ministrijas pārstāvji pauda nostāju, ka tiesībsarga viedoklis par VSAC pakalpojumus veicamajiem uzlabojumiem ir pamatots un jāstrādā pie aktualizēto jautājumu risināšanas. Tiesībsarga biroja darbinieki turpina apmeklēt VSAC, veicot šo institūciju sniegto pakalpojumu izvērtējumu.

2011. gada nogalē Labklājības ministrija izveidojusi darba grupu „Par ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu pilnveidi un veselības aprūpes pakalpojumu integrācijas iespēju izvērtēšanu”. Darba grupas uzdevums ir priekšlikumu izstrāde personas individuālajām vajadzībām un funkcionālo traucējumu līmenim atbilstošu integrēto sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu (ar veselības aprūpes elementiem) ieviešanai, kā arī priekšlikumu izstrāde normatīvo aktu pilnveidei, lai sasaistītu labklājības un veselības pakalpojumus. Šajā darba grupā piedalās arī Tiesībsarga biroja pārstāvis.

3. Tiesības uz veselības aizsardzību

Saistībā ar tiesībām uz veselības aizsardzību galvenokārt saņemti iesniegumi par ārstniecības personu pieļautajām kļūdām vai attieksmi un invaliditātes grupas piešķiršanas procesu Veselības un darbaspēju ekspertīzes ārstu valsts komisijā.

Uzsverams, ka ārstniecības process ir darbība privāto tiesību jomā, kas balstās uz līgumu starp pacientu un ārstu, kā arī ārstniecības iestādi, līdz ar to tiesībsarga kompetencē neietilpst izvērtēt jautājumu par ārstniecības procesu. No cilvēktiesību viedokļa ir būtiski, lai valsts radītu efektīvu veselības aprūpes pakalpojumu kvalitātes kontroles mehānismu.

Ārstniecības likuma 10. pantā ir noteikts publiski tiesiskais mehānisms, proti, veselības aprūpes profesionālo un darbības ekspertīzes kvalitāti ārstniecības iestādēs kontrolē Veselības inspekcija. Kā atzinis Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments – ja persona ir vērsusies inspekcijā ar iesniegumu par veselības aprūpes pārkāpumiem, kas ir pieļauti attiecībā uz viņu, inspekcijai ir iespējami divi darbības veidi. Pirmais – administratīvā pārkāpuma lietvedības ierosināšana, atzīstot iesniedzēju par cietušo. Otrs darbības veids – sniegtās veselības aprūpes kvalitātes novērtējuma sniegšana. (..) Tas, kuru no darbības veidiem inspekcija izvēlas, atkarīgs no pacienta iesnieguma, iespējamā pārkāpuma nopietnības, administratīvā pārkāpuma noilguma un citiem apstākļiem.⁹¹

Veselības inspekcijas sniegtais veselības aprūpes kvalitātes novērtējums atzinuma formā ir uzskatāms par iestādes faktisko rīcību Administratīvā procesa likuma 89. panta izpratnē. Tiesībsargs var pārbaudīt, vai faktiskā rīcība ir veikta, ievērojot procesuālos un formālos priekšnoteikumus, un vai tā atbilst materiālo tiesību normām. Tā kā tiesību normas nenosaka speciālus procesuālos priekšnoteikumus atzinuma sniegšanā, būtiski konstatēt, vai Veselības inspekcija ir ievērojusi vispārējos procesuālo tiesību principus.

Pārskata periodā atzīmējamas vairākas pārbaudes lietas, kurās skatīts jautājums par tiesībām uz veselības aizsardzību.

3.1. Tiesības saņemt pamatotu veselības pakalpojuma kvalitātes izvērtējumu

Tiesībsarga birojā vērsās persona, kura jau 2003. gadā iesniegusi sūdzību MADEKKI⁹² par nekvalitatīvu zobārstniecības aprūpi, tādējādi izmantojot pacienta tiesības saņemt sniegtās medicīniskās aprūpes kvalitātes novērtējumu. Personai divas reizes sniegts atzinums, kuru pēcāk administratīvā tiesa atzinusi par prettiesisku. Saņēmusi trešo atzinumu, persona lūdza tiesībsargam izvērtēt Veselības inspekcijas rīcību.

Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēts, ka Veselības inspekcija nav ievērojusi tiesiskuma principu, proti, sniedzot trešo atzinumu, inspekcija nav ņēmusi vērā iepriekšējos administratīvās tiesas spriedumos norādīto, gluži pretēji – atzinumā mēģināts atspēkot tiesas sprieduma argumentāciju. Tāpat secināts, ka sniegtais atzinums ir prettiesisks, jo tajā ietvertais pamatojums nav pietiekams, līdz ar to personai nav iespējas pārliecināties nedz par to, vai ir izvērtēti viņas iebildumi, nedz par to, vai izdarītie secinājumi būtībā ir pamatoti. Tiesībsargs vērsās Veselības inspekcijā, aicinot ņemt vērā šajā atzinumā norādīto, nodrošināt objektīvu kontroli pār sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem un turpmākajā inspekcijas darbībā ievērot administratīvā procesa principus, tai skaitā tiesiskuma principu.

⁹¹ 2008. gada 16. oktobra Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedums lietā SKA-411/2008

⁹² Saskaņā ar Ministru kabineta 2007. gada 11. jūlija rīkojuma Nr. 432 „Par Medicīniskās aprūpes un darbības ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcijas, Valsts farmācijas inspekcijas un Valsts sanitārās inspekcijas reorganizāciju un Veselības inspekcijas izveidošanu” 3. punktu Veselības inspekcija ir Latvijas Republikas medicīniskās aprūpes un darbības ekspertīzes kvalitātes kontroles inspekcijas (MADEKKI) funkciju, tiesību, saistību, finanšu līdzekļu, mantas un lietvedības pārņēmēja.

3.2. Tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšana cilvēkiem ar īpašām vajadzībām

Tiesībsarga birojā saņemta Liepājas sociālo organizāciju tīkla atklātā vēstule par tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanu cilvēkiem ar īpašām vajadzībām, kurā minētie jautājumi cita starpā skar personas tiesības uz veselības aizsardzību.

Realizējot strukturālās reformas tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jomā, tehnisko palīglīdzekļu pakalpojuma nodrošināšana no 2010. gada ir deleģēta nevalstiskajam sektoram. Saskaņā ar Labklājības ministrijas norādīto minētās strukturālās reformas bija nepieciešamas, lai 2010. gadā valsts budžeta izdevumu samazinājums mazāk skartu tieši pakalpojuma saņēmējus, bet notiktu arī uz administratīvo izdevumu rēķina. Tomēr, ņemot vērā finanšu samazinājumu, atsevišķi tehniskie palīglīdzekļi tiek nodrošināti tikai trūcīgām personām, ir samazināti tehnisko palīglīdzekļu veidi, kas pieejami par valsts budžeta līdzekļiem, tāpat ievērojami pieaudzis uz tehniskajiem palīglīdzekļiem rindā gaidošo personu skaits.

Pārbaudes lieta atrodas izskatīšanas stadijā, lietas ietvaros ir pieprasīta un saņemta informācija no VSIA „Nacionālais rehabilitācijas centrs „Vaivari””, Latvijas Neredzīgo biedrības, Latvijas Nedzirdīgo savienības un Labklājības ministrijas par situāciju tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jomā. Ņemot vērā minēto problēmu aktualitāti, jautājums par tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanu cilvēkiem ar īpašām vajadzībām tika iekļauts tiesībsarga 2011. gada konferences programmā, lai pārbaudes lietas izskatīšanas ietvaros veicinātu diskusiju, sadarbību un izlīgumu starp abām strīda pusēm. Konferencē piedalījās Liepājas Invalīdu kluba „Draugs” vadītāja Māra Leja, kas pārstāvēja Liepājas sociālo organizāciju sadarbības tīkla atklātajā vēstulē pausto nostāju, Labklājības ministrijas pārstāvji – Aldis Dūdiņš un Ineta Pikše, rehabilitācijas centra „Vaivari” Tehnisko palīglīdzekļu centra vadītājs Aivars Vētra, Latvijas nedzirdīgo savienības prezidents Arnolds Pavlins, kā arī apvienības „Apeiron” vides pieejamības eksperts Aigars Bolis.

Konferences laikā visi tās dalībnieki norādīja uz finansējuma trūkumu kā būtiskāko problēmu tehnisko palīglīdzekļu nodrošināšanas jomā, tomēr kā aktuāli tika uzsvērti arī citi jautājumi, piemēram, problēmas, kas saistītas ar tehnisko palīglīdzekļu iepirkumu, kam ir tieša saistība arī ar tehnisko palīglīdzekļu kvalitāti.

Tāpat diskusijas dalībnieki uzskatīja, ka nepieciešams palielināt lietotāju atbildību par tehniskā palīglīdzekļa izmantošanu, jo praksē nereti tiek konstatēti gadījumi, kad lietotājs pret palīglīdzekli izturas nerūpīgi, neveic tā apkopi, ir konstatēti pat tādi gadījumi, kad lietotājs izvēlas palīglīdzekli nevis lietot, bet gan pārdot. Arī ģimenes ārstu kontroli nepieciešams palielināt, jo reizēm palīglīdzekļi tiek izrakstīti nepamatoti, tādā veidā palielinot jau tā garās rindas un liedzot saņemt palīglīdzekli tām personām, kurām tas patiešām nepieciešams. No otras puses – ne katra palīglīdzekļa saņemšanai ir nepieciešams ārsta atzinums, ir tādi palīglīdzekļi, kurus personai varētu piešķirt, piemēram, pēc noteikta vecuma sasniegšanas.

3.3. Tiesības uz veselības aizsardzību – legionelozes izplatība

Pamatojoties uz personas iesniegumu, tika ierosināta pārbaudes lieta par iedzīvotāju saslimšanu ar legionelozi (*Legionelle pneumophyllia*). No 2011. gada janvāra līdz septembrim Latvijā bija apstiprināti 30 legionelozes gadījumi. Diviem cilvēkiem slimība beigusies letāli. Ja pēc valsts aģentūras „Latvijas Infektoloģijas centrs” apkopotās informācijas no 2007. gada 1. janvāra līdz 2010. gada 31. oktobrim reģistrēti 14 legionelozes saslimšanas gadījumi jeb 0,3 gadījumi mēnesī, tad no 2010. gada 1. novembra līdz šim brīdim jau reģistrēti 34 saslimšanas gadījumi jeb vidēji trīs saslimšanas gadījumi mēnesī.⁹³ Legionelozes baktērijas

⁹³ Valsts aģentūras „Latvijas Infektoloģijas centrs” mājaslapa <http://www.lic.gov.lv>.

var ievērojami savairoties ūdens apgādes sistēmās temperatūras robežās +20⁰C līdz +45⁰C un organisko vielu (bioloģiskā aplikuma, nosēdumu u.c.) klātbūtnē.⁹⁴ Kā norādījis Ministru kabinets, lielākā daļa saslimušo inficējušies Latvijā, tai skaitā savās dzīvesvietās. 2011. gadā epidemioloģiskās izmeklēšanas rezultātā atklāti 12 mājas perēkļi, kuros inficējušies 16 cilvēki.

Plašsaziņas līdzekļos valsts aģentūra „Latvijas Infektoloģijas centrs” informē, ka legioneloze turpina izplatīties, visbiežāk (32% gadījumu) legionellas konstatētas karstajā ūdenī, it īpaši (48% gadījumos) daudzdzīvokļu māju siltummezglos. Aukstā ūdens paraugos legionellas konstatētas daudz retāk – 8% gadījumu.⁹⁵ Tas pierāda, ka tieši karstā ūdens temperatūras neatbilstība, kā arī tā pārvadi varētu būt galvenais legionellu savairošanās riska faktors Latvijā.⁹⁶

Pārbaudes lietas ietvaros tika izvērtēts normatīvais regulējums aukstā un karstā ūdens kvalitātes jomā un karstā ūdens kvalitātes kontroles mehānisms. Ministru kabinetam un Veselības ministrijai tika nosūtīts tiesībsarga atzinums, kurā tika konstatēts: 1) pašreizējais regulējums nav pietiekams iedzīvotāju tiesību uz veselības aizsardzību nodrošināšanā un būtu izstrādājamas obligātas prasības attiecībā uz karstā ūdens kvalitāti, kā arī paredzams kontroles mehānisms šādu prasību ievērošanai; 2) lai novērtu risku saslimšanai ar legionelozi, iedzīvotāju tiesību uz veselības aizsardzību nodrošināšanai nepieciešama ikvienai sabiedrības daļai pieejama informācija par nepieciešamajiem profilaktiskajiem pasākumiem.

Ministru kabinets atzinumā tika aicināts rast risinājumu karstā ūdens kvalitātes un uzraudzības nodrošināšanai un izstrādāt attiecīgu normatīvo regulējumu, kā arī veikt pasākumus sabiedrības nodrošināšanai ar informāciju par profilaktiskajiem pasākumiem, lai novērstu risku saslimšanai ar legionelozi.

2011. gada 4. novembra sēdē Ministru kabinets atbalstīja Veselības ministrijas sagatavoto atbildes vēstuli Nr. 18/TA-2250 (turpmāk – Ministru kabineta vēstule) par pasākumiem legionelozes izplatības ierobežošanai. Ministru kabineta sēdes laikā tika vērsta uzmanība uz situāciju iedzīvotāju saslimšanā ar legionelozi, aicinot nopietni izvērtēt iespējamus risinājumus, tomēr atbalsts šādam aicinājumam netika gūts. Veselības ministre norādīja uz iespēju vienīgi vairāk informēt iedzīvotājus par profilaktiskajiem pasākumiem legionelozes izplatības ierobežošanai. Apņemšanās informēt sabiedrību vērtējama pozitīvi, tomēr šajā gadījumā tie nav pietiekami pasākumi iedzīvotāju tiesību uz veselību aizsardzībā.

Tiesības uz veselības aizsardzību nostiprinātas Latvijas Republikas Satversmes 111. pantā. Tiesības uz veselības aizsardzību cita starpā sevī ietver tiesības uz drošiem un veselīgiem sadzīves apstākļiem. Valstij jānodrošina epidēmisko un endēmisko slimību profilakse, ārstēšana un apkarošana.⁹⁷ Valsts pienākums ir izstrādāt sistēmu, kas nodrošina minētās tiesības un šo tiesību izpildes efektīvu kontroles mehānismu. Valsts, iekļaujot konstitūcijā tiesības uz veselības aizsardzību, piešķirusi šīm tiesībām īpašu valsts aizsardzību, un šādām tiesībām nedrīkst būt vienīgi deklaratīvs raksturs.

⁹⁴ Turpat.

⁹⁵ *Daudzdzīvokļu namos vēl arvien izplatās leģionāru slimība.* http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/398634-daudzdzivoklu_namos_vel_arvien_izplatas_legionaru_slimiba.

⁹⁶ Turpat.

⁹⁷ Committee on Economic, Social & Cultural Rights. General Comment No.14. <http://cesr.org/generalcomment>, para. 11, 44.

Par tiesībsarga nostāju šajā jautājumā tika informēta arī Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija, kurai tika norādīts, ka pašreizējais regulējums iedzīvotāju tiesību uz veselības aizsardzību nodrošināšanā ir jāpilnveido. Veselības jomas atbildīgo institūciju pilnvarojums un uzdevumi nav pietiekami efektīvai veselības aizsardzībai legionelozes izplatīšanās gadījumos. Kā iespējamie risinājumi tika minēti stingrāks kontroles mehānisms karstā ūdens kvalitātes nodrošināšanai, piemēram, lielākas pilnvaras valsts aģentūrai „Latvijas Infektoloģijas centrs” attiecībā uz dezinfekcijas veikšanu; Veselības inspekcijas veikti preventīvi pasākumi karstā ūdens pārbaudei; plašāka sabiedrības informēšana. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija tika aicināta lemt par pasākumiem jautājuma risināšanā.

2011. gada nogalē plašsaziņas līdzekļos tika ziņots, ka legioneloze turpina izplatīties.⁹⁸ Pēc Latvijas Infektoloģijas centra decembrī apkopotajiem datiem 2011. gada 11 mēnešos saslimšanu skaits ar legionelozi sasniedza 41 gadījumu, no tiem trīs gadījumos slimība beigusies letāli. Šādā situācijā valsts pienākums būtu ieklausīties tiesībsarga viedoklī, aizsargāt konstitucionāli nostiprinātās tiesības uz veselības aizsardzību un lemt par pasākumiem slimības izplatīšanās ierobežošanai.

4. Tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

2011. gadā lielākā daļa iesniegumu tiesību uz labvēlīgu vidi jomā tika saņemti saistībā ar traucējošiem trokšņiem un smakām. Tiesībsargs, izvērtējis pārbaudes lietās esošo informāciju, norādīja, ka Satversmes 115. pantā garantētās tiesības dzīvot labvēlīgā vidē nav absolūtas. Tiesības uz labvēlīgu vidi var ierobežot, tās samērojot ar tādām sabiedrības interesēm kā līdzsvarota saimnieciskā attīstība un ekonomiskā labklājība. Citiem vārdiem sakot, vienas personas (vai personu grupas) tiesības nav nostādāmas augstāk par citu personu tiesībām. Naktsklubu radīto trokšņu gadījumos ir jāsamēro gan iedzīvotāju tiesības uz atbilstošu naktsmieru, gan komersanta tiesības veikt attiecīgo komercdarbību.

Valstī ir izstrādāta kārtība, kādā tiek mērīts trokšņa līmenis un konstatēts, vai tas ir pārmērīgs. Ja troksnis ir novērtēts atbilstoši Ministru kabineta noteiktajai kārtībai un secināts, ka tas nepārsniedz atļauto trokšņa līmeni, persona nevar prasīt vēl lielāku aizsardzību. Ir jāņem vērā, ka saistībā ar nepārtrauktu tehnoloģiju attīstību objektīvi nav iespējama situācija, kad apkārtējā vidē trokšņu nav vispār vai to līmenis ir salīdzinoši mazs.

Valstī noteiktais regulējums nevar aizsargāt tikai vienas personu grupas intereses, piemēram, nenosakot trokšņa robežlielumus vispār un tādējādi ļaujot personām radīt neierobežotu troksni vai nosakot tik mazus trokšņa robežlielumus, kuru rezultātā nevarētu tikt nodrošināta normāla iekārtu funkcionēšana. Tāpēc, samērojot šīs abas intereses, ir ieviests regulējums, kas noteic trokšņu robežlielumus.

Trokšņa robežlielumi ir izstrādāti, vadoties no Pasaules Veselības organizācijas un Eiropas Savienības rekomendācijām. Starptautiskā Standartizācijas organizācija ir izstrādājusi standartus vides trokšņa raksturošanai, mērīšanai un novērtēšanai. Šie standarti ir ietverti Latvijas normatīvajos aktos. Līdz ar to Latvijā ieviestais regulējums attiecībā uz pieļaujamo trokšņu līmeni ir atbilstošs pasaulē noteiktajām prasībām.

Tiesībsargs ir norādījis, ka saistībā ar trokšņiem no nekustamajiem īpašumiem ir nošķiramas divas situācijas. Pirmā situācija ir saistīta ar būvniecības procesu un būves ekspluatāciju. Proti, saskaņā ar likuma „Par pašvaldībām” 15. panta pirmās daļas 14. punktu viena no

⁹⁸ *Leģionāru slimības bums pārsteidz pat epidemiologus*. Diena TV, 2011. gada 21. decembris, www.diena.lv.

pašvaldības autonomajām funkcijām ir nodrošināt savas administratīvās teritorijas būvniecības procesa tiesiskumu. Būvēm ir noteikti normatīvi, tai skaitā attiecībā uz trokšņu novēršanu, kas ir jāievēro ne tikai būvniecības stadijā, bet arī ekspluatācijas apstākļos. Šo būvnormatīvu uzraudzība ietilpst pašvaldības kompetencē. Pašvaldībai ir jānodrošina tas, lai būves tās teritorijā atbilstu normatīvu prasībām.

Otra situācija attiecas uz faktiski radītajiem trokšņiem. Par akustiskā trokšņa normatīvu un vides trokšņa robežlielumu pārkāpšanu ir paredzēta administratīvā atbildība. Atbilstoši LAPK 22. pantam administratīvais sods ir atbildības līdzeklis, kas tiek piemērots, lai personu, kura izdarījusi administratīvo pārkāpumu, audzinātu likumu ievērošanas un sadzīves noteikumu cienīšanas garā, kā arī lai ne tiesību pārkāpējs, ne citas personas neizdarītu jaunus pārkāpumus. No minētās normas izriet, ka administratīvā soda mērķis ir ne tik daudz sodīt administratīvo pārkāpumu izdarījušo personu, kā panākt to, lai persona ievēro normatīvo aktu prasības un neizdara jaunus administratīvos pārkāpumus. Tādēļ LAPK nodarījuma atkārtotība ir administratīvo atbildību pastiprinošs apstāklis, tai skaitā akustiskā trokšņa normatīvu un vides trokšņa robežlielumu pārkāpšanas gadījumos. Administratīvā sodīšana nekādā gadījumā nedrīkst būt pašmērķis. Tajā pašā laikā demokrātiskā tiesiskā valstī nav pieļaujama situācija, ka administratīvā pārkāpuma izdarīšanas gadījumā kompetentā iestāde nereaģē uz pārkāpumu.

Gadījumos, kad personas sistemātiski pārkāpj normatīvo aktu prasības, rodas jautājums par pastāvošā tiesību aizsardzības mehānisma efektivitāti. Šī mehānisma efektivitāte ir tiešā mērā atkarīga no pastāvošā regulējuma piemērošanas. Proti, tikai gadījumā, ja attiecīgā iestāde situācijas risināšanā ir darījusi visu iespējamo, kas atļauts ar konkrēto tiesību normu, var uzsākt diskusiju par papildu piespiedu mehānisma nepieciešamību. Tāpēc arī no šāda aspekta ir svarīga kompetentās iestādes savlaicīga reakcija uz iespējamiem administratīvajiem pārkāpumiem vides un akustisko trokšņu jomā.

Tiesībsargs ir izvērtējis Rīgas domes 2007. gada 19. jūnija saistošo noteikumu Nr. 80 „Sabiedriskās kārtības noteikumi Rīgā” (turpmāk šajā nodaļā – Saistošie noteikumi Nr. 80) 4.1. punktu (kas noteic trokšņošanas aizliegumu) un secinājis, ka LAPK 167.¹ pants (kas noteic administratīvo atbildību par akustiskā trokšņa normatīvu un vides trokšņa robežlielumu pārkāpšanu) ietverts LAPK 13. nodaļā „Administratīvie pārkāpumi, kas apdraud sabiedrisko kārtību” un tajā ir paredzēta administratīvā atbildība par jebkāda veida darbību, kas rada troksni un pārsniedz attiecīgajā diennakts stundā noteikto akustiskā trokšņa pieļaujamo normatīvu vai vides trokšņa robežlielumu. Lai piemērotu minēto normu, ir nepieciešams konstatēt ne tikai to, ka kāda darbība ir radījusi troksni, bet arī to, ka ir pārsniegti trokšņa robežlielumi.

Trokšņa robežlielumi ir noteikti Ministru kabineta 2011. gada 25. janvāra noteikumos Nr. 76 „Noteikumi par trokšņa novērtēšanu dzīvojamā un publiskā ēku telpās” (turpmāk šajā nodaļā – MK noteikumi Nr. 76). MK noteikumi Nr. 76 ir pieņemti, pamatojoties uz likuma „Par piesārņojumu” 18. panta trešās daļas 1. punktu, kas noteic, ka Ministru kabinets nosaka trokšņa rādītājus, to piemērošanas kārtību un novērtēšanas metodes. Trokšņa rādītājs saskaņā ar likuma „Par piesārņojumu” 1. panta 14. punktu ir fizikāls lielums, ar kuru raksturo troksni, kas var radīt kaitīgas sekas. Tādējādi MK noteikumos Nr. 76 ir noteikti tādi trokšņa rādītāji, kuru pārsniegšana var radīt kaitīgas sekas.

Tajā pašā laikā ir saprotams, ka traucējoši var būt ne tikai tādi trokšņi, kas pārsniedz normatīvajos aktos noteiktos robežlielumus. Tā kā par trokšņiem, kas nepārsniedz minētos robežlielumus, bet rada sabiedriskā miera un kārtības traucējumus (piemēram, cilvēku

naktsmieta traucēšana), LAPK administratīvā atbildība nav paredzēta, pašvaldībām ir tiesības noteikt administratīvo atbildību par šādiem pārkāpumiem savos saistošajos noteikumos.

Ir saņemti vairāki iesniegumi par smakām, kas radušās no dažādiem avotiem. Tiesībsargs ir konstatējis, ka Latvijā nepastāv regulējums, kā nodrošināt personu atrašanos dzīvojamās telpās, kur nav kaitīgu smaku. Tādējādi ir uzsākts darbs pie šī jautājuma reglamentēšanas.

Attiecībā uz traucējošiem dūmiem, kas rodas no kaimiņu smēķēšanas uz daudzdzīvokļu dzīvojamo māju balkoniem, tiesībsargs konstatēja, ka Latvija ir pievienojusies Pasaules Veselības organizācijas Vispārējai konvencijai par tabakas uzraudzību. Pasaules Veselības organizācijas Pušu konference (Pasaules Veselības organizācijas orgāns, kas sekmē konvencijas ieviešanu) ir izstrādājusi minētās konvencijas 8. panta ieviešanas vadlīnijas, kurās ir norādīts, ka valstij ir pienākums nodrošināt aizsardzību no tabakas dūmiem visās iekštelpu publiskās (sabiedriskās) vietās, visās iekštelpu darbavietās, visā sabiedriskajā transportā un iespējamās citās (ārpustelpu vai daļēji ārpustelpu) publiskās vietās. Ar „publiskām vietām” konvencijas izpratnē tiek saprastas visas vietas, kas ir pieejamas neierobežotam personu skaitam vai kas ir paredzētas kolektīvai izmantošanai. Tādējādi no minētajām starptautiskajām normām izriet valsts pienākums nodrošināt aizsardzību no tabakas dūmiem publiskās vietās. Daudzdzīvokļu dzīvojamo māju balkoni/lodžijas nav uzskatāmi par publiskām vietām – tie nav pieejami neierobežotam cilvēku skaitam. Vēl jo vairāk – tie ietilpst dzīvokļa īpašumā, un dzīvokļa īpašums ir privātpersonas īpašumā. Tādējādi tiesībsargs atzina, ka šā brīža regulējums atbilst konvencijai un līdz ar to cilvēktiesību aizskārums nav konstatējams.

Pagājušajā pārskata periodā tiesībsargs vērsa Veselības ministrijas uzmanību uz nepieciešamību strādāt arī pie normatīvā regulējuma attiecībā uz elektromagnētiskā starojuma pieļaujamiem lielumiem sabiedrībā.

Vērtējot elektronisko sakaru torņu būvniecības tiesiskumu, tiesībsargs norādīja – tas, ka normatīvajos aktos nav tiešā tekstā noteikts, kādam attālumam jābūt starp elektronisko sakaru torni un citiem objektiem, nenozīmē, ka tādā veidā ir pārkāptas tiesības dzīvot labvēlīgā vidē. Iestādei, kas izvērtē attiecīgo būvniecības ieceri, ir jāvadās ne tikai no normatīvajiem aktiem, bet arī no vispārējiem tiesību principiem. Tas nozīmē, ka iestādei ir jāizvērtē, kā konkrētajā tiesiskajā situācijā pēc iespējas efektīvāk samērot administratīvā akta adresāta un pārējās sabiedrības intereses, ja nepieciešams – arī attiecībā uz attālumiem starp objektiem.

Attiecībā uz elektromagnētisko starojumu jānorāda, ka Eiropas Padomes 1999. gada 12. jūlija rekomendācija Nr. 1999/519/EK par ierobežojumiem elektromagnētisko lauku (no 0 Hz līdz 300 GHz) iedarbībā uz plašu sabiedrību ir balstīta uz elektromagnētisko lauku īstermiņa ietekmes analīzi, ko noteikusi Starptautiskā komisija aizsardzībai pret nejonizējošu starojumu. Šīs rekomendācijas pamatā ir zinātniski pētījumi, kas Eiropas Savienības ietvaros joprojām tiek veikti. Rekomendācija nav juridiski saistoša, bet tajā ietvertie ieteikumi norāda uz labas prakses piemēriem vai ieteicamajām prasībām noteiktā jomā.

5. Tiesības uz izglītību – profesionālā izglītība

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums par Latvijas Kultūras koledžas (turpmāk šajā nodaļā – Koledža) reorganizāciju. Izskatot iesniegumu, tiesībsargs norādīja, ka Koledžas statuss ir noteikts Ministru kabineta 2007. gada 3. jūlija noteikumu Nr. 465 „Latvijas Kultūras koledžas nolikums” 1. punktā, proti, Koledža ir valsts dibināta, Kultūras ministrijas pārraudzībā esoša izglītības iestāde.

Saskaņā ar šo noteikumu 65. punktu lēmumu par Koledžas reorganizāciju vai likvidāciju pieņem Ministru kabinets pēc kultūras ministra priekšlikuma. Tā kā saskaņā ar Satversmes 58. pantu visas valsts pārvaldes iestādes ir padotas Ministru kabinetam, Ministru kabineta lēmums par Koledžas reorganizāciju ir tiešās pārvaldes institucionālās sistēmas ietvaros pieņemts iekšējs lēmums (*sk. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 12. februāra lēmuma lietā Nr. SKA-253/2010 10. punkts, www.at.gov.lv*).

Strīdi, kas saistīti ar iekšējiem lēmumiem, risināmi iekšēji pakļautības kārtībā pie augstākas amatpersonas vai citas amatpersonas (*Briede J. Administratīvais akts. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2003, 140. lpp.*). Ievērojot minēto, tiesībsargs secināja, ka tiesībsarga kompetencē neietilpst valsts pārvaldes iestāžu iekšējo lēmumu lietderības izvērtēšana, izņemot ja šāds lēmums būtiski aizskar cilvēktiesības.

Satversmes 112. pants, kas noteic ikviena tiesības uz izglītību, pats par sevi negarantē tiesības iegūt profesionālo izglītību. Lai izglītība atbilstu studējošo vajadzībām dažādās sociāli kulturālajās jomās, valstij ir jānodrošina elastīgas programmas un dažādas apmācību sistēmas (*UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights. Implementation of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. General Comment No. 13. The Right to Education. www.ohchr.org*). Tomēr tas nenozīmē, ka valstij ir pienākums gādāt par visu iespējamo studiju programmu ieviešanu vai saglabāšanu. Mainot apmācības veidu vai programmu, valstij ir pienākums nodrošināt iesāktās izglītības ieguves pabeigšanu.

No Ministru kabineta rīkojuma projekta „Par Latvijas Kultūras koledžas reorganizāciju” anotācijas redzams, ka ir plānots noteikt divu gadu pārejas periodu pēc Koledžas nodošanas Latvijas Kultūras akadēmijai, kurā tiek nodrošināts, ka studenti, kas iestājušies Koledžā, pabeidz studijas esošajās programmās. Līdz ar to studējošo tiesības uz izglītību tiks nodrošinātas.

6. Tiesības uz mājokli

Vērtējot mājokļa jautājumu aktualitāti 2011. gadā, lielākajā daļā gadījumu personas tiesībsargam lūgušas risināt civiltiesiskus jautājumus, piemēram, strīdus, kas izriet no īres tiesiskajām attiecībām, apsaimniekošanas jautājumiem, kā arī jautājumiem, kas saistīti ar tiesībām lietot dzīvojamo telpu gadījumos, kad personas nav spējušas pildīt kredītsaistības. Tāpat kā iepriekšējā pārskata periodā, aktuāli bijuši jautājumi par pašvaldības darbības izvērtējumu palīdzības sniegšanā, risinot dzīvokļu jautājumus. Aktualizējušies arī patvarīgas izlikšanas gadījumi, kā rezultātā pieaudzis to personu skaits, kurām bijusi nepieciešama nekavējoša palīdzība.

Tiesībsarga birojā izskatīta pārbaudes lieta par personas patvarīgu izlikšanu no dzīvojamās telpas. Pārbaudes lietas ietvaros pieprasīta informācija no policijas, kā arī izīrētājs informēts par atbildību, kāda var iestāties patvarīgas izlikšanas gadījumā. Pēc tiesībsarga iesaistīšanās jautājuma risināšanā lietā panākts pozitīvs rezultāts, jo puses vienojušās par risinājumu izlīguma ceļā. Tāpat ierosināta pārbaudes lieta par patvarīgas izlikšanas faktu, kur persona norādījusi uz prettiesiskām darbībām no tiesu izpildītāju un policijas pārstāvju puses. Konkrētajā gadījumā no personas sniegtās informācijas izriet, ka dzīvokļa durvis uzlauztas un mantas no dzīvokļa izmestas atkritumu konteinerā, šai personai klāt neesot. Personas rīcībā nav ziņu, ka būtu stājies likumīgā spēkā tiesas spriedums par personas izlikšanu no dzīvojamās telpas. Savukārt nedz tiesu izpildītāji, nedz policijas pārstāvji dokumentus par tiesas sprieduma piespiedu izpildi nav uzrādījuši. Pārbaudes lietas ietvaros pieprasīts skaidrojums Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomei un Valsts policijai, vienlaicīgi lūdzot paust nostāju par šo institūciju pārstāvju rīcības tiesiskumu. Latvijas Zvērinātu tiesu

izpildītāju padome informēja, ka pēc paskaidrojumu saņemšanas no attiecīgā tiesu izpildītāja ir ierosināta disciplinārlieta, bet tiesu izpildītājs atstādināts no amata pienākumu pildīšanas uz pārbaudes laiku.

Tiesībsargs izskatījis arī pārbaudes lietu, kurā vērtēts jautājums par dzīvojamās mājas īpašnieku tiesībām uz īpašumu gadījumos, kad tās tiek ierobežotas ar īres tiesiskās attiecības regulējošiem normatīvajiem aktiem. Tiesībsarga birojā vērsās denacionalizēta nama īpašnieks, norādot uz īrnieku darbībām, kavējot kapitālā remonta veikšanu kultūras pieminekļa statusa namīpašumam. Konkrētajā gadījumā namīpašuma īrnieki reģistrēti pašvaldībā dzīvojamās telpas saņemšanai, tomēr īpašnieka ieskatā novilcinājuši palīdzības piešķiršanas procesu, atsakoties no pašvaldības piedāvātajiem dzīvokļiem. Tādējādi īpašniekam ir liegtas tiesības veikt nama kapitālo remontu. Vienīgais strīdus risināšanas ceļš ir tiesvedība, tomēr ilgstošas tiesvedības rezultātā namīpašniekam var tikt radīti materiālie zaudējumi.

Pārbaudes lietas ietvaros Ekonomikas ministrija norādīja, ka likums „Par dzīvojamo telpu īri” (turpmāk – Īres likums) pieņemts 1993. gadā un satur virkni normu, kuras bija svarīgas dzīvojamo telpu lietotāju tiesību nodrošināšanai, veicot valsts īpašuma konversiju, tajā skaitā valsts un pašvaldību īpašuma denacionalizāciju. Piemēram, minētais likums nosaka denacionalizētās vai likumīgajiem īpašniekiem atdotās mājas īpašnieku papildu pienākumus attiecībā pret īrniekiem pirmajos septiņos gados pēc īpašuma tiesību atjaunošanas. Tā kā kopš valsts konversijas ir pagājuši vairāk nekā 15 gadi, īrniekiem ir bijis nodrošināts pietiekami ilgs pārejas periods, lai piemērotos tirgus apstākļiem. Tomēr likums joprojām satur normas, kas ierobežo dzīvojamās mājas īpašnieka tiesības brīvi rīkoties ar tam piederošo īpašumu, tādēļ Ekonomikas ministrija ir uzsākusi darbu pie jauna regulējuma īres tiesisko attiecību jomā. Jaunā regulējuma pamatā būtu nepieciešams atteikties no pastāvošiem ierobežojumiem, kas neskar sabiedrības intereses kopumā, bet būtiski ietekmē dzīvojamo māju īpašniekiem Satversmes 105. pantā grantētās tiesības uz īpašumu.

Tiesībsargs vērsās Ekonomikas ministrijā ar lūgumu sniegt informāciju par minēto īres tiesisko attiecību regulējuma virzību un priekšlikumiem, kurus plānots šajā regulējumā iekļaut. Ekonomikas ministrija norādīja, ka šā gada septembrī uzsākts darbs pie likumprojekta „Dzīvokļu īres likums”. Darba grupa sākotnēji vienojusies tikai par atsevišķiem jautājumiem, kas saistīti ar īres tiesiskajām attiecībām, tomēr daudzi būtiski jautājumi ir izstrādes stadijā un darba grupā vēl nav diskutēti. Ekonomikas ministrija vērsa uzmanību, ka likumprojektu plānots virzīt izskatīšanai Ministru kabinetā 2012. gada pirmajā ceturksnī. Savukārt tiesībsargs sekos līdzi jautājuma attīstībai.

Pārskata periodā skatīti arī jautājumi par pašvaldības darbību dzīvokļu jautājumu risināšanā, proti, jautājumi par personas reģistrēšanu dzīvokļu rindā, par izslēgšanu no dzīvokļu reģistra, par labas pārvaldības principa ievērošanu, organizējot palīdzības piešķiršanu personām dzīvokļu jautājumu risināšanā. Kopumā pašvaldību darbība vērtēta, pamatojoties uz individuāliem gadījumiem, kad personas vērsušās Tiesībsarga birojā un izteikušas pretenzijas par konkrētu pašvaldību rīcību. Svarīgi būtu atzīmēt, ka konstatēti arī gadījumi, kad personas dažādu iemeslu dēļ nepieņem piedāvāto palīdzību, tādējādi novilcinot palīdzības sniegšanas procesu. Šādos gadījumos mājokļu tiesiskais regulējums pašvaldībai dod tiesības izslēgt personu no palīdzības reģistra, jo personas pienākums ir līdzdarboties. Līdz ar to ir konstatēti arī gadījumi, kad pašvaldības no personām saņem nepamatotus pārmetumus neefektīvā mājokļa jautājumu risināšanā.

Krimināltiesību joma

Kas ir krimināltiesības cilvēktiesību kontekstā?

Krimināltiesības ir saistītas ar valsts represīvo iestāžu rīcību, veicot pirmstiesas izmeklēšanu, piemērojot un izpildot sodu. Tādējādi krimināltiesību jomas uzmanības lokā ir praktiski visas Satversmēs 8. nodaļā un Konvencijā uzskaitītās pamattiesības, kuru aizskārums ir vai var rasties galvenokārt Valsts vai pašvaldības policijas, Ieslodzījuma vietu pārvaldes amatpersonu rīcības rezultātā. Piemēram, soda uzlikšana un izpilde administratīvo pārkāpumu lietās, noziedzīga nodarījuma izmeklēšana un ar to saistītie tiesību ierobežojumi, kā arī apstākļi ieslodzījuma vietās un personu tiesību ierobežojumi tajās. Kā būtiskākie jautājumi jomas kontekstā varētu tikt izdalīti:

- 1) tiesības uz dzīvību un veselību (efektīva izmeklēšana tiesību aizskārums gadījumā);
- 2) necilvēcīgas apiešanās un spīdzināšanas aizliegums (amatpersonu rīcība un apstākļi ieslodzījuma vietās);
- 3) tiesības uz brīvību (drošības līdzekļu piemērošana);
- 4) tiesības uz taisnīgu tiesu (pirmstiesas izmeklēšanas kontekstā);
- 5) tiesību uz īpašumu ierobežojums (pirmstiesas izmeklēšanas laikā);
- 6) privātās dzīves ierobežojums (pirmstiesas izmeklēšanas un soda izpildes laikā).

Krimināltiesību jomas prioritātes:

1. Ieslodzīto personu tiesību aizsargāšana slēgta tipa iestādēs.
2. Personu tiesību ievērošana pirmstiesas izmeklēšanas laikā.
3. Personu tiesību aizsardzības garantiju ievērošana saskarsmē ar policiju.

I. Ieslodzīto personu tiesību aizsargāšana slēgta tipa iestādēs

Ieslodzītās personas ir mazaizsargāto personu grupa, kas var tikt pakļauta dažādiem cilvēktiesību aizskārumiem. Ieslodzīto personu tiesību aizsargāšana slēgta tipa iestādēs kā prioritāte tika izvirzīta ar mērķi turpināt iepriekšējos gados uzsākto sistēmisko problēmu apzināšanu un novēršanu.

Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijas Rec(2006) par Eiropas cietumu noteikumiem⁹⁹ (turpmāk – Eiropas cietumu noteikumi) 1. daļas 2. punktā norādīts, ka personām, kurām atņemta brīvība, saglabā visas tiesības, izņemot tās, kas tām likumīgi atņemtas ar lēmumu, ar kuru tām piespriests sods vai piemērots apcietinājums. Senāts vairākās lietās ir secinājis, ka ieslodzījumā esošajām personām jābūt nodrošinātam noteiktam cilvēktiesību minimumam, kas personai nevar tikt atņemts, lai nepārkāptu personas tiesības uz cilvēcīgu izturēšanos attiecībā pret to (*sk., Senāta 2006. gada 15. jūnija lēmuma lietā Nr. SKA-348/2006 11. punktu, 2007. gada 14. februāra lēmuma lietā Nr. SKA-186/2007 7. punktu, 2007. gada 15. jūnija lēmuma lietā Nr. SKA-404/2007 11. punktu*).

No ieslodzītajām personām ik gadu tiek saņemts ievērojams iesniegumu skaits par brīvības atņemšanas apstākļiem, labas pārvaldības principa pārkāpumiem, nepietiekamu medicīnisko aprūpi un citiem jautājumiem.

Tiesībsargs ir vienīgā neatkarīgā valsts institūcija, kurai likumdevējs ir deleģējis tiesības jebkurā laikā bez speciālas atļaujas apmeklēt slēgta tipa iestādes, brīvi pārvietoties iestādes teritorijā, apmeklēt visas telpas un vienatnē satikties ar personām, kuras tiek turētas slēgta tipa

⁹⁹ Satversmes tiesas praksē atzīts, ka Eiropas cietumu noteikumi ir autoritatīvs avots notiesāto personu tiesību minimālā apjoma un satura noskaidrošanā (*sk., piemēram Satversmes tiesas 2009. gada 2. decembra sprieduma lietā Nr. 2009-07-0103 14. punktu*).

iestādēs. Šīs tiesības Tiesībsarga biroja darbinieki efektīvi izmanto, lai iegūtu objektīvu informāciju, izskatot individuālus iesniegumus, kā arī veicot monitoringa vizītes pēc savas iniciatīvas. 2011. gadā ir veiktas 14 vizītes¹⁰⁰ uz ieslodzījuma vietām. Monitoringa vizītes veiktas Šķīrotavas cietumā, Vecumnieku cietumā, Daugavgrīvas cietumā, Jelgavas cietumā, Olaines cietumā un Rīgas Centrālcietumā.

Tiesībsarga biroja pārstāvji arī novēroja, kā šogad ieslodzījuma vietās tiek organizēta balsošana. 23. jūlijā (tautas nobalsošanā par 10. Saeimas atlaišanu) un 17. septembrī (11. Saeimas vēlēšanās) tika apmeklēta lielākā daļa ieslodzījuma vietu.

Saistībā ar tiesību aktu grozīšanu un priekšlikumu izteikšanu ieslodzījuma vietu darba pilnveidošanai Tiesībsarga biroja darbinieki pastāvīgi piedalās šādās Tieslietu ministrijas izveidotajās darbā grupās:

- Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgajā darbā grupā,
- Jaunu Brīvības atņemšanas iestāžu iekšējās kārtības noteikumu izstrādes darbā grupā,
- darba grupā Par apcietinājuma un kriminālsodu izpildes laikā pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas/apstrīdēšanas normatīvā regulējuma uzlabošanu,
- darba grupā Par pētniecisko aktivitāšu koordinēšanu kriminālsodu izpildes jomā.

Šogad, no 5. līdz 15. septembrim, Latvijā kārtējo monitoringa vizīti veica Eiropas Komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT). Komitejas delegācijas pārstāvji vizītes laikā tikās arī ar tiesībsargu. Tikšanās laikā tika pārrunāta tiesībsarga loma slēgta tipa iestāžu uzraudzībā. Tika sniegts pārskats par tiesībsarga sniegtajām rekomendācijām atbildīgajām iestādēm. Īpaši tika uzsvērts izmeklēšanas institūta efektivitātes trūkums ieslodzījuma vietās, sniegta informācija par tām ieslodzījuma vietām, kur sadzīves apstākļi ir visnepiemērotākie ieslodzīto turēšanai, piemēram, Valmieras cietuma Izmeklēšanas nodaļā un uz mūžu notiesāto nodaļā Jelgavas cietumā.

1. Labas pārvaldība principu ievērošana

Par labas pārvaldības principa pārkāpumiem 2011. gadā ir saņemti 60 iesniegumi. Savukārt 186 iesniegumos lūgts sniegt informāciju par dažādiem ar soda izpildi saistītiem jautājumiem. Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pants paredz, ka valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu. Tas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību, datu aizsardzību, taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laikā un citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai valsts pārvalde ievērotu privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses.

Labas pārvaldības princips ieslodzījuma vietā nozīmē to, ka ieslodzītajām personām ir brīva pieeja cietuma darbiniekiem gan rakstiskā, gan mutiskā veidā. Cietuma administrācijai uz ieslodzīto lūgumiem un sūdzībām ir jāreaģē laicīgi. Cietuma administrācijai aktīvi jākomunicē ar ieslodzītajiem, jāinformē par ieslodzītās personas tiesībām un pienākumiem, jācenšas atbildēt pēc būtības uz visiem ieslodzīto interesējošiem jautājumiem, kā arī jārisina ieslodzīto problēmas brīvības atņemšanas iestādē.

Tiesībsargs no saņemtajiem ieslodzīto iesniegumiem un no ieslodzījuma vietu apmeklējumos iegūtās informācijas secina, ka ieslodzījuma vietās, kurās ir liels ieslodzīto skaits, kā tas, piemēram, ir Rīgas Centrālcietumā, Daugavgrīvas cietumā, ir vērojami labas pārvaldības principa pārkāpumi. Nešaubīgi, ka pats cietuma priekšnieks nevar būt pieejams visiem ieslodzītajiem, līdz ar to īpaša loma ir vecāko inspektoru darbam ieslodzījuma vietā. Tieši vecākajiem inspektoriem visaktīvāk jākomunicē ar ieslodzītajiem, jo visbiežāk sūdzības rodas

¹⁰⁰ neskaitot vizītes kā novērotājiem tautas nobalsošanā un 11. Saeimas vēlēšanās.

no tā, ka ieslodzītajam nav pienācīgi izskaidrots kāds jautājums vai arī viņš vispār nav uzklausīts.

Joprojām tiek saņemti iesniegumi par to, ka cietuma darbinieki kontrolē ieslodzīto saraksti ar institūcijām, sarakste ar kurām nav pakļauta pārbaudei. Aizvērtā veidā nosūtītās vēstules tiek atnestas atpakaļ, un ieslodzītie tiek aicināti tās nenosūtīt.

Tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ieslodzījuma vietu pārvaldei ar lūgumu mācību procesā vai sanāksmēs ar cietuma priekšniekiem pārrunāt labas pārvaldības principa ievērošanas nozīmi ieslodzīto tiesību ievērošanā.

Tāpat vizīšu laikā, iepazīstoties ar ieslodzīto personu lietām, redzams, ka cietuma administrācija, pieņemot lēmumu par ieslodzītās personas disciplinārsodišanu, ne vienmēr izvērtē ieslodzītā paskaidrojumus par notikušā apstākļiem. Piemērotie disciplinārsodi lielā mērā ietekmē ieslodzījuma vietu administratīvo komisiju lēmumus par notiesāto pārvietošanu uz augstāku/zemāku soda izciešanas režīma pakāpi. Iepazīstoties ar notiesāto personu lietām Šķirotavas cietumā, uzmanība tika pievērsta administratīvo komisiju lēmumu saturam un tika konstatēts, ka protokollēmumi lielākoties nav izprotami un to formulējums parasti sastāv no vispārīgām tipveida frāzēm, piemēram, „nav sasniegts noteiktais resocializācijas rezultāts” vai „nav sasniegts brīvības atņemšanas soda mērķis”. Bija vērojams, ka arī pašiem ieslodzītajiem, izlasot šādu formulējumu, nebija skaidrs, kādu iemeslu dēļ viņiem atteikta pārvietošana uz augstāku soda izciešanas režīma pakāpi. Turklāt negatīvi administratīvo komisiju lēmumi par pārvietošanu uz augstāku režīmu ir pieņemti pat situācijās, kad Resocializācijas daļas priekšnieka vērtējums par konkrēto ieslodzīto ir bijis pozitīvs.

Papildus vērojama savdabīga tendence kavēt personu pārvietošanu uz atklātā tipa cietumu. Sākotnēji personai ir atteikts pārvietot uz atklātā tipa cietumu, bet pēc kāda laika tiek pieņemts pozitīvs lēmums, lai gan no lietas nav secināms, ka būtu mainījušies kādi būtiski apstākļi personas uzvedībā vai attiecībā uz kādiem citiem aspektiem.

No saņemtajiem iesniegumiem un vizīšu laikā konstatētā nākas secināt, ka ieslodzījuma vietās pastāv ieslodzīto pašpārvaldes. Piemēram, monitoringa vizītes laikā Šķirotavas cietumā ieslodzītie šo savu iekšējo kārtību nemaz necentās slēpt un brīvi par to runāja. Minētais liecina par to, ka arī cietuma administrācijai par to ir zināms, un tai būtu aktīvāk jāveic nepieciešamās darbības, lai esošo kārtību lauztu. Iepriekš minēto apliecina konkrēti piemēri – labierīcības un sanitārās telpas vienībās uzkopj tikai zemākā ranga ieslodzītie jeb „kreisie”.

Aktuāls jautājums ir maksas iekasēšana par patērēto elektroenerģiju. Pamatojoties uz 2006. gada 30. maija Ministru kabineta Nr. 432 „Brīvības atņemšanas iestādes iekšējās kārtības noteikumi” 41. panta nosacījumiem, izdevumus par individuālās sadzīves elektroiekārtas patērēto elektroenerģiju sedz notiesātais. Tātad ieslodzītais drīkst izmantot personisko televizoru un citu sadzīves tehniku tikai tad, ja viņam ir iespēja segt izdevumus par patērēto elektroenerģiju.

Jau 2011. gada sākumā tiesībsargs Tieslietu ministrijai norādīja patērētās elektroenerģijas apmaksas neaurskatāmo procedūru ieslodzījuma vietās. Nav saprotams, pēc kādiem kritērijiem tiek iekasēta maksa par patērēto elektroenerģiju. 2011. gada 3. marta atbildē Tieslietu ministrija tiesībsargu informēja, ka Ieslodzījuma vietu pārvalde izstrādās grozījumus Ministru kabineta 2006. gada 25. aprīļa noteikumos Nr. 327 „Ieslodzījuma vietu maksas pakalpojumu cenrādis”, kuros paredzēs noteikt maksu par elektropreču lietošanu. Taču līdz šim grozījumi nav pieņemti.

2. Brīvības atņemšanas soda progresīvās sistēmas ietvaros pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāte

Tiesībsarga birojā ilgstošā laika posmā ir saņemti notiesāto iesniegumi par disciplinārsodu un administratīvo komisiju pieņemto lēmumu pārsūdzēšanu. Lai šo jautājumu izvērtētu sistemātiski, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu. Pārbaudes lietā ir secināts, ka lēmumu par disciplinārsodu piemērošanu notiesātajiem un administratīvo komisiju pieņemto lēmumu pārsūdzības mehānisms ir neefektīvs.

Latvijas Soduzpildes kodekss (turpmāk – SIK) paredz, ka piemērotos sodus par režīma pārkāpumu notiesātais var pārsūdzēt Ieslodzījuma vietu pārvaldē un pēc tam administratīvajā tiesā. Savukārt administratīvā komisija, lemjot jautājumu par režīma maiņu, piemērotos disciplinārsodus ņem vērā, un vairumā gadījumu negatīvs lēmums tiek pieņemts, pamatojoties uz to, ka ir izdarīts disciplinārpārkāpums, kaut arī tas likumā noteiktajā kārtībā ir pārsūdzēts. Arī administratīvās komisijas lēmums tiek izpildīts nekavējoties, kaut gan arī tas ir pārsūdzams.

Tiesībsargs secināja, ka šobrīd nav saskatāms mērķis disciplinārsodu pārsūdzībai, sodu notiesātais izcieš nekavējoties, pārsūdzība ir ilgs process, savukārt administratīvā komisija to tāpat ņem vērā, lemjot par režīma maiņu.

Disciplinārsodi ir pārsūdzami Administratīvā procesa likumā (turpmāk – APL) noteiktajā kārtībā, un šo lietu izskatīšana administratīvajā tiesā ilgst gadu, divus. Savukārt administratīvo komisiju lēmumi ir pārsūdzami vispārējās jurisdikcijas tiesās Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā. Lietas par administratīvo komisiju lēmumiem tiek izskatītas dažu mēnešu laikā. Šie abi jautājumi ir savstarpēji cieši saistīti, tāpēc atzinumā tiesībsargs norādīja, ka jāvērtē, vai nebūtu lietderīgāk skatīt tos viena procesa ietvaros kā vienotus soda izpildes jautājumus.

Turklāt administratīvajai komisijai būtu jāpieņem lēmums tikai tad, kad ir pilnīgi skaidrs, vai notiesāto raksturojošais elements – sods par režīma pārkāpumu – ir bijis piemērots tiesiski vai prettiesiski. Arī administratīvās komisijas lēmuma pārsūdzība nebūtu formāla, bet balstīta uz pamatotiem un juridiski vairs neapstrīdamiem faktiem.

Minētais problēmjautājums ir ietverts Tieslietu ministrijas darba grupas Par apcietinājuma un kriminālsodu izpildes laikā pieņemto lēmumu pārsūdzēšanas/apstrīdēšanas normatīvā regulējuma uzlabošanu darba kārtībā. Šajā darba grupā piedalās arī Tiesībsarga biroja pārstāvis.

Atzinumā ir aktualizēts jautājums par to, ka administratīvās komisijas neņem vērā tiesas lēmumus lietās par administratīvo komisiju pieņemto lēmumu atcelšanu un pieņem iepriekšējiem identiskus lēmumus. Lai gan SIK 50.¹³ panta ceturtā daļa paredz, ka gadījumos, kad tiesa ir atcēlusi administratīvās komisijas lēmumu, šī lieta no jauna ir izskatāma nākamajā administratīvās komisijas sēdē, tomēr šāda situācija ir nepieļaujama. Pienākums ievērot tiesas lēmumus izriet no Latvijas Republikas Satversmes un likuma „Par tiesu varu”. Turklāt tiesa bieži vien savos lēmumos ir norādījusi uz būtiskiem trūkumiem administratīvo komisiju darbā. Tāpēc tiesībsargs secināja, ka pašreiz tiesas tiek nepamatoti noslogotas, administratīvās komisijas lēmums mainīts netiek un arī notiesātajam no tā nav nekāda labuma. Pat ja tiesa ir atcēlusi administratīvās komisijas lēmumu, tas tikai rada pienākumu atkārtoti lietu izskatīt nākamajā administratīvās komisijas sēdē.

Minētais jautājums tika diskutēts Tieslietu ministrijas Kriminālsodu izpildes darba grupas sanāsmē, kurā piedalījās arī Tiesībsarga biroja pārstāvji. Darba grupas dalībnieki piekrita tiesībsarga atzinumā konstatētajam par nepieciešamību administratīvajām komisijām ievērot tiesas lēmumā noteikto. Tieslietu ministrijas pārstāvji uzdeva Ieslodzījuma vietu pārvaldei veikt pasākumus šī jautājuma noregulēšanā. Tiesībsargs arī turpmāk vērtēs, vai administratīvās komisijas ņem vērā tiesas lēmumos norādīto.

3. Medicīniskā aprūpe

Tāpat kā iepriekšējos gados, arī šogad tika saņemti iesniegumi par veselības aprūpes jautājumiem (ārstu nepieejamību, sniegtās medicīniskās palīdzības kvalitātes trūkumiem, medikamentu trūkumu). Kā zināms 2010. gada 20. jūnijā tika sastādīts tiesībsarga atzinums Nr. 20, kurā iztirzātas problēmas un sniegti ieteikumi Tieslietu ministrijai, Veselības ministrijai un Ieslodzījuma vietu pārvaldei. Atzinumā tika konstatēts, ka pastāvošā ieslodzīto veselības aprūpes sistēma neatbilst Eiropas cietumu noteikumu vadlīnijām. 2011. gada oktobrī tiesībsargs nosūtīja vēstuli Ministru prezidentam, kurā atkārtoti vērsa uzmanību uz veselības aprūpes problēmām ieslodzījuma vietās.

Ministru kabinets informē, ka 2011. gadā Tieslietu ministrijai ar Veselības ministrijas atbalstu ir izdevies panākt ievērojamu progresu ieslodzīto veselības aprūpes sistēmas uzlabošanā. Ir izveidota jauna ieslodzīto veselības aprūpes finansēšanas kārtība, kas maksimāli tuvināta sabiedrībā pastāvošajai. Jaunā kārtība ir saistīta ar papildu naudas nepieciešamību ieslodzīto veselības aprūpes izdevumu segšanā, tomēr jāatzīmē, ka Tieslietu ministrija šos izdevumus nodrošinās piešķirtā budžeta ietvaros. Tiesībsargs 2012. gadā sekos, kā normatīvais akts tiek izpildīts praksē.

2011. gada 27. septembrī tika pieņemti Ministru kabineta noteikumi Nr. 744 „Grozījumi Ministru kabineta 2006. gada 19. decembra noteikumos Nr. 1046 „Veselības aprūpes organizēšanas un finansēšanas kārtība”” (turpmāk – Noteikumos Nr. 1046), kas nosaka jaunu kompetences sadalījumu starp Tieslietu ministriju un Veselības ministriju attiecībā uz ieslodzīto veselības aprūpes finansēšanu.

Tieslietu ministrija sedz samaksu:

- par ieslodzījuma vietā strādājošās ārstniecības personas sniegtajiem veselības aprūpes pakalpojumiem;
- pacientu iemaksas un pacientu līdzmaksājumus par ieslodzītajiem, kas saņem veselības aprūpi ārpus ieslodzījuma vietas.

Ar grozījumiem Noteikumos Nr. 1046 ieslodzījuma vietu ārstu tiesības pietuvinātas brīvībā strādājošo ģimenes ārstu tiesībām, paredzot ieslodzījuma vietu ārstiem tiesības izrakstīt nosūtījumus ieslodzīto izmeklējumiem, kas ieslodzītajiem dos iespēju saņemt valsts apmaksātus ambulatoros un stacionāros veselības aprūpes pakalpojumus ārstniecības iestādēs ārpus ieslodzījuma vietām par valsts budžeta līdzekļiem, tai skaitā arī kompensējamus medikamentus, tāpat kā tas ir pārējiem iedzīvotājiem sabiedrībā.

4. Sadzīves apstākļi

Sākot ar 2010. gadu Tiesībsarga birojā tika mainīta prakse saistībā ar individuālo sūdzību izskatīšanu par sadzīves apstākļiem ieslodzījuma vietās. Lai racionāli izmantotu resursus, netiek veikta tūlītēja individuālo sūdzību pārbaude ieslodzījuma vietās, taču pārbaudes vizītes tiek plānotas, izvērtējot saņemtajos iesniegumos sniegtās ziņas.

Tā, piemēram, ilgākā laika posmā tika saņemti iesniegumi par neatbilstošiem sadzīves apstākļiem Rīgas Centrālcietuma un Olaines cietuma soda izolatoru kamerās. Tika veiktas pārbaudes un secināts, ka abās ieslodzījuma vietās atsevišķas soda izolatoru kameras ir neatbilstošas cilvēktiesību prasībām. Sanitārais mezgls veidots kā caurums grīdā un nav norobežots no pārējās telpas. Virs tā atrodas aukstā ūdens krāns, līdz ar to ieslodzītais ir spiests mazgāties un veikt citus ar personīgo higiēnu saistītus pasākumus virs kanalizācijas. Tiesībsargs vairākkārt uzsvēris, ka higiēniskās aprūpes veikšana virs sanitārā mezgla, kurš ir veidots kā caurums grīdā un virs kura ir izveidots ūdens krāns, no cilvēktiesību viedokļa ir uzskatāma par pazemojošu. Līdzīgi apstākļi tika konstatēti 2008. gadā Jēkabpils cietumā. Tiesībsargs toreiz rekomendēja neizmantojot soda izolatora kameras, taču tikai pēc Eiropas Padomes Spīdzināšanas novēršanas komitejas (turpmāk – CPT) vizītes, kas notika 2009. gada decembra sākumā, un tās saņemtajiem norādījumiem Jēkabpils cietumā tika slēgtas piecas soda izolatora kameras.

Tiesībsargs rekomendēja līdz apstākļu uzlabošanai norādītajās Rīgas Centrālcietuma un Olaines cietuma soda izolatora kamerās ieslodzītos neievietot. Olaines cietuma administrācija atbildes vēstulē norāda, ka tiesībsarga rekomendācija tiks respektēta.

Apmeklējot slēgta tipa iestādes, tika pievērsta uzmanība arī tiesībsarga iepriekš sniegto rekomendāciju izpildei.

4.1. Jelgavas cietums

Tiesībsargs, tāpat kā Spīdzināšanas novēršanas komiteja (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, CPT), jau 2007. gadā ir secinājis, ka Jelgavas cietumā režīms un uzturēšanā apstākļi nav atbilstoši cilvēktiesību prasībām. Tiesībsarga biroja darbinieki 2011. gada 23. martā apmeklēja Jelgavas cietumu, kur cita starpā veica pārbaudi arī uz mūžu notiesāto korpusā. Vizītes laikā tika secināts, ka uz mūžu notiesātajiem nav nodrošināta iespēja ne strādāt, ne iegūt izglītību. Vienīgā aktivitāte dienā ir vienu stundu ilga pastaiga. Tādējādi 23 stundas diennaktī ieslodzītais pavada kamerā. Uz mūžu notiesātie ir ne tikai pilnībā norobežoti no citiem ieslodzītajiem, kas atrodas cietumā, bet ir norobežoti arī savā starpā. Ieslodzītais reāli var runāt un kontaktēties tikai ar to ieslodzīto, kurš atrodas viņa kamerā. Būtībā šajās kamerās nekas nav mainījies kopš iepriekšējām vizītēm. Kameras ir izvietotas telpas vidū, gar kameru „logiem” iet gaitenis, kurā uz ārpusi ir izbūvēti logi ar stikla blokiem. Pašu kameru logi ir aizklāti ar režģi. Līdz ar to kamerās ievietotajiem nav pieejama dienas gaisma. Sanitārā mezgla norobežojums ir uzskatāms par formālu. Kameras ir mazas un, ņemot vērā to, ka ieslodzītie tajās pavada 23 stundas diennaktī, atrašanās tajās ir uzskatāma par cilvēka cieņu pazemojošu.

4.2. Rīgas Centrālcietuma „tranzīta” kameras

2010. gadā tiesībsargs informēja Rīgas Centrālcietuma priekšnieku un Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieku, ka no ieslodzītajām personām regulāri tiek saņemtas sūdzības par nepietiekamu dabisko apgaismojumu Rīgas Centrālcietuma pirmā korpusa kamerās. Apmeklējot ieslodzījuma vietu, tika konstatēts, ka, tāpat kā karantīnas kamerās, logam priekšā piestiprinātas dzelzs konstrukcijas. Tiesībsargs rekomendēja rast risinājumus, lai kamerās tiktu nodrošināts normāls dabiskais apgaismojums. 2011. gadā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja Rīgas Centrālcietumu un, apskatot „tranzīta” kameras, konstatēja, ka tiesībsarga rekomendācija par dabiskā apgaismojuma nodrošināšanu nav izpildīta. Joprojām logiem priekšā ir metāla drošības konstrukcijas „žalūzijas”, kuras nepieļauj dienas gaismas iekļūšanas iespēju kamerā. 73. kamerā bija viena dienas gaismas lampa virs loga. Minētā lampa nodrošināja nepieciešamo apgaismojumu vienīgi pie loga. Pārejā kameras telpā

apgaismojuma nebija. Vizītes laikā pie kameras Nr. 73 durvīm un sanitārajā mezglā praktiski nebija iespējams neko saskatīt pat ar ieslēgtu mākslīgo apgaismojumu. Savukārt mākslīgais apgaismojums 76. kamerā bija izslēgts, un durvju atvēršanas brīdī, apmēram plkst. 15.00, ieslodzītie atradās pilnīgā tumsā. Ja arī logam piestiprinātās žalūzijas objektīvu apstākļu dēļ nevar noņemt, tad nav attaisnojama cietuma administrācijas rīcība, nenodrošinot atbilstošu mākslīgo apgaismojumu. Neiztur kritiku darbinieku apgalvojums, ka mākslīgais apgaismojums tiek izslēgts pēc ieslodzīto lūguma. Vienlaikus tika norādīts, ka ieslodzīto aktivitātes sākas pēc plkst. 17.00, kad cietuma darbiniekiem beidzas darba laiks. Nav pieļaujams, ka šāda nepareiza pieeja tiek akceptēta. Cietuma administrācijai jā rūpējas, lai ieslodzītajam diena tiktu piepildīta ar saturiskām aktivitātēm.

4.3. Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļa

Tiesībsarga birojā ilgstoši tiek saņemti ieslodzīto iesniegumi ar sūdzībām par uzturēšanās apstākļiem Daugavgrīvas cietuma Daugavpils nodaļā. Tomēr pēdējā gada laikā sūdzībām par apstākļiem šajā cietuma nodaļā ir bijusi tendence palielināties, turklāt sūdzības bijušas par tiem pašiem problēmjaudājumiem, uz kuriem jau ir vērsta uzmanība pēc 2010. gada 7. septembra vizītes. Šī iemesla pēc tika ierosināta pārbaudes lieta par sniegto rekomendāciju izpildi.

Attiecībā uz apstākļiem karantīnas kamerās tiesībsargs iepriekš norādīja, ka apstākļi apskatītajās karantīnas kamerās neatbilst cilvēktiesību standartiem, proti, tajās nav dabiskās ventilācijas un apgaismojuma, savukārt mākslīgais apgaismojums ir nepietiekams, arī sanitārā mezglā norobežojums nenodrošina personas privātumu. Lai gan vizītes laikā karantīnas kamerās atradās ne vairāk kā četri ieslodzītie, tomēr lielākās bija aprīkotas ar gultas vietām 12 personām (sešas divstāvīgas gultas), kameru platība nav pietiekama paredzētajam ieslodzīto skaitam. Tiesībsargs aicināja nekavējoties uzsākt trūkumu novēršanu karantīnas kamerās vai arī atteikties no to izmantošanas. Ieslodzījuma vietu pārvalde, atbildot uz tiesībsarga norādītajiem trūkumiem, 2011. gada sākumā informēja, ka pēc aizrādījuma saņemšanas kamerās nekavējoties tika nodrošināta dabiskās ventilācijas un apgaismojuma ierīkošana, remontdarbu turpināšana ir plānota 2011. gada piešķirtā finansējuma ietvaros.

Pēc atkārtotas pārbaudes karantīnas kamerās ir secināms, ka sniegtās rekomendācijas nav ievērotas. Apmeklējuma laikā karantīnas kamerās kopumā atradās 30 cilvēki. Dabiskais apgaismojums ir ļoti vājš un nepietiekams. Logi veidoti no stikla blokiem, atsevišķās vietās tie ir aizmūrēti un tiem priekšā ir restes. Logi nav atverami, līdz ar to dabiskās ventilācijas kamerās nav, arī mākslīgā ventilācija nav pietiekama. Minētais it īpaši attiecināms uz tām kamerām, kurās ir liels ievietoto personu skaits.

Sanitāro mezglu norobežojumi ir formāli, proti, tie ir norobežoti no pārējās telpas ar nelielu plāksni, kura ir nepietiekami augsta, turklāt tā norobežo sanitāro mezglu tikai no vienas puses. Vairākumā karantīnas kameru bija redzams, ka tās netiek regulāri uzkoptas. Kā novēroja Tiesībsarga biroja darbinieki, atsevišķās karantīnas kamerās bija ievietoti viens līdz divi cilvēki, savukārt citās – aptuveni septiņi līdz deviņi cilvēki, turpretī dažas no kamerām bija tukšas. Cietuma darbinieki izskaidroja, ka kamerā, kurā atrodas 9 notiesātie, ir ievietoti tie, kuri tiks etapēti uz Daugavpils cietuma Grīvas nodaļu. Vienā no apskatītajām kamerām bija vērojams, ka ir veikts minimāls kosmētiskais remonts, kas neapšaubāmi ir vērtējams atzinīgi, tomēr sanitārā mezglā norobežojums arī šajā kamerā nav pietiekams.

Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pants uzliek valstij pozitīvu pienākumu nodrošināt, lai visi ieslodzītie tiktu turēti apstākļos, kas savienojami ar cilvēka cieņu, lai soda izpildes veids nepakļautu attiecīgo personu tādas

intensitātes grūtībām vai pārbaudījumiem, kas pārsniedz neizbēgamo ieslodzījumam piemītošo ciešanu līmeni, un lai, ņemot vērā ieslodzījuma praktiskās prasības, ieslodzītā veselība un labklājība tiktu adekvāti nodrošināta (*Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2004. gada 2. decembra sprieduma lietā „Farbuths pret Latviju” 51. punkts*). Valsts nevar aizbildināties ar naudas līdzekļu vai citu resursu trūkumu kā iemeslu tiesību nenodrošināšanai, jo necilvēcīgas izturēšanās aizlieguma pārkāpums nav attaisnojams ne pie kādiem apstākļiem. Ieslodzītās personas par Konvencijas 3. panta pārkāpumiem vēršas ne tikai nacionālajās institūcijās, bet arī Eiropas Cilvēktiesību tiesā, kā rezultātā valstij nākas maksāt personām apjomīgas naudas summas. Turklāt daudzus uzlabojumus var panākt arī bez būtiskiem finansiāliem ieguldījumiem, piemēram, sanitārā mezgla norobežojumi, ieslodzīto nodrošināšana ar tīrīšanas līdzekļiem.

Tiesībsargs aicināja Ieslodzījumu vietu pārvaldes un Daugavgrīvas cietuma vadību ņemt vērā iepriekš norādīto un norobežot sanitāros mežglus no pārējās telpas daļas tādā apmērā, lai persona, kas apmeklē sanitāro mezglu, nejostos pazemota un aizskarta. Ir izvērtējama iespēja ieslodzītos izdalīt mazākā skaitā, izvietojot visās karantīnas kamerās. Ir jānodrošina pieeja tīrīšanas līdzekļiem un rīkiem, lai ieslodzītajiem ir iespēja sakopt kameru (pat, ja tajā uzturas salīdzinoši neilgu laiku). Šobrīd esošie apstākļi karantīnas kamerās ir uzskatāmi par tādiem, kas nav savienojami ar Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pantā noteikto necilvēcīgās izturēšanās aizliegumu.

Vizītes laikā Tiesībsarga biroja darbinieki apmeklēja arī vairākas dzīvojamās kameras. Kopumā vērtējot, apstākļi dzīvojamās kamerās nav uzlabojušies. Joprojām ir secināms, ka kamerās ir nepieciešams kosmētiskais remonts, it īpaši nepieciešams uzlabot grīdu un griestu stāvokli. Tiesībsargs lūdza īpaši pievērst uzmanību jautājumam par higiēnas ievērošanu kamerās, proti, nodrošināt, lai ieslodzītajiem rindas kārtībā būtu iespēja savu kameru sakopt (nomazgāt sienas, palodzes, iztīrīt sanitāro mezglu u.tml.) un nodrošināt, lai no ieslodzīto puses tas tiktu darīts.

Savukārt pozitīvi vērtējama Daugavgrīvas cietuma administrācijas rīcība uz mūžu notiesāto apstākļu uzlabošanā.

4.4. Šķirotavas cietums

Pēc Šķirotavas cietuma apmeklējuma 2009. gada novembrī tika sniegti ieteikumi un rekomendācijas sadzīves apstākļu uzlabošanai cietumā. Apstākļi soda izolatora kamerās neatbilda cilvēktiesību standartiem. Veicot monitoringa vizīti 2011. gadā, secināts, ka netiek izmantoti vecie sodu izolatori un to vietā ir ierīkoti jauni, kuros sadzīves apstākļi ir nesalīdzināmi labāki par tiem, kādi bija iepriekšējos. Tomēr tika rekomendēts tajos uzlabot dabisko, kā arī mākslīgo apgaismojumu.

4.5. Vecumnieku cietums

Vecumnieku cietums ir vienīgais cietums Latvijā, kuru pēc formas var uzskatīt par atklātā tipa cietumu, jo tajā nav slēgtā vai daļēji slēgtā tipa cietuma nodaļu, ir plaša nenorobežota teritorija, kurā ieslodzītie var brīvi pārvietoties. Vizītes laikā, 2011. gada 12. oktobrī, tika apskatītas sodu izolatoru kameras, dzīvojamās un citas telpas. Cilvēktiesību pārkāpumi tika konstatēti soda izolatoru kamerās. Apmeklējuma brīdī tās bija aukstas un mitras. Divās soda izolatoru kamerās, kas paredzētas divu cilvēku ievietošanai, nav sanitārā mezgla norobežojuma, logs ir neliels, kā rezultātā arī dabiskais apgaismojums ir minimāls. Vizītes laikā vairāki notiesātie vērsa Tiesībsarga biroja darbinieku uzmanību uz to, ka cietumam pieguļošajā teritorijā esošajās darbnīcu telpās un fermā arī dzīvo notiesātie. Minēto apstiprināja arī darbinieki, norādot, ka tādejādi šīs personas tiek pasargātas no pārējiem

notiesātajiem. Darbnīcu telpās esošajās istabiņās dzīvo aptuveni 10 cilvēki. Tās ir ļoti sliktā stāvoklī – ārējās sienas ļoti plānas un sliktā stāvoklī, sanitārā mezgla istabiņās nav centrālās apkures. Savukārt fermā dzīvo divi notiesātie, kur tur arī strādā. Līdzās lopu novietnei ir izveidota istabiņa. Par konstatētajiem pārkāpumiem tiesībsargs atbildīgajām institūcijām ir sniedzis atzinumu, norādot, ka darbnīcu telpās un fermā izveidotās istabiņas nav domātas, lai tajās pastāvīgi dzīvotu cilvēki. Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.⁶ panta trešā daļa paredz, ka atklātajos cietumos notiesātie uzturas kopmītņu tipa telpās. Tādējādi arī atbilstoši normatīvajam regulējumam notiesātos nav paredzēts ievietot fermā vai darbnīcu telpās pat tad, ja viņi ir izteikuši vēlmi neatrasties kopā ar citiem notiesātajiem, jo jūtas apdraudēti. Neapšaubāmi valstij ir pienākums garantēt to ieslodzīto drošību, kas dažādu apsvērumu dēļ nevar atrasties kopējās dzīvojamās telpās, tādēļ pozitīvi vērtējama cietuma administrācijas vēlme rūpēties par ieslodzīto drošību, bet arī šādos gadījumos ir jānodrošina telpa, kas atbilst likumam.

5. Informācijas pieejamība

Tiesībsarga birojā ir izskatīta pārbaudes lieta par informācijas pieejamību notiesātajām personām. Secināts, ka ieslodzītajiem, kuriem nav finanšu līdzekļu un kuri nesaņem atbalstu no tuviniekiem, ir ierobežotas tiesības uz informācijas saņemšanu.

Konkrētajā gadījumā runa ir par personas tiesībām uz informāciju, kas noteiktas Satversmē un starptautiskajos tiesību aktos. Satversmes 100. panta pirmais teikums nosaka: „Ikvienam ir tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust uzskatus”.

Eiropas cietumu noteikumu 24.10. punkts rekomendē ieslodzītajiem atļaut regulāri interesēties par sabiedriskajām aktualitātēm, abonējot un lasot laikrakstus, periodiskos izdevumus un citas publikācijas, kā arī klausoties radio vai televīzijas pārraides, izņemot atsevišķus gadījumus, kad tiesu iestāde to uz noteiktu laiku ir īpaši aizliegusi.

Pārbaudes lietā tika secināts, ka ieslodzītais drīkst izmantot personisko televizoru tikai tad, ja viņam ir iespēja segt izdevumus par patērēto elektroenerģiju.

Televizors ir uzskatāms par vienu no informācijas gūšanas avotiem. No cilvēktiesību viedokļa ieslodzītajai personai ir jābūt nodrošinātai iespējai iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošiem procesiem, taču valstij nav jānodrošina informācijas iegūšana kādā noteiktā (personai ērtākā) veidā. Valstij ir piešķirta rīcības brīvība, nodrošinot iespēju ieslodzītajai personai iegūt informāciju par sabiedrībā notiekošiem procesiem.

Informācijas pieejamībā ietilpst ne tikai radio un televīzijas pieejamība, bet arī pieeja bibliotēkai un laikrakstiem. Ikvienam ieslodzītajam ir jābūt iespējai izmantot šīs tiesības, un cietuma administrācija tās nedrīkst nepamatoti ierobežot.¹⁰¹

Notiesātajiem neatkarīgi no viņiem noteiktā režīma veida atļauts bez ierobežojuma iegādāties literatūru grāmatu tirdzniecības tīklā, parakstīties uz laikrakstiem un žurnāliem un iegādāties rakstāmpiederumus par viņu personīgajā kontā esošajiem līdzekļiem (SIK – 44. pants). Notiesātajiem zemākajā režīma pakāpē ir tiesības ar cietuma administrācijas starpniecību saņemt grāmatas cietuma bibliotēkā. Savukārt notiesātajiem vidējā un augstākajā pakāpē ir tiesības dienas kārtībā paredzētajā laikā patstāvīgi apmeklēt cietuma bibliotēku. Avīzes,

¹⁰¹ *Poltoratskiy v. Ukraine*

žurnālus un normatīvos aktus notiesātie var saņemt sūtījumos un pienesumos neierobežotā skaitā.

Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot brīvības atņemšanas iestādes, ir konstatējuši, ka prakse televizoru izmantošanā vienāda režīma cietumos ir atšķirīga. Nevienā no ieslodzījuma vietām netika konstatēts, ka zemākajā režīma pakāpē esošie ieslodzītie tiktu vesti uz ārpus kameras iekārtotām telpām skatīties televīzijas pārraides. Turklāt vizīšu laikā ir secināts, ka cietumu bibliotēkā literatūras klāsts nav plašs un vispusīgs, turklāt preses izdevumi vispār netiek abonēti.

Kā jau iepriekš tika minēts, valstij nav jānodrošina informācijas iegūšana kādā konkrētā, personai ērtākā veidā. Līdz ar to tiesībsargs uzskata, ka Ieslodzījuma vietu pārvaldei, izvērtējot katra cietuma iespējas un resursus, jāatrod optimāls risinājums informācijas nodrošināšanai, piemēram, nodrošinot bibliotēkas ar preses izdevumiem vai arī nodrošinot iespēju koplietošanas telpās skatīties televīzijas pārraides vai klausīties radio uztvērēju.

Jautājums tika diskutēts arī Kriminālsodu izpildes politikas pastāvīgās darba grupas sēdē. Tieslietu ministrija atzīst pastāvošo problēmu attiecībā uz informācijas pieejamību notiesātajiem, kas izcieš sodu slēgtā cietuma režīma vidējā un augstākajā pakāpē. Notiesātajiem būtu jānodrošina iespēja skatīties brīvības atņemšanas iestādes televizoru koplietošanas telpās, ja notiesātajam nav personiskā televizora, tomēr šāda risinājuma īstenošana ir saistīta ar papildu valsts budžeta līdzekļiem.

6. Izmeklēšanas institūts brīvības atņemšanas iestādēs

2010. gadā tiesībsargs jau aktualizēja problemātiku par izmeklētāju darbības efektivitāti Latvijas ieslodzījuma vietās. Tika konstatēts, ka šobrīd pastāvošā prakse nav uzskatāma par atbilstošu Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pantam. Arī 2011. gadā, monitoringa vizīšu laikā, iegūtā informācija Vecumnieku cietumā un Šķirotas cietumā apstiprina iepriekš izdarītos secinājumus.

Iepazīstoties ar pārbaudes materiāliem Šķirotavas cietumā, vairākās lietās ir redzams, ka, iespējams, notiesāto vidū ir noticis kāds incidents ar vardarbību, tomēr nav darīts viss iespējama, lai noskaidrotu objektīvo patiesību.

Piemēram, izziņas materiālā teikts: „Notiesātais paslīdējis pa kāpnēm un ieguvis apakšžokļa traumu, tāpēc noziedzīgs nodarījums nav konstatējams. Konstatēts, ka noticis nelaimes gadījums. Lietā ir medicīnas daļas ziņojums un ieslodzītā paskaidrojums, ka ir kritis un sasities, pretenziju ne pret vienu neesot. Citu notiesāto paskaidrojumu lietā nav.” Tas neapšaubāmi liecina par šādu pārbaudi neefektivitāti, jo nevienā no tām nav redzama skaidra atbilde par notiesātajiem nodarīto miesas bojājumu izcelsmi. Šādās situācijās izmeklētājs vienmēr notic notiesātā paskaidrojumam par to, ka notikušais ir bijis nelaimes gadījums, lai gan minētais paskaidrojums ir stipri apšaubāms. Līdz ar to vērtības šādiem pārbaudes materiāliem praktiski nav.

7. Apcietināto personu tiesību ierobežojumi pēc pirmās instances tiesas sprieduma

Konkrētā tēma ir saistīta ar personas tiesībām uz privāto dzīvi. Apcietināto personu tiesības uz satikšanos ir reglamentētas Apcietinājumā turēšanas kārtības likumā. Apcietinātajam ir tiesības uz vismaz stundu ilgu tikšanos ar radniekiem vai citām personām ne retāk kā reizi mēnesī. Ilgstošo tikšanos aizliegums šobrīd ir noteikts ar likumu. Tiesībsargs jau 2007. gadā Tieslietu ministrijai norādīja, ka pilnīgs ilgstošo tikšanos aizliegums apcietinājumā esošām personām nav atbilstošs cilvēktiesību standartiem gan pirms pirmās instances sprieduma

sastādīšanas, gan, vēl jo vairāk, pēc tā. Pilnīgs ilgstošo satikšanos aizliegums nav personu vismazāk ierobežojošais līdzeklis, kas palīdzētu sasniegt vēlamo mērķi – izmeklēšanas netraucētu veikšanu vai kriminālprocesa netraucētu norisi. 2011. gada oktobrī Tieslietu ministrijā atsākās diskusija par šo tēmu, un šobrīd tiek apzināts, vai ieslodzījuma vietas ar esošo kapacitāti spētu praktiski nodrošināt šo tiesību izpildi.

8. Resocializācija

2011. gada vasarā Latvijas Soduzpildes kodeksā tika veikti grozījumi saistībā ar to notiesāto resocializāciju, kuriem piemērota brīvības atņemšana. 2012. gadā galvenokārt uzmanība tiks pievērsta resocializācijas pasākumu īstenošanai brīvības atņemšanas iestādēs.

9. Mājokļa jautājums pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas

Tiesībsarga birojā ir aktualizējies jautājums par valsts nepietiekamo atbalstu no ieslodzījuma vietām atbrīvotajām personām. Personas, kuras tiek atbrīvotas no ieslodzījuma vietām, ir īpaša sociālā riska grupa. Nereti jau līdz apcietināšanai personai nav bijuši sakārtoti sociālie jautājumi, kas saistīti ar dzīvesvietu, darbu. Ilgstoša atrašanās ieslodzījuma vietā vēl vairāk izkropļo priekšstatu par dzīves vērtībām, turklāt šajā laika posmā vairākumā gadījumu tiek sarautas arī ģimenes saites. Šobrīd kriminālsodu izpildes laikā tiek iedzīvināti resocializācijas pasākumi, kuriem ir jāiet kopsolī ar personas atbalstīšanu pēc atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas.

Tiesības uz mājokli noteiktas Starptautiskā pakta par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām 11. panta pirmajā daļā. Šā pakta dalībvalstis atzīst personas tiesības uz viņa un viņa ģimenes pietiekamu dzīves līmeni, t.i., nepieciešamo uzturu, apģērbu, mājokli, kā arī tiesības nemitīgi uzlabot dzīves apstākļus. Tiesības uz mājokli ir jāsaprot kā tiesības uz adekvātu mājokli, kas ietver sevī pakalpojumu, materiālu, iekārtu un infrastruktūras pieejamību. Tiesību uz adekvātu mājokli adresātam ir jābūt pieejai dabas un sabiedriskajiem resursiem, dzeramajam ūdenim, apkures un gaismas, sanitārajām un mazgāšanās iespējām, pārtikas uzglabāšanas līdzekļiem, kanalizācijas tīkliem un palīdzības dienestiem. Ikvienai šā pakta līgumslēdzējai valstij, tai skaitā Latvijai, ir pienākums nodrošināt šo cilvēka pamattiesību.

Nacionālā līmenī palīdzības piešķiršanu reglamentē likums „Par palīdzību dzīvokļa jautājumu risināšanā” (turpmāk – likums) un attiecīgie pašvaldību saistošie noteikumi. Likuma 14. panta pirmās daļas 5. punkts nosaka, ka *pirmām kārtām ar dzīvojamo telpu nodrošināmas maznodrošinātas personas, kuras pēc soda izciešanas atbrīvotas no ieslodzījuma vietas, ja tās pirms notiesāšanas dzīvoja attiecīgās pašvaldības administratīvajā teritorijā un tām nav iespējams likumā noteiktajā kārtībā iemīnāties agrāk aizņemtajā dzīvojamā telpā. Šis noteikums neattiecas uz tām personām, kuras devušas piekrišanu privatizēt to īrēto valsts vai pašvaldības dzīvokli citai personai un noslēgušas ar šo personu vienošanos par dzīvojamās telpas lietošanas tiesību izbeigšanu vai ar kuru piekrišanu dzīvoklis ir pārdots vai citādi atsavināts un darījuma rezultātā persona zaudējusi lietošanas tiesības uz attiecīgo dzīvokli.* Likumā ir noteikts – sešus mēnešus pirms personas atbrīvošanas no ieslodzījuma vietas ieslodzījuma vieta paziņo pašvaldībai, ka ieslodzītais būs jānodrošina ar dzīvojamo telpu.

Praktiski dzīvojamo telpu jautājums tiek risināts brīdī, kad persona atbrīvojas no ieslodzījuma vietas un sākotnēji iegūst maznodrošinātās personas statusu. Tas nozīmē, ka attiecīgu laika periodu pēc atbrīvošanās no ieslodzījuma vietas persona ir ne tikai bez dzīvojamās telpas, bet arī bez naudas līdzekļiem. Arī nokļūšana līdz sociālajam dienestam ir apgrūtināta. Vienīgais risinājums ir patversme, kur atrašanās var būt īslaicīga. Tiesībsarga ieskatā palīdzība ieslodzītajam jāsaņem nekavējoties. Jāapzinās, ka savlaicīga pašvaldības palīdzības nesniegšana var novest līdz tam, ka persona nonāk atpakaļ ieslodzījuma vietā, pirms tam

nodarot kaitējumu citas personas īpašumam, veselībai vai pat dzīvībai. Brīvības atņemšanas sodu izcietušām personām ir jāpalīdz iegūt līdzvērtīgu stāvokli sabiedrībā, jo tādējādi valsts rūpējas ne tikai par vienu indivīdu, bet arī samazina noziedzības draudus sabiedrībā.

Tiesībsargs nosūtīja vēstuli Latvijas Pašvaldību savienībai (LPS), lūdzot aktualizēt šo jautājumu pašvaldībās. Vienlaikus tika lūgts apzināt, kuras pašvaldības nespēj efektīvi nodrošināt likumā noteiktās prasības, kādi ir iemesli un iespējamie risinājumi. LPS tiesībsargam atbildēja, ka būtiskākais iemesls apgrūtinātai iespējai efektīvi nodrošināt likumā noteiktās prasības ir finansējuma trūkums. LPS ieskatā iespējamais risinājums būtu atjaunot valsts līdzfinansējumu dzīvojamo māju būvniecībai.

II. Personu tiesību ievērošana pirmstiesas izmeklēšanas laikā

Kriminālprocesu veic, ievērojot starptautiski atzītās cilvēktiesības un nepieļaujot neattaisnotu kriminālprocesuālo pienākumu uzlikšanu vai nesamērīgu iejaukšanos personas dzīvē.¹⁰² Pirmstiesas izmeklēšanas laikā veiktās izmeklēšanas darbības, procesuālie piespiedu līdzekļi, mantisko jautājumu risināšana, kā arī pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšana saprātīgā termiņā vistiešākajā mērā skar personu cilvēktiesības. Tomēr nav izslēgta iespēja, ka nepilnīga normatīvā regulējuma, interpretācijas vai atsevišķu amatpersonu rīcības dēļ uzsākta kriminālprocesa ietvaros personas cilvēktiesības var tikt nesamērīgi ierobežotas vai pārkāptas.

Tiesībsarga pārstāvis ir piedalījies Tieslietu ministrijas pastāvīgajā Krimināllikuma darba grupā, kura izstrādāja nozīmīgus grozījumus Krimināllikumā, kas šobrīd ir iesniegti Saeimā. Likumprojekti īsteno otru nozīmīgāko krimināltiesību reformu pēc neatkarības atjaunošanas, kriminālsodu sistēmu tuvinot citu Eiropas Savienības (ES) valstu sodu sistēmai. Grozījumi skaidri pateiks kriminālsodu mērķi, proti, ne vien personu sodīt, bet arī atjaunot taisnīgumu, aizsargāt sabiedrību, resocializēt, atturēt citas personas no noziegumu izdarīšanas. Atbilstoši šiem soda mērķiem grozījumi sekmēs brīvības atņemšanai alternatīvu sodu piemērošanu un būtiski samazinās sodu maksimālās un minimālās robežas, īpaši mantiskajiem noziegumiem – vidēji par 40 procentiem. Tas ļaus nākotnē samazināt ieslodzīto skaitu cietumos vidēji par 30 procentiem. Vienlaikus bargi sodi joprojām saglabājas noziegumiem, kas saistīti ar cilvēka veselības un dzīvības apdraudējumu, narkotikām, dzimumnoziegumiem. Tāpat grozījumi paredz aizstāt kriminālsodu – arestu ar jaunu brīvības atņemšanas soda paveidu – īslaicīgu brīvības atņemšanu, nosakot, ka par noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu var tikt noteikta īslaicīga brīvības atņemšana uz laiku no piecpadsmit dienām līdz trim mēnešiem. Vienlaikus grozījumi paredz mazināt KL noteiktās brīvības atņemšanas sodu robežas, atkarībā no kurām tiek noteikta noziedzīga nodarījuma klasifikācija. Likumprojekta mērķis, mazinot brīvības atņemšanas sodu termiņus, nebija panākt noziedzīgu nodarījumu klasifikācijas maiņu, bet nodrošināt to, lai sods atbilstu noziedzīga nodarījuma bīstamībai un kaitīgumam. Tas nozīmē, ka par mazāk smagu noziegumu pamatā jāpiemēro piespiedu darbs, naudas sods, bet tikai īpašos gadījumos – brīvības atņemšana.

1. Tiesības uz pirmstiesas kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā

2010. gadā kopumā tika saņemti 40 iesniegumi par tiesību uz taisnīgu tiesu pirmstiesas izmeklēšanā iespējamiem pārkāpumiem, bet 2011. gadā – 63 iesniegumi. 2011. gadā Tiesībsarga birojā pieauga saņemto iesniegumu skaits, kuros izteiktas sūdzības par ilgstošiem kriminālprocesiem, kā arī par to, ka vērsšanās pie uzraugošā prokurora ir izrādījusies neefektīva. Atsevišķos gadījumos kriminālprocesu uzraugošā prokurora norādījumi nav ņemti vērā, tādējādi radot šaubas par kriminālprocesa uzraudzības efektivitāti. Atsevišķos gadījumos

¹⁰² Kriminālprocesa likuma 12. pants

kriminālprocesā pat ir iestājies noilgums, tādējādi liedzot to novest līdz taisnīgam krimināltiesisko attiecību noregulējumam. Visbiežāk šādās situācijās tiek aizskartas cietušo tiesības.

Kriminālprocesa likuma 37. pantā ir noteikti izmeklēšanu uzraugošā prokurora pienākumi attiecībā uz kriminālprocesa uzraudzību: dot norādījumus par izmeklēšanas gaitu un veicamajām darbībām, ja netiek nodrošināta mērķtiecīga izmeklēšana vai tiek pieļauta neattaisnota iejaukšanās personas dzīvē, vai vilcināšanās, kā arī pieprasīt, lai izmeklētāja tiešais priekšnieks nomaina procesa virzītāju. Tāpat prokurors izskata sūdzības, lemj par pieteiktajiem noraidījumiem u.c.

Tomēr nereti ir gadījumi, kad prokurora norādījumi kriminālprocesa gaitā tiek ignorēti un prokurora uzraudzība dzīvē izrādās neefektīva, un tiek pieļauti procesā iesaistīto personu tiesību uz kriminālprocesa pabeigšanu saprātīgā termiņā pārkāpumi. Dažkārt uzraugošie prokurori ir kūtri savu pienākumu pildīšanā un neizmanto visus likumā paredzētos instrumentus, lai nodrošinātu ātru un sekmīgu kriminālprocesa norisi, nepieļaujot neattaisnotu novilcināšanu.

Tiesībsargs, izskatot iesniegumus par kriminālprocesa novilcināšanu, praktiski visos gadījumos lūdza amatā augstāk stāvošajiem prokuroriem izvērtēt, vai kriminālprocesā nav pieļauta neattaisnojama vilcināšanās, kā arī pieprasīja informāciju par kriminālprocesā veiktajām darbībām. Prokuratūru atbildes bija ļoti dažādas (gan pozitīvas, gan negatīvas), un tajās nav saskatāma vienota izpratne par Tiesībsarga likuma 13. panta 1. punktu – tiesībsargam ir tiesības no iestādes pieprasīt un bez maksas saņemt pārbaudes lietā nepieciešamos dokumentus (administratīvos aktus, procesuālos lēmumus, vēstules, paskaidrojumus) un citu informāciju. Bieži vien prokuratūras atsakās sadarboties ar tiesībsargu un nesniedz pilnvērtīgu informāciju, aizbildinoties ar Kriminālprocesa likuma 375. pantu – kriminālprocesa materiāli ir izmeklēšanas noslēpums, tādējādi liedzot tiesībsargam pildīt ar likumu noteiktās funkcijas – veikt pārbaudes sakarā ar iespējamiem personu tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem.¹⁰³

Piemēri:

- Pie tiesībsarga vērsās iesniedzēja, uzskatot, ka kriminālprocess, kurā viņai ir cietušās personas statuss, tiek novilcināts. Lai veicinātu iesniedzējas tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu, tiesībsargs vērsās pie kriminālprocesa uzraugošā prokurora, lūdzot veikt pārbaudi, vai kriminālprocesā netiek pieļauta novilcināšana. Savā sākotnējā atbildē uzraugošais prokurors nekonstatēja pārkāpumus kriminālprocesa gaitā. Ņemot vērā, ka tiesībsargs uzraugošā prokurora sniegto motivāciju uzskatīja par nepietiekamu, tika nosūtīts atkārtots lūgums informēt par kriminālprocesa gaitā veiktajām darbībām. Atbildot uz lūgumu, augstākstāvošais prokurors sniedza nepieciešamo informāciju, no kuras izrietēja, ka kriminālprocesā nav ņemti vērā procesa uzraugošā prokurora norādījumi un ir pieļauta novilcināšana. Turklāt tika norādīts, ka ir uzsākta uzraugošā prokurora disciplinārā pārkāpuma pārbaudes lieta, kuras ietvaros uzraugošajam prokuroram piemērots disciplinārsods.

¹⁰³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departaments 2008. gada 6. novembra spriedumā lietā SKA-705/2008 10. punktā ir norādījis: „Kriminālprocesa likuma 375. panta pirmajā daļā minētais izmeklēšanas noslēpums ir nevis saprotams kā vispārējs aizliegums pirmstiesas procesā izsniegt krimināllietas materiālus šajā normā neminētām personām, bet gan ir vērst uz kriminālprocesa mērķa sasniegšanu. Proti, tas dod iespēju procesa virzītājam izlemt, vai lietas materiālu izsniegšana konkrētajā brīdī un konkrētajai personai nekaitē izmeklēšanas interesēm, un vajadzības gadījumā atteikt materiālu izsniegšanu. Tomēr materiālu neizsniegšana kriminālprocesā nevar būt pašmērķis. Ja tas, procesa virzītāja ieskatā, neietekmē procesa sekmīgu virzību, tad materiālu neizsniegšanai nav pamata”.

- Pie tiesībsarga vērsās iesniedzējs, norādot uz iespējamu viņa tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumu – kriminālprocesa iespējamu novilcināšanu. Iesniedzējs norādīja, ka procesa virzītājs uz viņa iesniegumiem kriminālprocesa ietvaros nereaģē. Tiesībsargs lūdza uzraugošo prokuroru veikt pārbaudi. Tika saņemta atbilde, ka, tā kā kriminālprocess ir izbeigts, sūdzība par iespējamo kriminālprocesa novilcināšanu ir noraidīta. Tiesībsargu neapmierināja sniegtā atbilde, un viņš vērsās pie amatā augstāka prokurora, kurš atcēla uzraugošā prokurora atbildi. Atkārtoti izvērtējot kriminālprocesu, tika konstatēta kriminālprocesa novilcināšana un process atjaunots. Tomēr tiesībsargam tika atteikts sniegt informāciju par kriminālprocesā veiktajām darbībām, pamatojoties uz KPL 375. panta pirmo daļu, proti, kriminālprocesa materiāli pirmstiesas izmeklēšanas laikā ir izmeklēšanas noslēpums. Turklāt tika atteikts iepazīstināt tiesībsargu ar lēmumu par kriminālprocesa izbeigšanu, kurš vēlāk tika atcelts. Sakarā ar minēto tiesībsargs vērsās pie amatā augstākā tiesas apgabala prokuratūras virsprokurora, tomēr sev pozitīvu rezultātu nepanāca. Līdz ar to tiesībsargam tika liegta iespēja pilnā mērā pārliecināties par iesniedzēja tiesību uz taisnīgu tiesu ievērošanu, kā arī sniegt iesniedzējam motivētu atbildi pēc būtības.

Līdzīgas atbildes saņemtas arī no citām prokuratūrām, piemēram, Rīgas tiesas apgabala prokuratūras, kura atteikusies sniegt informāciju, aizbildinoties ar KPL 375. panta pirmo daļu – izmeklēšanas noslēpumu. Savukārt Finanšu un ekonomisko noziegumu prokuratūra bez iebildumiem sniegusi visas nepieciešamās ziņas par kriminālprocesu, kurā notiek izmeklēšana, līdz ar to kļiedējot šaubas par, iespējams, pieļautajiem pārkāpumiem kriminālprocesā.

Izskatot pārbaudes lietas par iespējamo kriminālprocesa novilcināšanu, secināms, ka uzraugošie prokurori bieži vien ir izteikuši norādījumus procesa virzītājam. Pēc kāda perioda tie atkal tiek izteikti, jo iepriekšējie nav ņemti vērā. Nav saprotams, vai uzraugošā prokurora rīcībā ir pietiekami efektīvi instrumenti, lai panāktu, ka procesa virzītāji ņemtu vērā viņa norādījumus, vai arī problēma ir nepietiekami aktīvā prokuroriem ar likumu noteikto pilnvaru izmantošanā. Uzraugošā prokurora norādījumu savlaicīga neizpildīšana var novest pie kriminālprocesa novilcināšanas, kas savukārt var novest pie kriminālprocesā iesaistīto personu tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpumiem.

Lai risinātu jautājumu par vienotu Tiesībsarga likuma 13. panta 1. punkta izpratni, tiesībsargs 2011. gada septembrī nosūtīja vēstuli Tieslietu padomei ar lūgumu iekļaut darba kārtībā diskusiju par šo tēmu. Taču saņemtajā atbildē norādīts, ka tiesībsarga tiesību apjoms ietilpst likumdevēja kompetencē un būtu risināms, vērsoties ar ierosinājumu institūcijā, kas var īstenot likumdošanas iniciatīvu.

2011. gada novembrī tiesībsargs vērsās LR Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijā. Tiesībsargs norādīja, ka viņam ir deleģēts pienākums kontrolēt, kā tiek ievērotas Latvijas Republikas Satversmē un starptautiskajās tiesībās nostiprinātās cilvēktiesību normas. Likumdevējs tiesībsargam tā darbības nodrošināšanai ir piešķīris nepieciešamos instrumentus, lai pārbaudes lietas ietvaros varētu iegūt visu nepieciešamo informāciju un izvērtēt, vai konkrētajā gadījumā ir ievērotas cilvēktiesības un labas pārvaldības princips. Eiropas Padomes Parlamentārās asamblejas 2003. gada 8. septembra rekomendācijā Nr. 1615 norādīts, ka, lai nodrošinātu efektīvu ombuda darbību, viņam jābūt nodrošinātai pienācīgai un neierobežotai pieejai visai informācijai, kas nepieciešama lietas izskatīšanā.¹⁰⁴ Situācijā, kad

¹⁰⁴ <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/ta03/EREC1615.htm>

tiesībsargājošās institūcijas liedz iepazīties ar materiāliem, kuriem ir būtiska nozīme pārbaudes lietā, tiesībsargam tiek ierobežotas tiesības pildīt Tiesībsarga likumā noteiktos uzdevumus. Lai novērstu tiesībsargājošo iestāžu atšķirīgo praksi, pie kuras noved Tiesībsarga likuma 13. panta 1. punkta un Kriminālprocesa likuma 375. panta pretrunīgā interpretācija, tiesībsargs ierosināja Saeimas Juridiskai komisijai veikt grozījumus Kriminālprocesa likuma 375. panta pirmajā daļā, nosakot tiesībsargam tiesības iepazīties ar pārbaudes lietā nepieciešamajiem krimināllietas materiāliem.

2. Aresta uzlikšana mantai

Sākot ar 2007. gadu Tiesībsarga birojā ir ierosinātas septiņas pārbaudes lietas par aresta uzlikšanu mantai un uzliktā aresta atcelšanu. Apkopojot iepriekš izskatīto pārbaudes lietu laikā iegūto informāciju, tika ierosināta pārbaudes lieta pēc tiesībsarga iniciatīvas par Kriminālprocesa likuma (turpmāk tekstā – KPL) 361. panta atbilstību cilvēktiesību prasībām, lai izvērtētu normatīvā regulējuma un normatīvo aktu piemērotāju rīcības atbilstību cilvēktiesību prasībām, izvērtējot jautājumus par aresta uzlikšanu mantai un tā atcelšanu.

Secināts, ka KPL 361. panta pirmajā daļā minētos pamatus, kas ļauj uzlikt arestu mantai, ir nepieciešams izteikt precīzāk. Konstatēts, ka prokuratūras iestādes, izskatot sūdzības par aresta uzlikšanu mantai, pārsvarā atsaucas uz to, ka lēmumu ir pieņēmis izmeklēšanas tiesnesis, kurš pirmstiesas kriminālprocesa laikā ir cilvēktiesību garants. Savukārt netiek vērtēts īpašumtiesību ierobežošanas samērīgums un ierobežošanas nepieciešamība vēlākā laika periodā.

KPL ir noteikti pamati, kas ļauj uzlikt arestu mantai, savukārt nav noteikti kritēriji, kas ļauj izvērtēt, vai konkrētajā gadījumā ir nepieciešams noteikt arestu mantai, kā arī nav noteikts arestējamās mantas apjoms. Vienlaikus ir identificēts, ka institūcijām nav saprotams jēdziena „ar kriminālprocesu saistīta manta” saturs. Piemēram, Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojs 2011. gada 24. maija vēstulē Nr. 1/4329, sniedzot atbildi uz tiesībsarga jautājumu par jēdziena „ar kriminālprocesu saistīta manta” saturu, sniedza KPL 134. panta pirmajā daļā minēto lietiskā pierādījuma skaidrojumu. Pārbaudes lieta vēl ir izskatīšanas stadijā, un konkrētais jautājums vēl tiks diskutēts Tieslietu ministrijas izveidotajā Krimināllikuma un Kriminālprocesa likuma darba grupā.

Konkrētās prioritātes ietvaros Tieslietu ministrijai ir sniegti šādi viedokļi:

- Viedoklis par Kriminālprocesa likuma atbilstību Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas Nr. 2010/64/ES „Par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā” (turpmāk tekstā – „Direktīva”) prasībām.
- Viedoklis par Eiropas Savienības Komisijas izstrādāto priekšlikumu Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par tiesībām piekļūt advokātam kriminālprocesa ietvaros un tiesībām sazināties pēc aizturēšanas.

III. Personu tiesību aizsardzības garantijas saskarsmē ar policiju

Personu un sabiedrības drošības garantēšana ir viens no policijas uzdevumiem.¹⁰⁵ Policijas pienākums ir aizsargāt personu dzīvību, veselību, tiesības un brīvības, īpašumu, sabiedrības un valsts intereses no noziedzīgiem un citiem prettiesiskiem apdraudējumiem. Ikviens cilvēks grib būt pārliecināts, ka netiks apdraudēts līdzcilvēku prettiesiskās vai noziedzīgās rīcības dēļ, savukārt aizskārums gadījumā ikviens grib būt drošs, ka policija pietiekami ātri un objektīvi noskaidros patiesību. Policijas darbs var tikt organizēts veiksmīgi, tikai balstoties uz

¹⁰⁵ Likuma „Par policiju” 3. pants

iedzīvotāju palīdzību. Tātad, lai iemantotu sabiedrības uzticību, policijai ikdienas darbā ārkārtīgi svarīgi ir ievērot cilvēka tiesības, likumību, humānismu. Lai garantētu sabiedrības drošību, policija likumā paredzētajos gadījumos var ierobežot personas brīvību vai galējās nepieciešamības gadījumā pat lietot fizisku spēku, speciālos cīņas paņēmienus vai speciālos līdzekļus. Tieši šo darbību ietvaros, lai izvairītos no ļaunprātīgas apiešanās, ir svarīgi ievērot cilvēktiesību standartus. Tiesībsarga birojā saņemto iesniegumu skaits par policijas darbinieku prettiesisku rīcību pēdējos gados nav liels, piemēram, par iespējamu vardarbību 2011. gadā ir saņemti seši iesniegumi. Tomēr kopsakarībā ar iegūto informāciju īslaicīgās aizturēšanas vietās var izdarīt secinājumus, ka veicama vēl virkne uzlabojumu policijas darba stiprināšanai.

Vērojami trūkumi policijas darbinieku saskarsmē ar iedzīvotājiem un labas pārvaldības principa pārkāpumi.

Piemērs:

- Tiesībsarga birojā vērsās persona, norādot, ka ir II grupas invalīds ar garīga rakstura traucējumiem un jūtas uz ielas apdraudēts no atsevišķu personu puses. Savukārt policijas darbības, lai viņu aizsargātu, ir neefektīvas un attieksme ir aizskaroša. Iesniedzējs arī norādīja, ka atbildīgais policijas darbinieks viņam ir izteicis draudus – ja viņš atkārtoti vērsīsies policijā, tiks ievietots psihoneiroloģiskajā slimnīcā.

Lai izvērtētu iesniedzēja norādītos apstākļus, tika ierosināta pārbaudes lieta. Pēc tiesībsarga lūguma pārbaudi par šo gadījumu uzsāka Valsts policijas Latgales reģiona pārvaldes Preiļu iecirknis. Pēc pārbaudes materiāla saņemšanas tiesībsargs secināja, ka tā nav bijusi pilnīga un ir vērojami trūkumi. Tāpēc tiesībsargs vērsās Valsts policijas Iekšējās drošības birojā ar lūgumu veikt atkārtotu pārbaudi.

Pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka, policijai veicot pārbaudi, ir ņemti vērā tikai vienas puses argumenti, proti, policijas darbinieku. Viņu sniegtajiem paskaidrojumiem ir piešķirta augstāka ticamības pakāpe. Izmeklēšanai ir jābūt tik efektīvai, lai, izvērtējot visus lietas materiālus, nepārprotami rastos pārlicība, ka ir ņemti vērā un vērtēti visi apstākļi, aptaujātas visas iespējamās personas un abu pušu paskaidrojumiem, izdarot secinājumus, ir piešķirta vienāda ticamības pakāpe. Tādējādi atzinumā tika secināts: ir pamats uzskatīt, ka pārbaude nav veikta efektīvi un policijas darbinieku rīcībā ir saskatāmi labas pārvaldības principa pārkāpumi.

Turklāt policijas pārvalde, veicot pārbaudi par policijas darbinieku rīcību, ir pieprasījusi informāciju no ārsta – psihiatra – par iesniedzēja garīgo veselību. Izvērtējot policijas dienesta pārbaudes materiālu, nekļuva skaidrs šāda medicīniskā slēdziena iegūšanas mērķis. Tiesībsargs secināja, ka policijas rīcība, pieprasot no medicīnas iestādes informāciju par iesniedzēja garīgo veselību bez šīs personas piekrišanas un bez pamatojuma, ir vērtējama kā iejaukšanās personas tiesībās uz privātās dzīves neaizskaramību un ir uzskatāma par būtisku personas pamattiesību ierobežojumu.

Konkrētajā gadījumā par iesniedzēja invaliditāti un konfliktu ar atsevišķām personām bija informēts arī attiecīgās pašvaldības Sociālais dienests. Secināms, ka sadarbība starp policijas darbiniekiem un Sociālo dienestu šajā gadījumā nav bijusi pietiekama. Kritiski vērtējama Valsts policijas un Sociāla dienesta darbinieku rīcība, nespējot šajā situācijā personai sniegt pietiekamu palīdzību.

Minami atsevišķi gadījumi, no kuriem redzams, ka policijas darbinieki nepilnīgi (nesaprotami) izskaidro lēmumu un rīcības iemeslus (motīvus). Attiecīgi, neizprotot rīcības

vai lēmuma iemeslus, personas vēlas tos apstrīdēt. Vērojams, ka nepietiekamas informētības dēļ personas parasti vērsās dažādās valsts institūcijās, tādējādi tiek noslogotas citas iestādes un institūcijas, kas norāda uz labas pārvaldības principa nepienācīgu ievērošanu no policijas darbinieku puses.

Piemēri:

- Tiesībsarga birojā vērsās persona, kurai pašvaldības policijas darbinieki bija sastādījuši vairākus administratīvā pārkāpuma protokolus par vienu pārkāpumu. Minētā persona vērsās ar iesniegumu pie attiecīgās pašvaldības policijas priekšnieka, tomēr atbilde uz to netika sniegta.
- Tiesībsarga birojā saņemts iesniegums no personas par to, ka no procesa virzītāja saņemtas vairākas pavēstes. Tomēr minētajās pavēstēs persona netika informēta par savu statusu lietā vai tiesībām, bet gan brīdināta par neierašanās sekām. Līdz ar to persona uztvēra pavēsti kā draudus.

2011. gadā tiesībsargs, izvērtējot tiesu ēku konvoja zonu atbilstību cilvēktiesību prasībām, konstatēja, ka konvojējamo personu pārmeklēšana notiek gaitējos un telpās (kamerās) personu īslaicīgai turēšanai. Tas nozīmē, ka pārmeklēšana var tikt veikta citu konvojējamo personu klātbūtnē. Minēto darbību rezultātā tiek aizskartas Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 8. pantā un Latvijas Republikas Satversmes 96. pantā garantētās tiesības. Līdz ar to pārmeklēšana, kas veikta citu personu klātbūtnē, var tikt atzīta par godu un cieņu aizskarošu rīcību. Ņemot vērā to, ka vairums tiesu namu atrodas pielāgotās telpās (piemēram, dzīvojamās ēkās) un konvoja zonās telpu skaits ir ierobežots, tiesībsargs aicināja Valsts policiju nodrošināt, lai personas pārmeklēšana netiek veikta citu konvojējamo klātbūtnē.

Apmeklējot tiesas, tika konstatēts, ka atsevišķās konvoja zonās (piemēram, Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesā) ir nelielas slēdzamas telpas (aptuveni 1×1m), pusi no kurām aizņem koka paaugstinājums sēdēšanai. Ņemot vērā telpas izmērus un iekārtojumu, personas kustību iespējas tajās ir būtiski ierobežotas. Minētajās telpās konvojējamās personas tiek ievietotas ārkārtas gadījumos uz laiku līdz vienai stundai. Normatīvie akti nenosaka prasības šādu telpu iekārtošanai, kā arī nenosaka izmantošanas kārtību un gadījumus, kādos konvojējamās personas varētu tikt tajās ievietotas. Tādējādi pastāv varbūtība, ka šāda veida telpas var tikt izmatotas, lai personai nodarītu fiziskas vai morālas ciešanas, t.i., ļaunprātīgi, tāpēc tiesībsargs aicināja Valsts policiju pārtraukt šāda veida telpu izmantošanu, bet Tiesu administrāciju – slēgt šāda veida telpas.

1.Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietu apmeklējumi

Turpinot iepriekšējos gados uzsākto praksi, Tiesībsarga biroja darbinieki 2011. gadā pēc savas iniciatīvas apmeklēja Valsts policijas īslaicīgās aizturēšanas vietas (turpmāk – ĪAV) Talsos, Aizkrauklē, Jelgavā, Rēzeknē. Tieši apmeklējumu laikā, veicot sarunas ar aizturētajām personām un ĪAV darbiniekiem, var objektīvi identificēt trūkumus normatīvajā regulējumā vai tā piemērošanā.

2010. gada 20. decembrī Satversmes tiesa pieņēma spriedumu lietā Nr. 2010-44-01, atzīstot Aizturēto personu turēšanas kārtības likuma 7. panta piektās daļas 1. punktu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 95. pantam.¹⁰⁶ Valsts policijai līdz 2011. gada 31. decembrim bija jānovērš trūkumi Aizturēto personu turēšanas likumā, kā arī jānodrošina ĪAV apstākļu atbilstība likumā noteiktajām prasībām.

¹⁰⁶ 2010. gadā tiesībsargs iesniedza pieteikumu Satversmes tiesā par to, ka Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā paredzētais sanitārā mezgla sienas norobežojumus 1,2 metri nenodrošina personas privātumu.

Apmeklējot ĪAV, tika pievērsta uzmanība iepriekš sniegto tiesībsarga rekomendāciju izpildei. Apkopojot vizīšu laikā iegūto informāciju, secināms, ka VP pamatā ņem vērā un izpilda tiesībsarga sniegtās rekomendācijas (piemēram, Aizkraukles ĪAV izvietots pastaigu laukums, bet kamerās ierīkoti logi). Tomēr tika konstatēti arī gadījumi, kad rekomendācijas nav tikušas izpildītas (piemēram, Talsu ĪAV turpināja izmantot cilvēktiesību prasībām neatbilstošas kameras).

2011. gadā iegūtā informācija norādīja uz ĪAV ievietoto personu nepietiekamu informētību par savu procesuālo statusu un tiesību apjomu. Konstatēts, ka iepazīstināšana ar aizturētās personas tiesībām notiek, izsniedzot izrakstu no normatīvajiem aktiem. Savukārt sarunās ar aizturētajām personām tika noskaidrots, ka viņiem nav priekšstata par izsniegtās veidlapas nozīmi un saturu, kā arī savām tiesībām. Proti, darbinieki savus pienākumus ir pildījuši formāli. Tiesībsarga biroja darbinieki īpašu uzmanību pievērš ĪAV esošo personu informētībai par viņu tiesībām. Pašlaik tiek veikta ĪAV ievietoto personu aptauja, lai iegūtu vispusīgu informāciju šajā jautājumā.

Konstatēts, ka VP ĪAV atšķirīgi izprot un piemēro normatīvo aktu prasības. (Piemēram, atsevišķās ĪAV higiēnas līdzekļi tiek izsniegti vienīgi pēc personas pieprasījuma, savukārt citās – aizturētajai personai tie tiek piedāvāti). Pastāv atšķirīga prakse ĪAV jautājumā par gultas veļas izsniegšanu, proti, atsevišķās ĪAV ieslodzītajām personām tā tiek izsniegta, citās – nē.

Arī policijas darbinieku apgāde (nodrošinājums) dažādos iecirkņos ir atšķirīga. Piemēram, vairākos ĪAV tika konstatēts, ka darbinieki nav nodrošināti ar formas tērpiem normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā un apjomā. Līdz 2011. gada oktobrim apmeklētajās ĪAV netika konstatēts, ka būtu uzsāktas darbības Aizturēto personu turēšanas kārtības likumā noteikto prasību ieviešanai. Proti, radās pamatotas bažas par minētajā likumā noteikto prasību ieviešanu līdz Satversmes tiesas noteiktajam termiņam (2011. gada 31. decembrim).

IV. Krimināltiesību jomas aktualitātes

Līdztekus izvirzītajām prioritātēm Krimināltiesību jomas juristi izskatīja pārbaudes lietas arī par citām tēmām.

1. Personas tiesības uz drošību un brīvību

Tiesībsarga birojā tika saņemts iesniegums, kurā norādīts, ka personai ar pirmās instances notiesājošo tiesas spriedumu ir piemērots drošības līdzeklis – apcietinājums. Tiesas spriedums daļā par apcietinājuma piemērošanu nav motivēts. Tā kā lietas izskatīšana apelācijas instancē ir ieilgusi, persona apcietinājumā ir pavadījusi gandrīz trīs gadus. Pamatojoties uz šo iesniegumu, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu un atzinumā secināja, ka attiecībā pret šo personu ir noticis Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 5. pantā garantēto personas tiesību uz brīvību pārkāpums.

Atbilstoši Kriminālprocesa likuma (turpmāk – KPL) 272. panta ceturtajai daļai pirmās instances tiesai, piespriežot brīvības atņemšanas sodu par smagu vai sevišķi smagu noziegumu, nav obligāts pienākums automātiski piemērot drošības līdzekli – apcietinājumu. Tiesai ir šādas tiesības gadījumos, kad ir objektīvi kritēriji un apstākļi, kuros to ir nepieciešams darīt. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse norāda uz apcietinājuma nepieciešamības izvērtēšanas obligātumu. Konkrētajā pārbaudes lietā tiesībsargs secināja, ka pirmās instances tiesa, piemērojot apcietinājumu, spriedumā nav sniegusi motivāciju par

nepieciešamību to piemērot. Tiesas galvenais uzdevums, mainot drošības līdzekli uz visbargāko no tiem – apcietinājumu, ir spriedumā sniegt pārliecinošu un argumentētu izklāstu, kas ir bijis par pamatu drošības līdzekļa maiņai līdz notiesājoša sprieduma spēkā stāšanās brīdim. Tāpēc tiesībsargs secināja, ka Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūrā nostiprinātie personas brīvības ierobežojuma kritēriji nav ievēroti.

Saskaņā ar KPL 281. panta piekto daļu pieteikumu par apcietinājuma atcelšanu vai grozīšanu pēc lietas nodošanas apelācijas instances tiesai līdz iztiesāšanas uzsākšanai var iesniegt tikai tad, ja ir radušies tādi veselības un ģimenes apstākļi, kas var būt par pamatu apcietinājuma atcelšanai vai grozīšanai. Līdz ar to personas tiesības lūgt izvērtēt apcietinājuma nepieciešamību pēc lietas nodošanas apelācijas instances tiesā ir ierobežotas. Tādējādi tiesībsargs secināja, ka KPL 281. panta piektajā daļā paredzētā kontrole par apcietinājuma atcelšanu vai grozīšanu ir formāla un nepamatoti sašaurina to gadījumu skaitu, kad personas apcietinājuma nepieciešamība var tikt vērtēta. Personai tiek liegta iespēja vērsties tiesā ar lūgumu izvērtēt apcietinājuma turpmāko nepieciešamību arī tādos gadījumos, kad tiesvedība apelācijas instances tiesā ir pārlieku ieilgusi un ar pirmās instances notiesājošu tiesas spriedumu noteiktais brīvības atņemšanas laiks iet uz beigām, bet persona joprojām atrodas apcietinātā statusā ar visiem no tā izrietošajiem tiesību ierobežojumiem.

Jau 2007. gadā tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā, iesakot izstrādāt grozījumus KPL, kas skaidri definētu, ka ir jānodrošina kontrole par apcietinājuma turpmākās piemērošanas nepieciešamību arī tad, ja apcietinājums piemērots ar notiesājošu pirmās instances tiesas spriedumu. Tomēr tiesībsarga viedoklis pilnībā netika ņemts vērā. Šobrīd ir izsludināts likumprojekts „Grozījumi Kriminālprocesa likumā”, kura 4. pants paredz papildināt likuma 281. pantu ar jaunām 5.¹ un 5.² daļām, kas paredz apcietinājuma turpmākās piemērošanas nepieciešamības izvērtēšanas kārtību pēc lietas nodošanas izskatīšanai apelācijas kārtībā. Atbilstoši šiem grozījumiem apelācijas instances tiesai tiks uzlikts pienākums pēc lietas iztiesāšanas uzsākšanas, ja lietas iztiesāšana tiek atlikta vai pasludināts pārtraukums uz laiku, kas ilgāks par diviem mēnešiem, izvērtēt apcietinājuma turpmāko nepieciešamību. Savukārt personai pašai būs tiesības iesniegt pieteikumu par apcietinājuma turpmākās piemērošanas nepieciešamību tikai tad, ja lietas iztiesāšana tiek noteikta uz laiku, kas ir ilgāks par diviem mēnešiem pēc lietas saņemšanas tiesā. Ņemot vērā to, ka apcietinājuma kontrole pēc lietas nodošanas apelācijas instances tiesai pašreizējā 281. panta 5. daļas redakcijā ir uzskatāma par formālu un nav atbilstoša cilvēktiesību prasībām, tiesībsargs sekos līdzī Valsts sekretāru sanāksmē izsludināto grozījumu turpmākai virzībai.

2. Personas tiesības uz taisnīgu tiesu

LR Saeimai nosūtīts priekšlikums izstrādāt grozījumus Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā (turpmāk – VNJPL), paredzot iespēju personām ar zemu ienākumu līmeni saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību prasības iesniegšanai un tiesvedībai Satversmes tiesā.

VNJPL 5. panta pirmajā daļā noteikts, ka valsts nodrošina juridisko palīdzību juridiska rakstura jautājuma risināšanai ārpus tiesas un tiesā aizskarto vai apstrīdēto personas tiesību vai ar likumu aizsargāto interešu aizsardzībai šajā likumā paredzētajos gadījumos, veidos un apjomā. Atbilstoši VNJPL noteiktajam valsts piešķir juridisko palīdzību civillietās, pārrobežu strīdos, administratīvajās lietās (atsevišķos gadījumos), krimināllietās un ārpus tiesas juridisko palīdzību.

2010. gadā pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs R. Apsītis secināja, ka valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības nesniegšana trūcīgām un maznodrošinātām personām, tām vērstoties Satversmes tiesā, nesamērīgi ierobežo Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā garantētās tiesības uz taisnīgu tiesu. Satversmes tiesas process ir uzskatāms par sarežģītu, tāpēc Satversmes tiesā iesniedzamā pieteikuma formai un saturam ir noteiktas striktas prasības un tā sagatavošanai ir nepieciešamas juridiskās argumentācijas prasmes.

Jau 2010. gada beigās tiesībsargs vērsās Tieslietu ministrijā ar aicinājumu izstrādāt grozījumus VNJPL, kas novērstu Satversmē garantēto cilvēktiesību nesamērīgu ierobežojumu. Diemžēl Tieslietu ministrija neatbalstīja šo aicinājumu, norādot, ka: „2009. gada 1. jūnijā Saeimā tika iesniegts likumprojekts „Grozījumi Valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības likumā”, kas cita starpā samazināja valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu ar mērķi (norādīts likumprojekta anotācijā) ietaupīt budžeta līdzekļus, tādējādi likumdevēja tiesību politikas mērķis budžeta taupības nolūkos bija samazināt piešķirtās juridiskās palīdzības apjomu, tāpēc šobrīd aicinājums paplašināt nodrošinātās juridiskās palīdzības apjomu nav atbalstāms, jo šāds lēmums būtu pretrunā ar noteikto politikas mērķi.”

Lai gan tiesības uz taisnīgu tiesu nav absolūtas, tomēr Satversme tieši neparedz gadījumus, kuros tās varētu tikt ierobežotas. Satversmes tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinušas¹⁰⁷, ka tiesības uz taisnīgu tiesu var tikt ierobežotas tiktāl, ciktāl tās netiek atņemtas pēc būtības. Tomēr šim ierobežojumam jābūt noteiktam likumā, kā arī attaisnotam ar leģitīmu mērķi un samērīgam ar to. Savukārt spēkā esošais regulējums personām ar zemu labklājības līmeni pēc būtības atņem tiesības vērsties Satversmes tiesā, kā rezultātā tām nav pieejams šis tiesību aizsardzības mehānisms.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs ir apzinājis arī citu tiesību ekspertu viedokļus šajā jautājumā. Latvijas Universitātes docente A. Rodiņa savā promocijas darbā „Konstitucionālās sūdzības teorija un prakse Latvijā” norāda, ka: „Konstitucionālās sūdzības subjektiem nav iespējams saņemt valsts nodrošināto juridisko palīdzību, kāda tiek garantēta personām civilprocesā, administratīvajā procesā un kriminālprocesā. Taču šāds valsts pienākums izriet no Satversmes 92. pantā iekļautajām garantijām.(...) konstitucionālās sūdzības pamatojumā personai ir jāprot pierādīt, kuras pamattiesības un kā (kādā veidā) ir aizskartas ar tiesību normu (aktu), kas neatbilst augstāka juridiska spēka tiesību normai (aktam)”¹⁰⁸. Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs J. Grīnbergs norāda, ka normatīvajos aktos jāparedz risinājums valsts pienākuma izpildei sakarā ar juridiskās palīdzības sniegšanu Satversmes tiesā. Savukārt Satversmes tiesas priekšsēdētājs G. Kūtris norāda, ka: „... Satversmes tiesas kolēģijas apmēram 36% gadījumu (vidēji) atsakās ierosināt lietu tieši pieteikuma acīmredzami nepietiekamā juridiskā pamatojuma dēļ. (...) Līdz ar to nav šaubu, ka juridiski kvalitatīvāks pieteikums veicinātu personas tiesību ātrāku aizsardzību.” Tādējādi valsts nodrošinātās juridiskās palīdzības piešķiršana pieteikuma sagatavošanai iesniegšanai Satversmes tiesā, kā arī pārstāvība uzsāktā tiesas procesā nodrošinātu un veicinātu ātrāku tiesību aizsardzību personām ar zemiem ienākumiem.

3. Fotoradari

2008. gadā pēc tiesībsarga R. Apsīša iniciatīvas tika ierosināta pārbaudes lieta par personas sodīšanu par pārkāpumiem, kas fiksēti, izmantojot tehniskās ierīces (fotoradarus). Minētās pārbaudes lietas mērķis bija noskaidrot, vai, amatpersonai pieņemot lēmumu par personas

¹⁰⁷ Latvijas Republikas Satversmes tiesas 2002. gada 26. novembra spriedums lietā Nr. 2002-09-01 un Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1975. gada 21. februāra spriedums lietā *Golders v United Kingdom*

¹⁰⁸ http://www3.acadlib.lv/greydoc/Rodinas_disertacija/Rodina_lat.doc

sodīšanu, tiek ievērotas cilvēktiesību prasības. 2009. gadā, apkopojot un izvērtējot iegūto informāciju, tika konstatēti trūkumi pastāvošajā normatīvajā regulējumā (CSL 43⁶. pantā), jo par šādā veidā fiksētiem pārkāpumiem pie atbildības var tikt sauktas personas, kas nav vainojamas konkrētā pārkāpuma izdarīšanā. Turklāt šīm personām ir liegtas iespējas apstrīdēt protokolu – lēmumu, jo viņas nav šī administratīvā akta adresāti. Tādējādi, piemērojot sodus par pārkāpumiem, kas fiksēti ar fotoradariem, var tikt aizskartas personas tiesības uz taisnīgu tiesu, kas garantētas Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā un Eiropas cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā. Turklāt, piemērojot vienīgi minimālo sodu par pārkāpumiem, kas fiksēti, neapturot transporta līdzekli, tiek nepamatoti pārkāpts atšķirīgas attieksmes aizliegums, kas noteikts Satversmes 91. pantā un Konvencijas 14. pantā.

Apzinoties nepieciešamību saglabāt līdzsvaru starp indivīda tiesību ierobežojumu un sabiedrības drošības interesēm, kuras tiek apdraudētas, personai pārkāpjot Ceļu satiksmes noteikumus, 2009. un 2010. gadā tiesībsargs R. Apsītis vērsās Iekšlietu, Tieslietu un Satiksmes ministrijā ar aicinājumu izstrādāt nepieciešamos grozījumus normatīvajos aktos, kas novērstu pastāvošos trūkumus. Tomēr ministrijas neuzskatīja šādu grozījumu izstrādi par lietderīgu.

2011. gadā Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, veicot pētījumu „Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē”, konstatē trūkumus pastāvošajā regulējumā. Minētā pētījuma autori secina: „Konkrētās personas (administratīvā akta adresāta) noskaidrošana ir viens no būtiskajiem faktiem, kas iestādei jānoskaidro pirms tā izdod administratīvo aktu. (...) Pašreizējais regulējums pat nedod iespēju transportlīdzekļa turētājam vai īpašniekam pierādīt savu nevainīgumu. Protokols – lēmums tiek izsūtīts tādā formā, kas netieši liek nevis līdzdarboties, bet uzreiz samaksāt uzlikto naudas sodu”.¹⁰⁹

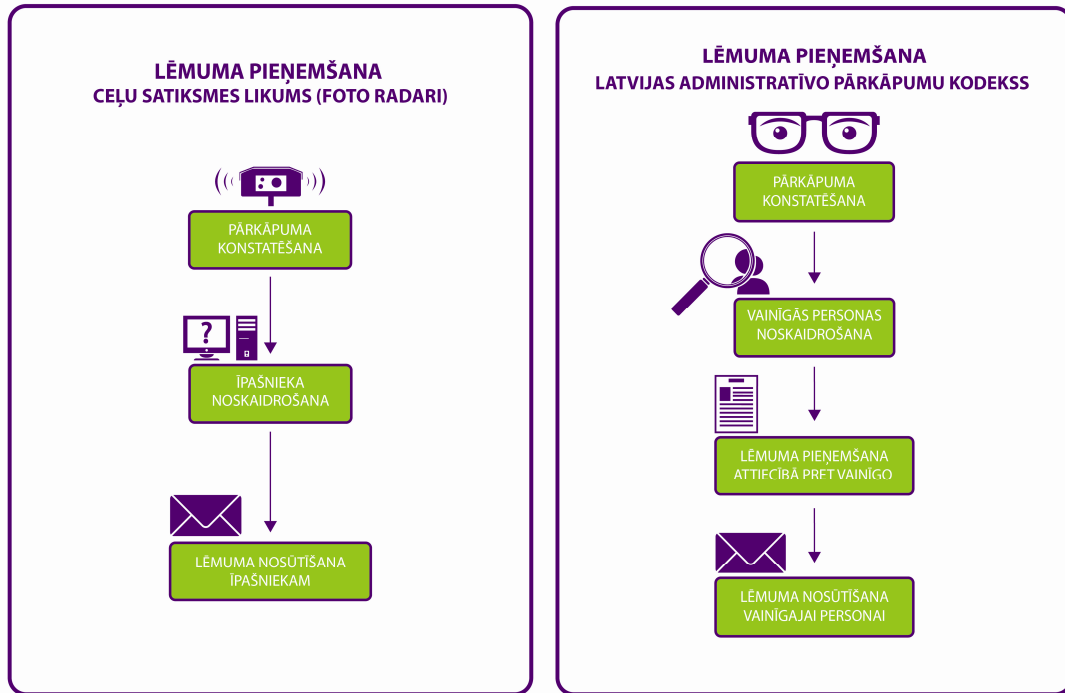
2011. gada 8. martā noslēdzās Iekšlietu ministrijas rīkotais konkurss "Ceļu satiksmes drošības uzlabošanai nepieciešamo mērierīču sistēmas ieviešana, uzstādīšana un apkalpošana", kura rezultātā fotoradaru skaits valstī tiks būtiski palielināts¹¹⁰. Valsts policijas Prevencijas pārvaldes priekšnieks E. Zivtiņš un Ceļu Satiksmes drošības direkcijas direktors A. Lukstiņš vairākkārt masu saziņas līdzekļiem ir snieguši informāciju, ka ar fotoradariem papildus braukšanas ātruma pārkāpumiem tiks fiksēti arī citi (braukšana bez tehniskās apskates un apdrošināšanas, kā arī luksofora aizliedzošā signāla neievērošana). Tādējādi var pieļaut, ka pieaugs arī lēmumu skaits par personu sodīšanu, kas pieņemti, neapturot transporta līdzekli un nenoskaidrojot pārkāpēju.

Spēkā esošais tiesiskais regulējums:

Latvijas Republikas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 149⁸. pantā ir noteikta personas atbildība par braukšanas ātruma neievērošanu. Savukārt Ceļu satiksmes likuma (turpmāk – CSL) 43⁶. pantā noteiktas īpatnības administratīvajā procesā attiecībā uz pārkāpumiem, kas fiksēti ar tehniskiem līdzekļiem, neapturot transportlīdzekli. Minētais pants paredz, ka protokols – lēmums par minimālā naudas soda samaksu – tiek nosūtīts transporta līdzekļa reģistrācijas apliecībā norādītajam turētājam vai īpašniekam.

¹⁰⁹ Aperāne K., Litvins G. Administratīvā pārkāpuma lietvedība ceļu satiksmē. Providus, 2011, 113. lpp.

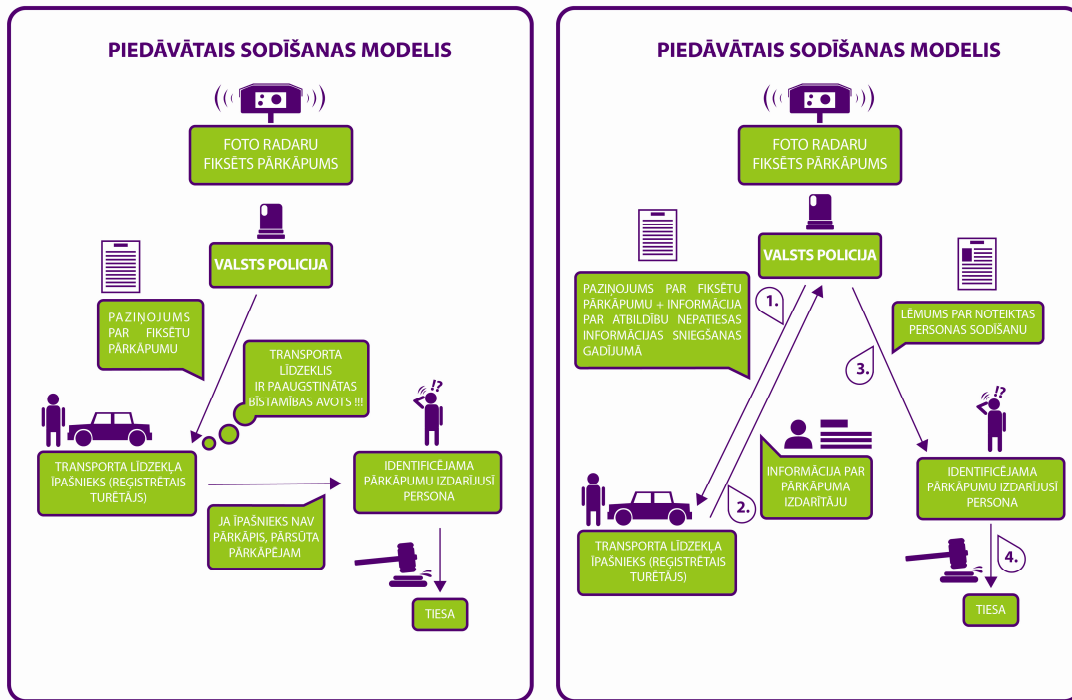
¹¹⁰ http://www.iem.gov.lv/lat/aktualitates/informacija_medijiem/?doc=22690

2011. gada 26. maijā tiesībsargs aicināja Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētāju līdz 2011. gada oktobrim izstrādāt grozījumus CSL 43⁶. pantā, kas mainītu sodīšanas kārtību, ja pārkāpums ir fiksēts ar fotoradariem. Proti, paredzot, ka ar fotoradaru fiksētais pārkāpums ir pamats lietvedības uzsākšanai. Minētās lietvedības ietvaros amatpersona nosūta attiecīgā transporta līdzekļa īpašniekam paziņojumu (protokolu) par notikušo pārkāpumu un aicinājumu (piemēram: desmit dienu laikā) ierasties iestādē un sniegt identificējošu informāciju par pārkāpumu izdarījušo personu (šādu iespēju jau pašlaik paredz Ceļu satiksmes likuma 20. pants). Tādējādi valsts būs veikusi minimāli nepieciešamās darbības pārkāpumu izdarījušās personas noskaidrošanai. Līdz ar to amatpersonai, pamatojoties uz fotoradara fiksēto pārkāpumu un īpašnieka sniegtajām ziņām, būs iespēja pieņemt objektīvāku lēmumu par vainīgās personas sodīšanu. Savukārt, ja īpašnieks neierodas vai nevar (nevēlas) sniegt lēmuma pieņemšanai nepieciešamās ziņas, varētu tikt prezumēts, ka viņš atzīst savu vainu konkrētā pārkāpuma izdarīšanā. Attiecīgi amatpersonai LAPK noteiktajā kārtībā būtu iespēja un pamats pieņemt lēmumu par soda piemērošanu transporta līdzekļa īpašniekam.

Piedāvātie modeļi nenodrošinās absolūti visu pārkāpumu izdarījušo personu saukšanu pie likumā paredzētās atbildības. Tomēr tie paredzēs, ka, valstij veicot minimālas izmeklēšanas darbības, tiks būtiski samazināta iespējamība, ka nelabvēlīgas sekas iestājas personai, kura nav izdarījusi konkrēto pārkāpumu. Tādējādi valsts rīcība atbilstu tiesiskās palāvības principam. Turklāt tiktu nodrošināts, ka personas neatkarīgi no pārkāpuma fiksēšanas veida saņemtu vienādus sodus. Proti, tiktu novērsta nevienlīdzīga attieksme pret vienādu pārkāpumu izdarījušām personām. Vienīgi pārkāpumu izdarījušās personas sodīšana var veicināt satiksmes drošības uzlabošanu, novēršot atkārtota pārkāpuma izdarīšanu.

Piedāvātie risinājumu modeļi:

Tiesībsargs 2011. gada 4. novembrī atkārtoti vērsās pie Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētāja ar aicinājumu veikt nepieciešamās izmaiņas tiesību aktos.

2011. gada decembrī tiesībsargs J. Jansons vērsās Saeimas Tautsaimniecības vides un reģionālās politikas komisijā ar priekšlikumu veikt grozījumus Ceļu satiksmes likuma 43⁶. pantā.

4. Tiesības uz īpašumu

Tiesībsargs R. Apsītis konstatēja, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 257. panta pirmajā daļā noteiktais pienākums nodrošināt naudas soda izpildi, t.i., glabāt personas automašīnu līdz naudas soda izpildei, nav samērīgs tiesību uz īpašumu ierobežojums. Turklāt, ja persona izmanto savas tiesības un apstrīdēs nelabvēlīgu lēmumu, ilgstošas tiesvedības rezultātā viņai var rasties būtisks materiāls kaitējums. Līdz ar to, pastāvot šādam regulējumam, tiek pārkāptas personas Latvijas Republikas Satversmes 105. pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. pantā garantētās tiesības.

2010. gadā Tieslietu ministrijā notika darba grupas sēde, kurā konceptuāli tika atbalstīts tiesībsarga viedoklis par nepieciešamību izstrādāt grozījumus LAPK 257. panta pirmajā daļā. Arī 2010. gada 12. novembra vēstulē Nr. 1-17/5342 Tieslietu ministrija informēja tiesībsargu, ka ir paredzēts svītrot LAPK 257. panta pirmās daļas kvadrātikavās ietverto tiesisko regulējumu un nepieciešamo tiesisko regulējumu ietvert LAPK 258. pantā. Minētā jautājuma tālākā virzība tika paredzēta 2011. gada janvārī.

Tomēr līdz 2011. gada oktobrim grozījumi izstrādāti netika, bet atkārtotā Tieslietu ministrijas darba grupas sēdē tiesībsarga priekšlikumu veikt grozījumus LAPK 257. panta pirmajā daļā neatbalstīja Iekšlietu ministrijas pārstāvji. Ņemot vērā to, ka Tieslietu ministrijas darba grupā

netika panākts vienots viedoklis minētajā jautājumā, tiesībsargs J. Jansons 2011. gada decembrī vērsās pie Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja ar saviem priekšlikumiem grozījumiem LAPK 257. panta pirmajā daļā.

Diskriminācijas novēršanas joma

Kas ir diskriminācija?

Diskriminācija ir nepamatoti atšķirīga attieksme kādas aizliegtas pazīmes (dzimuma, rases, ādas krāsas, vecuma, invaliditātes, reliģiskās vai politiskās pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelsmes, mantiskā vai ģimenes stāvokļa, seksuālās orientācijas) dēļ. Diskriminācijas aizliegums attiecas gan uz attiecībām starp valsti un privātpersonu, gan uz privāttiesiskajām attiecībām.

Darba tiesiskajās un dienesta attiecībās ir aizliegta diskriminācija pēc visām iepriekš minētajām pazīmēm. Tāpat ir aizliegta diskriminācija, piedāvājot precī vai pakalpojumu, pārdojot precī vai sniedzot pakalpojumu, patērētāja dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes dēļ.

Vienlīdzības princips nozīmē, ka, pastāvot vienādiem faktiskajiem un tiesiskajiem lietas apstākļiem, iestāde un tiesa pieņem vienādus lēmumus (pastāvot atšķirīgiem faktiskajiem vai tiesiskajiem lietas apstākļiem, – atšķirīgus lēmumus).

Diskriminācija ir nepamatoti atšķirīga attieksme, izslēgšana vai ierobežojums, kam par pamatu ir diskriminētās personas rase, ādas krāsa, valoda, nacionālā vai etniskā piederība, dzimums, seksuālā orientācija, sociālā izcelsme, mantiskais vai ģimenes stāvoklis, invaliditāte (veselības stāvoklis), vecums, reliģiskā piederība, politiskā vai cita pārliecība vai citi apstākļi, ja tam nav pamatota un objektīva attaisnojuma vai ja trūkst samērīguma starp sasniedzamo mērķi un izmantotajiem līdzekļiem. Izdala tiešo diskrimināciju, netiešo diskrimināciju, personas aizskaršanu, norādījumu vai aicinājumu diskriminēt.

Tiešā diskriminācija ir gadījumos, ja salīdzināmā situācijā pret kādu personu izturas sliktāk, nekā pret citu personu tieši kāda aizliegtā pamata (piem., dzimuma) dēļ.

Netiešā diskriminācija ir gadījumos, ja salīdzināmā situācijā šķietami neitrāls noteikums, kritērijs vai prakse rada vai var radīt nelabvēlīgas sekas personai kāda diskriminācijas pamata dēļ, izņemot gadījumu, kad šāds noteikums, kritērijs vai prakse ir objektīvi pamatota ar tiesisku mērķi, kura sasniegšanai izraudzītie līdzekļi ir samērīgi.

Personas aizskaršana ir personas pakļaušana tādai no šīs personas viedokļa nevēlamai rīcībai, kas saistīta ar kādu no aizliegtajiem diskriminācijas pamatiem (dzimums, vecums utt.) un kuras mērķis vai sekas ir personas cieņas aizskaršana un iebiedējošas, naidīgas, degradējošas, pazemojošas vai aizskarošas vides radīšana.

Norādījums vai aicinājums diskriminēt ir diskriminācijas veids, kas konstatējams gadījumos, kad tiek dots norādījums citai personai diskriminēt kādu personu, pamatojoties uz aizliegto pamatu.

Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 14. pantu un 12. papildprotokolu, Eiropas Savienības direktīvām (2000/43/EC, 2004/113/EC, 2006/54/EC), ANO konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām 33. pantu, ANO rezolūciju Nr. 48/143, Eiropas Komisijas pret neiecietību un rasismu Vispārējās politikas rekomendācijām Nr. 2 un Nr. 7 Latvija ir apņēmusies izveidot iestādi vai iestādes, lai veicinātu vienādu visu cilvēku attieksmi bez diskriminācijas rasu vai etniskās piederības dēļ, dzimuma dēļ. Šīs iestādes var būt daļa no aģentūrām, kas valsts mērogā atbild par cilvēktiesību aizstāvību vai indivīda tiesību aizsardzību. Šo iestāžu kompetencē ir neatkarīgas palīdzības nodrošināšana diskriminācijas

upuriem, nekaitējot upuru un apvienību, organizāciju vai citu personu tiesībām un ievērojot viņu sūdzības par diskrimināciju, kā arī neatkarīgu aptauju rīkošana par diskrimināciju, neatkarīgu ziņojumu publicēšana un ieteikumu sastādīšana par jebkuru jautājumu, kas saistīts ar diskrimināciju. Saskaņā ar Tiesībsarga likumu šo darbu Latvijas Republikā veic tiesībsargs.

Diskriminācijas novēršanas jomas prioritātes:

1. Diskriminācijas mazināšana nodarbinātības jomā.
2. Naida noziegumu mazināšana.
3. Vienlīdzīgas pieejas precēm un pakalpojumiem ievērošana uz dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes pamatiem.
4. ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas sekmēšana.

Papildus minētajam 2011. gadā tiesībsargs īpašu uzmanību veltījis diskriminācijas mazināšanai pret romu tautības pārstāvjiem, kā arī diskriminācijas novēršanai uz seksuālās orientācijas pamata. Tika sasaukta konsultatīvā padome par partnerattiecību tiesisko regulējumu, tās mērķis – mazināt atstumtību, ko izjūt ne tikai personas ar atšķirīgu seksuālo orientāciju.

I. Diskriminācijas mazināšana nodarbinātības jomā

2011. gadā ekonomiskās situācijas pasliktināšanās ir negatīvi ietekmējusi īpaši aizsargātās grupas – personas ar atšķirīgu tautību, rasi, etnisko piederību, pirmspensijas un pensijas vecuma cilvēkus, personas ar invaliditāti. 2011. gadā tiesībsargs ir strādājis pie situācijas izpētes, sabiedrības informēšanas, kā arī individuālu gadījumu izvērtēšanas un diskriminācijas novēršanas.

Preventīvo darbu diskriminācijas mazināšanai nodarbinātības jomā tiesībsargs uzsāka ar faktiskās situācijas izpēti. Diskriminācijas izplatības apzināšanai Latvijā, kā arī lai veicinātu strādājošo informētību par diskriminācijas veidiem un iespējamo rīcību savu tiesību aizsargāšanai, Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu veica pētījumu „Diskriminācija darba vietās”. Pētījuma tehniskais veicējs bija pētījumu aģentūra „TNS Latvija”. Aptaujas mērķis bija noskaidrot, vai personas ir informētas par normatīvo regulējumu un vai tās ir saskārušās ar diskriminējošu attieksmi, uzsākot darba tiesiskās attiecības, darba tiesisko attiecību laikā vai izbeidzot darba tiesiskās attiecības. Pētījums atklāja, ka bieži paši darba meklētāji, uzsākot darba tiesiskās attiecības, kā arī darba procesā, izpauž informāciju, kā rezultātā var iemantot nevienlīdzīgu attieksmi vai tikt diskriminēti. Piemēram, informācija tiek sniegta par savu tautību (57%), ģimenes stāvokli (50%) un ģimenes lielumu (informācija par bērniem) (43%), hobiju (32%), veselības stāvokli vai invaliditāti (35%). Starp pazīmēm, pēc kurām visvairāk diskriminē, tika norādīts: vecums (32%), tautība (23%), dzimums (19%), bērnu skaits, bērnu vecums (17%), valodu zināšanas (16%), veselības stāvoklis, invaliditāte (9%), iepriekšējā sodāmība (8%), seksuālā orientācija (7%), reliģiskā piederība (6%), ģimenes stāvoklis (5%), rase (5%), ādas krāsa (5%), politiskā pārliecība (4%), mantiskais stāvoklis (2%) u.c.

Aptaujā konstatētais atspoguļojas iesniegumos tiesībsargam. Tiesībsarga birojā vērsušās personas, norādot, ka nevar atrast darbu Latvijā un atteikumi ir saistīti tieši ar personas vecumu. Iedzīvotāji vērsuši uzmanību uz darba sludinājumiem, kur grāmatveža darbam tiek aicinātas personas līdz 40 gadu vecumam. Tāpat sastopami sludinājumi ar norādi: „Meklējam pārdevēju ziedu salonā (sievieti no 19-30 gadiem)” vai „Uzņēmums meklē tirdzniecības menedžeri, vecums līdz 35 gadiem.”

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs vērsās pie portālu <http://www.ss.lv/lv/> un <http://www.reklama.lv/> vadības ar lūgumu izņemt ievietotos sludinājumus, kuros norādīts personas vecums, un veikt uzraudzību, lai novēstu diskriminējošu sludinājumu ievietošanu šajos portālos. Tiesībsargs aicinājis Valsts darba inspekciju aktīvāk piemērot administratīvo sodu, kas noteikts Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 204.¹⁷ pantā un paredz no 100 līdz 500 latu lielu sodu par normatīvajos aktos noteikto diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu. Diskriminējošie sludinājumi no portāliem tika izņemti, tomēr portālu vadībai ir pienākums raudzīties, lai līdzīgu sludinājumu ievietošana nenotiktu. Šādi sludinājumi norāda darba devēja diskriminējošo attieksmi pret darba meklētājiem un veido sabiedrības segregāciju, kuras dēļ noteikta vecuma personas nepiesakās darbam, kaut tās atbilst visiem nepieciešamajiem profesionālajiem kritērijiem.

Izskatot personu iesniegumus, tiesībsargs konstatēja pārkāpumu darbā iekārtošanas uzņēmumā, kur netika ievērots normatīvajos aktos noteiktais par pieļaujamiem jautājumiem interviju laikā. Tajās noskaidrotā informācija bija pamatā diskriminējošai attieksmei pret noteiktām iedzīvotāju grupām. Uzņēmuma anketās, piesakoties darbam ārvalstīs, lūgts norādīt informāciju par personas veselības stāvokli, invaliditāti, pilsonību. Tiesībsargs konstatēja Darba likuma 29. un 33. panta pārkāpumus. Saskaņā ar normatīvo regulējumu, sniedzot darbā iekārtošanas pakalpojumus, komersantam ir tiesības sniegt informāciju par pilsonības nosacījumiem darbam noteiktās valstīs, tāpat informēt par iespējamiem pabalstiem personām, kuru apgādībā ir bērni, neuzdot personai konkrētu jautājumu, vai šis regulējums ir attiecināms uz viņu. Attiecībā uz veselības stāvokli, kas objektīvi ir nepieciešams atsevišķām profesijām, gan Darba likuma 36. pantā, gan citos Eiropas Savienības valstu normatīvajos aktos ir iestrādāts regulējums, kā darba devējs var noskaidrot personas veselības stāvokļa atbilstību ieņemamajam amatam. Tiesībsargs aicināja uzņēmuma vadību neietvert noskaidrojamo jautājumu lokā un „Kandidātu datu bāzē” jautājumus par personas ģimenes stāvokli, nacionālo vai etnisko stāvokli, sodāmību un invaliditāti, ja vien iepriekšējas sodāmības aizliegums vai noteikts veselības stāvoklis nav objektīvs nodarbinātības kritērijs.

2011. gadā kā atsevišķu virzienu, kam tika pievērsta pastiprināta tiesībsarga uzmanība, var izdalīt darbinieku aizsardzību grūtniecības, dzemdību un bērna kopšanas periodos.

Pārbaudes lietas ietvaros tika konstatēti pārkāpumi Valsts policijas rīcībā, kad tika atteikts piešķirt atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas, kas lūgts aizbildnībā nodota bērna aprūpei. Izvērtējot pārbaudes lietas materiālus, tiesībsargs konstatēja, ka ar atteikumiem policistei piešķirt atvaļinājumu bez darba samaksas saglabāšanas aizbildnībā esošā bērna aprūpei Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvalde ir pārkāpusi Latvijas Republikas Satversmes 91. pantu, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. pantu un Darba likuma 29. pantu. Tiesībsargs norāda, ka saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes 91. pantu pret šo policijas darbinieci ir nodrošināma tāda pati attieksme kā pārējiem vecākiem, kuri sakarā ar maza bērna ienākšanu ģimenē lūguši piešķirt un ir saņēmuši atvaļinājumu. Ņemot vērā policistes vairākkārtējos lūgumus (2011. gada 21. aprīlī, 2011. gada 15. augustā, 2011. gada 12. septembrī) piešķirt bezalgas atvaļinājumu līdz 2012. gada 12. februārim, Valsts policijas Kurzemes reģiona pārvaldei ir pienākums piešķirt policistei atvaļinājumu bērna aprūpei, saglabājot darba vietu un amatu. Saskaņā ar Darba likuma 29. panta 8. daļu policistei ir tiesības uz morālo kompensāciju par ilgstošu, diskriminējošu attieksmi.

Pārbaudes lietas ietvaros tiesībsargs saskatīja trūkumus Darba likuma 35. nodaļā, kas nosaka kārtību, kādā tiek piešķirti atvaļinājumi. Tiesībsargs vērsās pie Labklājības ministrijas ar lūgumu attiecīgi papildināt normatīvos aktus, lai novērstu pārkāpumus, kas rodas sistēmiski nepiemērojot šobrīd spēkā esošo regulējumu attiecībā uz atvaļinājumu piešķiršanu dienestā

esošām personām aizbildnībā nodota bērna aprūpei. Darba likumā nav noteiktas īpašas garantijas personām, kuras ir paņēmušas aizbildnībā bērnu, kam nepieciešama faktiska aprūpe. Kā izriet no Latvijas Republikas Satversmes tiesas prakses tiesiskās vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats¹¹¹. Kopējiem elementiem ir jābūt tādiem, kas pēc iespējas intensīvāk raksturo abas situācijas¹¹². Kopējais elements šajā gadījumā ir bērns, kam nepieciešama aprūpe. Atšķirīgais elements ir bērna juridiskais statuss – ģimenē dzimušais, adoptētais, aizbildnībā esošais. Tā kā visiem bērniem ir nepieciešama aprūpe, laiks un uzmanība, var secināt, ka darbinieki, kuriem nepieciešams atvaļinājuma periods bērna aprūpei bērnam, kas dzimis, adoptēts vai pār kuru nodibināta aizbildnība, atrodas vienādos, salīdzināmos apstākļos. Darba likuma 153. un 156. pantā nav pilnvērtīgi uzskaitīti visi gadījumi, kas dod darbiniekam tiesības prasīt un darba devējam pienākumu piešķirt atvaļinājumu bērna aprūpei, neatkarīgi no bērna juridiskā statusa. Neprecizitātes normatīvajā regulējumā var radīt situāciju, kad personai netiek piešķirts atvaļinājums aizbildnībā esoša bērna kopšanai. Kamēr nepamatotie lēmumi, kas pārkāpj Latvijas Republikas Satversmes 91. pantu, netiek atcelti un attiecīgi netiek piešķirts bērna aprūpei nepieciešamais atvaļinājums, personai tiek liegta iespēja pilnvērtīgi aprūpēt bērnu un, tāpat, tai tiek liegtas tiesības saņemt likumā „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” noteikto vecāku pabalstu. Ņemot vērā minēto, ir nepieciešams veikt attiecīgus grozījumus Darba likuma 35. nodaļā, lai audžuģimenes loceklim un aizbildnim noteiktu līdzvērtīgas tiesības uz atvaļinājumu, kas nepieciešams faktiskai bērna kopšanai, kā bērna vecākiem un adoptētājiem.

II. Naida noziegumu mazināšana

2011. gadā liela uzmanība tika pievērsta internetā publicētu naida runu un rasu naidu saturošu izteicienu mazināšanai. 2011. gadā tiesībsargs ir sniedzis 13 eksperta atzinumus Drošības policijai par naida runu internetā, interneta portāla komentāros. Personas ar saviem izteicieniem ir pārkāpušas Latvijas Republikas Satversmes 100. pantā, 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvencijas 10. pantā un ANO 1976. gada 23. marta „Starptautiskā pakta par pilsoņu politiskajām tiesībām” 19. panta 1. daļā un 2. daļā noteiktās tiesības uz saviem uzskatiem, izteiksmes brīvību, brīvību meklēt, saņemt un izplatīt visu veidu informāciju un idejas neatkarīgi no valstu robežām mutiski, rakstiski, drukājot vai mākslinieciskās izpausmes formās, vai arī ar jebkuru citu informācijas līdzekļu palīdzību pēc savas izvēles, jo šo izteikumu rezultātā tiek radīta naidīga, neiecietīga vide pret krievu un arābu tautības pārstāvjiem. Tāpat sniegti atzinumi par naida veicināšanu pret Latvijas Republikas pamatnāciju – latviešiem.

¹¹¹ Sk. Satversmes tiesas 03.04.2001. g. sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu.

¹¹² Sk. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Latvijas Vēstnesis, 2011, 95. lpp.

Tiesībsarga uzdevumā diskriminācijas un neiecietības, tajā skaitā naida runas mazināšanai iecietības dienas ietvaros 2011. gada 16. novembrī tika atklāts interneta portālu komentāros paustās neiecietības monitoringa instrumentu „Agresivitātes indekss”. Ar šī pētniecības instrumenta palīdzību ir iespējams novērtēt auditorijas komunikāciju un reakciju uz aktuāliem notikumiem. Indekss uzrāda auditorijas reakciju uz dažādiem sabiedriskiem un politiskiem notikumiem, biežāk lietotos „agresīvos” vārdus, komentēšanas kultūru un citas interesantas kopsakarības. „Agresivitātes indeksa” izveides mērķis ir skaidrot auditorijas radīto komentāru saturu interneta vidē portālos „TVNET”, „Delfi” un „Apollo”, lai izprastu komentāru rakstītāju emocionālo agresiju internetā. Projekts ir plānots kā ilgtermiņa izpētes process, kur reizi mēnesi tiek apkopti iepriekšējā mēneša dati un sniegta ekspertu skaidrojošā analīze. Projektā ir iesaistīti Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātes mācībspēki – Sergejs Kruks, Anda Rožukalne, Klāvs Sedlenieks, Ruta Siliņa un Ilva Skulte, kā arī Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta vadošais pētnieks Normunds Grūzītis. Projekts tapis Tiesībsarga biroja paspārnē, ar Frīdriha Eberta fonda atbalstu.

Neiecietība sociālajos portālos un interneta diskusijās bija arī viens no tiesībsarga šī gada konferences diskusijas tematiem. Tiesībsarga konferencē 2011. gada 8. decembrī tika runāts par faktiskām situācijas uzlabošanas iespējām un diskutēts par normatīvā regulējuma uzlabošanas nepieciešamību.

Diskusijā tika konstatēts kvalitatīvu diskutēšanas prasmju tūkums, kā rezultātā sociālajos portālos un interneta diskusijās veidojas ķildas dialogs, emocionālā agresija. Kā iespējamais risinājums tika minēta uzmanības pievēršana argumentēšanas prasmju attīstīšanai izglītības iestādēs, kā rezultātā diskusijas dalībnieki nepieļautu neiecietību un naidu diskusiju telpā. Tika pausts aicinājums ievērot žurnālistu ētiku, atsevišķos gadījumos nepieļaut komentēšanas iespēju par rakstiem, kas var izraisīt naidīgas un neiecietīgas diskusijas, tāpat nublicēt šādas ziņas saturošus rakstus. Diskusijā tika norādīts, ka internets ir sabiedrības spogulis. Ja tiks liegta šāda izpausmes brīvība, neiecietība tiks pausta citā vidē, tāpēc labāk vērot un novērst negatīvās tendences šajā vidē. Neiecietības monitoringa instruments „Agresivitātes indekss” uzrāda, ka komentāros ir vērojams nicinājums pret sevi, pret citādo, ekstrēms nacionālisms. Tika rosināts veikt pētījumus par tām sabiedrības grupām, kas pauž neiecietību, lai zinātu, ar kādu paaudzi strādāt un ar kādām metodēm novērst šo neiecietību. Tika ierosināts: ļaut reģistrēties interneta komentāru telpā, tikai norādot savu identitāti; izveidot sistēmu, kā atpazīt valsts un pašvaldību datoru IP adreses; ievietot paziņānās zīmi komentāriem un ziņām, kas tiek paustas no datoriem, kas iegādāti par valsts un pašvaldību līdzekļiem, tādējādi novēršot nodokļu maksātāju naudas izmantošanu naidu un neiecietību saturošu komentāru paušanā. Portāla draugiem.lv vadība ir izveidojusi bezmaksas programmu diskusijas.lv, kuru instalējot portāla diskusiju telpai, portāla diskusiju dalībnieki tiek atpazīti ar kādu no saviem facebook, twitter, google, draugiem.lv kontiem, tādējādi mazinot anonimitāti. Tika pausts priekšlikums publicēt notiesājošos spriedumus par kriminālpārkāpumiem interneta vidē, tādējādi informējot sabiedrību, diskusiju dalībniekus, lai novērstu to, ka interneta diskusijas tiek uztvertas kā anonīma vide, kaut komentētāji ir identificējami un sodi tiek piemēroti. Tāpat Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi ir publicējami latviski un piemērojami Latvijas Republikas tiesu praksē.

Tika ierosināts veikt pasākumus policijas darbinieku izglītošanai reģionos, lai nenotiktu līdzīgi gadījumi tam, kādu minēja draugiem.lv pārstāvis, kad Tukuma policija sākumā

mēģināja atrunāt no iesnieguma rakstīšanas personu, kurai nacionālās etniskās piederības dēļ tika draudēts ar vardarbību portālā, norādot, ka ir zināma šīs personas darba vieta, iela, kurā viņa dzīvo. Tika ierosināts portālu rakstiem un diskusijām ietvert pārpublicēšanas aizlieguma atzīmi, lai neiecietīgā ziņa netiktu bez saskaņošanas neskaitāmas reizes pārpublicēta. Diskusijas portālos bieži noved pie tā, ka diskusijas dalībnieki sāk viens otru elektroniski izsekot. Ne visi zina, ka neatļauti piekļūt cita e-pastam, sociālajam portālam, uzlauzt mājaslapu ir kibernoziēgums, par ko paredzēts cietumsods, līdz ar to tika ierosināts informēt sabiedrību un diskusiju dalībniekus par sodu, kas paredzēts par kibernoziēgumu veikšanu. Tādu kibertelpu izveide un uzturēšana, kurās notiek darbība, piemēram, kibertelpu, kuru dalībnieki var savstarpēji apmainīties ar mūzikas failiem bez autortiesību ievērošanas, ir uzskatāma par prettiesisku. Diskusiju portālu vadība norādīja, ka nav samērīgi algot 5 – 10 darbiniekus, kas 24 stundas pārbaudītu katru diskusiju telpā pausto ziņu, līdz ar to nepieciešams aicināt sabiedrību būt aktīviem, ziņojot par pārkāpumiem publiskajā telpā, t. sk. interneta vidē un sociālajos portālos (jau šobrīd lielākajos portālos un diskusiju telpās visur ir šī ziņošanas iespēja). Tāpat tika diskutēts par iespējamiem grozījumiem Krimināllikuma 78. pantā.

III. Vienlīdzīga pieeja precēm un pakalpojumiem uz dzimuma, rases, etniskās piederības vai invaliditātes pamata

2011. gadā saņemti ārvalstnieku mutvārdu un rakstveida iesniegumi par neielaišanu izklaides vietās un atšķirīgas samaksas noteikšanu par piedāvātajām precēm un pakalpojumiem. Tiesībsargs ir norādījis klubu vadībai, ka gadījumi, kad ārvalstniekam tiek liegta ieeja klubā, tiek noteikta ieejas maksa klubā, savukārt vietējie iedzīvotāji tiek ielaisti klubā un viņiem ieejas maksa netiek noteikta, ir tieša diskriminācija uz rases un etniskās piederības pamata. Tāpat nav pieļaujama atšķirīgas samaksas noteikšana ārvalstniekiem un vietējo iedzīvotāju diskriminācija tādēļ, ka viņš/viņa ir kopā ar ārvalstnieku.

Tiesībsargs pēc savas iniciatīvas ierosināja pārbaudes lietu, balstoties uz plašsaziņas līdzekļos publiskoto informāciju par to, ka kādā klubā netika ielaista neredzīga jauniēte. Kā neielaišanas iemesls tika norādīts jauniētes izskats un klubā esošie iekšējās kārtības noteikumi. Pārbaudes lietā tiesībsargs vērtēja divus aspektus: pirmkārt, individuālu diskriminācijas gadījumu pret neredzīgo jauniēti un, otrkārt, kluba iekšējās kārtības noteikumus – vai pēc subjektīviem kritērijiem, īstenojot apmeklētāju atlasī (t.sk. „face-control”), tiek nodrošināta piekļuve precēm un pakalpojumiem, ievērojot diskriminācijas aizliegumu. Kluba administrācijas pārstāvis neredzīgajai jauniētei par šādu diskriminējošu rīcību ir atvainojies. Tādēļ jauniēte vairs nevēlas virzīt pretenzijas un piesaistīt publicitāti šajā lietā. Savukārt, izvērtējot pārbaudes lietu par „face-control”, tiesībsargs savā atzinumā aicinājis kluba vadību izslēgt no iekšējās kārtības noteikumiem diskriminējošas normas un precizēt kritērijus apmeklētāju ielaišanai klubā vai izraidīšanai no tā. Šiem kritērijiem jābūt publiski pieejamiem.

Pastiprināta uzmanība pievērsta tam, lai tiktu novērsta diskriminācija attiecībā pret personām ar maziem bērniem un personām ar invaliditāti, gan aicinot rast iespējas, kā padarīt pieejamas telpas, gan mudinot iestādes un uzņēmumus mainīt attieksmi, nodrošinot ar preču un pakalpojumu pieejamību visas personas.

2011. gadā ir saņemtas sūdzības no sievietēm, kurām tikusi liegta iespēja pārvietoties pa veikala telpām ar bērnu ratiņiem. Tā kā pārsvarā Latvijā sievietes ņem bērna kopšanas atvaļinājumus, kā arī ir kopā ar bērnu zīdīšanas periodā, šādi ierobežojumi ir uzskatāmi par netiešu dzimuma diskriminācijas aizlieguma pārkāpumu un ir pretrunā ar Patērētāju tiesību

aizsardzības likuma 3.¹ pantu un Padomes 2004. gada 13. decembra Direktīvu Nr. 2004/113/EK, ar kuru īsteno principu, kas paredz vienlīdzīgu attieksmi pret vīriešiem un sievietēm attiecībā uz pieeju precēm un pakalpojumiem, preču piegādi un pakalpojumu sniegšanu. Konkrētajā lietā, pēc tiesībsarga vērsšanās pie uzņēmuma vadības, sieviete saņēma atvairinošanos un tika veikts izglītojošs darbs, lai novērstu līdzīgu situāciju atkārtosanos.

IV. ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas sekmēšana

2011. gadā personas ar invaliditāti vērsušās pie tiesībsarga gan par normatīvā regulējuma pārkāpumiem, gan par individuāliem tiesību aizskārumiem.

Uz personu ar invaliditāti tiesību aizstāvības biedrības iesnieguma pamata tiesībsargs vērsās pie Finanšu ministrijas, norādot uz nepamatotu, atšķirīgu attieksmi pret biedrībām, nodibinājumiem, arodbiedrībām grāmatvedības ierakstu sistēmas noteikšanā. Tiesībsargs lūdza apsvērt iespēju atvieglot biedrībām, īpaši cilvēktiesību jomā strādājošām organizācijām, kārtot grāmatvedību vienkāršā ieraksta sistēmā, tāpat kā reliģiskajām organizācijām, paredzot izņēmumu likuma „Par grāmatvedību” 9. pantā. 2011. gada 11. maijā tika saņemta Finanšu ministrijas 2011. gada 9. maija vēstule Nr. 20-3-04/3181 (reģistrēta ar Nr.6-8/227), kur norādīts, ka grozījumi Biedrību un nodibinājumu likumā un likumā „Par grāmatvedību” būtu virzāmi vienlaikus, lai abos normatīvajos aktos tiesiskais regulējums būtu saskaņots un nerastos tiesību normu kolīzija. Tiesībsargs turpina sekot līdzi grozījumu veikšanai Biedrību un nodibinājumu likumā un likumā „Par grāmatvedību”.

Lai censtos mainīt esošo situāciju vides pieejamībā, kā arī veicinātu sabiedrības iesaistīšanos dažādu neįēdzību novērsnānā, apvienība „Apeirons” sadarbībā ar Tiesībsarga biroju 3. decembrī, kas visā pasaulē tiek atzīmēta kā Starptautiskā cilvēku ar invaliditāti diena, uzsāka kampaņu „Alternatīvie risinājumi darbībā”, kuras mērķis bija pievērst sabiedrības uzmanību un novērst situācijas, kad alternatīvie risinājumi ir formāli, nevis rada personām ar invaliditāti līdzvērtīgas iespējas kā ikvienam.

V. Diskriminācijas novērsnānas jomas aktualitātes

1. Diskriminācijas novērsnānas veicināšana pret romu tautības pārstāvjiem

Līdz šim Tiesībsarga birojā saņemts salīdzinoši neliels sūdzību skaits par romu diskrimināciju, kas skaidrojams ar to, ka šī sabiedrības daļa nav pietiekami informēta un neuzticas tiesību aizsardzības mehānismiem. Lai uzlabotu situāciju tiesībsargājošo institūciju pieejamībā, tiesībsargs īpašu uzmanību pievērsis sadarbības uzlabošanai ar romu kopienas pārstāvjiem.

Tiesībsargs un romu biedrību vārdā Starptautiskās Romu apvienības augstākais komisārs Normunds Rudevičs 2011. gada 30. augustā parakstīja Sadarbības memorandu romu diskriminācijas novērsnānā.

Sadarbībā ar romu konsultantu 2011. gadā īstenotas tikšanās ar romu kopienu pārstāvjiem, kuru mērķis bija ne tikai uzklaut romu kopienas aktuālās problēmas Latvijā, bet arī informēt romus par Tiesībsarga biroju un tā funkcijām, tajā skaitā par diskrimināciju un risinājumiem diskriminācijas gadījumā, kā arī sniegt juridiskās konsultācijas tiesību aizsardzībai.

Sociālajos tīklos romu vidū tika izplatīta informācija par to, ka Tiesībsarga birojā darbojas konsultants romu jautājumos, informējot par iespējām, kādā veidā ir iespējams griezties birojā pēc palīdzības.

Sagatavots informatīvs materiāls romu kopienai par to, kā uzsākt uzņēmējdarbību.

Tika veikts pētījums par laika periodu no 2011. gada 1. janvāra līdz 1. augustam, kura mērķis bija izzināt, kā tiek atspoguļota informācija par romu kopienu lielākajos Latvijas laikrakstos (Diena, Latvijas Avīze, Neatkarīgā Rīta Avīze, Avīze „Час”, „Телеграф”, „Вести Сегодня”) un interneta portālos (Delfi, TVNET, Apollo). Veicot izpēti, Tiesībsarga birojs konstatēja, ka informācijas par romu kopienu plašsaziņas līdzekļos ir salīdzinoši maz, lielākoties informācija ir par romu mūziķiem, kriminālziņas, kā arī ārvalstu ziņas par romiem. Rasisms un aizspriedumi ir plaši izplatīti, taču ne no plašsaziņas līdzekļu, bet no lasītāju puses. Var secināt, ka mūsu valstī atklātā telpā nav problēmu ar romu diskrimināciju, taču lasītāju komentāros ir novērojams atklāts naidis un aicinājumi uz fizisku izrēķināšanos ar romiem. Šī parādība ir novērojama pēc katra publicētā raksta, neskatoties, vai raksts ir par Latvijas romiem vai par citu valstu romiem.

Tika nosūtīta informācija Drošības policijai ar norādi uz 7 gadījumiem, kad interneta portālu komentāros romu tautības pārstāvji ir aizskarti uz tautības pamata.

Kultūras ministrijai tika iesniegti Tiesībsarga biroja priekšlikumi, kurus iestrādāt Nacionālās identitātes un sabiedrības integrācijas pamatnostādņu projektā 2012.–2018. gadam tādā integrācijas jomā kā pilsoniskās līdzdalības veicināšana. Ja finansējuma plānā paredzēts finansējums arī romu tautības pārstāvju integrācijas veicināšanai, Tiesībsarga biroja uzdevums ir sekot līdzi, lai šī mērķa grupa netiek atstumta pie finansējuma sadales izglītības un iecietības veicināšanā, kā arī vienlīdzības nodrošināšanā.

2. Partnerattiecību tiesiskais regulējums

Šī gada maijā nevalstiskās organizācijas un Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisija aicināja tiesībsargu pievērst uzmanību partnerattiecību tiesiskajam regulējumam. Iepazīstoties ar sabiedrības viedokli, saskaņā ar Tiesībsarga likuma 14. pantu tiesībsargs pieņēma lēmumu sasaukt konsultatīvo padomi par partnerattiecību tiesisko regulējumu (turpmāk – Konsultatīvā padome), kuras mērķis – šaurā juristu un ekspertu lokā izvērtēt priekšlikumus par partnerattiecību tiesisko regulējumu, kā arī izvērtēt grozījumu nepieciešamību normatīvajos aktos. Konsultatīvās padomes sastāvā darbojās eksperti no Sieviešu tiesību institūta, Latvijas juristu biedrības, LGBT un viņu draugu apvienības „Mozaika”, Latvijas Cilvēktiesību centra, Sabiedriskās politikas centra „Providus”, fonda „Moral Revolution”, Latvijas Ordeņu brālības, resursu centra sievietēm „Marta”, kā arī tiesību zinātņu eksperti no Latvijas Universitātes, Rīgas Juridiskās augstskolas un Rīgas Stradiņa universitātes un pārstāvji no Valsts policijas. Konsultatīvā padome sanākusi uz divām sēdēm, kuru laikā uzklauti ekspertu viedokļi par partnerattiecību tiesiskā regulējuma ieviešanas nepieciešamību Latvijā. Ekspertu vairākums norādīja, ka Latvijā nav nepieciešams homoseksuālu partnerattiecību kopdzīves atsevišķs tiesisks regulējums, kas faktiski tiek pielīdzināts ar Satversmes 110. pantu aizsargātajam laulības institūtam. Tā vietā vairums ekspertu norādīja uz plašāku problēmu loku, attiecinot to arī uz ārpuslaulības savienībā dzīvojošiem pretējā dzimuma pāriem. Saskaņā ar statistikas datiem pēdējo divdesmit gadu laikā ārpus laulības dzimušo bērnu skaita procentuālais rādītājs ir palielinājies no 17% līdz 45%.¹¹³ Diskusijā uzsvērts, ka laikā, kad Latvijas sabiedrībā arvien aktuālākas kļūst demogrāfiskās problēmas (zema dzimstība, iedzīvotāju izceļošana, sabiedrības novecošanās), svarīgi ir nostiprināt tradicionālas ģimenes vērtību, veicinot dzimstību un nodrošinot stabilus dzīves apstākļus. No otras puses Konsultatīvās padomes locekļi uzsvēra, ka svarīga ir ikviena

¹¹³ Centrālās statistiskās pārvaldes dati par periodu no 1990. līdz 2010. gadam, datu bāzes pieejamas: <http://www.csb.gov.lv>.

indivīda drošība un stabilitāte sabiedrībā, savukārt jautājuma aktualitāte liecina, ka ir atsevišķa sabiedrības grupa, kas Latvijā nejutās droši un pasargāti. Konsultatīvās padomes locekļu vairākums uzskatīja, ka esošo tiesību normu ietvaros ir iespējams noregulēt divu kopā dzīvojošu personu, tai skaitā viņu bērnu mantiskās attiecības, tomēr būtu jāpievērš uzmanība atsevišķām tiesību normām, kas skar personiskās attiecības. Kā pozitīvs piemērs tika minēti 2009. gada 12. marta grozījumi Kriminālprocesa likumā (spēkā no 01.07.2009.). Minētie grozījumi ievieša jēdzienu „tuvinieki”, kas ir tās personas, ar kurām attiecīgā fiziskā persona dzīvo kopā un ar kurām tai ir kopīga (nedalīta) saimniecība, tādējādi pielīdzinot tos laulātajam un tuvākajiem radniekiem. Arī Administratīvā procesa kodeksa 167.² pantā un Krimināllikuma 48. pantā līdztekus personas radniekiem un laulātajam norādīta persona, ar kuru persona ir vai ir bijusi neregistrētās laulāto attiecībās, un persona, ar kuru personai ir kopēja (nedalīta) saimniecība.

Ņemot vērā, ka, veidojot Konsultatīvo padomi, tiesībsargs saskārās ar dažādu nevalstisko organizāciju un sabiedrības grupu pārstāvju izrādīto lielo interesi un vēlmi piedalīties Konsultatīvās padomes darbā, tiesībsargs 2011. gada 29. novembrī aicināja visus ieinteresētos uz publiskām debatēm, mudinot uz domu un viedokļu apmaiņu partnerattiecību tiesiskā regulējuma jautājumos. Debatēs tika uzklauti eksperti un interesenti un secināts, ka šobrīd sabiedrība nav gatava izmaiņām Satversmē vai citos tiesību aktos, kas ļautu viendzimuma pāru laulības. Publiskās diskusijas laikā tiesībsargs uzklautāja dažādus, pat diametrāli pretējus, viedokļus. No vienas puses izskanēja aicinājumi kritiskās demogrāfiskās situācijas apstākļos stiprināt un atbalstīt tradicionālas ģimenes institūtu, radot labvēlīgus noteikumus dzimstības veicināšanai, no otras puses tika saņemti aicinājumi nodrošināt visiem cilvēkiem vienlīdzīgu tiesisko aizsardzību, cienīt realitāti, vērst uz uzmanību uz augsto neregistrētā kopdzīvē dzīvojošu pāru īpatsvaru Latvijas sabiedrībā. Diskusiju laikā izskanēja arī radikālāki aicinājumi, proti, izskaust homoseksuālismu kā morāli un ētiku aizskarošu, degradējošu dzīvesveidu vai klasificēt to kā saslimšanu.

Iestājoties Eiropas Savienībā, Latvija zināmā mērā ir ierobežojusi savas suverēnās tiesības, uzņemoties pienākumu saskaņot nacionālās tiesību normas ar Eiropas Kopienu dibināšanas līgumu juridisko sistēmu. Ar 1997. gada Amsterdams līgumu dzimumorientācija ir nostiprināta kā viens no diskriminācijas aizlieguma pamatiem¹¹⁴. Eiropas Savienības Pamattiesību hartas preambulā noteikts, ka Eiropas tautas, veidojot arvien ciešāku savstarpēju sadarbību, ir nolēmušas veidot mierpilnu nākotni, kuras pamatā ir kopējas vērtības. Pamattiesību hartas 21. panta 1. punktā noteikts, ka „aizliegta jebkāda veida diskriminācija, tostarp diskriminācija dzimuma, rases, ādas krāsas, etniskās vai sociālās izcelsmes, ģenētisko īpatnību, valodas, reliģijas vai pārliecības, politisko vai jebkuru citu uzskatu dēļ, diskriminācija saistībā ar piederību pie nacionālās minoritātes, diskriminācija īpašuma, izcelsmes, invaliditātes, vecuma vai dzimumorientācijas dēļ”.¹¹⁵ Tādējādi diskriminācijas aizliegums, tostarp uz dzimumorientācijas pamata, ir atzīts par vienu no Eiropas Savienības valstu vērtībām. Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2010. gada 24. jūnija spriedumā lietā *Schalk & Kopf pret Austriju* secina: „Kopš 2001. gada *Mata Estevez* sprieduma ir mainījusies sabiedrības attieksme pret viendzimuma pāriem daudzās Eiropas Savienības dalībvalstīs. Daudzas dalībvalstis ir juridiski noregulējušas viendzimuma attiecības. Tāpat Eiropas Savienības valstīs pieaug tendence iekļaut viendzimuma attiecības jēdzienā „ģimene””.¹¹⁶ Šobrīd septiņās Eiropas valstīs – Beļģijas Karalistē, Islandes Republikā, Nīderlandes

¹¹⁴ Amsterdams līgums, ar ko groza Līgumu par Eiropas Savienību, Eiropas Kopienu dibināšanas līgumus un dažus ar tiem saistītu aktus, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/index.htm>

¹¹⁵ Eiropas Savienības Pamattiesību harta, pieejams: <http://eur-lex.europa.eu/lv/treaties/index.htm>

¹¹⁶ *Schalk, Kopf v. Austria*, (application No. 30141/04), sprieduma 93. punkts, pieejams: <http://archive.equal-jus.eu/109/>

Karalistē, Norvēģijas Karalistē, Portugāles Republikā, Spānijas Karalistē un Zviedrijas Karalistē – ir spēkā tiesiskais regulējums, kas atļauj viendzimuma pāru laulības.¹¹⁷ Piecpadsmi Eiropas valstis ir noteikušas viendzimuma pāru reģistrēto partnerattiecību atzīšanu¹¹⁸.

Socioloģiskie pētījumi norāda, ka vairums Latvijas sabiedrības ir pret homoseksuālu attiecību atzīšanu. Formulējot savu attieksmi pret homoseksuāliem cilvēkiem, homoseksuālām attiecībām 23,2% respondentu norādījuši, ka „gan homoseksuāli cilvēki, gan homoseksuālās attiecības ir nosodāmas”, 27,6% atbildējuši, ka tiem nav iebildumu pret homoseksuāliem cilvēkiem, taču homoseksuālas attiecības ir nosodāmas, 30% norādījuši, ka nav nosodāmi ne homoseksuāli cilvēki, ne homoseksuālas attiecības, 18,9% nav bijis viedokļa šajos jautājumos.”¹¹⁹ Sabiedrības nostāja atspoguļojas arī deputātu balsojumā par grozījumiem Latvijas Republikas Satversmē. Latvijas Republikas Saeima ar 2005. gada 15. decembra likumu pieņēma grozījumu Satversmes 110. pantā, kas stājās spēkā 2006. gada 17. janvārī un noteica, ka „Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti (...)”, tādējādi konstitucionāli nostiprinot, kas Latvijā tiek saprasts ar jēdzienu „laulība”. Likumprojekta anotācijā likumdevējs grozījuma nepieciešamību saistījis ar laulības un ģimenes kā tradicionālas vērtības, kas Latvijā izveidojusies kultūrvēsturiskas attīstības gaitā, pastāvīgiem apdraudējumiem.¹²⁰

Ievērojot Konsultatīvās padomes locekļu ieteikumus, publiskās diskusijas laikā izskanējušos viedokļus un iedzīvotāju aptaujas¹²¹ rezultātus, tiesībsargs secina, ka Latvijas sabiedrības vairākums šobrīd nav gatavs pielīdzināt viendzimuma partnerattiecību reģistrāciju laulības institūtam un pieņemt homoseksuālas attiecības kā normatīvi atzīstamu dzīvesveidu, līdz ar to LGBT un viņu draugu apvienības „Mozaika” piedāvātā likumprojekta Reģistrēto partnerattiecību likums un to pavadošo likumprojektu tālāka virzība nav atbalstāma. Tomēr, ievērojot Latvijas Republikas Satversmes 89. pantā noteikto, ka valsts atzīst un aizsargā ikviena cilvēka pamattiesības, un 91. pantā noteikto tiesiskās vienlīdzības principu un apzinoties esošo realitāti, proti, ārpuslaulības savienībā dzīvojošo pāru ievērojamo skaitu Latvijas sabiedrībā, tiesībsargs aicina Saeimu izdarīt grozījumus virknē tiesību aktu, pietuvinot ārpuslaulības savienībā dzīvojošu personu, tai skaitā kopā dzīvojošu viena dzimuma personu tiesisko aizsardzību laulātu pāru tiesiskajai aizsardzībai.

Tiesībsarga ieskatā grozījumi nepieciešami tiesību normās, kas attiecas uz:

1. pacientu tiesisko aizsardzību, īpaši gadījumos, kad nepieciešams pieņemt lēmumus par piekrišanu vai atteikšanos no ārstniecības vai lēmumu par ārstēšanas metodes izvēli, ja pacients veselības stāvokļa dēļ pats nevar pieņemt attiecīgu lēmumu: Pacientu tiesību likuma 7. panta pirmā daļa (*Citu personu tiesības piekrist ārstniecībai vai atteikties no tās*), 11. panta otrā daļa (*Pacienta līdzdalība klīniskajā pētījumā*);
2. interešu konflikta novēršanu: likuma Par interešu konflikta novēršanu valsts amatpersonu darbībā 1. panta 6. punkts (*Likumā lietotie termini*), 24. panta pirmās daļas 1. punkts (*Deklarācijā norādāmā informācija*), Publisko iepirkumu likuma 23. panta pirmās daļas 2. punkts (*Iepirkuma komisijas darbības principi*);

¹¹⁷ Rainbow Europe Country Index, May 2011, pieejams: www.ilga-europe.org

¹¹⁸ Turpat.

¹¹⁹ Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS Latvijas iedzīvotāju aptauja „Attieksme pret seksuālajām minoritātēm” 2011. gada janvāris, 22. lpp.

¹²⁰ Likumprojekta „Grozījums Latvijas Republikas Satversmē” anotācija, pieejams: http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1400_0

¹²¹ Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS Latvijas iedzīvotāju aptauja „Attieksme pret seksuālajām minoritātēm” 2011. gada janvāris.

3. procesuālajām tiesību normām, īpaši attiecībā uz tiesībām neliecināt, iepriekš neapsolītu slēpšanu un neziņošanu: Administratīvā procesa likuma 164. panta 1. punkts (*Personas, kuras var atteikties liecināt*), Krimināllikuma 22. pants (*Iepriekš neapsolīta slēpšana un neziņošana*), 303. pants (*Personas, kuras neatbild par atteikšanos dot liecību*), Civilprocesa likuma 107. pants (*Personas, kuras var atteikties liecināt*), 550. pants (*Tiesu izpildītāja atstatīšana vai noraidīšana*);
4. personas sociālajām tiesībām: Darba likuma 74. pants (*Atlīdzība gadījumos, kad darbinieks neveic darbu attaisnojošu iemeslu dēļ*), Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likuma 20. pants (*Pabalsts sakarā ar ģimenes locekļa vai apgādājamā nāvi*), Valsts sociālo pabalstu likums (17. panta piektā daļa (*Valsts sociālo pabalstu piešķiršanas un izmaksas kārtība*), likuma Par valsts pensijām 37. pants (*Sakarā ar pensijas saņēmēja nāvi nesaņemtās pensijas un apbedīšanas pabalsta izmaksāšana*);
5. tiesībām uz informāciju: Pacientu tiesību likuma 5. panta astotā daļa (*Tiesības uz ārstniecību*); Civiltāvokļa aktu likuma 34. pants (*Personas, kurām ir pienākums paziņot par miršanas faktu*).

3. Tiesiskās vienlīdzības princips

2011. gadā sabiedrība aktīvi vērsās pie tiesībsarga, norādot uz tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumiem plašā jautājumu lokā. Ir saņemti iesniegumi gan par raidlaiku apjomu partiju kandidātiem priekšvēlēšanu debašu laikā valsts televīzijā, gan nepilsoņu un valodas jautājumiem.

Par tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu valsts televīzijas sniegtajos pakalpojumos tika saņemts nelielas partijas iesniegums, kurā norādīts, ka priekšvēlēšanu raidījuma dalībnieku atlasē tika ņemti vērā socioloģisko pētījumu dati, nosakot tiesības piedalīties tikai tiem, kas pēc šiem datiem ir pārsnieguši 2% barjeru. Izskatot minēto pārbaudes lietu, tiesībsargs konstatēja tiesiskās vienlīdzības principa pārkāpumu un norādīja, ka, sadalot raidlaikus informācijas izplatīšanai, valsts finansētam plašsaziņas līdzeklim ir pienākums ievērot Satversmes 91. pantā noteikto līdztiesības principu un raudzīties, lai partijām būtu dotas līdzvērtīgas iespējas paust sabiedrībai savu viedokli, neskatoties uz socioloģisko pētījumu rezultātiem. Minētais attiecas gan uz nosacījumu noteikšanu reklāmas ievietošanai, gan uz to raidījumu veidošanu, kas tiek finansēti no raidorganizācijas budžeta. Šajā gadījumā sabiedrībai ir tiesības prasīt no valsts finansētās raidorganizācijas objektīvu un taisnīgu pieeju kritēriju noteikšanā dalībai raidījumos, neizpētot finansējuma nianses – vai konkrētais raidījums ir finansēts no valsts budžeta, vai no finansējuma, kas saņemts par reklāmas ieņēmumiem.

Tiesībsarga birojā vērsās nevalstiskā organizācija, norādot uz nepilsoņu tiesību aizskārumu 79 spēkā esošās Latvijas pilsoņu un nepilsoņu tiesību atšķirībās. Nepilsoņu tiesiskais statuss nav Latvijas Republikas pilsonības paveids. Ar Latvijas Augstākās padomes 1991. gada 15. oktobra lēmumu "Par Latvijas Republikas pilsoņu tiesību atjaunošanu un naturalizācijas pamatnoteikumiem" par Latvijas Republikas pilsoņiem tika atzīti tie, kuri bija pilsoņi 1940. gada jūnijā, un viņu pēcnācēji. Ar 1995. gada 12. aprīļa likuma "Par to bijušās Padomju Sociālistiskās Republiku savienības pilsoņu statusu, kuriem nav Latvijas vai citas valsts pilsonības" 1. pantu nepilsoņa statuss tika attiecināts uz tiem Latvijas Republikā dzīvojošiem (arī terminētā prombūtnē esošiem) bijušās PSRS pilsoņiem un viņu bērniem, kuri vienlaikus atbilda šādiem nosacījumiem: 1) 1992. gada 1. jūlijā viņi neatkarīgi no pierakstā norādītās dzīvojamās platības statusa bija pierakstīti Latvijas teritorijā vai viņu pēdējā reģistrētā dzīvesvieta līdz 1992. gada 1. jūlijam bija Latvijas Republikā, vai ar tiesas spriedumu ir konstatēts fakts, ka līdz minētajam datumam viņi ne mazāk kā 10 gadus nepārtraukti dzīvoja

Latvijas teritorijā; 2) viņi nav Latvijas pilsoņi; 3) viņi nav un nav bijuši citas valsts pilsoņi. Ar minētajiem normatīvajiem aktiem tika izveidots atsevišķs tiesiskais statuss bijušās Padomju Sociālistisko Republiku Savienības pilsoņiem. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa 2003. gada 9. oktobra spriedumā lietā *Šļivenko pret Latviju*¹²² atzina, ka nepilsoņi („permanently resident non-citizen”) kā personu grupa, kas pazaudējusi PSRS pilsonību šīs valsts sabrukuma rezultātā un nav pieņēmusi citas valsts pilsonību, Latvijā nav pielīdzināti vispārējam ārzemnieka (alian) statusam – nedz ārvalstnieka („foreign national”), nedz bezvalstnieka („stateless person”) statusam. Eiropas Cilvēktiesību tiesa attiecībā uz nepilsoņiem lieto jēdzienu „bijušie PSRS pilsoņi” („ex-USSR citizens”). Latvijas Republikas Satversmes tiesa 2005. gada 7. marta spriedumā lietā Nr. 2004–15–0106 skaidri pateikusi, ka nepilsoņa statuss nav un nevar tikt uzskatīts par Latvijas pilsonības paveidu. Kaut arī nepilsoņu tiesiskais statuss nav noteikts starptautiskajos tiesību aktos, tas nav unikāls, jo radīts pēc Vācijas Federatīvās Republikas 1951. gada 25. aprīļa likuma parauga par bezdzimtenes ārzemniekiem.¹²³ Daudzi Latvijas Republikas pilsoņi pēc kara Vācijā izmantoja šo tiesisko statusu līdz pat Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanai. Līdzīgi likumi pastāv arī citviet Eiropā – Francijā, Apvienotajā Karalistē, Spānijā un citās valstīs. Atšķirīgā tiesiskā saikne Latvijas Republikas pilsoņiem un nepilsoņiem ar Latvijas Republiku veido atšķirīgu tiesību apjomu (vēlēšanu tiesības, tiesības ieņemt valsts amatus u.c.). Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos¹²⁴. Tādējādi Latvijas Republikas nepilsoņu un pilsoņu tiesību apjoma atšķirība nevar tikt uzskatīta par diskriminējošu. 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 25. pants u.c. Latvijai saistošie cilvēktiesību dokumenti, kas nosaka tiesību apjomu pilsoņiem, nav attiecināmi uz Latvijas nepilsoņiem. Taču Latvijas Republikas pienākums ir nodrošināt ikvienai personai tiesību apjomu, kas nav mazāks par Vispārējā cilvēktiesību deklarācijā un 1954. gada 28. septembra Konvencijā par bezvalstnieka statusu noteikto. Starptautisko institūciju un nevalstisko organizāciju, kā arī tiesībsarga sniegtie ieteikumi ir jāņem vērā, lai sasniegtu mērķi – integrēt bijušās PSRS pilsoņus demokrātiskā sabiedrībā. Konkrētie tiesībpolitiskie apsvērumi ir jāizdara likumdevējam. Tikai Latvijas Republikas Saeimas kompetencē ir vēlēšanu tiesību un citu tiesību piešķiršana nepilsoņiem, ko persona lūdz savā iesniegumā. Pēc Pilsonības un Migrācijas lietu pārvaldes datiem 2011. gada 1. jūlijā Latvijā bija 319 267 cilvēki ar nepilsoņu statusu jeb 14,35% no visiem Latvijas iedzīvotājiem. Konkrētas valsts pilsonības izvēle ir indivīda brīvās gribas jautājums, to nedrīkst uzspiest, kā darīja Staļina totalitārais režīms 1940. gadā. To cilvēku skaits, kas joprojām vēlas saglabāt šādu privilēģētā bezvalstnieka statusu, drīzāk liecina, ka viņiem pašiem piešķirtais tiesību apjoms šķiet pietiekams. Piešķirot nepilsoņiem pašvaldību vēlēšanu tiesības, var vispār zust motivācija kļūt par kādas valsts pilsoni. Protams, nevar liegt personām šo statusu tikai tāpēc, ka tās vēl joprojām tic savas kādreizējās valsts atjaunošanai tās iepriekšējās robežās. Nepilsoņu skaita samazināšana nav pašmērķis. Tiesībsargs atzinīgi vērtē birokrātisko šķēršļu samazināšanu Latvijas Republikā dzimušo bērnu reģistrācijai. Ar 2011. gada 5. jūlija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 520 „Kārtība, kādā tiek iesniegti un izskatīti iesniegumi bērna atzīšanai par Latvijas pilsoni” ir noteikta vienkāršotā kārtība bērna atzīšanai par Latvijas Republikas pilsoņiem, 4. punktā nosakot, ka dokumentus reģistrācijai var iesniegt Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes teritoriālajā nodaļā vai dzimtsarakstu nodaļā. Tāpat 2011. gada 5. jūlijā Ministru kabineta noteikumu Nr. 522 „Par Pilsonības likumā noteikto latviešu valodas prasmes un Latvijas Republikas Satversmes pamatnoteikumu, valsts himnas teksta un Latvijas vēstures zināšanu pārbaudi” 4. nodaļā

¹²² sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *Šļivenko pret Latviju* (Nr. 48321/99)

¹²³ *Gesetz über die Rechtsstellung heimatloser Ausländer im Bundesgebiet*, *Bundesgesetzblatt*, I, 1951, 269. lpp; sk. arī tīmeklī <http://www.aufenthaltstitel.de/hag.html>

¹²⁴ sk. Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu; sk. arī tīmeklī <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2000-07-0409.rtf>

paredzēta vienkāršāka zināšanu pārbaude personām ar invaliditāti. Noteikti ir jāturpina strādāt pie nepilsoņu integrācijas uz latviešu valodas, latviešu kultūras un sociālās atmiņas bāzes, izstrādājot plānu konkrētiem pasākumiem, kā veicināt šādu nepilsoņu izvēli veikt naturalizāciju un kļūt par Latvijas Republikas pilsoņiem vai arī pieņemt citas demokrātiskas valsts pilsonību.¹²⁵ Varētu apsvērt iespēju piesaistīt konsultantus, kas strādātu ar individuālām personām, palīdzot tām reāli integrēties un nokārtot naturalizācijas pārbaudes, lai saņemtu Latvijas pilsonību, vai arī iesniegt dokumentus citas valsts pilsonības nokārtošanai.

4. Rezidentu sadale pēc rezidentūras pabeigšanas

Tiesībsargs ir sniedzis atzinumu Satversmes tiesai lietā par rezidentu sadali un rezidentūras finansēšanas kārtību. Ministru kabineta noteikumi, kas regulē rezidentu sadali un finansēšanu, noteic, ka rezidentam, kura apmācības izdevumi tiek segti no valsts budžeta līdzekļiem, pēc rezidentūras pabeigšanas vismaz trīs gadi jānostrādā Veselības ministrijas piedāvātajās ārstniecības iestādēs. Tāpat MK noteikumi noteic, ka rezidentam ir jāatmaksā ar mācībām saistītie izdevumi, ja šī persona pēc rezidentūras pabeigšanas vismaz trīs gadus nenostādā noteiktās ārstniecības iestādēs.

Satversmes 91. panta pirmais teikums noteic: „Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.” Tiesībsargs vērtēja, vai rezidenti un citi par valsts budžeta līdzekļiem studējošie atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos.

Analizējot rezidentūras tiesisko regulējumu un mērķi, tiesībsargs konstatēja, ka rezidentūrā tiek uzņemti jau diplomu ieguvuši ārsti. Tas nozīmē, ka rezidenti nav salīdzināmi ar citiem studentiem, jo viņi, uzsākot rezidentūru, jau ir ārstniecības personas. Rezidentūra atšķiras no citiem studiju veidiem arī ar to, ka tā tiek īstenota darba attiecībās. Ņemot vērā gan rezidentūras atšķirīgos nosacījumus, gan veidu, kādā notiek rezidentu apmācība, tiesībsargs secina, ka rezidentus un citus par valsts budžeta līdzekļiem studējošos studentus nevar salīdzināt. Tiesībsargs uzskata, ka rezidenti un citi par valsts budžeta līdzekļiem studējošie atrodas atšķirīgos un nesalīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos¹²⁶. Līdz ar to tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētā norma ir atbilstoša Satversmes 91. panta pirmajam teikumam.

Lietas izskatīšanas gaitā tiesībsargs vērtēja, vai apstrīdētās normas atbilst Satversmes 106. panta pirmajam teikumam: „Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai”.

Ministru kabineta noteikumi¹²⁷, kas regulē rezidentu sadali un rezidentūras finansēšanu, noteic, ka rezidentu apmācību finansēšana var notikt divos veidos – par valsts līdzekļiem vai par fiziskas vai juridiskas personas līdzekļiem. Ja rezidenta apmācību izdevumi tiek segti no fiziskas vai juridiskas personas līdzekļiem, tad šiem rezidentiem pēc rezidentūras pabeigšanas attiecībā pret valsti nav noteiktas nekādas saistības.

Ja ārsts vēlas, lai viņa rezidentūras studijas tiktu apmaksātas par valsts līdzekļiem, tad pirms rezidentūras uzsākšanas viņš slēdz līgumu ar augstskolu. Šajā līgumā tiek noteikta gan rezidenta saistība pēc rezidentūras pabeigšanas strādāt trīs gadus noteiktā ārstniecības iestādē,

¹²⁵ sk. Ministru kabineta 2011. gada 11. oktobrī apstiprinātās "Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādnes 2012.–2018.gadam"; sk. arī tīmeklī http://www.km.gov.lv/lv/ministrija/integracijas_pamatnostadnes.html

¹²⁶ sk. Satversmes tiesas 2001. gada 3. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu.

¹²⁷ MK 13.03.2001. noteikumi Nr. 120 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi”; MK 25.08.2009. noteikumi Nr. 972 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi”; MK 30.08.2011. noteikumi Nr. 685 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi”.

gan pienākums valstij atmaksāt rezidentūrai izlietos līdzekļus, ja šī saistība netiek pildīta no rezidenta puses. Šajā situācijā tiesībsargs vērtēja, vai minētās rezidentu saistības pret valsti ir samērīgas un vai tās ir nepieciešamas valsts uzdevuma veikšanai.

Rezidentiem uzliktais tiesību ierobežojums ir noteikts ar mērķi nodrošināt sabiedrības veselības aizsardzību. Tātad ar līgumu noteiktās saistības rezidentiem ir nepieciešamas valsts uzdevuma veikšanai. Tiesībsargs uzskata, ka valsts, apmaksājot rezidentu apmācību, var noteikt pienākumu strādāt valsts labā. Turklāt jau pirms iestāšanās rezidentūrā rezidentam ir iespēja izvēlēties, kādas līgumsaistības noslēgt. Vērtējot rezidentiem, kuru apmācības rezidentūrā apmaksā valsts, uzlikto ierobežojumu attiecībā pret sabiedrības iegūto labumu, jāsecina, ka tas ir samērīgs. Līdz ar to tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētā norma ir atbilstoša Satversmes 106. panta pirmajam teikumam.

Labas pārvaldības joma

Kas ir laba pārvaldība?

Labā pārvaldība plašākā nozīmē aptver visus vispārējo tiesību principus, uz kuriem balstās valsts pārvalde un kurus sabiedrība atpazīst kā administratīvā procesa principus. Labā pārvaldība nozīmē pienācīgu pārvaldību. Labas pārvaldības princips ietver sevī daudzas būtiskas lietas, ieskaitot:

- atklātību pret ikvienu – kā privātpersonu, tā sabiedrību;
- pieejamību, pieklājību un procedūru vienkāršošanu;
- personas datu aizsardzību;
- taisnīgu procedūru īstenošanu saprātīgā laika posmā.

Bez iepriekš nosauktajiem aspektiem laba pārvaldība ietver arī citus noteikumus, kuru mērķis ir panākt, lai tiktu ievērotas sabiedrības tiesības un tiesiskās intereses.

Labā pārvaldība nozīmē nodrošināt sabiedrību ar demokrātisku, tiesisku, efektīvu, atklātu un sabiedrībai pieejamu valsts pārvaldi. Labā pārvaldība attiecas uz valsts iestādēm un arī uz pašvaldību darbu.

Labas pārvaldības prioritātes:

1. Tiesiskās paļāvības principa ievērošana valsts pārvaldē.
2. Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu.

I. Tiesiskās paļāvības principa neievērošanas izskaušana valsts pārvaldē

Laika periodā līdz 2011. gada decembrim tiesībsargs saņēma rakstveida iesniegumus un citus dokumentus kopumā par 191 jautājumu, kas saistīts ar labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē. Tika sniegtas arī 189 mutvārdu konsultācijas un atbildes uz e-pasta vēstulēm par jautājumiem, kas saistīti ar labu pārvaldību. Kopumā Tiesībsarga birojā ienākuši 380 dažādi jautājumi labas pārvaldības jomā.

Par labas pārvaldības principa ievērošanu valsts pārvaldē tika ierosinātas 27 pārbaudes lietas. Savukārt 74 gadījumos tika atteikts ierosināt pārbaudes lietas. Sagatavoti 27 citi dažāda satura dokumenti. Pārskata periodā jomas pārstāvis piedalījās Valsts pārvaldes politikas attīstības padomes darbā. Pārskata periodā līdz oktobrim labas pārvaldības jomā strādāja viens biroja darbinieks, no oktobra līdz novembra beigām – divi.

1. Iedzīvotāju ienākuma nodokļa aprēķināšana

Salīdzinot ar 2010. gadu, 2011. gadā saņemts vairāk iesniegumu par tēmu, kas skar VID prettiesisko rīcību, iekasējot auditu rezultātā aprēķināto, bet likumā „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” neparedzēto nodokli, nokavējuma naudu un soda naudu no ienākuma par tādu nekustamo īpašumu pārdošanu, kas bijuši personas īpašumā vairāk par 12 mēnešiem, ar šīm darbībām pārkāpjot personu tiesiskās paļāvības principu.

1.1. Valsts ieņēmumu dienesta rīcības izvērtējums

Valsts ieņēmumu dienests 2007.–2008. gadā sāka veikt to fizisko personu auditus, kuras bija pārdevušas savus nekustamos īpašumus laika periodā no 2002. līdz 2007. gadam, kad bija spēkā likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. panta pirmās daļas 19. punkta „c” apakšpunkts, kas par ienākumiem no šādas darbības neparedzēja maksāt iedzīvotāju ienākuma nodokli. Tiesībsargs 2010. gadā par nepamatotiem VID lēmumiem, ar kuriem veikti šī nodokļa un nokavējuma naudu uzrēķini, saņēma sūdzības no septiņām personām. Paskaidrojumos tiesībsargam VID, pretēji pats savas iestādes – VID Finanšu policijas un prokuratūras viedoklim, kā arī iestādes praksei līdz 2009. gadam, turpina apgalvot, ka

nodoklis personām jāmaksā, jo to nosaka vēlāk spēkā stājušies likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” grozījumi. Tiesībsargs secina, ka, veicot norādītās darbības, VID ir rīkojies pretēji Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā noteiktajiem valsts pārvaldes principiem, kuros teikts, ka valsts pārvalde ir pakļauta likumam un tiesībām, darbojas normatīvajos aktos noteiktās kompetences ietvaros, savas pilnvaras var izmantot tikai atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim, savā darbībā ievēro cilvēktiesības, labas pārvaldības principu, kas ietver atklātību pret privātpersonu un sabiedrību ar mērķi panākt, lai tiktu ievērotas privātpersonas tiesības un tiesiskās intereses. VID bija pārkāpis arī Tiesībsarga likuma 13. panta pirmo punktu, liedzot tiesībsargam izmantot savas tiesības un saņemt no iestādes pārbaudes lietā nepieciešamos paskaidrojumus, jo pēc būtības šos paskaidrojumus nesniedza.

Tā kā uz tiesībsarga ieteikumiem pārtraukt prettiesisko darbību VID nereaģēja, tika sagatavoti dokumenti ar ieteikumu dienestu pārraugošajai institūcijai – Finanšu ministrijai – pārtraukt nelikumīgo pārraugāmās iestādes darbību. Par izveidojušos situāciju tika informēts Ministru prezidents.

1.2. Atzinums Satversmes tiesai

Ar Satversmes tiesas tiesneša 2011. gada 26. septembra lēmumu Latvijas Republikas tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu un uzaicināts sniegt viedokli lietā Nr. 2011-15-01 „Par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. panta pirmās daļas 19. punkta „c” apakšpunkta (2001. gada 22. novembra redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”.

Satversmes tiesā lietā Nr. 2011-15-01 tiek vērtēta likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. panta pirmās daļas 19. punkta „c” apakšpunkta (2001. gada 22. novembra redakcijā) atbilstība Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā noteiktajām pamattiesībām – personas tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi.

Pieteikumu Satversmes tiesai iesniedza Administratīvā apgabaltiesa (turpmāk – pieteicēja) ar 2011. gada 20. jūnija lēmumu lietā Nr. A42626408, AA43-0416-11/14, kurā tiek izskatīta personas sūdzība par Valsts ieņēmumu dienesta (turpmāk tekstā – VID) lēmumiem, aprēķinot iedzīvotāju ienākuma nodokli, nokavējuma naudu un soda naudu no ienākuma par vairāk nekā 12 mēnešus īpašumā bijuša nekustamā īpašuma pārdošanu laika periodā, kad apstrīdētā norma šādu nodokļa iekasēšanu nepieļāva. VID nekustamo īpašumu pārdošanu pielīdzina neregistrētai saimnieciskai darbībai un tāpēc apstrīdēto normu nepiemēro. Pieteicēja pievienojas VID apstrīdētās normas interpretācijai un pauž uzskatu, ka likumdevējs ar šo normu ir atļāvis ar nodokli neapliekamu *spekulāciju* (regulāru pārdošanu) ar nekustamajiem īpašumiem. Pieteicējas ieskatā apstrīdētā norma neatbilst personas tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi. Pieteicēja saskata vienlīdzības principa pārkāpumu, salīdzinot personas, kuras sistemātiski pārdod savu nekustamo īpašumu, neregistrējoties kā saimnieciskās darbības veicēji, ar tām, kuras reģistrējas, dibina komercsabiedrību vai sistemātiski pārdod automašīnas. Pieteikums pamatots arī ar to, ka, piemērojot strīdus normu, valsts budžets nesāņem nodokļa summu ievērojamā apjomā, kas ir pretēji sabiedrības interesēm un rada tai būtisku zaudējumu.

Tiesībsarga viedoklis lietā

Tiesībsarga ieskatā pieteikumā minētās personas, kuras sistemātiski un ar atlīdzības raksturu ir pārdevušas 12 mēnešus īpašumā bijušus nekustamos īpašumus, un personas, kuras reģistrē savu saimniecisko darbību un maksā iedzīvotāju ienākuma nodokli vai dibina komercsabiedrību ar mērķi sistemātiski un ar atlīdzības raksturu pārdot nekustamos

īpašumus un maksā uzņēmumu ienākuma nodokli vai sistemātiski un ar atlīdzības raksturu pārdod kustamu mantu, neatrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, tāpat apstrīdētā norma neattiecas uz pieteicējas salīdzinājumā nosauktajām personām.

Tā kā pieteicējas nosauktās personas nav salīdzināmas, jo to īpašības ir atšķirīgas, tiesībsarga vērtējumā vienlīdzīgas attieksmes principa jeb Satversmes 91. panta pārkāpums apstrīdētajā tiesību normā nav saskatāms.

Satversmes tiesa izbeidza tiesvedību lietā Nr. 2011-15-01 „Par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. panta pirmās daļas 19. punkta „c” apakšpunkta (2001. gada 22. novembra likuma redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. pantam”, secinot, ka apstrīdētajai normai ir citāds saturs, nekā norādīts pieteikumā, un tādējādi nav pamata turpināt lietas izskatīšanu un vērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam, jo būtībā šī lieta ir izšķirama, veicot apstrīdētās normas interpretāciju un piemērošanu atbilstoši tās mērķim un likumdevēja paustajai gribai.¹²⁸

2. Lauku atbalsta dienesta rīcības izvērtējums

Izskatot jautājumu par Lauku atbalsta dienesta (LAD) rīcību, nepieņemot un neregistrējot personas pieteikumu par maksājumiem atbilstoši pieteikuma iesniegšanas brīdī spēkā bijušiem 2004. gada 6. jūlija Ministru kabineta noteikumiem Nr. 584, tiesībsargs konstatēja, ka LAD netika izpildījis Lauku atbalsta dienesta nolikuma 3.13. punktu un Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā nosauktos valsts pārvaldes principus. Minētais noveda pie tā, ka zemnieku saimniecībai netika izmaksāts pienākošais Eiropas Savienības papildu valsts tiešais maksājums.

Personas sūdzība par LAD šajā lietā 4 gadu garumā tika skatīta Administratīvo tiesu instancēs. Administratīvajā rajona tiesā lieta izskatīta pēc būtības, bet Administratīvā apgabaltiesa pieņēma lēmumu sūdzību atstāt bez izskatīšanas, jo Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta prakse nosaka, ka, ja persona nokavējusi procesuālo termiņu administratīvā akta apstrīdēšanai un iestāde to nav atjaunojusi, pieteikuma izskatīšana tiesā par šāda administratīvā akta atcelšanu nav pieļaujama, jo uzskatāms, ka persona nav ievērojusi likumā noteikto lietas iepriekšējās ārpustiesas izskatīšanas kārtību.

Tādējādi apgabaltiesa nolēma, ka, pieņemot un izskatot šo pieteikumu pēc būtības, Administratīvā rajona tiesa ir veikusi darbības, kas nebija pieļaujamas.

Rezultātā pieteicējai ir iespēja administratīvo procesu, kas uzsākts 2007. gadā, sākt no jauna 2011. gadā, lūdzot LAD atjaunot tiesas konstatēto nokavēto pieteikuma iesniegšanas termiņu. Turklāt, izskatot lietu, tiesībsargs konstatēja, ka Administratīvā apgabaltiesa bija kļūdījies, nosakot, ka pirmais personas iesniegums ir iesniegts 2005. gadā, kaut gan tieši par šī iesnieguma nepieņemšanas faktu LAD bija strīda būtība.

Tiesībsargs secināja, ka LAD darbība nebija tiesiska un neatbilda labas pārvaldības principam, bet administratīvās tiesas darbība, izskatot lietu pirmajā tiesas instancē pēc būtības, bet nākamajā instancē atstājot bez izskatīšanas, bija nelietderīga, laikietilpīga un neatbilda Administratīvā procesa likuma pamatmērķim – nodrošināt demokrātiskas, tiesiskas valsts pamatprincipu, it sevišķi cilvēktiesību ievērošanu konkrētās publiski tiesiskajās attiecībās starp valsti un privātpersonu (Administratīvā procesa likuma 2. pants, 1. punkts).

¹²⁸ <http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2011-15-01%20PR%20par%20izbeig%C5%A1anu.pdf>

Tiesībsargs ieteica Zemkopības ministrijai un LAD rīkoties atbilstoši spēkā esošajam Administratīvās apgabaltiesas lēmumam lietā, ar kuru ir atzīts fakts par strīdus pieteikuma iesniegšanu LAD iestādē datums, un segt zemnieku saimniecībai nodarītos zaudējumus sakarā ar papildu valsts tiešo maksājumu nesāņemšanu.

Tiesībsargs lūdza Tieslietu padomei un Tieslietu ministrijai izvērtēt, vai Administratīvās rajona tiesas un apgabaltiesas rīcība aprakstītajā gadījumā atbilst Administratīvā procesa likumam, likumam „Par tiesu varu”, ir lietderīga un vai tiesas process ir efektīvs, pievēršot uzmanību apstāklim, ka rajona tiesā pēc būtības izskatīts 2007. gada pieteikums tiek atstāts bez izskatīšanas apelācijas instances tiesā 2010. gadā, dodot pieteicējam „iespēju” administratīvo procesu tiesā uzsākt no jauna.

Tieslietu ministrija, atbildot tiesībsargam, nevērtēja nosaukto problēmu – *Administratīvajā rajona tiesā pēc būtības izskatīts pieteikums tiek atstāts bez izskatīšanas apelācijas instances tiesā*. Ministrija norādīja, ka tā nesaskata lietas izskatīšanas novilcināšanu, jo nolēmums par pieteikuma atstāšanu bez izskatīšanas ir stājies spēkā.

Savukārt vēstulē pieteicējam par šo pašu jautājumu Tieslietu ministrija pretrunā Administratīvā procesa likuma 281. pantam (*Ja pieteikums atstāts bez izskatīšanas, pieteicējs var no jauna iesniegt pieteikumu tiesā, ievērojot likumā noteikto kārtību*) norādīja, ka atkārtota griešanās tiesā nav pieļaujama.

3. Elektroenerģijas tirdzniecības diferencēto tarifu noteikšana

Tiesībsargs pēc Valsts prezidenta iesnieguma ierosinājis pārbaudes lietu par elektroenerģijas tirdzniecības diferencēto tarifu noteikšanas normatīvā regulējuma atbilstību sabiedrības interesēm. Tiesībsargs ir secinājis, ka tarifu noteikšanas regulējumā ir saskatāmi Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā noteiktā princips, proti, valsts pārvalde darbojas sabiedrības interesēs, pārkāpumi.

Likuma „Par sabiedrisko pakalpojumu regulatoriem” 5. pantā noteikts Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisijas (turpmāk – Komisija) darbības pamatprincips, proti, pieņemt lēmumus un izdot administratīvos aktus, lai aizstāvētu lietotāju intereses un veicinātu sabiedrisko pakalpojumu sniedzēju attīstību saskaņā ar taisnīguma, atklātības, neitralitātes, vienlīdzības un proporcionalitātes principiem. Savukārt minētā likuma IV nodaļā „Tarifu noteikšana” lietotāju intereses netiek minētas. Saskaņā ar likuma 20. pantu tarifa apmērs nosakāms tādā apmērā, lai segtu ekonomiski pamatotas izmaksas un nodrošinātu sabiedrisko pakalpojumu rentabilitāti.

Turklāt normatīvie akti nesniedz skaidru priekšstatu, kā notiek apstiprināšanai iesniegto tarifu ekonomiskās pamatotības pārbaude. Iesniegtie tarifi tiek vērtēti saskaņā ar metodiku, no kuras nav iespējams konstatēt, ka tarifa aprēķina ekonomiskā pamatotība atbilst ne tikai uzņēmuma attīstības nodrošināšanai, bet arī lietotāja interešu aizsardzībai.

Tiesībsarga ieskatā pastāv arī risks, ka Komisija, izskatot iesniegto tarifu ekonomisko pamatotību, varētu būt netieši ieinteresēta saglabāt vai palielināt sabiedrisko pakalpojumu gada apgrozījumu, ņemot vērā, ka tās darbība tiek finansēta no valsts nodevas, kas saņemta par sabiedrisko pakalpojumu regulēšanu.

Komisija visus tiesībsarga atzinumā ietvertos pārmetumus ir noraidījusi. Tomēr, ņemot vērā, ka elektroenerģijas tarifu pieaugums skar ikvienu Latvijas iedzīvotāja ekonomiskās intereses, tiesībsargs turpina jautājuma padziļinātu izpēti.

4. Salaspils novada domes rīcības izvērtējums

Pamatojoties uz iesniegumu, tiesībsargs ierosināja pārbaudes lietu par iedzīvotājiem nelabvēlīgu vidi Salaspils pašvaldības kopmītnes veida namā, Salaspils novada domes (turpmāk tekstā – Dome) izvairīšanos no sociālo problēmu risināšanas un iedzīvotāju neinformēšanu par tās tālākiem plāniem un iespējām nama izmantošanā.

Paskaidrojumos Dome informēja tiesībsargu, ka savā īpašumā esošos dzīvokļus izīrējusi tam pašam apsaimniekotājam, par kura negodprātību sūdzas mājas iedzīvotāji, un ka tā neplāno dzīvokļus bijušajā kopmītnes mājā privatizēt. Tā kā Domei ir saistoši likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” nosacījumi, kuri atļauj nenodot privatizācijai tikai atsevišķu kategoriju dzīvokļus (likuma 74. pants), bet Dome nav pieņēmusi lēmumu par attiecīgo dzīvokļu atzīšanu par dienesta viesnīcu, dienesta dzīvokļiem vai sociālo dzīvojamo māju, vai arī par tādām telpām, kas nepieciešamas likumos noteikto pašvaldības funkciju realizēšanai, tiesībsargs secināja, ka šie dzīvokļi šobrīd atbilst privatizējamu dzīvokļu statusam. Tādējādi Domei ir jāizlemj, vai dzīvokļiem piešķirt neprivatizējamu dzīvokļu statusu, vai saskaņā ar nosauktā likuma 8.¹ pantu un 9. pantu „Privatizācijas nosacījumi, ja dzīvojamā māja ir kopīpašums” šo pašvaldībai piederošo dzīvojamās mājas kopīpašuma domājamo daļu pārdot.

Tādējādi Dome, neizpildot likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” prasības, ir pārkāpusi ne tikai Satversmes Cilvēka pamattiesību nodaļas 105. pantu, ierobežojot dzīvokļu īpašnieku tiesības izmantot savu īpašumu, bet arī likuma „Par pašvaldībām” 3. panta nosacījumus: „Vietējā pašvaldība ir vietējā pārvalde, kas nodrošina likumos noteikto funkciju izpildi, ievērojot valsts un attiecīgās administratīvās teritorijas iedzīvotāju intereses” un Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pantā nosauktos valsts pārvaldes principus, kas nosaka pienākumu informēt sabiedrību par savu darbību.

Saskaņā ar Tiesībsarga likuma 25. panta trešo daļu tiesībsargs ieteica Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijai uzdot Salaspils novada pašvaldībai izpildīt likuma „Par valsts un pašvaldību dzīvojamo māju privatizāciju” prasības atbilstoši pārbaudes lietas atzinumā norādītajam.

II. Sabiedrības informēšanas sekmēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu

Apzinoties, ka labas pārvaldības principa veiksmīga iedzīvināšana un piemērošana valsts un pašvaldību iestāžu darbā lielā mērā ir atkarīga no sabiedrības adekvātas izpratnes veidošanās par labas pārvaldības saturu, sabiedrības informēšana tika pieņemta kā viena no tiesībsarga stratēģijas prioritātēm. Pārskata periodā, ievērojot, ka labas pārvaldības jomā pastāvīgi darbojas tikai viens biroja darbinieks, sabiedrības informēšana par tās tiesībām un labas pārvaldības principu pamatā tika veikta, sniedzot konsultācijas personas interesējošos jautājumos – gan atbildot uz personu iesniegumiem un e-pastiem, gan klātienē konsultējot Tiesībsarga biroja apmeklētājus. Turpmākos gados iecerēts veikt izglītojošus pasākumus arī ieinteresēto valsts un pašvaldību iestāžu darbiniekiem, kā arī rīkot papildu informatīvas kampaņas pieejamo finanšu resursu ietvaros.

Tiesībsarga biroja informācija

1. Biroja struktūra un resursi

Veicot Tiesībsarga biroja reorganizāciju, kopš 2008. gada no darba atbrīvoti 24 % darbinieku, kas būtiski ietekmējis Tiesībsarga biroja administratīvo kapacitāti un samazinājis iespēju pievērsties problēmu risināšanai pēc savas iniciatīvas. Šobrīd Tiesībsarga birojam noteiktais maksimālo amata vietu skaits ir 39, no tām 10 amata vietas saistītas ar iestādes atbalsta funkcijām, bez kurām nav iespējama pamatfunkciju nodrošināšana – lietvedības funkcija, sekretariāta funkcija, iestādes darbības saimnieciskā nodrošināšana, īpašuma apsaimniekošana un uzturēšana, finanšu vadība, grāmatvedības uzskaitē. Īpaši aktuāls kļuvis jautājums par papildu personāla resursu piesaisti, jo ar esošajiem nav iespējams nodrošināt visu Tiesībsarga birojam noteikto funkciju un uzdevumu izpildi. Uzskatāmi tas redzams turpmāk pievienotajā tabulā par Tiesībsarga biroja darbības rezultatīvo rādītāju izpildes tendencēm laika periodā no 2007. gada līdz 2011. gada beigām.

Tiesībsarga biroja statistika par laiku no 2007. līdz 2011. gadam

Gads	Rakstveida iesniegumi	Ierosinātās pārbaudes lietas	Pabeigtās pārbaudes lietas	Atteikts ierosināt pārbaudes lietu	Mutvārdu konsultācija	Iesniegumi un konsultācijas kopā
2011	2246	328	355	629	1707	3953
2010	1359	294	185	649	2242	3601
2009	1986	609	402	772	1617	3603
2008	2502	741	412	1009	2434	4936
2007	2269	47	240	633	2831	5120

Personāla resursu slodzi ietekmējošie faktori

1) Ņemot vērā Tiesībsarga biroja 2011. gadā īstenotās aktivitātes sabiedrības informēšanas jomā, personāla darba apjoms pieaudzis vairākkārtīgi. Līdz ar to bieži uzdevumu izpilde pārsniedz normālā darba laika ietvarus, nav vienmērīgas izskatāmo iesniegumu un pārbaudes lietu slodzes, neatliek laika izbraucienu vizītēm sabiedrības izglītošanas nolūkos un attiecīgās tēmas padziļinātai izvērtēšanai, tiek kavēti iesniegumu un pārbaudes lietu izskatīšanas termiņi. Turklāt ikdienā Tiesībsarga birojā būtiski pieaudzis to apmeklētāju skaits, kuriem juriskonsulti sniedz konsultācijas.

2) 2010. gada 31. martā spēkā stājās ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Ar likumu Tiesībsarga birojs tika iecelts par uzraugošo mehānismu atbilstoši konvencijas 33. panta otrajai daļai, tā funkcijas ir veicināt, aizsargāt un pārraudzīt šīs konvencijas īstenošanu. Neskatoties uz jauno funkciju deleģēšanu, Tiesībsarga birojam netika piešķirts nekāds papildu finansējums.

3) Pamatojoties uz ES Direktīvā 2008-115 un Imigrācijas likuma 50.7. pantā noteikto, piespiedu izraidīšanas procesu novēro tiesībsargs. Tas nozīmē – piespiedu izraidīšanai pakļauto aizturēto ārzemnieku apmeklēšanu izmitināšanas vietā, lai novērtētu izmitināšanas un uzturēšanas apstākļus, arī medicīniskās palīdzības nodrošināšanu un citu vajadzību apmierināšanu; ārzemnieka iztaujāšanu, lai noskaidrotu viņa informētību par piespiedu izraidīšanas procesa gaitu, viņa tiesībām un to īstenošanas iespēju; aizturēšanas brīdī izņemto aizturētās personas personīgo mantu atdošanas, transportēšanas no aizturēto personu izmitināšanas centra līdz izceļošanas punktam, bagāžas nodošanas un reģistrēšanas novērošanu, kā arī dalību piespiedu izraidīšanas procesa faktiskajā īstenošanā, lai novērtētu

izraidāmā ārzemnieka cilvēktiesību ievērošanu. Līdz 2011. gada jūnijam Aizturēto ārzemnieku izmitināšanas centru no Olaines pārcēla uz Daugavpili, līdz ar to pieauga personāla un transporta resursu patēriņš funkcijas nodrošināšanai.

Tiesībsarga biroja darbība vairāku gadu garumā tikusi ierobežota, tāpēc veikti tikai primāri nepieciešamie pasākumi, bet nav īstenotas funkcijas un uzdevumi pilnā apmērā. Tas radījis iespaidu par neefektīvu Tiesībsarga biroja darbību, nav veicinājis Tiesībsarga biroja atpazīstamību un informētību sabiedrības vidū un izraisījis diskusijas par šādas institūcijas lietderību.

1.1. Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums 2011. gadā

(latos)

Nr.p.k.	Finansiālie rādītāji	Iepriekšējā gadā (faktiskā izpilde)	Pārskata gadā	
			apstiprināts likumā	faktiskā izpilde
1.	finanšu resursi izdevumu segšanai (kopā)	558901	592921	585393
1.1.	dotācijas	558901	558949	554074
1.2.	maksas pakalpojumi un citi pašu ieņēmumi		22200	19547
1.3.	ārvalstu finanšu palīdzība			
1.4.	ziedojumi un dāvinājumi		11772	11772
2.	izdevumi (kopā)	558276	592921	577566
2.1.	uzturēšanas izdevumi (kopā)	558276	590781	575426
2.1.1.	kārtējie izdevumi	557573	589405	574050
2.1.2.	procentu izdevumi			
2.1.3.	subsīdijas, dotācijas un sociālie pabalsti			
2.1.4.	kārtējie maksājumi Eiropas Kopienas budžetā un starptautiskā sadarbība	703	1376	1376
2.1.5.	uzturēšanas izdevumu transferti			
2.2.	izdevumi kapitālieguldījumiem		2140	2140

2011. gadā Tiesībsarga birojs radis iespēju piesaistīt papildu finansējumu, lai veiktu pētījumus un analizētu situāciju cilvēktiesību jomā. Tā sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu un fonda finansiālu atbalstu 11 772 latu apmērā īstenoti projekti: izstrādāts pētniecības instruments – interneta portālu komentāros paustās neiecietības monitoringa instruments „Agresivitātes indekss” un veikts pētījums „Diskriminācija darba vietās”, kā arī turpinās darbs pie projekta „Mediji un bērni”. Gada beigās noslēgta vienošanās ar Iekšlietu ministriju par projekta

„Piespiedu kārtā izraidāmo personu uzraudzības mehānisma izstrāde” īstenošanu, kas tiek veikts Vispārīgās programmas „Solidaritāte un migrācijas plūsmu pārvaldība” Eiropas Atgriešanās fonda ietvaros, kopā 14 056 latu apmērā.

2011. gada sākumā noslēgts līgums par Tiesībsarga biroja telpu apakšnomu, kas deva papildu pašu ieņēmumus 19 547 latu apmērā.

Gada laikā veikta Tiesībsarga biroja pamatbudžeta apropriācijas pārdale programmas ietvaros starp ekonomiskās klasifikācijas kodiem, samazinot finansējumu atlīdzībai par 3 % vai 13 141 latu un palielinot finansējumu precēm un pakalpojumiem par 22% vai 24 524 latiem, lai veiktu aktivitātes sabiedrības informēšanas jomā un segtu ar iestādes darbības nodrošināšanu saistītos izdevumus.

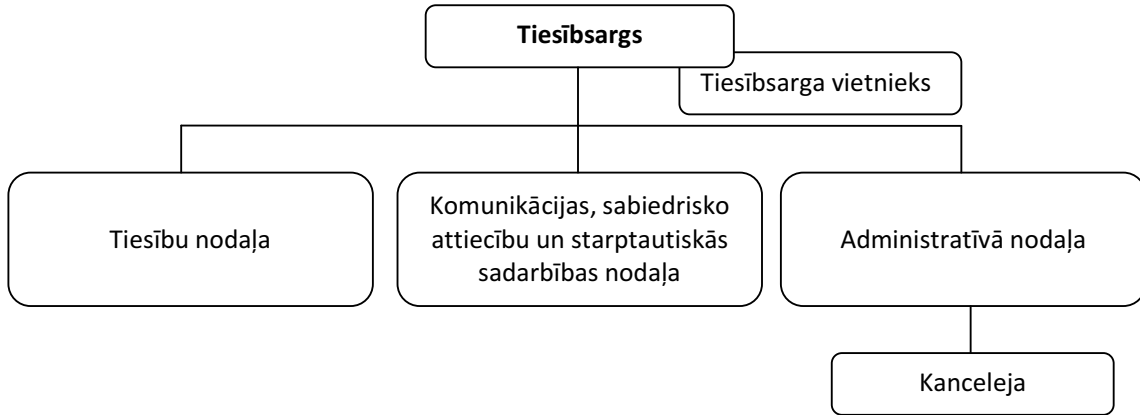
Tiesībsarga biroja veiktie pasākumi devuši rezultātu, jo arvien vairāk personu vēršas birojā pēc palīdzības: 2011. gadā saņemti 2246 rakstveida iesniegumi, tas ir par 887 iesniegumiem vai 65 % vairāk nekā 2010. gadā, pabeigtas 355 pārbaudes lietas, tas ir par 92 % vai 170 lietām vairāk nekā iepriekšējā gadā, ievērojami pieaugusi Tiesībsarga biroja atpazīstamība.

1.2. Tiesībsarga 2011. gada pārskats par budžeta programmas rezultatīvo rādītāju izpildi

Rādītājs	2011. gada plāns	Rādītāja reālā izpilde 2011. gadā
Saņemtie personu iesniegumi	2600	2246
Pēc tiesībsarga iniciatīvas ierosinātās pārbaudes lietas	25	26
Uz iesnieguma pamata ierosinātās pārbaudes lietas	250	302
Atteikumi ierosināt pārbaudes lietu	600	629
Sagatavotās atbildes e-pastā uz Tiesībsarga biroja kompetencē esošajiem jautājumiem	500	530
Sniegtās mutvārdu konsultācijas klātienē birojā	850	1410
Sniegtās mutvārdu konsultācijas telefoniski	x	2793
Sniegtie atzinumi valsts institūcijām par tiesību aktu projektiem	75	26
Sniegtie atzinumi Satversmes tiesai	7	15
Organizētās pārbaudes valsts un pašvaldību institūcijās (slēgtā un daļēji slēgtā tipa iestādēs, bāriņtiesās, izglītības iestādēs u.tml.)	25	36
Organizētie izglītojošie pasākumi (semināri, izbraukuma konsultācijas, lekcijas u.c. pasākumi)	1	26
Publikācijas plašsaziņas līdzekļos	300	2074
Dalība darba grupās un komisijās	130	233

1.3. Tiesībsarga biroja struktūra

Tiesībsarga biroja struktūrā 2011. gadā tika veiktas izmaiņas, lai uzlabotu biroja darba organizāciju. Pārskata gada beigās birojā bija šāda struktūra:

Tiesībsarga biroja Tiesību nodaļa organizēta sešās tiesību jomās: bērnu tiesību joma, pilsonisko un politisko tiesību joma, sociālo un ekonomisko tiesību joma, krimināltiesību joma, diskriminācijas novēršanas joma un labas pārvaldības joma.

2. Sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumi

Saskaņā ar Tiesībsarga likumu viena no tiesībsarga funkcijām ir sekmēt sabiedrības informētību un izpratni par cilvēktiesībām, par šo tiesību aizsardzības mehānismiem un tiesībsarga lomu, funkcijām un paveikto.

Neskatoties uz ievērojamo budžeta samazinājumu salīdzinājumā ar iepriekšējiem gadiem, Tiesībsarga birojs centies veikt sabiedrības informēšanas un izglītošanas aktivitātes.

Sabiedrība informēta gan mutvārdos klātienē, gan rakstveidā ar vēstuli vai e-pasta starpniecību, gan ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību. Iedzīvotājiem 2011. gadā sniegtas 1707 konsultācijas. Daudzos gadījumos personas vērsušās pie tiesībsarga, lai noskaidrotu savas tiesības un iespējamās tiesību aizsardzības iespējas. Arī šajos gadījumos tiesībsargs skaidrojis iedzīvotājam, kurp un pie kurām kompetentajām amatpersonām vērsties, lai konkrēto jautājumu izvērtētu pēc būtības un pārbaudītu apstrīdētā lēmuma tiesiskumu. Lai arī šāda iedzīvotāju individuālā informēšana prasa resursus, tā iespējams sniegt maksimālu atbalstu katra indivīda tiesību aizsardzībā.

Lai uzrunātu cilvēktiesību jomas un tiesību nozares speciālistus, veiksmīgi veidojusies sadarbība ar iknedēļas profesionālo žurnālu „Jurista Vārds”. Šī sadarbība devusi iespējas plašam juristu un tiesību nozares ekspertu lokam nodot tiesībsarga viedokļus un atzinumus par aktuāliem cilvēktiesību un labas pārvaldības jautājumiem Latvijā.

2011. gadā aktīvi uzsākta tiesībsarga atzinumu un viedokļu publicēšana ne tikai tiesībsarga mājaslapā internetā, bet arī ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību šī informācija nodota plašākai sabiedrībai. Šajā gadījumā būtiska loma ir bijusi tieši skaidrojošam darbam.

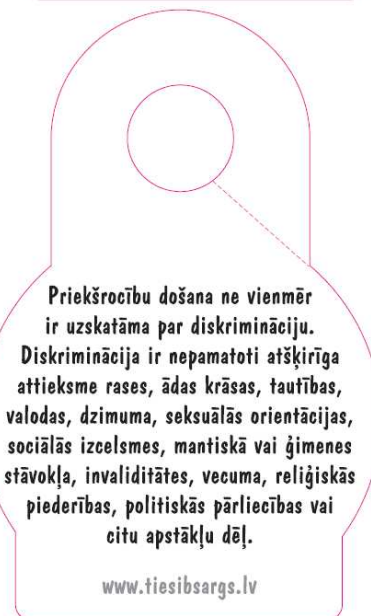
2.1. Sabiedrības informēšanas kampaņa „Cilvēktiesības un laba pārvaldība sastopama ikdienas situācijās”

Lai skaidrotu, kā cilvēktiesības un laba pārvaldība sastopama ikdienas situācijās, 2011. gada augustā Tiesībsarga birojs ar SIA „Rīgas satiksme” un SIA „Pilsētas līnijas” atbalstu Rīgas

pilsētas sabiedriskajā transportā izvietoja informatīvos materiālus. Kopumā tika radīti desmit attēli, kuros zīmējumu un humora veidā tika atspoguļotas tās cilvēktiesību un labas pārvaldības situācijas, par kurām iedzīvotāji savās sūdzībās galvenokārt vērsušies Tiesībsarga birojā vai kuras, pēc tiesībsarga domām, Latvijā būtu jāstiprina.

Lai arī sākotnēji cilvēktiesību jēdziens šķiet kaut kas tāls un abstrakts, ar to sastopamies ikdienā – izmantojot tiesības izteikt savu viedokli vai sastopoties ar citu kultūru pārstāvjiem un pieņemot, ka cilvēki ir dažādi, vai sagaidot laipnu attieksmi no iestādes darbiniekiem. Savas tiesības pārzinoši cilvēki ir mazāk pakļauti riskam nonākt situācijās, kur kāds cits to tiesības nepamatoši ierobežo.

Attēlus par cilvēktiesību un labas pārvaldības situācijām radīja mākslinieks Edgars Sīms.

TIESĪBAS UZ MĀJOKLI

www.tiesibsargs.lv

TIESĪBAS UZ LABVĒLĪGU VIDU

www.tiesibsargs.lv

**TIESĪBAS UZ LABU
PĀRVALDĪBU**

www.tiesibsargs.lv

**TIESĪBAS UZ LABU
PĀRVALDĪBU**

www.tiesibsargs.lv

2.2. „Agresivitātes indekss”

Viens no tiesībsarga uzdevumiem ir diskriminācijas un neiecietības, tajā skaitā naida runas mazināšana. Lai pievērstu plašākas sabiedrības uzmanību neiecietības un naida runas jautājuma aktualitātei, Iecietības dienā, 16. novembrī, Tiesībsarga birojā atklāja interneta portālu komentāros paustās neiecietības monitoringa instrumentu „Agresivitātes indekss”. Ar šī pētniecības instrumenta palīdzību ir iespējams novērtēt auditorijas komunikāciju un reakciju uz aktuāliem notikumiem.

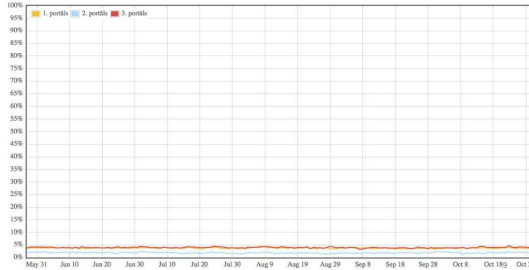

Indekss uzrāda auditorijas reakciju uz dažādiem sabiedriskiem un politiskiem notikumiem, biežāk lietotos „agresīvos” vārdus, komentēšanas kultūru un citas interesantas kopsakarības.

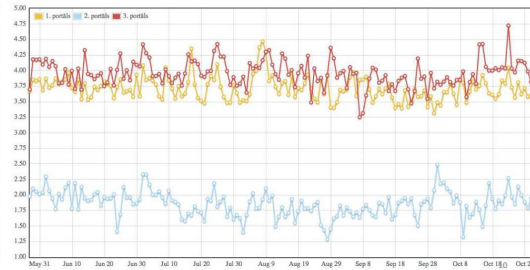

„Agresivitātes indeksa” izveides mērķis ir skaidrot komunikāciju auditorijas radītājā saturā komentāru vidē portālos „TVNET”, „Delfi” un „Apollo”, lai izprastu komentāru rakstītāju emocionālo agresiju internetā.

• Visos portālos agresivitātes līmenis ir līdzīgs

• Visos portālos agresivitāte mainās diezgan līdzīgi

Pētījuma rezultāti rāda, ka agresīvo komentāru skaits no visiem komentāriem nepārsniedz 5%, bez tam verbālās agresivitātes līmenis visos trīs portālos ir līdzīgs un arī mainība notiek samērā līdzīgi.

Pētījumā ietvertajā izpētes laikā augstākā agresija tika konstatēta vairākos datumos. Piemēram, 5., 11., 23. un 26. jūnijā, 2.–3. jūlijā un vairākos citos datumos.

Galvenokārt verbālo agresiju izraisīja šādi faktori:

- dažu politiķu un politikas komentētāju izteikumi;
- televīzijas sižeti (radījumos „De facto”, „Nekā personīga”, „Tautas balss”);
- portālu ziņas veidošanas prakse (virsrakstu un satura atbilstība);
- fotogrāfijas.

Agresiju interneta komentāros veicina citu komentētāju izteikti agresīvi viedokļi vai pat aicinājumi uz agresiju. Komentāriem raksturīgi izmantot politikā vai plašsaziņas līdzekļos dzirdētas frāzes. Ievērojamu daļu satura veido savstarpēja apsūkšanās, refleksijas uz cita komentētāja teikto. Turklāt agresīvie izteikumi ātri attālinās no tās ziņas satura, pie kuras šie komentāri ir pierakstīti. Vienlaikus vērojama pašmarginalizācija un citādā noliegums – no vienas puses, nicīga un nievājoša attieksme pašiem pret sevi un tautu, bet no otras – neiecietība pret citādo, nacionālisms un ekstrēmas ievirzes.

Šis projekts ir veiksmīgs zinātnieku, Tiesībsarga biroja un Frīdriha Eberta fonda sadarbības kopdarbs. Projekts ir plānots kā ilgtermiņa izpētes process, kurā regulāri tiek apkopti iepriekšējo periodu dati un sniegta ekspertu skaidrojošā analīze. Projektā ir iesaistīti Rīgas Stradiņa universitātes Komunikācijas fakultātes mācībspēki – Sergejs Kruks, Anda Rožukalne, Klāvs Sedlenieks, Ruta Siliņa un Ilva Skulte, kā arī Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūta vadošais pētnieks Normunds Grūzītis. „Agresivitātes indekss” tiks turpināts arī 2012. gadā.

2.3. Publiskās diskusijas un lekcijas

Tiesībsarga birojs 2011. gadā organizēja arī vairākas diskusijas un lekcijas, lai veicinātu sabiedrības izpratni par tiesībsarga lomu un uzdevumiem, cilvēktiesībām, tiesisko vienlīdzību un labu pārvaldību. Tiesībsarga birojam veidojusies laba sadarbība arī ar augstākās izglītības iestādēm – tiesībsargs un Tiesībsarga biroja juriskonsulti vadījuši lekcijas un seminārus studentiem par dažādiem cilvēktiesību, diskriminācijas novēršanas un labas pārvaldības jautājumiem. Ilgstoša un veiksmīga sadarbība izveidojusies ar Latvijas Universitāti un Rīgas Stradiņa universitāti. Arī turpmāk Tiesībsarga birojs ir gatavs sadarboties jauno speciālistu zināšanu pilnveidē.

Juristu dienas

Tiesībsarga birojs 2011. gadā Juristu dienu ietvaros organizēja pasākumus, kuros iedzīvotājus informēja par cilvēktiesībām, labu pārvaldību un tiesībsarga lomu šo tiesību ievērošanā, kā arī piedalījās publiskajā diskusijā „Bērnu un jauniešu tiesību aizsardzība medicīnā, reklāmas industrijā un izglītības sistēmā. Vai bērniem bez sekas tiek piedāvātas citas intereses un vērtības?”

Konference „Bērnu tiesības un to nodrošinājums”

Savukārt Starptautiskajā bērnu aizsardzības dienā, 1. jūnijā, tiesībsargs un Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte rīkoja konferenci „Bērnu tiesības un to nodrošinājums”. Konferencē mērķis bija apzināt aktuālās problēmas bērnu tiesību nodrošināšanā Latvijā. Iegūtās atziņas kalpoja kā bāze turpmākiem Tiesībsarga biroja pētījumiem bērnu tiesību jomā, lai identificētu problēmas un piedāvātu to risinājumus (skat. sadaļu „Bērnu tiesību joma”). Konferencē tika skatīti jautājumi par bērnu tiesību institucionālo nodrošinājumu, preventīvo sociālo darbu ar ģimenēm un bērniem, kā arī Valsts policijas un citu bērnu tiesību aizsardzības iestāžu lomu prevencijā.

Sabiedrības diskusija par partnerattiecību tiesisko regulējumu

2011. gada 29. novembrī Eiropas Savienības mājā tiesībsargs rīkoja sabiedrības domu un viedokļu apmaiņu – publisko diskusiju par partnerattiecību tiesisko regulējumu. Diskusija tika rīkota, lai sniegtu sabiedrībai iespēju izteikt savu viedokli šajā jautājumā, tādēļ uz to tika aicināti gan tiesībzinātņu eksperti, sociālantropologi, NVO pārstāvji, kultūras eksperti, gan ikviens sabiedrības pārstāvis, kuram šis jautājums ir aktuāls.

Diskusijas ietvaros apskatīja jautājumus:

1. Vai izpratne par to, kas ir uzskatāms par ģimeni, pēdējo 50 gadu laikā ir mainījusies arī Latvijā?
2. Vai priekšlikumi par viendzimuma partnerattiecību regulējumu ir uzskatāmi par atbilstošiem Latvijas normatīvajiem aktiem, tradicionālajām vērtībām sabiedrībā, ģimenes izpratnei?
3. Kā nodrošināt tiesību aizsardzību visām sabiedrības grupām partnerattiecību jomā, tostarp tām, kuras nav izvēlējušās klasisko laulības formu partnerattiecību tiesisko seku sakārtošanai?

Diskusija „Bērna vajadzības un tiesības uz atbilstošu alternatīvo aprūpi ģimeniskā vidē”

2011. gada 21. decembrī Tiesībsarga birojā notika diskusija „Bērna vajadzības un tiesības uz atbilstošu alternatīvo aprūpi ģimeniskā vidē”. Diskusiju sadarbībā ar Tiesībsarga biroju organizēja Alternatīvās bērnu aprūpes alianse, kas apvieno 8 nevalstiskās organizācijas, kurām ir pieredze ārpusģimenes aprūpes pakalpojumu sniegšanā bērniem ģimeniskā vidē.

Diskusijā piedalījās labklājības ministre Ilze Viņķele, tiesībsargs Juris Jansons, Saeimas deputāti, profesionāli psiholoģijas, psihoterapijas un psihiatrijas jomā, kā arī nevalstisko organizāciju, pašvaldību un valsts iestāžu pārstāvji.

Diskusijas mērķis bija aktualizēt jautājumu par institucionālās aprūpes ietekmi uz bērna attīstību, bērna vajadzībām aprūpē un nepieciešamību uzlabot ārpusģimenes aprūpes sistēmu, lai veicinātu bērnu, īpaši līdz 3 gadu vecumam, nonākšanu ģimeniskā aprūpē pēc iespējas ātrākā laikā.

Kopumā visi diskusijas dalībnieki pauda atbalstu viedoklim, ka institucionālā aprūpe bērniem līdz 3 gadu vecumam nav piemērota, jo neatbilst bērna vajadzībām pēc vienas

piesaistes/aprūpes personas. Profesionāli psihiskās veselības jomā uzsvēra piesaistes veidošanās nozīmi bērna veselīgā attīstībā. Institucionālajā aprūpē, lai cik laba būtu fiziskā vide, nav iespējams nodrošināt bērna emocionālās vajadzības. Latvijā ir attīstīta audžuģimeņu kustība, aizbildņi un audžuģimenes var nodrošināt ģimenisku aprūpi, taču arī šajos aprūpes veidos pastāv riski, kas jāņem vērā, izvēloties ģimenisku vidi kā alternatīvu institūcijām. Līdz ar to nepieciešams ieguldīt darbu, lai pilnveidotu izglītības un atbalsta sistēmu.

Diskusijā izskanēja viedoklis, ka bērni tiek ievietoti institūcijās, neskatoties uz to, ka audžuģimenēs ir brīvas vietas. Vienlaikus eksperti pauda viedokli, ka trūkst tādu audžuģimeņu, kur mazos bērnus varētu ievietot krīzes situācijās. Savukārt, ja bērns tiek ievietots institūcijā, šim laikam nevajadzētu būt ilgākam par 2 mēnešiem līdz bērnam tiek atrasta piemērota ģimenes aprūpe. Ir pašvaldības, kur vienlaikus tiek attīstīta audžuģimeņu kustība un bērnu namu vides un pakalpojumu pielāgošana ģimenes tipa aprūpei, taču psihiskās veselības jomas ekspertu viedoklis ir, ka pat uzlabota iestāde tomēr nevar aizstāt ģimeni, jo aprūpes personas mainās.

Pašlaik esošais atšķirīgais ārpusģimenes aprūpes finansēšanas modelis (līdz 2 gadu vecu bērnu un bērnu ar smagām veselības problēmām aprūpi finansē valsts, bērnu no 2 līdz 18 gadu vecumam aprūpi finansē pašvaldības) un atšķirības finansējuma nodrošinājumā audžuģimenēm no pašvaldību budžeta nemotivē pašvaldības ievietot bērnus ģimeniskā vidē. Tomēr ir pašvaldības, kurās finansiālais faktors nav noteicošais aprūpes veida izvēlē, bet šķēršļi ir nepietiekamas alternatīvas.

Svarīgi jautājumi, pie kuriem jāstrādā papildus, ir preventīvais darbs ar ģimenēm un bērniem un sabiedrības informēšana.

Ņemot vērā minētās problēmas, nepieciešams izstrādāt deinstitutionalizācijas stratēģiju, kas ietver konkrētas darbības, lai attīstītu alternatīvās bērnu aprūpes pakalpojumus, sakārtotu finansēšanas mehānismu, pilnveidotu izglītības un atbalsta sistēmu audžuģimenēm, aizbildņiem un adoptētājiem, kā arī ieguldīt papildu darbu, attīstot preventīvo darbu ar ģimenēm un bērniem.

2.4. Dalība citos pasākumos

Tiesībsarga birojs 2011. gadā piedalījās vairākos sabiedrības informēšanas un izglītošanas pasākumos kā dalībnieks.

Jaunā mācību gada atklāšanas pasākums „Zem viena jumta”

Tiesībsarga biroja juriskonsulti 1. septembrī, Zinību dienā, piedalījās Rīgas Skolēnu domes ikgadējā jaunā mācību gada atklāšanas pasākumā „Zem viena jumta”. Pasākums norisinājās Rīgā, Vērmanes dārzā.

Pasākuma laikā bērniem un viņu vecākiem tika dota iespēja konsultēties ar Tiesībsarga biroja juriskonsultiem par dažādiem cilvēktiesību jautājumiem, kā arī piedalīties interaktīvajā spēlē par bērna tiesībām.

Eiropas Brīvprātīgā darba gads

Tiesībsarga birojs piedalījās arī Eiropas Brīvprātīgā darba gada ietvaros ceļojošās tūres pasākumā Latvijā, kas norisinājās no 2011. gada 28. septembra līdz 2. oktobrim.

Eiropas Brīvprātīgā darba gada ceļojošās tūres Latvijas posms notika piecas dienas, un to laikā ikviens Latvijas iedzīvotājs bez maksas varēja uzzināt interesējošu informāciju par

brīvprātīgā darbu, tikties ar brīvprātīgajiem, uzklaut viņu pieredzi un noskaidrot, kā iesaistīties brīvprātīgā darbā savā valstī, Eiropas Savienības dalībvalstīs un citur pasaulē. Tiesībsarga biroja stends tika plaši apmeklēts, un dalībnieki galvenokārt interesējās par savu tiesību aizsardzību darba vidē, par bērnu tiesību jautājumiem un labu pārvaldību.

Pasākuma laikā nodibināti kontakti ar vairākām skolām, kā rezultātā 2012. gadā tika uzsākts cilvēktiesību lekciju cikls, kurā īpaša uzmanība tika veltīta bērnu tiesību jautājumiem.

2.5. Pētījums „Diskriminācija darba vietā”

Diskriminācija darba vietās joprojām ir aktuāla Latvijas realitāte, tomēr darba devēji iemanījušies to maskēt. Joprojām ir sastopami diskriminējoši sludinājumi, kuros norādīti nepamatoti ierobežojumi darba pretendentiem, visbiežāk attiecībā uz dzimumu un vecumu.

Lai apzinātu diskriminācijas izplatību nodarbinātības vidē Latvijā un strādājošo informētību par diskriminācijas veidiem un iespējamo rīcību savu tiesību aizsargāšanai, Tiesībsarga birojs sadarbībā ar Frīdriha Eberta fondu veica pētījumu „Diskriminācija darba vietās”. Pētījuma tehniskais veicējs ir pētījumu aģentūra „TNS Latvija”, kas 2011. gada oktobrī ar telefonaptaujas palīdzību noskaidroja Latvijas iedzīvotāju viedokli par diskriminācijas izplatību un iedzīvotāju attieksmi par šo jautājumu.

Darba meklētāji neapzināti mēdz norādīt par sevi informāciju, kas varētu tikt izmantota kā diskriminējošs apstāklis pret darbinieku. Piemēram, dzīves gājumā (CV) norādot ģimenes stāvokli, bērnu skaitu vai informāciju par veselību. Iedzīvotājiem arī jautāja par, viņuprāt, darba devējam sniedzamās nepieciešamās informācijas apjomu un to, vai paši vai ģimenes locekļi darba vietā ir sastapušies ar nepamatoti atšķirīgu attieksmi no darba devēja vai kolēģu puses.

Meklējot darbiniekus, potenciālie darba devēji nereti norāda nepamatotas prasības, kas rada diskriminējošus ierobežojumus. Daži sludinājumu teksti, kuros konstatējams nepamatots ierobežojums (saglabāta oriģinālā redakcija):

- pēc dzimuma: „Meklējam administratoru – puisi. Alga sākot no 350 lš mēnesī. Darbs birojā ar papīriem un datoru”, „Uzņēmums meklē noliktavas pārzini – komplektētāju (vīrieti)” vai „Aicinām darbā bārmeni – oficianti (sievieti)”;
- pēc vecuma: „Meklējam pārdevēju ziedu salonā (sievieti no 19–30 gadiem)” vai „Uzņēmums meklē tirdzniecības menedžeri, vecums līdz 35 gadiem”;
- citu apstākļu dēļ: „Zupu restorāni „Y” (nosaukums mainīts – red.) aicina darbā viesmīļus ar augstu atbildības sajūtu darbam t/p ALFA, Origo un Rīga Plaza. Pretendentus ar darba laika ierobežojumiem (skola u.c.) lūdzam neatsaukties” vai „Vairumtirdzniecības uzņēmums – pārtikas un nepārtikas produktu tirgotājs, meklē Biroja administratoru uz noteiktu laiku (1 gads), kurš/-a dzīvo Pārdaugavā”.

Pētījuma rezultātu kopsavilkums

- Kopumā aptuveni trešā daļa (30%) darba ņēmēju Latvijā vecumā no 15 gadiem ir dzirdējuši, ka viņu radi, draugi vai paziņas ir saskārušies ar diskrimināciju darba vietā, tomēr vairums darba ņēmēju (68%) atzīst, ka nav dzirdējuši, ka viņu radi, draugi vai paziņas būtu saskārušies ar diskrimināciju darba vietā.
- Absolūtais vairākums (93%) darba ņēmēju Latvijā atzīst, ka nekad nav tikuši atlaisti no darba kāda diskriminējoša apstākļa dēļ, tomēr 7% darba ņēmēju uzskata, ka tikuši atlaisti no darba kāda diskriminējoša apstākļa dēļ.
- 14% darba ņēmēju Latvijā atklāj, ka diskriminējošu apstākļu dēļ no darba ticis atlaists kāds no viņu darba kolēģiem. Šo cilvēku vidū salīdzinoši biežāk ir krievu tautības cilvēki,

kā arī Rīgā dzīvojošie, savukārt salīdzinoši retāk – lauksaimniecības, mežsaimniecības un zivsaimniecības (A) nozarē strādājošie.

- Gandrīz katrs sestais darba ņēmējs Latvijā (18%) atzīst, ka kāds no viņa radiem, draugiem vai paziņām ir ticis atbrīvots no darba kāda diskriminējoša apstākļa dēļ.
- Vairākums (72%) par 15 gadiem vecāku darba ņēmēju Latvijā pēdējo 3 gadu laikā nav izjutuši pret sevi netaisnīgu vai aizskarošu attieksmi, tomēr 28% uzskata, ka šāda attieksme ir bijusi (salīdzinoši biežāk attiecībā uz valodu zināšanām un citām papildprasmēm, vecumu, tautību, iepriekšējo darba pieredzi, kā arī veselības stāvokli vai invaliditāti).
- Tie darba ņēmēji Latvijā, kuri atklāja, ka savā darba vietā pēdējo 3 gadu laikā ir izjutuši netaisnīgu vai aizskarošu attieksmi, salīdzinoši biežāk kā diskriminācijas avotus ir minējuši tiešo priekšnieku (31%), uzņēmuma vadītāju (25%), kā arī citus uzņēmumā strādājošos kolēģus (20%).

Pētījums plašāk pieejams Tiesībsarga biroja mājaslapā.

2.6. Kampana „Alternatīvie risinājumi darbībā”

Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons” sadarbībā ar Tiesībsarga biroju 2011. gada 3. decembrī plašsaziņas līdzekļus un sabiedrību iepazīstināja ar kampanu “Alternatīvie risinājumi darbībā”.

Kampanas mērķis ir pievērst gan sabiedrības, gan iestāžu vadītāju uzmanību vides pieejamības jautājumam un veicināt sabiedrības iesaistīšanos dažādu neįēdzību novēršanā. Kā viens no pirmajiem vides pieejamības monitoringa objektiem ir izvēlētas aptiekas.

3. decembris visā pasaulē tiek atzīmēts kā Starptautiskā cilvēku ar invaliditāti diena. Lai gan Latvijas Republika ir pievienojusies Apvienoto Nāciju Organizācijas (ANO) rezolūcijai, kas: „aicina dalībvalstis pievērst uzmanību Starptautiskajai Cilvēku ar invaliditāti dienai, ... lai panāktu, ka invalīdi var pilnībā un vienlīdzīgi izmantot savas cilvēktiesības un kļūt par sabiedrības daļu ...”, šobrīd drīzāk vērojama vēlme radīt kaudzēm dokumentus, kas situāciju pasliktina, nevis uzlabo.

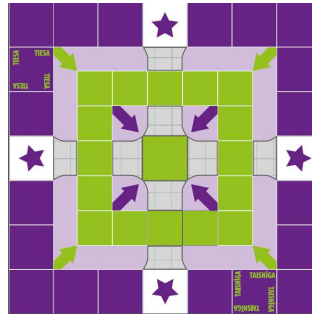
Saistībā ar vides pieejamības uzlabojumiem dažādās likumdošanas iniciatīvās sāk parādīties termins „alternatīvie risinājumi”. Pasākuma organizatori uzskata, ka šādā veidā notiek nevis vides uzlabošana, bet gan „caurumu” radīšana likumdošanā, kas vides pieejamību neuzliktu par pienākumu.

Kampana uzsākta 2011. gadā un turpināsies visu 2012. gadu, veicot vidējas pieejamības monitoringu ne tikai aptiekās, bet arī citās iestādēs, kuras bieži apmeklē plaša sabiedrība, piemēram, ārstniecības iestādēs, valsts un pašvaldības iestādēs, kuras sniedz sociālos pakalpojumus, un citās institūcijās.

2.7. Izglītības un informatīvās aktivitātes bērniem

Tika atjaunota un papildināta Tiesībsarga biroja spēle par cilvēktiesībām un – īpaši – bērnu tiesībām. Ar spēles palīdzību dažādu vecuma grupu bērni un jaunieši var izspēlēt dažādas sadzīves situācijas, kurās sastopas ar dažādiem tiesību jautājumiem, un rast uz tām atbildes.

Spēle tiek izmantota ne tikai bērnu izklaides, bet arī izglītošanas vajadzībām. Tā ir kā interaktīvs mācību līdzeklis izbraukuma lekcijās vai semināros skolās un pirmsskolas izglītības iestādēs.

Iepriekš Tiesībsarga birojs ar multfilmas „Fantadroms” veidotāju atļauju izmantoja kaķa Indriķa XIII tēlu, lai bērniem saprotamā veidā stāstītu par viņu tiesībām un to pareizu izpratni. 2011. gadā beidzās kaķa Indriķa XIII tēla lietošanas tiesības, tādēļ Tiesībsarga birojs sadarbībā ar mākslinieci Agnesi Buli radīja jaunu tēlu.

Jaunais tēls tiek izmantots visos bērniem domātajos materiālos.

3. Sadarbība ar NVO

Tiesībsargs Juris Jansons pēc stāšanās amatā uz tikšanos 2011. gada 8. aprīlī aicināja NVO pārstāvjus. Tikšanās laikā pārrunāta turpmāka savstarpēja sadarbība un sabiedrības izpratnes uzlabošana tiesībsarga kompetencē esošajos jautājumos. Tikšanās gaitā nevalstiskās organizācijas iezīmēja savu jomu aktualitātes, kuru risināšanā tās vēlētos Tiesībsarga biroja atbalstu vai darbību, kā arī izteica priekšlikumus turpmākas savstarpējas saziņas un sabiedrības informēšanas un izglītošanas uzlabošanai. Sadarbības ietvaros paredzēts arī nākotnē organizēt regulāras tematiskās tikšanās.

J. Jansons, uzsākot pildīt tiesībsarga amata pienākumus, par vienu no prioritātēm izvirzīja sadarbības veicināšanu ar nevalstiskajām organizācijām, jo tās ir sabiedrības grupu interešu pārstāves, kas ikdienā apkopo attiecīgajā jomā esošo informāciju, risina problēmas un sniedz priekšlikumus, kā pilnveidot normatīvo regulējumu, tādējādi novēršot konstatētos trūkumus.

Uz tikšanos tika aicinātas vairāk nekā četrdesmit nevalstiskās organizācijas. Sanāksmē piedalījās LR savienības „Černobiļa”, Latvijas Cilvēktiesību centra, Latvijas darba devēju konfederācijas, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības, Latvijas Pašvaldību savienības, IMKA un Latvijas Sieviešu nevalstisko organizāciju sadarbības tīkla pārstāvji.

Pēc Tiesībsarga stratēģijas 2011.–2013. gadam izstrādes tiesībsargs aicināja cilvēktiesību, labas pārvaldības principa ekspertus un NVO pārstāvjus sniegt priekšlikumus izstrādātās stratēģijas pilnveidei. Priekšlikumus iesniedza Sabiedriskās politikas centrs „Providus”, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība, Latvijas Cilvēktiesību centrs un Lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu draugu apvienība „Mozaīka”.

Latvijas Zvērinātu advokātu padome

2011. gadā sākts veidot sadarbību arī ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomi. 2011. gada 29. augustā tiesībsargs tikās ar Latvijas Zvērinātu advokātu padomi. Sarunu gaitā puses vienojās

par mācībām zvērinātiem advokātiem, kas sniedz valsts nodrošināto juridisko palīdzību Ārstniecības likuma 68. panta noteiktajos gadījumos.

Tiesībsarga birojs uz savas iniciatīvas pamata vērtēja, kā tiek aizsargātas to personu tiesības, bez kuru piekrišanas tiek lemts par viņām nepieciešamās psihiatriskās palīdzības sniegšanu. Izpētes laikā tika konstatētas vairākas problēmas, tajā skaitā attiecībā uz advokātu lomu tiesas procesos par piespiedu ārstēšanu.

Tikšanās laikā tika apspriestas tiesībsarga konstatētās problēmas par valsts nodrošinātā advokāta lomu un darbību, aizstāvot personas, attiecībā par kurām tiesā tiek izskatīts lēmums par piespiedu ārstēšanu psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Tikšanās rezultātā tika panākta vienošanās par mācību semināru un lekciju organizēšanu advokātiem un advokātu palīgiem par cilvēktiesību nodrošināšanu šādu lēmumu pieņemšanas procesā.

Latvijas Zvērinātu advokātu padome arī informēja, ka turpmāk uz šīm lietām nosūtīs tikai tos advokātus, kas būs apmeklējuši augstākminētos seminārus un lekcijas. 2011. gada 27. septembrī Tiesībsarga biroja telpās notika mācību seminārs zvērinātu advokātu vecākajiem, kuru vadīja Tiesībsarga biroja darbinieki, pieaicinot ekspertu psihiatrijas jautājumos.

Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons”

Sadarbība ar Invalīdu un viņu draugu apvienību “Apeirons” Tiesībsarga birojam veidojusies jau iepriekš, tomēr ciešāka sadarbība veidojās 2011. gadā. Tiesībsargs veic ANO konvencijas „Par personu ar invaliditāti tiesībām” ieviešanas uzraudzību, savukārt 2012. gadā ir jāsniiedz ieviešanas ziņojums, tādēļ „Apeirona” uzkrātā pieredze ir nozīmīga, lai paveiktu šo apjomīgo darbu.

Lai pievērstu sabiedrības uzmanību, 2011. gada 3. decembrī Invalīdu un viņu draugu apvienība “Apeirons” sadarbībā ar Tiesībsarga biroju iepazīstināja ar kampaņu “Alternatīvie risinājumi darbībā”. Kampaņas ietvaros tiks veidoti videoklipi izplatīšanai interneta plašsaziņas līdzekļos. Videoklipu galvenais varonis „Cilvēkmens” uz savas ādas bezbailīgi izmēģinās dažādus „Alternatīvos risinājumus darbībā”. Kampaņas mērķis ir pievērst gan sabiedrības, gan iestāžu vadītāju uzmanību vides pieejamības jautājumam un veicināt sabiedrības iesaistīšanos dažādu nevērtību novēršanā. Kā viens no pirmajiem vides pieejamības monitoringa objektiem ir izvēlētas aptiekas.

3.1. Tiesībsarga konsultatīvās padomes

2011. gadā tiesībsargs aicināja NVO pārstāvjus piedalīties divās izveidotajās konsultatīvajās padomēs – Tiesībsarga konsultatīvajā padomē par izglītības pieejamību un Tiesībsarga konsultatīvajā padomē par partnerattiecību tiesisko regulējumu.

Tiesībsarga konsultatīvā padome par izglītības pieejamību

Tiesībsargs 2011. gadā izveidoja konsultatīvo padomi izglītības pieejamības izvērtēšanai. Padome ir konsultatīva institūcija, kuras darbības mērķis ir apzināt ekspertu viedokli un izstrādāt priekšlikumus par jautājumiem, kas saistīti ar Latvijas Republikas Satversmes 112. pantā valsts garantēto izglītības pieejamību. Konsultatīvā padome izglītības pieejamību skatīs arī vienlīdzības, mācību līdzekļu un pamatizglītības obligātuma nodrošinājuma aspektā. Izglītības pieejamību skata valsts nodrošinātās bezmaksas pamatizglītības un vidējās izglītības kontekstā, t.i., ko ietver bezmaksas izglītības jēdziens, kādas izmaksas sedz valsts vai pašvaldība, bet par ko maksā vecāki.

Konsultatīvā padome par izglītības pieejamību uz pirmo sēdi sanāca 2011. gada 19. augustā. Jau pirmajā sēdē eksperti norādīja, ka izglītības pieejamības problēmas visskaudrāk skar maznodrošinātu ģimeņu bērnus, speciālo izglītības iestāžu audzēkņus un bērnus reģionos. Par būtiskiem izglītības pieejamību ietekmējošiem aspektiem eksperti atzīmēja arī bezmaksas ēdināšanas nodrošināšanu skolā, mācību grāmatu jautājuma sakārtošanu un skolas kancelejas preču kā vienota iepirkuma organizēšanu. Tika vērsta uzmanība arī uz nokļūšanu līdz skolai vai to, cik tāls ceļš skolniekam mērojams no mājas līdz skolai, jo ar šo aspektu nereti ir saistīta skolas izvēle.

Padomes galvenie uzdevumi ir izvērtēt izglītības pieejamības situāciju valstī, apzināt dažādu sociālo grupu un ekspertu viedokli par problemātiku izglītības pieejamības nodrošināšanā un sniegt tiesībsargam priekšlikumus izglītības pieejamības situācijas uzlabošanai.

Tiesībsarga konsultatīvās padomes par izglītības pieejamību locekļi ir Latvijas Bērnu foruma valdes priekšsēdētāja Inete Ielīte, Latvijas Bērnu fonda viceprezidente Vaira Vucāne, Sabiedriskās politikas centra „Providus” pētniece Marija Golubeva, nodibinājuma „Fonds VIENS OTRAM” valdes locekle Gunta Kraģe, Latvijas Pedagogu domes valdes priekšsēdētājs Andrejs Mūrnieks, Rīgas Skolēnu domes prezidents Jēkabs Juražs, nodibinājuma „Fonds „Ziedot”” valdes priekšsēdētāja Rūta Dimanta, Latvijas Vecāku apvienības „Vecāki izglītībai, sadarbībai, izaugsmei” (VISI) valdes priekšsēdētājs Kārlis Boldiševics, Latvijas Juristu biedrības prezidents Aivars Borovkovs.

Konsultatīvā padome par izglītības pieejamību darbu turpina arī 2012. gadā.

Konsultatīvā padome par partnerattiecību tiesisko regulējumu

Tiesībsargs 2011. gadā izveidoja konsultatīvo padomi par partnerattiecību tiesisko regulējumu un 15. septembrī uz pirmo sēdi aicināja padomes dalībniekus. Konsultatīvās padomes mērķis bija apzināt ekspertu viedokli un izvērtēt priekšlikumus par partnerattiecību tiesisko regulējumu, kā arī izvērtēt grozījumu nepieciešamību normatīvajos aktos naida noziegumu novēršanai pret homoseksuālām personām.

Ņemot vērā vairāku padomes locekļu izteiktos priekšlikumus, tiesībsargs veica grozījumus un papildinājumus padomes nolikumā, pielīdzinot konsultatīvās padomes statusu darba grupai, kuras mērķis ir sniegt ieteikumus un viedokļus konkrēto jautājumu risināšanai.

Tiesībsargs aicināja padomi jautājumu skatīt plašāk un izskatāmos jautājumus attiecināt arī uz neregistrēto kopdzīvi (ārpuslaulības savienību), tādējādi respektējot plašākas sabiedrības intereses. Saskaņā ar statistikas datiem neregistrētā laulībā dzimušo bērnu skaits Latvijā tuvojas 50% (CSP dati), kas liecina par to, ka faktiskais ārpuslaulības savienību skaits ir vēl lielāks, tāpēc, skatot jautājumu par partnerattiecībām, būtu jāpievērš uzmanība arī šim personu lokam.

Konsultatīvās padomes locekļi tika aicināti sniegt konkrētus priekšlikumus vai viedokļus par šādiem jautājumiem:

1. Lesbiešu, geju, biseksuāļu, transpersonu un viņu draugu apvienības „Mozaīka” iesniegtie priekšlikumi (PAL pakete), to sasaiste ar spēkā esošajām tiesību normām;
2. situācijas uzlabošanai nepieciešamie grozījumi, papildinājumi LR Civillikumā, Pacientu tiesību likumā un citos normatīvajos aktos;
3. risinājumi nekustamā īpašuma tiesību, mantojuma tiesību un finanšu atbalsta pienākuma jautājumos.

Savus priekšlikumus par partnerattiecību tiesisko regulējumu iesniedzis Valsts policijas priekšnieks Ints Ņuzis, Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes profesors Osvalds Joksts, Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes lektore Linda Damane, Biedrības Resursu centrs sievietēm „Marta” vadītāja Iluta Lāce, Latvijas Ordeņu brālības valdes priekšsēdētājs Jānis Rožkalns un biedrības „LGBT un viņu draugu apvienība „Mozaīka”” valdes priekšsēdētāja Linda Freimane un valdes locekle Evita Goša.

Tiesībsarga konsultatīvās padomes par partnerattiecību tiesisko regulējumu ekspertu vairākums norādīja, ka nav nepieciešams homoseksuālu partnerattiecību kopdzīves speciāls regulējums. Tā vietā eksperti norādīja uz nepieciešamību sakārtot partnerattiecību regulējumu bērnu aprūpes, mantisko un veselības aprūpes jautājumu kontekstā.

Eksperti ierosināja veikt grozījumus arī vairākos likumos, piemēram, Kriminālprocesa likumā, Pacientu tiesību likumā, Darba likumā, Civilprocesa likumā un citos likumos, Satversmi atstājot negrozītu.

Lai uzklautu sabiedrības viedokli par priekšlikumiem partnerattiecību tiesiskā regulējuma pilnveidošanai, 29. novembrī ES mājā tiesībsargs rīkoja publisku diskusiju, kurā tika aicināti piedalīties gan tiesībzinātņu un kultūras eksperti, gan sabiedrības pārstāvji.

Tiesībsarga konsultatīvās padomes par partnerattiecību tiesisko regulējumu darbs noslēdzās ar tiesībsarga viedokli, ka LGBT un viņu draugu apvienības „Mozaīka” piedāvātā likumprojekta „Reģistrēto partnerattiecību likums” un to pavadāmo likumprojektu tālāka virzība nav atbalstāma. Tā vietā izdarāmi grozījumi vairākos tiesību aktos, kas pietuvinātu ārpuslaulības savienībā dzīvojošas personas laulātu pāru tiesiskajai aizsardzībai.

2012. gada 26. janvārī tiesībsargs Latvijas Republikas Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai un Latvijas Republikas Saeimas Juridiskajai komisijai nosūtīja savu viedokli Par partnerattiecību tiesisko regulējumu un aicināja Saeimu veikt grozījumus vairākās tiesību normās, kas attiecas uz pacientu tiesību aizsardzību, interešu konfliktu novēršanu, procesuālajām tiesību normām, personas sociālajām tiesībām un tiesībām uz informāciju.

3.2. Sadarbība ar NVO apvienībām

Lai pievērsu politiķu, sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu uzmanību aktuāliem cilvēktiesību jautājumiem, 2011. gadā Tiesībsarga birojs veidojis ciešu sadarbību ar vairākām NVO apvienībām.

Romu biedrības un tiesībsarga Sadarbības memorands par romu diskriminācijas novēršanu

2011. gada 30. augustā Starptautiskās Romu apvienības augstākais komisārs Normunds Rudevičs un tiesībsargs Juris Jansons parakstīja Sadarbības memorandu romu diskriminācijas novēršanai. Svinīgā Sadarbības memoranda parakstīšana notika Tiesībsarga birojā.

Pasākumā piedalījās romu NVO pārstāvji: Latvijas Romu apvienības „Nēvo Drom” vadītājs Anatolijs Berezovskis, Jelgavas Čigānu kultūras biedrības „Romani čačipen” vadītājs Haralds Didžus, biedrības „Latvijas Čigānu biedru apvienība un austākā čigānu padome” pārstāvis Osvalds Jezdovskis, Vidzemes romu kopienas pārstāvis Tahīrs Sīmanis un citi.

Biedrību pārstāvji informēja par aktuālām romu problēmām Latvijā un to iespējamo risinājumu, piebilstot, ka apzināto problēmu risināšanā var palīdzēt tiesībsargs.

Neskatoties uz to, ka romi ir viena no lielākajām minoritātēm visā ES, tā ir arī viena no diskriminētākajām minoritātēm – ikdienā sastopas ar aizspriedumiem, neiecietību, diskrimināciju un sociālo atstumtību.

Eiropas Savienība romu integrācijai ir aktualizējusi četras nozīmīgas jomas: piekļuve izglītībai, nodarbinātībai, veselības aprūpei un mājokļiem.

Latvijā saskaņā ar PMLP šī gada jūlija datiem dzīvo 8517 čigāni jeb romi.

Eiropas Komisija paziņojumā „ES programma attiecībā uz romu integrācijas valsts stratēģijām līdz 2020. gadam” pauž nostāju: „Dalībvalstīm ir jānodrošina, ka romi netiek diskriminēti un attieksme pret viņiem ir tāda pati kā pret jebkuriem citiem ES pilsoņiem ar vienlīdzīgu piekļuvi visām pamattiesībām, kā noteikts ES Pamattiesību hartā.”

Izveidotās sadarbības ietvaros tiesībsargs vairākkārt ticis ar romu kopienām dažādos Latvijas novados. Viena no izplatītākajām problēmām, ar ko sastopas romi, ir savu tiesību nepārzināšana un diskriminējoša attieksme darba tirgū.

Tiesībsargs 2012. gadā turpina darbu pie romu jautājumiem un diskriminācijas mazināšanas.

Alternatīvā bērnu aprūpes alianse

2011. gada 7. septembrī vairākas bērnu tiesību aizsardzības un atbalsta organizācijas dibināja Alternatīvās bērnu aprūpes aliansi. Viens no Alianses dibināšanas idejiskajiem atbalstītājiem ir arī tiesībsargs Juris Jansons.

Latvijā vairāk nekā 8 000 bērnu vecāki rūpes par saviem bērniem dažādu iemeslu dēļ atdevuši radniekiem vai sabiedrībai. Ģimenes, kuras uzņēmušās rūpes par šiem bērniem, nesāņem nedz pietiekamu psiholoģisku, nedz finansiālu atbalstu. Gandrīz 2 000 Latvijas bērnu atrodas institūcijās (bērnu namos), kur nav iespējams nodrošināt ģimenisku aprūpi, un tas nelabvēlīgi ietekmē bērnu emocionālo attīstību. Bērniem, kuri savās bioloģiskajās ģimenēs bieži cietuši no vardarbības, fiziskiem un emocionāliem pārdarījumiem, nepieciešamas īpašas rūpes un gādība. Īpaši samilzusi problēma ar bērniem vecumā līdz 3 gadiem, kuri nonāk bērnu namos uzreiz pēc dzimšanas vai pirmā dzīves gada laikā. Esošā sistēma kavē bērnu nonākšanu ģimenes aprūpē, tādēļ vairākas nevalstiskās organizācijas un fiziskās personas, kurām ir praktiskā darba pieredze bērnu alternatīvās aprūpes jomā un interešu aizstāvības jomā, izveidoja Alternatīvās bērnu aprūpes aliansi.

Alianse apvieno dalībnieku spēkus un praktisko pieredzi, lai kvalitatīvāk un pārliecinošāk sadarbotos ar valsts un pašvaldību institūcijām, kuras atbildīgas par bērnu tiesību ievērošanu. Alianses dalībnieku darbības vīzija ir panākt situāciju, ka katram bārenim un bez vecāku gādības palikušam bērnam tiek nodrošināta viņa vajadzībām atbilstoša, droša un atbalstoša aprūpe ģimeniskā vidē. Alianses dalībnieku dažādā pieredze ļaus precīzāk norādīt uz vajajām vietām procesā, kurā tiek lemts par bērnu un ģimeņu likteņiem, kā arī ieteikt, kā pilnveidot atbalsta sistēmu gan bioloģiskajām ģimenēm, gan audžuģimenēm. Līdz šim katra organizācija atsevišķi sniegusi savus priekšlikumus un redzējumu dažādām institūcijām, bet ne vienmēr tie tikuši ņemti vērā.

Alternatīvās bērnu aprūpes alianses dibinātāji ir biedrība „Azote”, biedrība „Latvijas SOS – bērnu ciematu asociācija”, nodibinājums „Fonds Grašu bērnu ciemats”, nodibinājuma „Sociālo pakalpojumu aģentūra” struktūrvienības „Audžuģimeņu centrs” un profesionālo audžuģimeņu apvienība „Terēze”, biedrība „Zvannieku mājas”, Latvijas Audžuģimeņu

biedrība, biedrība „Asociācija „Dzīvesprieks”” un biedrība „Fonds Žubīte”. Tiesībsargs ir viens no šīs alianses idejiskajiem atbalstītājiem, jo viena no tiesībsarga prioritātēm ir bērnu tiesību joma. Alianses dibināšanu idejiski atbalstījušas arī Rīgas Starptautiskā sieviešu kluba Labdarības sekcijas pārstāves Mariete Krāka (Marianne Kraak) un Elizabete Heteringtone (Elisabeth Heatherington). Savu atbalstu ar *pro bono* juridiskajiem pakalpojumiem alianses izveidē sniedzis arī advokātu birojs „Tark Grunte Sutkiene”.

Sadarbībā ar Alternatīvās bērnu aprūpes aliansi Tiesībsarga birojs 2011. gada 21. decembrī organizēja diskusiju „Bērna vajadzības un tiesības uz atbilstošu alternatīvo aprūpi ģimeniskā vidē”.

4. Tiesībsarga konference

Atzīmējot starptautisko cilvēktiesību dienu un Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas gadadienu, tiesībsargs Juris Jansons kopā ar kolēģiem rīkoja tiesībsarga ikgadējo konferenci, kas norisinājās no 7. līdz 9. decembrim.

2011. gada konferencē diskutēja par šādām tēmām:

- 1) tiesības uz bezmaksas izglītību;
- 2) palīgīdzekļu nodrošināšana personām ar invaliditāti;
- 3) rīcībspējas institūta maiņa 2012. gadā;
- 4) izmeklēšanas institūts brīvības atņemšanas vietās;
- 5) neiecietība sociālajos portālos un interneta diskusijās;
- 6) mazākumtautību identitāte Latvijas tautas ietvarā.

Konferences paneļdiskusijās piedalījās pārstāvji no valsts un pašvaldību iestādēm, nevalstiskajām organizācijām, kā arī plašsaziņas līdzekļiem. Konferences prezentācijas un referāti ir pieejami Tiesībsarga biroja mājaslapā.

Apkopojot konferencē pausto, var izdarīt šādas atziņas:

1. Tiesības uz bezmaksas izglītību.
  1. IZM un pašvaldībām ir jāuzlabo savstarpējā sadarbība (izpratne par kompetenci) – mērķis abām viens.
  2. Atšķirīga situācija pašvaldībās – tiesību nodrošināšanu ietekmē pašvaldības vadības izpratne par izglītības nozīmīgumu.
  3. Jēdziens *mācību līdzekļi* ietver ne tikai mācību grāmatas, attiecīgi jābūt piesaistītam arī finansējumam.
  4. Jāuzlabo grāmatu satura kvalitātes kontrole, darot to centralizēti.
  5. Joprojām problēma: izglītības iestāžu ierobežotā pieejamība bērniem ar īpašām vajadzībām.
  6. Atbalsts bērnam ir jāaplūko ģimenes atbalsta kontekstā.
2. Palīgīdzekļu nodrošināšana personām ar invaliditāti.
  1. Šobrīd piešķirtā finansējuma ietvaros nav iespējams apmierināt visu personu pieprasījumu pēc tehniskajiem palīgīdzekļiem.
  2. Tehnisko palīgīdzekļu iepirkumu problēmas ir tieši saistītas ar tehnisko palīgīdzekļu kvalitāti.
  3. Nepieciešams palielināt lietotāju atbildību par tehniskā palīgīdzekļa izmantošanu.
  4. Jāpalielina ģimenes ārstu kontrole, jo reizēm palīgīdzekļi tiek izrakstīti nepamatoti.
  5. Ne katra palīgīdzekļa saņemšanai ir nepieciešams ārsta atzinums, ir tādi palīgīdzekļi, kurus varētu personai piešķirt pēc, piemēram, noteikta vecuma sasniegšanas.
  6. Vislielākās problēmas ar tehnisko palīgīdzekļu pakalpojuma saņemšanu ir personām reģionos.

3. Rīcībspējas institūta maiņa 2012. gadā.

1. Daļējas rīcībspējas institūts – rīcības spējas ierobežojums personai ar garīga rakstura traucējumiem.
2. Rezultātā mainās arī: tiesas process, tiesas sprieduma saturs, aizgādņa iecelšana un uzraudzība, rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšana.
3. Izvērtējami un izdarāmi grozījumi citos normatīvajos aktos.
4. Nepieciešamas likuma piemērotāju apmācības.
5. Izglītojama sabiedrība kopumā (attieksmes maiņa).
6. Rīcībspējas ierobežošanas alternatīvo pasākumu ieviešana.

4. Izmeklēšanas institūts brīvības atņemšanas vietās.

- Vienlaikus ar kompetences pārdali izmeklēšanas institūta stiprināšanai cietumu sistēmā jāveic virkne sistēmisku uzlabojumu:
  1. personālpolitikas jautājuma izvērtēšana ieslodzījuma vietās (apmācība, atalgojums),
  2. infrastruktūras sakārtošana – novērst ieslodzīto izmitināšanu lielās dzīvojamās vienībās ar lielu ieslodzīto skaitu, kas ir viens no bīstamākajiem vardarbības riskiem,
  3. ieslodzīto hierarhijas izskaušana,
  4. ieslodzīto dienas piepildīšana ar saturiskām nodarbēm,
  5. prokuratūrai aktīvāk jāiesaistās ieslodzīto tiesību aizsardzībā.

5. Neiecietība sociālajos portālos un interneta diskusijās.

1. Attiecībā uz interneta regulāciju būtu jāpiemēro arī naudas sods un piespiedu darbs, ne tikai cietumsods.
2. Nav izkoptas diskusijas un tās menedžmenta prasmes, tās iespējams attīstīt jau skolas laikā.
3. Viens no risinājumiem diskusiju kvalitātes uzlabošanā ir dalībnieku reģistrācija (portālu atruna – reģistrācija samazina lapu skatījumu skaitu) .
4. Internets reaģē uz neveikliem vai agresīviem politiķu un amatpersonu paziņojumiem.
5. Komentēšana no portāliem *pārceļas* uz sociālajiem tīkliem.
6. Jāsāk ar sīkiem soļiem, lai radinātu sabiedrību pie atbildības (poga “es iepazīnos ar noteikumiem”).
7. “Internets ir reāls piemērs tam, kas notiktu pasaulē, ja nebūtu likumu.”

Konference noslēdzās ar pārdomām: pirmkārt, vidējo izglītību nevar uzskatīt par bezmaksas izglītību, otrkārt, parlaments ignorē Satversmes tiesas spriedumu, treškārt, cilvēktiesību nodrošināšana Latvijā ir pakārtota budžetam.

5. Starptautiskā sadarbība

Neskatoties uz ievērojamu finanšu resursu samazinājumu Tiesībsarga biroja atbalsta funkciju veikšanai, 2011. gadā Tiesībsarga birojs iespēju robežās turpināja iepriekšējos gados iesākto starptautisko sadarbību. Tā kā starptautisko cilvēktiesību dokumentu ievērošanu uzrauga arī starptautiskās institūcijas, tiesībsargs sadarbojās ar tām, sniedzot dažāda veida informāciju. Regulāra sadarbība notiek ar Eiropas Padomes un Eiropas Savienības institūcijām.

Tiesībsargs starptautiskajā līmenī ir nacionālais kontakta punkts naida noziegumu jautājumos Eiropas Drošības un sadarbības organizācijā, kā arī Nacionālā Līdztiesības iestāde diskriminācijas novēršanas jautājumos Eiropas Savienībā. Tiesībsarga birojs aktīvi darbojas Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūras tīklā (FRA) un Eiropas vienlīdzības nodrošināšanas institūciju sadarbības tīklā (EQUINET).

Cieša sadarbība norisinās ar Eiropas ombudu un Eiropas ombudu sadarbības tīklu, piedaloties pieredzes un labas prakses apmaiņas semināros un sanāksmēs, publicējot informāciju biļetenos un tīmekļa diskusiju forumos.

Lai arī ierobežoto finanšu resursu dēļ tiesībsargs un Tiesībsarga biroja darbinieki 2011. gadā pārsvarā piedalījās tajos pasākumos ārvalstīs, kuros pasākumu rīkotāji sedza piedalīšanās, uzturēšanās un pat ceļa izdevumus, tomēr šāda prakse ilgtermiņā nav atbalstāma, jo tas nesekmē Tiesībsarga biroja starptautiskās pieredzes apgūšanu un līdztekus arī biroja darbības pilnveidošanu, kas cilvēktiesību aizsardzības jomā ir ļoti būtiska.

Saskaņā ar Tiesībsarga Stratēģiju 2011.–2013. gadam ir paredzēts, ka Tiesībsarga birojs šajā laika posmā uzsāks akreditācijas procesu Nacionālo cilvēktiesību institūciju Starptautiskajā Koordinācijas komitejā (ICC) un atjaunos Tiesībsarga biroja biedra statusu Eiropas Bērnu ombudu institūciju sadarbības tīklā (ENOC). 2011. gadā tika aktualizēta Tiesībsarga stratēģija, paredzot arī Tiesībsarga biroja biedra statusa atjaunošanu Starptautiskajā Ombudu institūtā (IOI).

2011. gadā Tiesībsarga birojs uzsāka oficiālo saraksti par biedra statusa atgūšanu gan ENOC, gan IOI. Domājams, ka 2012. gadā Tiesībsarga birojs tiks atkārtoti uzņemts minētajās organizācijās.

Nozīmīga bija 2011. gadā panāktā konceptuālā vienošanās par Tiesībsarga biroja divpusējās sadarbības pilnveidošanu ar Lietuvas Seima kontrolieriem (Lietuvas ombudu institūciju), kas paredz 2012. gadā savstarpējās pieredzes apgūšanas nolūkā uzsākt kopīgas monitoringa vizītes slēgtā tipa iestādēs Latvijā un Lietuvā.

2011. gada nogalē ir uzsākti sagatavošanās darbi ikgadējai Baltijas valstu ombudu konferencei, kas rotācijas kārtībā 2012. gadā notiks Latvijā. Tiesībsargs, tiekoties ar kolēģiem Eiropas Ombudu sadarbības tīkla sanāksmē, ir konceptuāli pārrunājis ideju tālāk pilnveidot šo reģionālo sadarbību, attīstot ikgadējo Baltijas valstu ombudu pasākumu par ikgadējiem Ziemeļvalstu un Baltijas valstu ombudu forumiem, kas dotu iespēju pieredzes un informācijas apmaiņai ar ilggadējām un pieredzējušām ombudu institūcijām reģionā.

Izvērtējot Tiesībsarga biroja starptautisko sadarbību 2007.–2011. gadā, ir skaidrs, ka biroja starptautiskās pieredzes apguvei un sadarbības turpmākajai attīstībai ir nepieciešams palielināt finanšu līdzekļus. Atbilstoši Latvijas Republikas Satversmei un Latvijai saistošajiem starptautiskajiem līgumiem Tiesībsarga birojam jāpiedalās pasaules valstu ombudu ikgadējās sanāksmēs un semināros, kuros iepazīstas ar citu ombudu darba pieredzi un veic stratēģisku jautājumu izskatīšanu. Lai nodrošinātu pilnvērtīgu Latvijas līdzdalību cilvēktiesību jautājumu risināšanā, gada laikā Tiesībsarga biroja darbiniekiem jāpiedalās 11–12 starptautiskos pasākumos.

6. Tiesībsarga biroja 2011. gada statistika

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Kopā
Saņemti personu iesniegumi													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	19	25	33	32	45	46	17	38	25	36	22	37	375
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	39	53	69	66	59	56	42	31	56	39	58	47	615
Krimināltiesību joma	40	60	68	58	82	73	109	109	74	56	101	63	893
Bērnu tiesību joma	3	3	6	6	10	7	8	12	8	10	8	10	91
Diskriminācijas novēršanas joma	6	3	8	7	6	3	6	8	5	15	1	4	72
Labas pārvaldības joma	13	25	10	2	7	10	7	19	11	16	23	17	160
Pārējie darbinieki	0	3	2	3	1	2	3	1	2	6	10	7	40
Kopā	120	172	196	174	210	197	192	218	181	178	223	185	2246
Ierosinātas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	3	6	1	5	6	5	0	3	2	4	2	2	39
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	0	4	15	9	14	15	7	4	13	8	9	10	108
Krimināltiesību joma	3	4	3	1	11	12	1	2	3	9	3	3	55
Bērnu tiesību joma	1	1	2	8	5	3	5	7	3	4	2	5	46
Diskriminācijas novēršanas joma	6	1	1	6	4	2	1	5	2	6	5	4	43
Labas pārvaldības joma	1	3	3	4	3	4	0	1	4	3	1	10	37
Kopā	14	19	25	33	43	41	14	22	27	34	22	34	328
Atteikts ierosināt lietu													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	13	10	17	13	14	19	5	11	5	6	7	11	131
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	11	33	31	19	19	20	12	12	10	14	18	19	218
Krimināltiesību joma	17	12	26	19	20	15	7	10	10	4	5	11	156
Bērnu tiesību joma	0	2	1	3	2	4	1	2	3	4	3	6	31
Diskriminācijas novēršanas joma	1	1	2	1	3	1	3	2	1	0	3	0	18
Labas pārvaldības joma	3	6	29	0	1	6	0	0	11	4	4	11	75
Kopā	45	64	106	55	59	65	28	37	40	32	40	58	629

	Janv.	Febr.	Mar.	Apr.	Mai.	Jūn.	Jūl.	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.	Kopā
Pabeigtas / izbeigtas pārbaudes lietas													
Pilsonisko un politisko tiesību joma	3	7	27	4	7	4	5	4	2	0	3	8	74
Sociālo un ekonomisko tiesību joma	14	10	14	8	8	15	3	3	11	10	8	8	112
Krimināltiesību joma	4	12	15	4	7	2	5	5	7	5	5	5	76
Bērnu tiesību joma	1	1	4	5	3	10	2	4	2	2	6	2	42
Diskriminācijas novēršanas joma	3	3	1	3	4	4	3	3	1	0	3	6	34
Labas pārvaldības joma	0	2	6	0	1	0	0	3	1	2	1	1	17
Kopā	25	35	67	24	30	35	18	22	24	19	26	30	355

7. Tiesībsarga biroja sniegtie atzinumi Satversmes tiesai 2011. gadā

1.	31.01.2011. Nr.1-5/24	Izteikt viedokli lietā Nr. 2010-67-01 „Par Latvijas Soduzpildes kodeksa 51. panta trīspadsmitās daļas 1. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 107. pantam”.	G. Bērziņa
2.	10.02.2011. Nr.1-5/30	Izteikt viedokli lietā Nr. 2010-64-01 par „Personu apliecinošu dokumentu likuma” 16. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 98. panta pirmajam un otrajam teikumam.	S. Tivaņenkova
3.	10.03.2011. Nr.1-5/51	Sniegt viedokli lietā Nr. 2010-69-01 „Par likuma „Par darbinieku aizsardzību darba devēja maksātnespējas gadījumā” pārejas noteikumu 6. un 7. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 91. pantam”.	A. Putniņa
4.	28.03.2011. 1-5/66	Izteikt viedokli „Par Saeimas vēlēšanu likuma 6. panta pirmās daļas, ciktāl tā attiecas uz tiesnesi, kurš ir pieteikts par deputāta kandidātu, atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam”.	S. Saulīte
5.	07.04.2011. 1-5/69	Izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā Nr. 2011-01-01 „Par Civillikuma 1068. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 105. pantam”.	G. Kukle
6.	14.04.2011. Nr.1-5/75	Izteikt motivētu viedokli Satversmes tiesas lietā Nr. 2010–72–01 „Par Civilprocesa likuma 78. panta trešās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un 96. pantam”.	S. Tivaņenkova
7.	16.06.2011. Nr.1-5/127	Izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā Nr. 2011-05-01 „Par Publisko iepirkumu likuma 39. panta pirmās daļas 6. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105. pantam”.	G. Kukle, Š. Bērziņa
8.	05.07.2011. Nr.1-8/12	Izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā Nr. 2011-03-01 „Par likuma „Par valsts sociālo apdrošināšanu” 5. panta ceturtās daļas un 21. panta 2. ¹ daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 109. pantam”.	L. Zariņa
9.	29.07.2011. Nr.1-5/162	Izteikt viedokli par likuma „Par zemes reformu Latvijas Republikas lauku apvidos” 22. panta pirmās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91. pantam.	G. Kukle
10.	24.08.2011. Nr.1-5/182	Izteikt viedokli par Ceļu satiksmes likuma 9. panta ceturtās daļas atbilstību LR satversmes 91. un 105. pantam.	G. Kukle
11.	02.11.2011. Nr.1-5/263	Izteikt viedokli par likuma „Par iedzīvotāju ienākuma nodokli” 9. panta pirmās daļas 19. punkta „c” apakšpunkta (2001. gada 22. novembra likuma redakcijā) atbilstību LR Satversmes 91. pantā noteiktajām personas tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi.	N. Vecgaile
12.	16.11.2011. 1-5/281	Izteikt viedokli par MK 2001. gada 13. marta noteikumu Nr. 120 3. ¹ 5. apakšpunkta un 11. punkta, un 2009. gada 25. augusta noteikumu Nr. 972 11. punkta atbilstību LR	Z. Krauze

		Satversmes 91. un 106. pantam.	
13.	05.12.2011. 1-5/300	Izteikt viedokli par Maksātspējas likuma 62. panta pirmās daļas un Civilprocesa likuma 363. ² panta otrās daļas normu atbilstību LR Satversmes 92. pantam.	I. Liepiņa
14.	07.12.2011. 1-5/303	Izteikt viedokli par jautājumiem, kam varētu būt nozīme lietā „Par Ministru kabineta 2005. gada 10. maija noteikumu Nr. 321 „Noteikumi par tukšo materiālo nesēju un reproducēšanai izmantojamo iekārtu atlīdzības lielumu un tās iekasēšanas, atmaksāšanas, sadales un izmaksas kārtību” 2. un 4. punkta atbilstību LR Satversmes 64., 105. un 113. pantam”.	G. Kukle
15.	22.12.2011. 1-5/319	Izteikt viedokli par Likuma par budžeta un finanšu vadību 16. ² panta ceturtais daļas un 19. panta piektās daļas atbilstību LR Satversmes 1., 83. un 87. pantam un jautājumiem, kuriem minētajā lietā varētu būt nozīme.	I. Dambe, I. Rezevska

Pielikumi

1.pielikums

Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr. 2010-64-01 par „Personu apliecinošu dokumentu likuma” 16. panta pirmās daļas atbilstību Satversmes 98. panta pirmajam un otrajam teikumam.

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV- 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2011. gada 02. februārī Nr.1-5/30
Uz 14.01.2011. Nr.1-04/29-pav

Satversmes tiesas tiesnesim
Kasparam Balodim
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr.2010-64-01

2011.gada 17.janvārī Tiesībsarga birojā tika saņemts Jūsu lēmums, ar kuru Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2010-64-01, kā arī lūgts līdz 2011.gada 10.februārim rakstveidā izteikt motivētu viedokli par „Personu apliecinošu dokumentu likuma” 16.panta pirmās daļas 4.punkta atbilstību Satversmes 98.panta pirmajam un otrajam teikumam, proti, vai apstrīdētā norma pārkāpj personas tiesības brīvi izbraukt no Latvijas un atgriezties tajā. Papildus minētajā vēstulē tika lūgts Tiesībsargu paust viedokli jautājumā, vai spēkā esošais normatīvais regulējums nodrošina pienācīgu Ministru Kabineta rīkojuma adresāta informēšanas kārtību un termiņus par tiesiskā statusa maiņu.

[1] Veicot Satversmes tiesā iesniegtās konstitucionālās sūdzības, kur tiek apstrīdēta „Personu apliecinošu dokumentu likuma” 16.panta pirmās daļas 4.punkta atbilstība Satversmes 98.panta pirmajam un otrajam teikumam, juridisko izvērtējumu, būtu svarīgi norādīt uz normatīvo regulējumu, kas nosaka personas identitāti apliecinošu dokumentu veidus, kā arī šo dokumentu derīguma

termina noteikšanas kārtību, un personas iespēju brīvi pārvietoties, it īpaši šķērsot Eiropas Savienības ārējo robežu, statusa maiņas gadījumā.

[1.1.] Satversmes 98.pants nosaka: „Ikvienam ir tiesības brīvi izbraukt no Latvijas. Ikviens, kam ir Latvijas pase, ārpus Latvijas atrodas valsts aizsardzībā, un viņam ir tiesības brīvi atgriezties Latvijā. Latvijas pilsoni nevar izdot ārvalstīm, izņemot Saeimas apstiprinātajos starptautiskajos līgumos paredzētos gadījumus, ja ar izdošanu netiek pārkāptas Satversmē noteiktās cilvēka pamattiesības.”

[1.2.] Eiropas Parlamenta un Padomes regulas (EK) Nr.562/2006, ar kuru ievieš Kopienas Kodeksu par noteikumiem, kas reglamentē personu pārvietošanos pār robežām (Šengenas Robežu kodekss), 7.pants nosaka, ka dalībvalstu robežsargi pie ārējām robežām pārbauda pārvietošanos pār robežu. Visām personām veic minimālo pārbaudi, lai, pamatojoties uz uzrādītajiem ceļošanas dokumentiem, noskaidrotu viņu identitāti. Šādā minimālajā pārbaudē ātri un lietišķi, vajadzības gadījumā, izmantojot tehniskus līdzekļus un attiecīgās datubāzēs pārbaudot informāciju par nozagtiem, nelikumīgi piesavinātiem un pazaudētiem dokumentiem, kā arī dokumentiem, kas zaudējuši spēku, *pārbauda to dokumentu derīgumu, kuri ļauj to likumīgajam turētājam šķērsot robežu*, kā arī pārlicinās, ka tiem nav viltojuma pazīmju. Minētā minimālā pārbaude ir obligāta personām, kas izmanto Kopienas tiesības brīvi pārvietoties.

[1.3.] Saskaņā ar Latvijas Republikas Valsts robežas likuma 22.pantu:

„(1) *Personas, kas šķērso ārējo robežu, lai ieceļotu Latvijas Republikā vai izceļotu no tās, kā arī mantas un preces, ko pārvieto pāri ārējai robežai pa sauszemi, ar gaisa kuģi vai kuģošanas līdzekli, lai ievestu Latvijas Republikā vai izvestu no tās, ir pakļautas pārbaudēm robežšķērsošanas vietās. Šo pārbaudu mērķis ir apstiprināt ārējās robežas šķērsošanas faktu un to, ka personas Latvijas Republikā uzturas, kā arī mantas un preces tiek ievestas Latvijas Republikā vai izvestas no tās likumīgi.*

[...]

(3) *Kompetentās iestādes robežšķērsošanas vietā veic nepieciešamās pārbaudes, lai konstatētu, vai personas izpilda šā likuma un citu normatīvo aktu noteikumus par ārējās robežas šķērsošanu, kā arī mantu, preču un kuģošanas līdzekļu pārvietošanu pāri ārējai robežai.*

[...]

(5) *Pārbaudes laikā kompetento iestāžu amatpersonas drīkst ierobežot un, ja nepieciešams, arī aizliegt personu izkāpšanu no transportlīdzekļa, gaisa kuģa vai kuģošanas līdzekļa un iekāpšanu tajā, kā arī pieprasīt, lai personas izkāpj no transportlīdzekļa, gaisa kuģa vai kuģošanas līdzekļa.”*

[1.4.] Personu apliecināošs dokuments, kas ir nepieciešams valsts robežas šķērsošanai, ir likumā pilnvarotas valsts institūcijas izsniegts dokuments, kas *apliecina ne tikai tā turētāja identitāti, bet arī statusu.*

Saskaņā ar Personu apliecināošu dokumentu likuma¹²⁹ (turpmāk tekstā – „PADL”) 10.panta otro daļu pilsoņa un nepilsoņa personas apliecības vai pases turētājam ir tiesības izmantot personas apliecību vai pasi par ceļošanas dokumentu. PADL 11.pantā ir noteikts, ka ikviena pilsoņa un nepilsoņa pienākums ir saņemt personas apliecību vai pasi, ja viņa rīcībā nav derīgas personas apliecības vai pases.

Tā kā PADL ir vienīgais normatīvais akts, kas nosaka LR personu apliecināšo vai pagaidu dokumentu lietošanas un derīguma termiņa nosacījumus, vērtējot Satversmes tiesā ierosinātās lietas juridiskos aspektus par personas tiesībām brīvi pārvietoties statusa maiņas gadījumā, būtu svarīgi norādīt uz PADL 13. un 16.pantu, kas reglamentē personu apliecināša dokumenta lietošanas derīguma termiņu un nodošanas kārtību.

Tulkojot sistēmiski PADL 16.pantu, kas nosaka, ka personu apliecināošs vai pagaidu dokuments ir kļuvis lietošanai nederīgs, ja mainījies personas tiesiskais statuss, un PADL 13.panta otro daļu, kas nosaka, ka tiesiskā statusa maiņas gadījumā personas apliecības vai pases turētājs to var nodot izdevējiestādei vai atrodies ārvalstīs – Latvijas Republikas diplomātiskajai vai konsulārajai pārstāvniecībai – mēneša laikā pēc statusa maiņas, būtu svarīgi minēt arī MK noteikumus Nr.878 „Noteikumi par nederīgo dokumentu reģistru” (turpmāk tekstā – „Noteikumi”), kas ir izdoti pamatojoties uz PADL 16.panta otro daļu, 9.punktu. Minētais punkts paredz, ka dokumenta statusu „nederīgs” reģistrā nosaka, ja ziņas par notikumu sniedz tā turētājs, par tā glabāšanu atbildīgā iestāde vai persona vai kompetentā ārvalsts iestāde, pamatojoties uz to, ka dokuments ir zudis, anulēts, tā saturā ir konstatētas sākotnējā satura izmaiņas, tas nav nodots (bet normatīvajos aktos par attiecīgo dokumentu izsniegšanu ir paredzēts to nodot) dokumenta turētāja nāves vai tiesiskā statusa maiņas gadījumā, u.c. Noteikumu 9.punktā minētajos gadījumos.

Noteikumu 13.pants precīzi nosaka, ka ziņas par notikumiem ar LR dokumentiem, tostarp pases un personas statusa maiņu, ievada Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde (turpmāk tekstā – „PMLP”) tūlīt pēc notikuma reģistrācijas vai attiecīgās informācijas saņemšanas. Noteikumu 9.punkts skaidri nosaka, ka PMLP pienākums ir reģistrēt notikumu pēc tam, kad ir beidzies PADL 13.pantā noteiktais termiņš. Tādējādi personu apliecināošs dokuments – personas pase – ceļošanai kļūst nederīgs pēc tam, kad ir pagājis mēnesis kopš lēmuma pieņemšanas par statusa maiņu personai. Tas neizslēdz iespēju, ka persona pasi var nodot ātrāk nekā mēneša termiņā, un tā nederīgo dokumentu reģistrā tiek ievadīta ātrāk.

Svarīgi minētas Satversmes tiesā ierosinātās lietas sakarā būtu atzīmēt arī, ka, ja PADL 16.pantu tulkotu imperatīvi, un normatīvais regulējums

¹²⁹ 2002.gada 23.maijā pieņemtais Personu apliecināošu dokumentu likums nosaka personu un to tiesisko statusu apliecināšo un tos aizvietojošo dokumentu lietošanas, nodošanas un izņemšanas kārtību.

neparedzētu pārejas posmu personas apliecības vai pases maiņai, tādējādi personu apliecinošā dokumenta derīguma termiņu padarot tieši atkarīgu no lēmuma par personas statusa maiņu pieņemšanas brīža, regulējumā būtu jāparedz personai iespēja nekavējoties saņemt jauno personu un statusu apliecinošo dokumentu, kas praktiski nav iespējams. Tādēļ pārejas posma personu apliecinošā dokumenta maiņai un garāka derīguma termiņa noteikšana ir loģisks risinājums šajā situācijā. Ņemot vērā augstāk minēto, secinu, ka PADL 16.panta pirmās daļas 4.punkts pašreizējā redakcijā, nenosakot papildus, ka personu apliecinošais vai pagaidu dokuments ir lietošanai nederīgs, ja mainījies personas tiesiskais statuss un ir pagājis termiņš tā nodošanai kompetentajai iestādei, ierobežo personas brīvas pārvietošanas iespēju.

[2] Papildus atbildot uz Satversmes tiesas uzdoto jautājumu, vai spēkā esošais normatīvais regulējums nodrošina pienācīgu Ministru Kabineta rīkojuma adresāta informēšanas kārtību un termiņus par tiesiskā statusa maiņu, vēlos norādīt uz sekojošo.

[2.1.] Vērtējot kārtību, kādā personai tiek paziņots par statusa maiņu, un vai šis termiņš ir samērīgs, lai neradītu personai pārvietošanās tiesību ierobežojumu, ir jāmin Pilsonības likuma 17.pants, kas nosaka naturalizācijas iesnieguma pieņemšanas un izskatīšanas kārtību.

Minētais pants nosaka, ka:

- „(1) Naturalizācijas iesniegumus pieņem un izskata Naturalizācijas pārvalde.
- (2) Naturalizācijas iesnieguma pieņemšanas un izskatīšanas kārtību reglamentē Ministru kabineta noteikumi. Iesniegums izskatāms un atbilde iesniedzējam dodama ne vēlāk kā gada laikā no visu Ministru kabineta noteikumos paredzēto dokumentu iesniegšanas dienas. Lēmumu par uzņemšanu pilsonībā pieņem Ministru kabinets.
- (3) Naturalizācijas pārvaldes lēmumu par naturalizācijas atteikumu var pārsūdzēt tiesā.”

[2.2.] Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumu Nr.34 „Naturalizācijas iesniegumu pieņemšanas un izskatīšanas kārtība” 33. un 34.punktu Naturalizācijas pārvalde:

- pamatojoties uz naturalizācijas lietā esošajiem dokumentiem, sagatavo MK rīkojuma projektu par personas uzņemšanu Latvijas pilsonībā naturalizācijas kārtībā un
- informē personu par pieņemto MK lēmumu.

[2.3.] Ministru Kabineta noteikumos Nr.34 paredzētā lēmuma par uzņemšanu pilsonībā paziņošanas kārtība un termiņi ir nekonkrēti, kas var radīt apgrūtinājumus personai paļauties uz savu rīcību kā savlaicīgi veiktu, lai neierobežotu pārvietošanās brīvību. Tā kā minētais regulējums ir nepilnīgs, uzskatu, ka tajā būtu veicami grozījumi, kas precizētu lēmuma paziņošanas

kārtību un termiņus, lai ievērotu likumā noteikto termiņu personu apliecinošā dokumenta maiņai.

Ar cieņu
Tiesībsargs

R.Apsītis

67686780
Tivaņenkova

2.pielikums.
Viedokli Satversmes tiesas lietā Nr. 2010–72–01 „Par Civilprocesa likuma 78. panta trešās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un 96. pantam”.

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2011.gada 14.aprīlī Nr. Nr.1-5/75
Uz 22.03.2011. Nr.1-04/32-pav

**Satversmes tiesas tiesnesim
god. K.Baloža kungam**
J.Alunāna iela 1,
Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr.2010–72–01

Tiesībsarga birojā ir saņemts Jūsu lēmums (reģistrēts 24.03.2011. Nr.90), ar kuru Tiesībsargs tika atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2010-72-01, kā arī lūgts līdz 2011.gada 14.aprīlim rakstveidā izteikt motivētu viedokli Satversmes tiesas lietā Nr. 2010–72–01 „Par Civilprocesa likuma 78.panta trešās daļas pirmā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un 96.pantam” un lūdzat atbildēt uz sekojošiem jautājumiem:

1. vai Civilprocesa likuma 78.panta trešās daļas pirmais teikums atbilst Satversmes 92.panta pirmajam teikumam;
2. vai Civilprocesa likuma 78.panta trešās daļas pirmais teikums atbilst Satversmes 96.pantam;
3. vai piekrītam apgalvojumam, ka, ļaujot trešajām personām iestāties civillietā par laulības šķiršanu un laulāto kopmantas sadali, tiek nepamatoti pāldzināta lietas izskatīšana;

4. vai pastāvētu trešās personas tiesības aizskārums gadījumā, ja laulības šķiršanas un laulāto mantas sadales procesos nedrīkstētu piedalīties trešās personas?

[1] Lai izvērtētu Satversmes tiesas lietā Nr. 2010-72-01 aplūkojamo jautājumu, un atbildētu uz pirmo un otro jautājumu, svarīgi būtu norādīt, ka Latvijas Republikai saistošie starptautiskie līgumi, un it īpaši ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 10.pants, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14.panta pirmā daļa, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.panta pirmā daļa, uzliek par pienākumu valstij nodrošināt ikvienai personai pieeju taisnīgai, atklātai, neatkarīgai, objektīvai ar likumu noteiktai tiesai, kas izskata lietas savlaicīgi, respektējot cita starpā personu tiesības uz lietas izskatīšanu slēgtā tiesas sēdē, lai aizsargātu procesa dalībnieku privāto dzīvi. Lai tiesības uz taisnīgu tiesu tiktu ievērotas, iztiesāšanā jābūt ievērotam procesuālo tiesību minimumam, kas garantē taisnīgu spriedumu lietā. Viens no šādiem procesuālajiem minimumiem ir personu tiesības uz aizstāvību un tiesības iesniegt pierādījumus izvērtēšanai. Pieaicinot advokātu vai realizējot aizstāvību pašam, prāvniece var lūgt pieaicināt lietā kā trešās personas vai lieciniekus, personas, kuras spriedums lietā var aizskart vai kuras var liecināt lietā par nozīmīgiem apstākļiem.

Civilprocesa likuma 78.pants „Trešo personu piedalīšanās civilprocesā” nosaka, ka:

„(1) Par trešo personu civilprocesā var būt fiziskā vai juridiskā persona, kuras tiesības vai pienākumus pret vienu no pusēm var skart spriedums lietā.

(2) Uz trešajām personām attiecas pušu procesuālās tiesībspējas un rīcībspējas noteikumi, tām ir pušu procesuālās tiesības un pienākumi ar izņēmumiem, kas noteikti šā likuma 80.pantā.

(3) Trešās personas var iestāties lietā, pirms ir pabeigta lietas izskatīšana pēc būtības pirmās instances tiesā. Tās var pieaicināt piedalīties lietā arī pēc pušu vai prokurora lūguma.”

Saskaņā ar Civilprocesa likuma 79.panta otro daļu un 80.panta otro daļu attiecīgi „trešajām personām ar patstāvīgiem prasījumiem ir prasītāja tiesības un pienākumi”, bet „trešajām personām, kas nepiesaka patstāvīgus prasījumus, ir puses procesuālās tiesības un pienākumi, izņemot tiesības grozīt prasības pamatu vai priekšmetu, palielināt vai samazināt prasījumu apmēru, atteikties no prasības, atzīt prasību vai noslēgt izlīgumu, kā arī prasīt tiesas sprieduma izpildi.”

Civilprocesa likuma 78.–80.pants izdala divus veidus, kādā personas var iegūt trešās personas statusu, proti, tās var tikt pieaicinātas vai iestāties lietā ar vai bez patstāvīgiem prasījumiem. Personas pieaicināšana pēc puses vai prokurora lūguma izpaužas kā pasīvs veids, kādā persona var tikt iesaistīta civiltiesiska rakstura strīda izšķiršanā. Trešās personas pieaicināšanas pamatā būtībā var būt prāvniece, kurš aicina, nolūks aizsargāties no regresa prasības celšanas. Pieaicināšana var būt pamatota arī ar vēlmi izvairīties no papildus

tiesāšanās gadījumā, ja prasība pret pusi tiek apmierināta un pusei jāuzsāk jauna tiesāšanās, jo spriedums lietā attiecībā uz trešo personu, kura nav bijusi pieaicināta, nav saistošs. Otrs gadījums trešās personas pieaicināšanai var būt iespējams, ja starp pieaicinātāju un pieaicināmo ir iespējama interešu sadursme, t.i., lai spriedums netiktu apstrīdēts, respektīvi, vēlāk netiktu celta prasība pret šo spriedumu. Trešās personas pieaicināšanas fakts padara spriedumu lietā par saistošu pieaicinātajai personai, jo regresants nevar apstrīdēt pamatprasības pareizību, kuru prasītājs cēlis pret prasītāju kā nākošo regresantu, bet pieaicināšanas fakts nevar būt par pamatu pareizas regresprasības pareizības pierādījumam.

Ja trešās personas intereses lietā ir plašākas un citādas salīdzinājumā ar lietu, kurā viņš tiek aicināts prasītāja vai atbildētāja pusē kā atbalstītājs (tā dēvētā trešā persona – palīdzētājs jeb *intervenients*), tā var celt patstāvīgu prasību lietā pret vienu vai abām pusēm (galvenā intervencija jeb *interventio principalis*). Galvenās intervencijas gadījumā prasība tiek celta, ja tā atzīstama par neatkarīgu no abu prāvnieku tiesībām, bet ne tad, kad prasība pamatojas uz tiesībām, kuras persona atvasina no kāda prāvnieka tiesībām, piemēram, kā cesionārs.¹³⁰

Pusēm iztiesāšanās gaitā jāpaliek nemainīgām, un tās nevar mainīties apelācijas un kasācijas tiesvedībā, lai garantētu objektivitāti un taisnīgumu visā iztiesāšanas garumā. Pusēm piemīt noteikts pienākumu un tiesību apjoms, kas rada noteiktas sekas iztiesāšanā un ietekmē otra prāvnieka tiesības un pienākumus, tādēļ trešās puses pieaicināšanā pirms ir pabeigta lietas izskatīšana pēc būtības pirmās instances tiesā nav saskatāms tiesību uz taisnīgu tiesu pārkāpums.

Taču pie pilnīgi pretēja secinājuma var nonākt gadījumā, ja analizē apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92.pantam un 96.pantam, ja ņem vērā tādu aspektu kā likumdevēja griba nosakot konkrētu lietu kategoriju, kas skatāmas slēgtā tiesas sēdē.

ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 12.pantā, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 17.pantā un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6.pantā noteiktās tiesības uz privātās dzīves aizsardzību ir tiesības, kas uzliek par pienākumu valstij nodrošināt tādu tiesisko regulējumu, kas paredz aizsardzību pret iejaukšanos privātajā dzīvē vai tās apdraudējumu.

Tiesības uz privātās dzīves aizsardzību ir tiesības, kas garantē neiejaukšanos personas privātajā dzīvē un ļaunu personai dzīvot tā, kā viņa vēlas, neizpaužot personas privātās dzīves detaļas publiski¹³¹. Iztiesāšanas procesā tiesā šis pienākums valstij izpaužas tāda noregulējuma pieņemšanā, kas nodrošina slēgtas tiesas sēdes noteikšanu, lai pasargātu prāvniekus no personīga un sensitīva rakstura ziņu publiskošanas plašākai sabiedrībai.

¹³⁰ Civilprocesa likuma ar paskaidrojumiem (sastādījuši F.Konradi, T.Zvejnieks), Rīga, 1939.gads, Valsts tipogrāfijas izdevums, 66.lpp., 219.-223/lpp.

¹³¹ ECT spriedums lietā Van Ostervijk pret Beļģiju, Comm. Report 1.3.79, 51 para., Sries B, Nr.36, 26.punkts.

Civilprocesa likuma 11.pants nosaka konkrētas lietu kategorijas, kuru iztiesāšana pieļaujama slēgtā tiesas sēdē, t.i., lietās par bērna izcelšanās noteikšanu, adopcijas apstiprināšanu un atcelšanu, laulības šķiršanu vai neesamību, personas atzīšanu par rīcībnespējīgu gara slimības vai plānprātības dēļ. Tāpat Civilprocesa likuma 11.panta trešā daļa paredz iespēju tiesai lemt jautājumu par lietas sēdes vai tās daļas pasludināšanu par slēgtu, ja to lūdz lietas dalībnieki vai pēc tiesas ieskata. Minētais regulējums ir noteikts saudzīgi attiecībā pret ikvienu prāvnieku, kurš privātās dzīves vai citu likumā noteikto iemeslu dēļ, vēlētos lietas izskatīšanu slēgtā tiesas sēdē vismaz daļā, ja tas nepieciešams viņa vai sabiedrības interešu aizsardzībai.

Izvērtējot Civilprocesa likuma 11.pantu kopsakarībā ar Civilprocesa likuma 11.nodaļas regulējumā trešajām personām noteiktajām tiesībām, ir jākonstatē, ka prāvnieki laulības šķiršanas lietās, kuras bieži tiek apvienotas vienā tiesvedībā ar paternitātes apstrīdēšanas vai atzīšanas prasībām, uzturlīdzekļu piedziņas un saskarsmes kārtības noteikšanas prasībām, nav pasargāti no privātās dzīves informācijas neizpaušanas trešajām personām, jo trešās personas ir tiesīgas ne tikai iepazīties ar visiem lietas materiāliem, piedalīties lietas iztiesāšanā, bet arī saņemt pilnu tiesas spriedumu. Tādēļ gadījumos, kad, piemērojot Civilprocesa likuma 78.panta trešo daļu, lietā tiek pieaicināta trešā persona, tiesai ir būtiski izvērtēt iespējamo privātās dzīves aizskāruma iespējamību un ar savu lēmumu samazināt tā rašanās iespēju. Šeit pat svarīgi būtu norādīt uz faktu, ka nav pieļaujama trešās personas pieaicināšana, ja pret to iebilst abi vai viens no laulātajiem, jo tādējādi tas var radīt situāciju, ka tiesa nesaņems patiesos prāvnieku paskaidrojumus, kuri centīsies trešo pušu klātbūtnē nepaust ar privāto dzīvi saistītos faktus, tā rezultātā netiks sasniegts Civilprocesa likuma 8. un 11.pantā noteiktais leģitīmais mērķis – noskaidrot lietā patiesību un pasargāt personu privāto dzīvi un sensitīva rakstura datus.

Nemot vērā augstāk minēto, uzskatu, ka tiktāl, ciktāl Civilprocesa likuma 78.panta trešās daļas pirmais teikums ļauj pieaicināt tiesvedībās, kuras tiek skatītas slēgtās tiesas sēdēs, trešās personas, neuzklausot pušu viedokli par šādas pieaicināšanas nepieciešamību, un liedz prāvniekiem saskaņā ar Civilprocesa likuma 81.pantu pārsūdzēt tiesas lēmumu par trešās personas pieaicināšanu, apstrīdētā tiesību norma neatbilst Satversmes 92.panta pirmajam teikumam un 96.pantam.

[2] Lai atbildētu uz jautājumu, vai piekrītam apgalvojumam, ka, ļaujot trešajām personām iestāties civillietā par laulības šķiršanu un laulāto kopmantas sadali, tiek nepamatoti paildzināta lietas izskatīšana, tika veikta Tiesu informatīvās sistēmas datu analīze par LR tiesās izskatītajām civillietām par laulības šķiršanu un laulāto kopmantas sadali, kur kā trešās personas bija pieaicinātas bankas. No sistēmas atlasītajām lietām tika identificētas 10 lietas, kurās tiesvedība visās tiesu instancēs ilga vidēji 3 – 5 gadus. Bez tam iepazīstoties ar identificētajām lietām tuvāk, netika konstatēts, ka ilgajā tiesvedības termiņā šajās lietās būtu

vainojamas trešās personas, jo pārsvarā kredītiestādes kā trešās personas lietā tika pieaicinātas, nevis iestājās lietā kā trešās personas ar pastāvīgiem prasījumiem;

[3] Atbildot uz jautājumu, vai gadījumā, ja laulības šķiršanas un laulāto kopmantas sadales procesos nedrīkstētu piedalīties trešās personas, tiktu aizskartas trešo personas tiesības, vēlos norādīt sekojošo. Ja arī kāds no laulātajiem ir noformējis aizdevumu kredītiestādē un iegādājies kopīgu mājokli ģimenei, nenoformējot to zemesgrāmatā kā atsevišķu laulātā mantu, kā arī vēlākā laika posmā nav slēdzis ar laulāto laulības līgumu, atrunājot laulāto mantisko režīmu, kredītiestādes kā aizdevuma devēja interešu aizskārums laulāto kopmantas sadalē nebūtu konstatējams, jo aizdevumaņēmēja saistība un hipotēka ar laulāto mantas sadali un daļas atzīšanu par laulāto kop mantu nezūd un netiek grozīta, drīzāk šajā gadījumā būtu saskatāms aizdevumaņēmēja interešu aizskārums, kuru būtu jāatrisina iztiesāšanās gaitā.

Ar cieņu,
Tiesībsargs

J.Jansons

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

2011. gada 11. aprīlī Nr. 6-8/253

Tieslietu ministrijai
Brīvības bulvārī 36
Rīgā, LV – 1536

Atzinums
par lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāti

Tiesībsarga birojā jau vairākus gadus ir aktualizējies jautājums par disciplinārsodu un administratīvo komisiju lēmumu pārsūdzēšanas efektivitāti. Lai sistēmiski pievērstos šim jautājumam, ierosināju pārbaudes lietu Nr.64-3I.

Pārbaudes lietā ir saņemti viedokļi no Tieslietu ministrijas, kā arī no ekspertiem kriminālsodu izpildē I.Kronbergas un V.Zahara. Vienlaikus pārbaudes lietas ietvaros ir apmeklēta Rīgas Centrālcietuma administratīvās komisijas sēde, tiesas sēde Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesā, pētīta tiesu prakse par administratīvo komisiju pieņemtajiem lēmumiem, tostarp notiesāto iesniegtais materiāls.

Izvērtējot pārbaudes lietā esošo materiālu un iegūto informāciju, sniedzu šādu atzinumu:

[1] Latvijas Sodu izpildes kodekss (turpmāk tekstā –SİK) paredz individuālu izvērtējumu un notiesātā pakāpenisku virzību uz „brīvību” - soda progresīvo izpildi, kura pamatojas uz notiesāto diferenciaciju katra brīvības atņemšanas veida un režīma ietvaros, kā arī notiesāto pārvietošanu no viena veida uz cita veida cietumu, ņemot vērā izciestā soda daļu un notiesātā uzvedību. Soda izpildes režīmam ir jāatbilst notiesātā uzvedībai un resocializācijas pakāpei,

tādējādi atvieglojot notiesātā adaptāciju sabiedrībā pēc atbrīvošanās un tuvinot viņa dzīvi ieslodzījumā tai kāda tā ir ārpusē.

[2] Lai veiksmīgi īstenotu soda progresīvo izpildi, ir izveidota cietuma administratīvā komisija. Pamatojoties uz SIK 50.¹⁰ pantā noteikto, brīvības atņemšanas iestādes administratīvās komisijas uzdevums ir sekmēt soda progresīvās izpildes sistēmas nostiprināšanu un notiesāto pareizu izvietošanu brīvības atņemšanas iestādēs saskaņā ar šajā kodeksā noteiktajiem notiesāto klasifikācijas principiem.

[3] 2009.gada 31.marta Ministru kabineta noteikumu Nr.282 „Noteikumi par administratīvās komisijas darbības kārtību un lēmumu pieņemšanas kritērijiem” (turpmāk tekstā – Noteikumi) 24.punkts paredz, ka lemjot par notiesātajiem noteiktā soda izciešanas režīma pastiprināšanu, komisija ņem vērā izdarītā soda izciešanas režīma prasību pārkāpuma raksturu. Proti, administratīvajai komisijai ir jāvērtē kādos apstākļos režīma pārkāpums ir izdarīts, pārkāpuma recidīvs, izdarīšanas veids u.tml. Pamatojoties uz Noteikumu 25.punktu, izlemjot jautājumu par soda izpildes režīma mīkstināšanu, izvērtē notiesātā uzvedību atbilstoši vairākiem kritērijiem - piedalīšanās nodarbinātības, izglītības, audzināšanas, sporta un brīvā laika pavadīšanas pasākumos brīvības atņemšanas iestādē, sasniegtie rezultāti; notiesātā izdarītie soda izciešanas režīma prasību pārkāpumi, par kuriem piemēroti disciplinārsodi, to raksturs, kā arī cita informācija, kas raksturo notiesātā uzvedību brīvības atņemšanas iestādē.

[4] Visi augstāk minētie kritēriji ir vienlīdz svarīgi, un to izvērtējums kopumā veido priekšstatu par notiesātā personību un resocializācijas pakāpi. Neviens no tiem nav prioritārs attiecībā pret pārējiem, arī ne režīma pārkāpums, par kuru ir piemērots sods un kurš tāpat kā pārējie kritēriji ir notiesātā uzvedību raksturojošs elements.

[5] Administratīvās komisijas praksē, pieņemot notiesātajam labvēlīgu vai nelabvēlīgu lēmumu, kā svarīgāko notiesāto raksturojošo kritēriju vērtē soda izciešanas režīma pārkāpumus. Iepazīstoties ar tiesu praksi lietās par administratīvo komisiju lēmumu pārsūdzēšanu, secināju, ka šādas situācijas ir biežas. Tā, piemēram, administratīvā komisija ir pieņēmusi lēmumu nepārvietot notiesāto no daļēji slēgta tipa cietuma augstākās režīma pakāpes uz atklātā tipa cietumu. Notiesātais lēmumu ir pārsūdzējis un tiesa šajā lietā ir norādījusi, ka „no administratīvās komisijas lēmuma nav redzams, ka būtu pilnībā vērtēta notiesātā uzvedība atbilstoši SIK 50.6.p.1.d.4.p kritērijiem, jo no lēmuma redzams, ka ir bijuši vērtēti piemērotie disciplinārsodi, taču tie nav vērtēti kontekstā ar piemērotajiem pamudinājumiem”.¹³² Vai arī citā tiesas lēmumā, ar kuru ir atcelts administratīvās komisijas lēmums par atteikšanos pārvietot

¹³² 2010.gada 13.novembra Jēkabpils rajona tiesas lēmums lietā Nr.4.1.-1/0283

notiesāto no slēgta tipa cietuma vidējās režīma pakāpes uz slēgta tipa cietuma augstāko režīma pakāpi, tiesa lēmumu ir motivējusi: „...*cietuma administratīvās komisijas (...) lēmums nav motivēts un neatbilst augstākminēto Ministru kabineta noteikumu prasībām, jo no lēmuma var secināt, ka ir izvērtēti tikai notiesātā izdarītie režīma pārkāpumi, pie kam izvērtēts arī (...) pārkāpums, attiecībā uz kuru lēmums par soda uzlikšanu ir atcelts, no lēmuma nav redzams, ka būtu vērtēta notiesātā piedalīšanās nodarbinātības, izglītības, audzināšanas, sporta un brīvā laika pavadīšanas pasākumos, līdz ar ko lēmumu nevar atzīt par likumīgu un pamatotu, lēmums ir atceļams un notiesātā sūdzība ir apmierināma.*”¹³³ Ir secināms, ka praksē bieži administratīvās komisijas pieņem notiesātajam nelabvēlīgu lēmumu pamatojoties uz to, ka ir izdarīts režīma pārkāpums.

[6] Pamatojoties uz SIK 71.panta piekto daļu, disciplinārsodu notiesātais var apstrīdēt Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā. Arī Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka lēmums ir pārsūdzams Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā, tātad administratīvajā tiesā. Tādejādi kaut arī sods par režīma pārkāpumu ir pārsūdzēts likumā noteiktajā kārtībā, administratīvā komisija to ņem vērā pieņemot lēmumu. Sekas tam ir notiesātajam nelabvēlīgs lēmums, lai gan iespējams, ka augstāka iestāde (Ieslodzījuma vietu pārvalde) vai tiesa atzīs, ka sods par režīma pārkāpumu ir piemērots prettiesiski. Līdz ar to rodas jautājums, cik efektīvs ir disciplinārsodu pārsūdzēšanas mehānisms un kādam mērķim tas kalpo. Disciplinārsodu notiesātais izcieš nekavējoties, pārsūdzība ir ilgs process, savukārt, administratīvā komisija to tāpat ņem vērā, lemjot par režīma maiņu.

[7] Pamatojoties uz SIK 50.¹¹ panta sesto daļu, administratīvās komisijas lēmums stājas spēkā un arī tiek izpildīts nekavējoties. Arī šis lēmums ir pārsūdzams. Sūdzības vai protestus izskata tā rajona (pilsētas) tiesa, kuras darbības teritorijā atrodas brīvības atņemšanas iestāde Kriminālprocesa likumā noteiktajā kārtībā (turpmāk – KPL).

[7.1.] Līdz ar to ir iespējama situācija, ka administratīvās komisijas lēmums ir pārsūdzēts tiesā, un tas var tikt atcelts, tomēr attiecībā uz notiesāto tas jau ir izpildīts. Tieslietu ministrija šajā sakarā ir norādījusi, ka „*būtu jā saglabā jau pastāvošā kārtība, ka komisijas lēmumi ir izpildāmi nekavējoties, jo šādas kārtības mērķis ir efektīva brīvības atņemšanas soda progresīvās izpildes sistēma, kuras ietvaros tiek nodrošināta adekvāta un resocializācijas pakāpei atbilstoša notiesātā virzība uz vieglāku soda izciešanas režīmu (vai režīma pastiprināšana soda izciešanas režīma noteikumu pārkāpumu gadījumā).*”

[7.2.] Savukārt Sabiedriskās politikas centra „Providus” kriminālsodu politikas un penitenciārās sistēmas pētniece I.Kronberga pauž uzskatu, ka „*no soda*

¹³³ 2010.gada 22.marta Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa lēmums lietā Nr.4-12/156/10

progresīvās izpildes viedokļa ir pieļaujams (ir pat vēlams), ka administratīvās komisijas izlemj jautājumu par soda izciešanas režīma pastiprināšanu nekavējoties – pēc iespējas īsākā laika periodā, kas tiek darīts, lai sasniegtu soda mērķi, kas šajā gadījumā ir speciālā prevencija. Tomēr administratīvajai komisijai jāpieņem lēmums, pamatojoties uz personas soda izpildes gaitas izvērtējumu, nevis to, ka personai ir (vai nav) mēģināts piemērot sodu par režīma pārkāpumu. Fakts, ka disciplinārsods ir Administratīvā procesa likumā noteiktajā kārtībā pārsūdzēts, nozīmē vienīgi to, ka šis sods nevar būt stājies spēkā (pārkāpuma notikums nav leģitīms) un pamatojoties uz šādu faktu vien nedrīkst pieņemt lēmumus un tā izpildi nedrīkst uzsākt. Tātad – administratīvā komisija var pieņemt lēmumu par režīma pastiprināšanu, pierādot tāda lēmuma nepieciešamību ar citiem pārkāpumiem, kas jau ir bijuši iepriekš un vairs netiek apstrīdēti”.

[8] Kā iepriekš minēts, sodi par režīma pārkāpumiem tiek pārsūdzēti APL noteiktajā kārtībā, un šo lietu izskatīšana administratīvajā tiesā ilgst gadu, divus. Savukārt administratīvo komisiju lēmumi tiek pārsūdzēti vispārējās jurisdikcijas tiesās KPL noteiktajā kārtībā. Vispārējās jurisdikcijas tiesās lietas par cietumu administratīvo komisiju lēmumiem tiek izskatītas krietni ātrāk, proti, dažu mēnešu laikā. Šie abi jautājumi ir savstarpēji cieši saistīti, tādejādi būtu jāapsver iespēja, vai nebūtu lietderīgāk skatīt tos viena procesa ietvaros kā vienotus soda izpildes jautājumus, kuri papildina viens otru un viens otru neizslēdz. Administratīvajai komisijai būtu jāpieņem lēmums tikai tad, kad ir pilnīgi skaidrs, ka notiesāto raksturojošais elements – sods par režīma pārkāpumu - ir bijis piemērots tiesiski vai prettiesiski. Arī administratīvās komisijas lēmuma pārsūdzība nebūtu formāla, bet balstīta uz pamatotiem un juridiski vairs neapstrīdamiem faktiem.

[9.] Atbilstoši Kriminālprocesa likumā 654.panta trešajai daļai sūdzības un protestus par administratīvo komisiju lēmumiem izskata rajona (pilsētas) tiesas tiesnesis pēc brīvības atņemšanas vietas atrašanās vietas šā likuma 651.pantā noteiktajā kārtībā. Savukārt 651.panta septītajā daļā ir noteikts, ka „*šā likuma 641.panta pirmajā daļā, 643. un 654.pantā paredzētos lēmumus var pārsūdzēt tikai par šajā pantā noteikto procesuālo prasību neievērošanu. Sūdzības iesniegšana neaptur lēmuma izpildi. (...)*”.

[9.1.] Ir secināms, ka likumdevējs nav deleģējis tiesības tiesai izlemt pēc būtības jautājumus par administratīvo komisiju pieņemtajiem lēmumiem. Minētā kompetence ir piešķirta tikai un vienīgi administratīvajai komisijai. Tiesa lietās par administratīvo komisiju pieņemtajiem lēmumiem ir tiesīga izvērtēt, vai tie ir pieņemti, ievērojot procesuālās tiesību normas un atbilstoši Noteikumos noteiktajiem kritērijiem.

[9.2.] Ja tiesa ir atcēlusi administratīvās komisijas pieņemto lēmumu, tas neuzliek pienākumu šai komisijai pieņemt nākamajā reizē attiecībā pret konkrēto notiesāto citādu lēmumu. SIK 50.¹³ panta ceturtā daļa tikai paredz, ka

gadījumos, kad tiesa ir atcēlusi administratīvās komisijas lēmumu, tad šī lieta no jauna ir izskatāma nākamajā administratīvās komisijas sēdē.

[9.3.] Vairāku gadu garumā no notiesātajiem ir saņemti iesniegumi par to, ka administratīvā komisija neņem vērā tiesas spriedumu un pieņem identisku lēmumu iepriekšējam. Šis process var ilgt bezgalīgi.

[10.] Tiesa vērtējot, vai administratīvā komisija pieņemtais lēmums ir atbilstošs SIK un Noteikumos noteiktajiem kritērijiem, netieši skar arī lietu pēc būtības. Ja likumdevēja noteiktie formālie kritēriji tiktu objektīvi un kopsakarā izvērtēti, arī administratīvās komisijas lēmums, iespējams, pēc būtības būtu savādāks. Tā, piemēram, tiesas lēmumā par administratīvās komisijas lēmuma atcelšanu, ar kuru notiesātajam tika atteikts pārvietot no slēgta tipa cietuma soda izciešanas režīma vidējās pakāpes uz augstāko pakāpi, norādīts turpmākais: *„Lietas izskatīšanas gaitā tiesa nonāca pie secinājuma, ka notiesātā personība tika izvērtēta vienpusīgi un neobjektīvi. Netika ievērotas Latvijas Soduzpildes kodeksa 50.¹¹ panta (Administratīvās komisijas lēmumi) prasības (...). Tiesa konstatēja apstākļus, kuri pieņemot lēmumu Administratīvai komisijai bija zināmi, bet netika izvērtēti un atspoguļoti lēmumā. (...). (...) netika konstatēti, kā arī tiesai pietādīta informācija, kura apliecinātu, ka notiesātā attieksme pret piespriesto sodu un tā izciešanas režīma no minētā datuma ir negatīvi mainījusies. Tiesā tika konstatēts pretējais, pēc ...gada ...atteikuma pārvietot notiesāto... uz vieglāku režīma pakāpi, notiesātā uzvedība ir mainījusies – viņš ir lūdzis nodrošināt ar apmaksātu darbu, labprātīgi un pēc paša iniciatīvas sāka apmeklēt psihologu un resocializācijas darbinieku, tādā veidā gatavojoties atbrīvošanai no apcietinājuma. Pie šiem apstākļiem tiesa uzskata, ka Administratīvās komisijas uzskats par nelietderīgu apsūdzētā pārvietošanu uz augstāku režīma pakāpi nav pamatots un šāds secinājums izdarīts neņemot vērā augstāk minētos apstākļus un neatrunājot tos savā lēmumā. Ņemot vērā augstāk minēto, tiesa uzskata, ka Administratīvās komisijas lēmums nav likumīgs, jo pieņemts neizvērtējot vispusīgi notiesātā personību, viņa uzvedību visā soda izciešanas laikā un it īpaši laika periodā no pārvietošanas no zemākas režīma pakāpes uz vidējo, tāpēc ir atceļams.”*¹³⁴ Izpētot vairākus tiesas spriedumus, uzskatu, ka vairumā gadījumu tiesa ļoti precīzi ir norādījusi uz būtiskiem trūkumiem administratīvo komisiju darbā. Tomēr tie paliek bez ievēribas. Uzskatu, ka tiesiskā valstī šāda situācija nav pieļaujama un pienākums ievērot tiesas lēmumu izriet gan no Latvijas Republikas Satversmes, gan likuma „Par tiesu varu”.

[11] Pie pašreizējas prakses, tiesām izskatot lietas par administratīvo komisiju lēmumiem nelietderīgi tiek patērēti resursi un grauta tiesu kapacitāte. Pamatojoties uz tiesas lēmumu, administratīvās komisijas lēmums mainīts netiek un arī notiesātajam pēc būtības nav nekāda ieguvuma pat tad, ja tiesa administratīvās komisijas lēmumu ir atcēlusi. Tas tikai rada pienākumu konkrēto

¹³⁴ 2010.gada 19.oktobra Daugavpils tiesas lēmums lietā Nr.4.1-1/187

jautājumu pārskatīt atkārtoti nākamajā administratīvās komisijas sēdē, bet ne pienākumu pieņemt pozitīvu lēmumu.

[11.1.] Arī sabiedriskās politikas centra „Providuss” pētniece I.Kronberga atbildes vēstulē Tiesībsargam ir norādījusi, ka „Faktiski tas nozīmē, ka patlaban, spēkā esošās tiesību normas¹³⁵ rada notiesātajam tikai ilūziju par pārsūdzības mehānismu, bet pats mehānisms nesniedz nekādu labumu tiesiskuma jomā, tieši pretēji – nepamatoti noslogo tiesas.”

Rezumējot iepriekš minēto, uzskatu, ka lēmumu par disciplinārsodu piemērošanu notiesātajiem un administratīvo komisiju pieņemto lēmumu pārsūdzības mehānisms ir neefektīvs. Sodu par režīma pārkāpumiem un administratīvo komisiju lēmumu pārsūdzēšanai ir jābūt sistēmiskai, vienotai, tai jākalpo kopējam mērķim, jānodrošina gan notiesāto tiesību ievērošana, gan arī soda progresīvās sistēmas realizācija.

Aicinu par atzinumā aktualizēto jautājumu izvērst diskusiju, piesaistot dažādu tiesību nozaru speciālistus. Vienlaikus esmu gatavs tajā ņemt dalību, lai atrastu optimālāko šīs problēmas risinājumu.

Tiesībsargs

J.Jansons

Anskaite 67686768

---

¹³⁵ Kriminālprocesa likuma 651. un 654.pants; LSIK 50.¹³ pants;

4.pielikums.
Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2011-05-01 „Par Publisko iepirkumu likuma 39.panta pirmās daļas 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105.pantam”.

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV- 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

16.06.2011. Nr. Nr.1-5/127
Uz 23.05.2011. Nr.1-04/212-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesim Uldim Ķīnim**
Jura Alunāna ielā 1, Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr.2011-05-01

Šā gada 25.maijā Tiesībsarga birojā saņemts Jūsu lēmums, ar kuru Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk – tiesībsargs) atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2011-05-01 „Par Publisko iepirkumu likuma 39.panta pirmās daļas 6.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 105.pantam”. Lēmumā lūgts izteikt viedokli par jautājumiem, kuriem pēc tiesībsarga ieskata varētu būt nozīme lietā Nr.2011-05-01, citastarp sniedzot atbildes uz šādiem jautājumiem:

1) kā tiesībsarga ieskatā ir vērtējams apstāklis, ka pieteikuma iesniedzējas pamattiesības tiek ierobežotas, pamatojoties uz apstrīdētajā normā ietvertu prezumpciju par zemas viduvējās algas, salīdzinot ar citiem uzņēmumiem konkrētajā nozarē, iespējamo saistību ar izvairīšanos no nodokļu nomaksas;

2) vai prezumpcija par iespējamo izvairīšanos no nodokļu nomaksas var būt neapstrīdama? Kā apstrīdamā norma ir vērtējama kopsakarā ar likuma „Par nodokļiem un nodevām” 38.pantu, kas lietās par nodokļu nomaksas apmēru atļauj personai iesniegt pierādījumus par savu saistību pienācīgu izpildi.

Publisko iepirkumu likuma 39.panta pirmās daļas 6.punkts noteic, ka pasūtītājs izslēdz kandidātu vai pretendentu no turpmākās dalības iepirkuma procedūrā, kā arī neizskata pretendenta piedāvājumu, ja Latvijā reģistrēta (atrodas pastāvīgā dzīvesvieta) kandidāta vai pretendenta darba ņēmēju mēneša vidējie darba ienākumi pirmajos trijos gada ceturkšņos pēdējo četru gada ceturkšņu periodā līdz pieteikuma vai piedāvājuma iesniegšanas dienai ir mazāki par 70 procentiem no darba ņēmēju vidējiem darba ienākumiem valstī minētajā periodā attiecīgajā nozarē atbilstoši NACE 2.red. klasifikācijas divu zīmju līmenim pēc Valsts ieņēmumu dienesta apkopotajiem datiem, kas publicēti Valsts ieņēmumu dienesta mājaslapā internetā. Ja kandidāts vai pretendents kā nodokļu maksātājs ir reģistrēts pēdējo četru gada ceturkšņu periodā līdz pieteikuma vai piedāvājuma iesniegšanas dienai, tiek ņemti vērā darba ņēmēju mēneša vidējie darba ienākumi periodā no nākamā mēneša pēc reģistrācijas mēneša līdz pieteikuma vai piedāvājuma iesniegšanas dienai (turpmāk – apstrīdētā norma).

Lai konstatētu, ka apstrīdētā norma ierobežo pieteikuma iesniedzējas – SIA „HansaWorld Latvia”, Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 105.pantā garantētās tiesības uz īpašumu, ir jākonstatē, ka pieteikuma iesniedzējai konkrētajā gadījumā ir īpašums Satversmes 105.panta izpratnē.

Tulkojot Satversmes 105.pantu kopsakarā ar Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) Pirmā protokola 1.pantu, ir jāņem vērā, ka tiesības uz īpašumu aizsargā jau esošu īpašumu, kā arī aktīvus, attiecībā uz kuriem personai ir „likumīgas gaidas” (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2005.gada 2.marta lēmuma par pieņemamību iesniegumiem Nr.71916/01, 71917/01 un 10260/02 *Maltzan and Others v. Germany* 74.punkts, www.echr.coe.int). „Likumīgajām gaidām” ir jābūt kaut kam konkrētākam nekā vienīgi cerībai; tām ir jābalstās tiesību normās vai tādos tiesību aktos kā tiesas nolēmums (Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002.gada 10.jūlija lēmuma par pieņemamību iesniegumam Nr.39794/98 *Gratzinger and Gratzingerova v. the Czech Republic* 73.punkts, www.echr.coe.int). Gadījumos, kad „likumīgās gaidas” nebalstās uz spēkā stājušos likumu, administratīvo aktu vai tiesas nolēmumu, tiek aizsargātas tādas ekonomiskās intereses, kas jau ir radušās, piemēram, personu iegūtā klientūra, komercsabiedrības iegūtā licence (skat. attiecīgi Eiropas Cilvēktiesību tiesas 1986.gada 3.jūnija sprieduma lietā *Van Marle and Others v. the Netherlands* 39. un 41.punktu un 1989.gada 21.jūnija sprieduma lietā *Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden* 53.punktu, www.echr.coe.int).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē konsekventi ir atzinusi, ka Konvencijas Pirmā protokola 1.pants negarantē tiesības iegūt īpašumu (skat., piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas 2002.gada 23.janvāra lēmuma par pieņemamību iesniegumam Nr.48321/99 *Slivenko and Others v. Latvia* 121.punktu, www.echr.coe.int).

Konkrētajā gadījumā konstitucionālās sūdzības iesniedzēja uzskata, ka ar apstrīdēto normu ir ierobežotas tās ekonomiskās intereses veikt saimniecisko darbību un gūt peļņu valsts un pašvaldību iepirkumu tirgū.

Satversmes 105.pants neaizsargā jebkuras ekonomiskās intereses, bet tikai tādas, kas ir likumīgi un noteikti sagaidāmas. Turklāt šis pants, tulkojot to kopsakarā ar Konvencijas Pirmā protokola 1.pantu, neaizsargā tiesības iegūt īpašumu.

Apstrīdētā norma pati par sevi neparedz nedz tiesības slēgt publiskā iepirkuma līgumu, nedz garantē kādu mantisku labumu. Ja nebūtu apstrīdētās normas, Publisko iepirkumu likums tāpat negarantētu konstitucionālās sūdzības iesniedzējai slēgt konkrēto publiskā iepirkuma līgumu. Tādējādi spēkā esošās tiesību normas nedod tiesisku pamatu personai sagaidīt, ka tieši ar viņu tiks noslēgts publiskā iepirkuma līgums un tā rezultātā persona varēs gūt mantisku labumu.

Ievērojot minēto, atzīstams, ka apstrīdētajā normā noteiktais regulējums nav „īpašums” Satversmes 105.panta un Konvencijas Pirmā protokola 1.panta izpratnē. Tādējādi apstrīdētās normas atbilstība Satversmes 105.pantam nav vērtējama.

Satversmes 91.pants noteic, ka „*visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas*”. Kā izriet no Satversmes tiesas prakses, tiesiskās vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats (*sk. Satversmes tiesas 03.04.2001. g. sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu*).

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka viena tirgus dalībnieki atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos (*sk. Satversmes tiesas 2004.gada 9.februāra spriedumu lietā Nr.2003-21-0306, 9.2.pnuktu*). Šajā gadījumā Latvijā reģistrētās juridiskās personas, kas vēlas piedalīties publisko iepirkumu konkursā, atrodas vienādos, salīdzināmos apstākļos. Publisko iepirkumu likuma 39.panta pirmās daļas 6.punkts diferencē publisko iepirkumu konkursa kandidātus atkarībā no pieteicēja darbinieku vidējiem ienākumiem, tādējādi pretendentiem, kuriem daba ņēmēju mēneša vidējie darba ienākumi pirmajos trijos gada ceturkšņos pēdējo četru gada ceturkšņu periodā līdz pieteikuma vai piedāvājuma iesniegšanas dienai ir mazāki par 70 procentiem no darba ņēmēju vidējiem darba ienākumiem valstī minētajā periodā attiecīgajā nozarē atbilstoši NACE 2.red. klasifikācijas divu zīmju līmenim pēc Valsts ieņēmumu dienesta datiem, liedzot piedalīties publiskajā konkursā. Kā izriet no Saeimas 2011.gada 16.maija skaidrojuma Nr.1-1-n/109-2011 apstrīdētās normas leģitīmais mērķis ir sabiedrības labklājības veicināšana un citu personu tiesību aizsardzība, jo šī

norma veicina nodokļu maksāšanu, reģistrētu un legālu nodarbinātību, kā arī godīgu konkurenci.

Tiesībsargs uzskata, ka šādi pieņēmumi ir nepietiekami leģitīmā mērķa pamatojumam. Normatīvajos aktos var paredzēt tiesības izslēgt no publisko iepirkumu konkursa tās Latvijā reģistrētās juridiskās personas, kurām atbildīgās valsts iestādes ir konstatējušas pārkāpumus nodokļu nomaksā, vai ir konstatēta nelegāla nodarbinātība, negodīga konkurence vai citi normatīvo aktu pārkāpumi. Latvijas Republikas Komerclikumā, Civillikumā u.c. uzņēmējdarbību regulējošos normatīvajos aktos nav noteikts aizliegums maksāt zemāku algu par vidējo nozarē un piesaistīt augstāk kvalificētus speciālistus, ekspertus uz uzņēmuma līguma pamata, līdz ar to nav saskatāms leģitīmais mērķis liegumam piedalīties publisko iepirkumu konkursos tiem uzņēmējiem, kas ievēro normatīvos aktus uzņēmējdarbības jomā, bet kuriem daba ņēmēju mēneša vidējie darba ienākumi pirmajos trijos gada ceturkšņos pēdējo četru gada ceturkšņu periodā līdz pieteikuma vai piedāvājuma iesniegšanas dienai ir mazāki par 70 procentiem no darba ņēmēju vidējiem darba ienākumiem valstī minētajā periodā attiecīgajā nozarē atbilstoši NACE 2.red. klasifikācijas divu zīmju līmenim pēc Valsts ieņēmumu dienesta datiem. Šāds liegums nesamērīgi ierobežo izvēlēs brīvību privāttiesiskajās attiecībās un nenodrošina publisko interešu aizsardzību nodokļu nomaksā un godīgā konkurencē.

Ņemot vērā minēto, Publisko iepirkumu likuma 39.panta pirmās daļas 6.punkts ir atzīstams par neatbilstošu Satversmes 91.pantam.

Ar cieņu,

tiesībsargs

J.Jansons

5.pielikums.
Viedoklis Satversmes tiesai lietā Nr.2011-14-03 par MK 2001. gada 13. marta noteikumu Nr. 120 3.¹⁵.
apakšpunkta un 11. punkta, un 2009. gada 25. augusta noteikumu Nr. 972 11. punkta atbilstību LR Satversmes
91. un 106. pantam.

LATVIJAS REPUBLIKAS TIESĪBSARGS

Baznīcas iela 25, Rīga, LV- 1010, tālr. 67686768, fakss 7244074, e-pasts tiesibsargs@tiesibsargs.lv

Rīgā

16. 11.2011. Nr. 1-5/281
Uz 07.10.2011. Nr.1-04/341-pav

**Latvijas Republikas Satversmes tiesas
tiesnesei Aijai Brantai**
Jura Alunāna ielā 1, Rīgā, LV-1010

Par viedokli lietā Nr.2011-14-03

Latvijas Republikas tiesībsargs (turpmāk tekstā- tiesībsargs) ir saņēmis Jūsu vēstuli ar lūgumu izteikt viedokli Satversmes tiesas lietā Nr.2011-14-03 „Par Ministru kabineta 2001.gada 13.marta noteikumu Nr.120 (spēkā līdz 03.09.2009.) "Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi" 3.¹⁵.apakšpunkta un 11.punkta un Ministru kabineta 2009.gada 25.augusta noteikumu Nr.972 (spēkā līdz 07.09.2011.) „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi” 11.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 106.pantam.

Ministru kabineta (turpmāk tekstā- MK) 2001.gada 13.marta noteikumu Nr.120 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi" 3.¹⁵.apakšpunkts noteica: „Medicīnas profesionālās izglītības centrs slēdz ar personām, kuras šo noteikumu 3.¹³.apakšpunktā noteiktajā kārtībā uzņemtas rezidentūrā, līgumus, kuros nosaka, ka pēc rezidentūras beigšanas minēto personu pamatdarbs uz laiku, kas nav mazāks par trim gadiem, atbilstoši centra

sadalei būs valsts vai pašvaldību ārstniecības iestādēs, kuru sarakstu atbilstoši attiecīgā reģiona vajadzībām apstiprinājis veselības ministrs.” Šo noteikumu 11.punkts noteica: „Ja rezidents pēc rezidentūras beigšanas nepilda šo noteikumu 3.¹5.apakšpunktā minētā līguma nosacījumus vai nesekmīgi apgūst apmācības programmu, vai apmācību rezidentūrā pārtrauc no apmācītiesīgās ārstniecības iestādes vai augstskolas neatkarīgu iemeslu dēļ, rezidentam piecu gadu laikā jāsedz ar apmācību rezidentūrā saistītie izdevumi. Maksājumi veicami katru mēnesi, gada laikā ieskaitot valsts budžetā piekto daļu no kopējās apmācībai izlietoto valsts budžeta līdzekļu summas.”

MK 2009.gada 25.augusta noteikumu Nr.972 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi” 11.punkts noteica: „Ja rezidents pēc rezidentūras beigšanas nepilda šo noteikumu 5.4.1.apakšpunktā minētos nosacījumus vai nesekmīgi apgūst apmācības programmu, vai pārtrauc apmācību rezidentūrā no augstskolas neatkarīgu iemeslu dēļ, Veselības ministrija pieņem lēmumu par rezidenta apmācībai izlietoto valsts budžeta līdzekļu atmaksu šo noteikumu 5.4.2.apakšpunktā noteiktajā kārtībā.” Šo noteikumu 5.4.2.apakšpunkts noteica: „Lai īstenotu rezidentūras studiju programmas, augstskolas slēdz līgumus ar rezidentūrā uzņemtām personām, nosakot, ka pēc rezidentūras beigšanas minētās personas turpmākos trīs gadus strādās Latvijas Republikas teritorijā ārstniecības iestādē, kura ir noslēgusi līgumu ar Veselības norēķinu centru par valsts apmaksātu veselības aprūpes pakalpojumu sniegšanu vai kura veselības aprūpes pakalpojumus sniedz ārpus Rīgas.”

Administratīvā rajona tiesa norāda, ka minētās normas paredz atšķirīgu attieksmi. Tiesas ieskatā vienādos un salīdzināmos apstākļos atrodas rezidenti, kuru apmācību izdevumi tiek segti no valsts budžeta līdzekļiem, un jebkuri citi augstskolu studenti, kas studē par valsts budžeta līdzekļiem. Visas šīs personas iegūst augstāko izglītību un visos gadījumos to finansē valsts. Taču citiem par valsts budžeta līdzekļiem studējošajiem salīdzinājumā ar rezidentiem nav pienākuma strādāt valsts noteiktajās darbavietās vai atmaksāt ar apmācībām saistītos izdevumus. Administratīvā rajona tiesa norāda, ka līdz ar to ir konstatējama atšķirīga attieksme pret rezidentiem un citiem par valsts budžeta līdzekļiem studējošiem studentiem.

Ministru kabinets 12.09.2011. atbildes vēstulē Nr.18/TA-1768 Satversmes tiesai norāda, ka „rezidentūra ir ārsta pēcdiploma profesionālā apmācība, kurš ir darba tiesiskajās attiecībās ar izglītības programmu īstenojošu iestādi. Līdz ar to rezidentūras studenti ir salīdzināmos, bet ne vienādos apstākļos ar akadēmiskās vai profesionālās augstākās izglītības studentiem, kas tiek apmācīti, apgūstot studiju programmu augstskolā, turpretī rezidentūra ir apmācība darba tiesisko attiecību ietvaros. Līdz ar to pēc būtības tā vairāk ir pielīdzināma darbinieku apmācībai vai kvalifikācijas celšanai, jo rezidentūrā mācās ārsta izglītību (diplomu) jau ieguvušas personas, kuras rezidentūras apmācības ietvaros iegūst nepieciešamo praktiskā darba pieredzi.”

[1] Satversmes 91.panta pirmais teikums noteic: „Visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā.” Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 91.panta pirmo teikumu, ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats. Atšķirīgai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja nav samērīgas attieksmes attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem. Tātad, izvērtējot, vai apstrīdētās normas atbilst Satversmes 91.panta pirmajam teikumam, jānoskaidro: 1) vai un kuras personas (vai personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos; 2) vai apstrīdētās normas paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām; 3) vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips.¹³⁶

Jāvērtē, vai rezidenti un citi par valsts budžeta līdzekļiem studējošie atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos. Lai noskaidrotu, kuras personas vai personu grupas atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos, ir nepieciešams atrast šīs grupas vienojošo pazīmi.¹³⁷ Lai noteiktu, vai pastāv vienojoša kopīga pazīme starp rezidentiem un citiem par valsts budžeta līdzekļiem studējošiem, jāanalizē rezidentūras tiesiskais regulējums.

Augstskolu likuma 44.pants definē personu grupas, kas uzskatāmas par augstskolās un koledžās studējošajiem. Augstskolās studējošie ir: 1) bakalaura studiju programmu studenti; 2) profesionālo studiju programmu studenti; 3) maģistra studiju programmu studenti (maģistranti); 4) rezidenti medicīnā; 5) doktoranti. Tātad rezidenti medicīnā tiek izdalīti kā atsevišķa studējošo grupa. Lai saprastu, vai rezidenti ir pamatoti nodalīti no citām studējošo grupām, jāvērtē, kāds ir rezidentūras mērķis un nozīme ārsta profesijā.

Rezidentūras definīcija ietverta Ārstniecības likuma 1.panta 19.punktā: „Rezidentūra — darba tiesiskajās attiecībās ar izglītības programmu īstenojošu ārstniecības iestādi esoša ārsta izglītošana valsts valodā specialitātes iegūšanai saskaņā ar akreditētu profesionālo rezidentūras izglītības programmu medicīnā.” Atbilstoši rezidentūras definīcijai Latvijas Universitātes rezidentūras nolikuma¹³⁸ 1.4.punkts noteic, ka „Rezidentūras mērķis ir sniegt zināšanas un praktiskās iemaņas, kas, pēc pilnas rezidentūras programmas apguves, dod tiesības kārtot sertifikācijas eksāmenu.” Rīgas Stradiņa Universitātes mājas lapā internetā norādītais rezidentūras mērķis¹³⁹ ir nodrošināt teorētisko zināšanu un

¹³⁶ sk. Satversmes tiesas 10.06.2011. sprieduma lietā Nr.2010-6901 9.-10.punktu.

¹³⁷ sk. Satversmes tiesas 14.06.2007.g. sprieduma lietā Nr. 2006-31-01 14. punktu.

¹³⁸ Latvijas Universitātes rezidentūras nolikums; apstiprināts 28.11.2005. ar LU Senāta lēmumu Nr.134.

¹³⁹ Rīgas Stradiņa Universitātes mājas lapā internetā; <http://www.rsu.lv/studiju-iespejas/rezidentura>, aplūkots 27.10.2011.

praktisko iemaņu apguvi un pilnveidošanu, atbilstoši valsts likumdošanas prasībām, lai ārstu sagatavotu sertifikācijai specialitātē.

Analizējot rezidentūras mērķi un tiesisko regulējumu, var secināt, ka rezidentūras process būtiski atšķiras no citu studējošo grupu mācību procesiem. Rezidentūrā vienlīdz nozīmīgi ir apgūt gan zināšanas, gan praktiskās iemaņas, taču rezidentūras galvenais mērķis ir ārsta specialitātes iegūšana, lai saņemtu ārstniecības personas sertifikātu. Rezidentūrā tiek uzņemti jau diplomu ieguvuši ārsti. Tas nozīmē, ka rezidenti vairs nav uzskatāmi par studentiem, bet gan par ārstniecības personām, kas jau ir ieguvušas medicīniskās izglītības diplomu. Saskaņā ar Ārstniecības likuma 28.pantu: „Medicīniskās izglītības diploma iegūšana ļauj ārstniecības personai līdz reģistrācijai ārstniecības personu reģistrā darboties ārstniecībā tikai tādas ārstniecības personas uzraudzībā vai vadībā, kurai ir sertifikāts un kura ir reģistrēta normatīvajos aktos par ārstniecības personu reģistru noteiktajā kārtībā.” Tātad, ievērojot minētos nosacījumus, arī bez rezidentūras ārsts var darboties ārstniecībā. Līdz ar to var uzskatīt, ka ārsts savu profesionālo kvalifikāciju jau ir ieguvis līdz rezidentūrai.

Rezidentūra atšķiras no citiem studiju veidiem arī ar to, ka tā tiek īstenota darba attiecībās. Rezidenti specializācijas iegūšanai strādā noteiktās ārstniecības iestādēs, par ko saņem darba algu. Rezidentu apmācību process būtiski atšķiras no citu par valsts līdzekļiem studējošo studentu mācību procesa.

No iepriekšminētā var secināt, ka rezidenti medicīnā pamatoti ir nodalīti no citām studējošo grupām. Ņemot vērā gan rezidentūras atšķirīgos nosacījumus, gan veidu, kādā notiek rezidentu apmācība, jāsecina, ka rezidentus un citus par valsts budžeta līdzekļiem studējošos studentus nevar salīdzināt. Tiesībsargs uzskata, ka rezidenti un citi par valsts budžeta līdzekļiem studējošie atrodas atšķirīgos un nesalīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos¹⁴⁰. Līdz ar to tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētā norma ir atbilstoša Satversmes 91.panta pirmajam teikumam.

[2] Administratīvā rajona tiesa norāda, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 106.panta pirmajam teikumam. Satversmes 106.panta pirmais teikums noteic: „Ikvienam ir tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai”. Administratīvā rajona tiesa norāda, ka 106.pantā garantētās tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu nozīmē to, ka personai ir ne tikai tiesības brīvi lemt par kādas nodarbošanās uzsākšanu, bet arī brīvi lemt par attiecīgās nodarbošanās pabeigšanu un darbavietas atstāšanu.

Ministru kabinets 12.09.2011.atbildes vēstulē Nr.18/TA-1768 Satversmes tiesai norāda, ka apstrīdētās normas pēc būtības neierobežo personas tiesības brīvi izvēlēties nodarbošanos un darbavietu atbilstoši savām spējām un kvalifikācijai. (..). Līgumi ar rezidentūrā uzņemtajām personām, kuru mācības

¹⁴⁰ sk. Satversmes tiesas 2001.gada 3.aprīlī sprieduma lietā Nr. 2000-07-0409 secinājumu daļas 1. punktu.

apmaksā no valsts budžeta līdzekļiem, tiekot slēgti uz brīvprātības pamata (..). LR Ministru kabinets norāda: „(..) izvērtējot apstrīdētās normas, jāņem vērā, ka atbilstoši Satversmei valsts pienākums ir nodrošināt iespēju bez maksas iegūt pamatizglītību un vidējo izglītību, savukārt augstākās izglītības iegūšana vai pēcdiploma profesionālās studijas (rezidentūra) tiek finansētas no valsts budžeta, ja šādu speciālistu nodrošinājums ir sabiedriski nozīmīgs un speciālisti tiek sagatavoti sabiedrībai nepieciešamo pakalpojumu nodrošināšanai.” Tāpat Ministru kabinets norāda, ka uzliktais pienākums ārstiem pēc rezidentūras pabeigšanas vismaz trīs gadus nostrādāt noteiktā ārstniecības iestādē ir viens no līdzekļiem, lai nodrošinātu ārstu sadali atbilstoši reģionālajām vajadzībām. Tādā veidā tiekot nodrošināta līdzvērtīga pieejamība veselības aprūpes pakalpojumiem dažādos reģionos un novērsta ārstu koncentrācijas palielināšanās Rīgas reģionā.

Ministru kabineta noteikumi¹⁴¹, kas regulē rezidentu sadali un rezidentūras finansēšanu noteic, ka rezidentu apmācību finansēšana var notikt divos veidos – par valsts līdzekļiem vai par fiziskas vai juridiskas personas līdzekļiem. Ja rezidenta apmācību izdevumi tiek segti no fiziskas vai juridiskas personas līdzekļiem, tad šiem rezidenti pēc rezidentūras pabeigšanas attiecībā pret valsti nav noteiktas nekādas saistības.

Ja ārsts vēlas, lai viņa rezidentūras studijas tiktu apmaksātas par valsts līdzekļiem, tad pirms rezidentūras uzsākšanas viņš slēdz līgumu ar augstskolu. Šajā līgumā tiek noteikta gan rezidenta saistība pēc rezidentūras pabeigšanas strādāt trīs gadus noteiktā ārstniecības iestādē, gan pienākums valstij atmaksāt rezidentūrai izlietos līdzekļus, ja šī saistība netiek pildīta no rezidenta puses. Šajā situācijā jāvērtē, vai minētās rezidentu saistības pret valsti ir samērīgas un vai tās ir nepieciešamas valsts uzdevuma veikšanai.

Samērīguma princips tiek definēts Administratīvā procesa likuma 13.pantā: „Labumam, ko sabiedrība iegūst ar ierobežojumiem, kas uzlikti adresātam, ir jābūt lielākam nekā viņa tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumam. Būtiski privātpersonas tiesību vai tiesisko interešu ierobežojumi ir attaisnojami tikai ar nozīmīgu sabiedrības labumu.” Vērtējot samērīguma principa ievērošanu, jāanalizē, vai sabiedrības labums, ko tā iegūst ar rezidenti uzlikto pienākumu trīs gadus strādāt noteiktā ārstniecības iestādē, būs lielāks par rezidentam uzlikto tiesību ierobežojumu.

Satversmes 111.pants uzliek pienākumu valstij aizsargāt cilvēku veselību un nodrošināt ikvienam cilvēkam medicīniskās palīdzības minimumu. Tātad valstij ir pienākums nodrošināt, lai Latvijas iedzīvotājiem būtu pieejama kvalitatīva un daudzpusīga veselības aprūpe.

Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi nosaka, ka par valsts budžeta līdzekļiem tiek finansēta rezidentu apmācība saskaņā ar valsts pasūtījumu. Veselības ministrija aprēķina no valsts budžeta līdzekļiem

¹⁴¹ MK 13.03.2001. noteikumi Nr.120 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi”; MK 25.08.2009. noteikumi Nr.972 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi”; MK 30.08.2011. noteikumi Nr.685 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi”.

finansējamo rezidentūras vietu skaitu, pamatojas uz šādiem datiem: „1) Ārstniecības iestāžu sniegtā informācija par nepieciešamo ārstu skaitu; 2) pamatdarbā nestrādājošo ārstu skaits; 3) ārstu bezdarbnieku skaits; 4) prognozējamo ārstu skaits, kuri sasniegs pensijas vecumu turpmāko piecu gadu laikā; 5) Eiropas Savienības dalībvalstu ārstu nodrošinājuma statistisko datu savstarpējā analīze; 6) demogrāfiskā situācija un attīstības prognozes.”¹⁴² Veselības ministrija katru gadu vērtē, cik liels būs valsts pasūtījums rezidentu apmācībai. Pēc šiem kritērijiem var vispusīgi izvērtēt reāli sabiedrībai nepieciešamo rezidentu skaitu. Tātad valsts pasūtījums sagatavot noteiktu rezidentu skaitu gadā atbilst sabiedrības interesēm.

Rezidentiem uzliktais tiesību ierobežojums ir noteikts ar mērķi nodrošināt sabiedrības veselības aizsardzību. Tātad ar līgumu noteiktās saistības rezidentiem ir nepieciešamas valsts uzdevuma veikšanai. Tiesībsargs uzskata, ka valsts, apmaksājot rezidentu apmācību, var noteikt pienākumu strādāt valsts labā. Turklāt jau pirms iestāšanās rezidentūrā rezidentam ir iespēja izvēlēties, kādas līgumsaistības noslēgt - vai apmaksāt apmācību rezidentūrā par fizisku vai juridisku personu līdzekļiem un neuzņemt saistības trīs gadus pēc rezidentūras pabeigšanas strādāt noteiktās ārstniecības iestādēs vai pēc valsts pasūtījuma apgūt rezidentūru par valsts budžeta līdzekļiem un pildīt līguma saistības. Vērtējot rezidentiem, kuru apmācības rezidentūrā apmaksā valsts, uzlikto ierobežojumu attiecībā pret sabiedrības iegūto labumu, jāsecina, ka tas ir samērīgs. Līdz ar to Tiesībsargs uzskata, ka apstrīdētā norma ir atbilstoša Satversmes 106. panta pirmajam teikumam.

Ar cieņu,

tiesībsargs

J.Jansons

Krauze 67686768

¹⁴² Ministru kabineta 30.08.2011. noteikumu Nr.685 „Rezidentu sadales un rezidentūras finansēšanas noteikumi” 3.punts.